

Medijsko posredovanje teorija zavjera o pandemiji bolesti COVID-19 u Hrvatskoj

Elezović, Almir

Doctoral thesis / Disertacija

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:468272>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Almir Elezović

**MEDIJSKO POSREDOVANJE TEORIJA
ZAVJERA O PANDEMIJI BOLESTI
COVID-19 U HRVATSKOJ**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2023.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Almir Elezović

**MEDIJSKO POSREDOVANJE TEORIJA
ZAVJERA O PANDEMIJI BOLESTI
COVID-19 U HRVATSKOJ**

DOKTORSKI RAD

Mentorica:
prof. dr. sc. Gordana Vilović

Zagreb, 2023.

University of Zagreb

Faculty of Humanities and Social Sciences

Almir Elezović

**MEDIA MEDIATION ON CONSPIRACY
THEORIES RELATED TO THE COVID-19
PANDEMIC IN THE REPUBLIC OF
CROATIA**

DOCTORAL THESIS

Supervisor:
prof. dr. sc. Gordana Vilović

Zagreb, 2023

ZAHVALA

Hvala **SVIMA** koji su na bilo koji način pomogli i pridonijeli nastanku ovog rada te me na svaki način poticali i bodrili

Iako mediji nisu posebno učinkoviti u tome da nam govore što da mislimo, oni nam govore o čemu da mislimo.

Benjamin Cohen

Podaci o mentorici

Gordana Vilović rođena je 3. ožujka 1957. u Makarskoj, gdje je završila Gimnaziju.

U školskoj godini 1975/76. upisala je studij politologije na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. Diplomirala 18. veljače 1980. god. i stekla stručni naziv diplomirani politolog. Studij novinarstva na Fakultetu političkih znanosti završila je 9. srpnja 1992. godine i stekla stručni naziv novinar.

Poslijediplomski znanstveni studij Međunarodni odnosi završila je obranom magistarskog rada na temu „*Utjecaj op-ed stranica The New York Timesa na vanjsku politiku SAD-a u odnosu na države bivše Jugoslavije*“, a doktorsku disertaciju pod nazivom „*Etičke kontroverzije u informativno-političkim tekstovima na primjeru Globusa i Nacionala 1999-2000*“ obranila je na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu 15. prosinca 2003. godine.

Deset godina bavila se novinarskim poslovima, od toga (1985.-1990.) kao glavna urednica lokalnog lista čiji je izdavač bio Centar za kulturu i informacije Maksimir.

U vrijeme rata u Hrvatskoj honorarno je radila kao vanjski suradnik novinar u Odjelu za informiranje Međunarodne federacije Crvenog križa i Crvenog polumjeseca – Delegacija u Hrvatskoj.

Od 20. svibnja 1996. do 28. veljače 2005. radila je kao voditeljica medijske knjižnice (Freedom Forum Journalism Library) na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

Od 1997. do 2000. bila je angažirana na različitim projektima obrazovanja novinara pri Hrvatskom novinarskom društvu, od kojih se izdvajaju četiri ciklusa Novinarske radionice namijenjene mladim hrvatskim novinarima.

Matični odbor za područje društvenih znanosti – polje politologije, sociologije, socijalne geografije i demografije izabralo je Gordanu Vilović, 15. prosinca 2005. u znanstveno zvanje znanstvenog suradnika u znanstvenom području društvenih znanosti – polje politologije.

Nakon nastupnog predavanja, Vijeće društveno-humanističkog područja Sveučilišta u Zagrebu potvrdilo je izbor 13. travnja 2006. u *naslovno zvanje docenta* na području društvenih znanosti, polje politologija.

Senat Sveučilišta u Dubrovniku potvrdio je izbor u *docenta* na studiju „Mediji i kultura društva“, gdje je bila zaposlena od 1. studenoga 2005. do 31. svibnja 2010. godine.

Izbor u zvanje *izvanrednog profesora*, Vijeće društveno humanističkih znanosti potvrđen je 5. svibnja 2010. godine. Obzirom da je većina objavljenih radova Gordane Viločić, nakon izbora u *docenta*, bila u društvenim znanostima ali u polju informacijsko-komunikacijskih znanosti, izabrana je za *izvanrednu profesoricu u polju informacijsko komunikacijskih znanosti, grana novinarstvo*. Na mjestu izvanredne profesorice, temeljem raspisanog natječaja, zaposlena je 1. lipnja 2010. godine na studiju novinarstva Fakulteta političkih znanosti. Za redovitu profesoricu izabrana je u studenom 2016. godine.

Obavljala je niz dužnosti na Fakultetu političkih znanosti. Između ostalog, bila je koordinatorica za studente i studentice s invaliditetom, voditeljica diplomskog studija novinarstva, predstojnica Odsjeka za novinarstvo i medijsku produkciju, a od 2018- 2020. bila je izabrana za prodekanicu za nastavu Fakulteta političkih znanosti.

U okviru stručnog usavršavanja specijaliziranog za sveučilišne nastavnike iz područja komunikacijskih znanosti i medija, provela je mjesec i pol dana na američkom Sveučilištu Florida (Gainesville) od 10. lipnja do 24. srpnja 2007. godine. Sudjelovala je na trodnevnom programu o ljudskim pravima namijenjenom polaznicima država jugoistočne Europe u rujnu 2000. u Olimpijskom centru (Ancient Olympia) u Grčkoj. Sudjelovala je u nizu specijaliziranih radionica za djecu i o djeci u organizaciji UNICEF-a, od kojih ističemo Etiopiju (2012.) i Budvu (2014.).

Sudjelovala je na četiri nacionalna i tri međunarodna projekta od kojih se ističe TEMPUS projekt u suradnji sa Sveučilištem u Beču (voditelj, sveučilišni profesor Thomas Bauer)

Objavila je više od 50 znanstvenih i stručnih radova i 6 knjiga kao autor i suautor.

Na Fakultetu političkih znanosti – studiju novinarstva uvela je predmet Mediji i pravo djeteta.

Bila je članica uredništva: znanstvenog časopisa *Medijske studije*, časopisa *Mediji i komunikacija i Medianali*.

Državljanica je Republike Hrvatske. Živi u Zagrebu. Registrirana je u registru znanstvenika u Ministarstvu znanosti, obrazovanja i sporta pod brojem 244196. Od 1. listopada 2022. godine redovita je profesorica u miru Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

SAŽETAK

Zdravstvena kriza uvjetovana pojavom virusa COVID-19, godine 2019. proširila se cijelim svijetom. U ožujku 2020. globalna kriza COVID-19 službeno je označena pandemijom, a znanstvenici i stručnjaci nisu znali odgovore na niz pitanja koja je postavljala prestrašena javnost, što je utjecalo na porast broja lažnih i netočnih informacija u medijima te pojavu teorija zavjera. Pandemija COVID-19 kriza je javnog zdravstva i kao takva plodno tlo za teorije zavjera. Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) otkrila je da u medijima postoji "masovna infodemija" lažnih i točnih informacija o novom koronavirusu. Teorije o etiologiji virusa nastavile su se te se iskristaliziralo nekoliko teorija zavjera. Teorije zavjera su sve prisutnije i sve popularniji oblik pseudopovijesti, zahvaljujući i novim medijima. Uloga medija i način kako prenose i komuniciraju informacije postali su bitniji nego ikada prije, a samim time i njihova odgovornost koju takva situacija nosi sa sobom. U radu će se analizirati diskurs medijskog posredovanja o teorijama zavjera vezanih uz pandemiju COVID-19 u Republici Hrvatskoj na odabranim hrvatskim online medijima te na temelju dobivenih podataka utvrditi njihov način izvještavanja o pandemiji.

Ključne riječi: zdravstvena kriza, COVID-19, korona, pandemija, teorije zavjera, diskurs, medijski diskurs, analiza diskursa

SUMMARY

The health crisis caused by the appearance of the COVID-19 virus in 2019 spread throughout the world. In March 2020, the global COVID-19 crisis was officially marked by a pandemic, and scientists and experts did not know the answers to a number of questions asked by the frightened public, which led to an increase in false and inaccurate information in the media and the emergence of conspiracy theories. The COVID-19 pandemic is a public health crisis and as such a fertile ground for conspiracy theories. The World Health Organization (WHO) has revealed that there is a “massive infodemia” in the media of false and accurate information about the new coronavirus. Theories about the etiology of the virus continued and several conspiracy theories crystallized. Conspiracy theories are an increasingly present and increasingly popular form of pseudo-history, thanks to new media as well. The role of the media and the way they transmit and communicate information have become more important than ever before, and thus their responsibility that such a situation carries with it. The paper will analyze the discourse of media mediation on conspiracy theories related to the COVID-19 pandemic in the Republic of Croatia on selected Croatian online media and, based on the obtained data, determine their method of reporting on the pandemic.

Keywords: health crisis, COVID-19, corona, pandemic, conspiracy theories, discourse, media discourse, discourse analysis

SADRŽAJ

Podaci o mentorici.....	I
SAŽETAK.....	IV
SUMMARY	V
1. UVOD	1
1.1. Cilj istraživanja.....	6
1.2. Istraživački problem i istraživačka pitanja	6
1.3. Metode istraživanja.....	7
2. TEORIJSKI TEMELJI ANALIZE DISKURSA KAO UTEMELJENJE ISTRAŽIVANJA	11
2.1. Diskurs – pojam, značenje i temeljna obilježja diskursa.....	11
2.2. Analiza diskursa kao teorija i metoda.....	15
2.3. Analiza diskursa kao kritika – istraživanje i primjena kritičke analize diskursa kao istraživačkog alata	19
3. KONCEPT TEORIJA ZAVJERA I PANDEMIJA BOLESTI COVID-19	25
3.1. Pojava i širenje pandemije bolesti COVID-19	25
3.2. Cijepljenje kao metoda sprečavanja širenja bolesti COVID-19	32
3.3. Utjecaj bolesti COVID-19 na društveni život i poslovanje ljudi.....	38
3.4. Koncept i širenje lažnih vijesti	40
3.5. Određenje i tipologija teorija zavjera	45
3.6. Znanstveni pristup teorijama zavjera.....	47
3.7. Načini proučavanja teorija zavjera	52
3.8. Kontekstualni čimbenici vezani uz teorije zavjera	54
3.9. Ideološka orijentacija i vjerovanje u teorije zavjera	55
3.10. Teorije zavjera i COVID-19	56
3.11. Kritičko mišljenje i suprotstavljanje teorijama zavjera	61
4. MEDIJSKI DISKURS I PANDEMIJA BOLESTI COVID-19.....	66
4.1. Komunikacija i diskurs	66
4.2. Uloga i utjecaj medija na formiranje javnog diskursa.....	70
4.3. Prepoznavanje i razumijevanje pristranosti u medijskom diskursu.....	76
4.4. Mediji, internet i diskurs informacijskog društva.....	78
4.5. Lažne vijesti iz perspektive informacijskih znanosti.....	82
4.6. Posredovanje medija u teorijama zavjera o pandemiji bolesti COVID-19	82
4.7. Diskurs o COVID-19 kao dio diskursa teorija zavjera.....	88
4.8. Prepoznavanje i suzbijanje lažnog diskursa	91

5. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	98
5.1. Habermas i kritička teorija komunikacije.....	100
5.2. Priprema skupa podataka.....	109
6. ISTRAŽIVANJE MEDIJSKOG POSREDOVANJA TEORIJA ZAVJERA O PANDEMIJI BOLESTI COVID-19 U HRVATSKOJ	111
6.1. Deskriptivna statistička analiza podataka.....	111
6.2. Inferencijalna statistička analiza podataka	126
6.3. Primjena i rezultati kritičke analize medijskog diskursa temeljene na Habermasovoj teoriji komunikativnog djelovanja.....	129
6.4. Kritička analiza diskursa posredovanja lokalnih teorija zavjera	136
6.5. Kritička analiza diskursa posredovanja teorija zavjera vezanih uz Donalda Trumpa .	140
6.6. Kritička analiza diskursa posredovanja globalnih teorija zavjera	149
6.7. Primjena i rezultati kritičke analize diskursa komentara temeljene na Habermasovoj teoriji komunikativnog djelovanja.....	155
7. DISKUSIJA I INTERPRETACIJA REZULTATA EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA	185
8. ZAKLJUČAK	201
9. POPIS LITERATURE	209
9. POPIS TABLICA I GRAFIKONA	230
10. PRILOZI.....	234
11. ŽIVOTOPIS	249

1. UVOD

Zdravstvena kriza koja je uvjetovana pojavom virusa COVID-19, godine 2019. proširila se cijelim svijetom. COVID-19 je zarazna skupina akutnih respiratornih bolesti uzrokovanih teškim akutnim respiratornim sindromom koronavirusom 2, virusom koji se može prenijeti na čovjeka putem pangolina ili šišmiša (Cyranoski, 2020). Od studenog 2019. godine, kada je 55-godišnjaku iz provincije Hubei u Kini dijagnosticirana nova bolest koju je izazvao novi virus SARS-CoV-2, u vrlo kratkom vremenskom razdoblju novonastala pandemija je izazvala jedinstven utjecaj na gotovo sve sfere svakodnevnog modernog ljudskog života. Ukoliko je usporedimo i ako gledamo neke povijesne prethodnice, možemo povući paralelu sa Španjolskom gripom u 20. stoljeću sa postojećim razlikama u stopama smrtnosti i različitim obrascima širenja bolesti kada je na svijetu bilo manje od dvije milijarde stanovnika, a danas ih ima skoro osam i koja je tada odnijela puno više života nego li COVID-19 za sada. Od 24. siječnja 2020. godine virus je već bio dijagnosticiran u najmanje devet država i to s 830 slučajeva (Asselah, 2021; Pollard, 2020). Konkretnije, radilo se o Kini, Tajlandu, Japanu, Južnoj Koreji, Singapuru, Vijetnamu, Tajvanu, Nepal i Sjedinjenim Američkim Državama. U tom razdoblju zabilježeno je i prvih dvadeset i šest smrtnih slučajeva kod pacijenata koji su imali ozbiljnu osnovnu bolest (Wu, 2020). Kod pojedinih osoba koronavirus je uzrokovao smrtonosne komplikacije, dok je kod drugih uzrokovao blage, odnosno umjerene respiratorne infekcije. Velika problematika s COVID-19 proteže se upravo iz razloga što je do svibnja 2021. godine od posljedica umrlo čak 3.311.780 ljudi (WHO, 2021).

U ožujku 2020. globalna kriza COVID-19 službeno je označena pandemijom (WHO, 2020). Vlade su diljem svijeta bez presedana poduzele korake za ublažavanje širenja virusa, poput poticanja socijalnog udaljevanja i poboljšanja higijenskih praksi. Provođenje ovih mjera bio je značajan izazov za vlade (Tominey, 2020), dok se među ljudima diljem svijeta sve više razvijalo nezadovoljstvo donesenim mjerama. Početkom ožujka 2020. godine, svi su htjeli znati sve o novom virusu i bolesti koju uzrokuje, ali znanstvenici i stručnjaci nisu znali odgovore na niz pitanja koja je postavljala prestrašena javnost, što je utjecalo na porast broja lažnih i netočnih informacija u medijima te pojavu teorija zavjera. Prema Douglas i sur. (2019) teorije zavjera su „pokušaji objašnjenja krajnjih uzroka značajnih društvenih i političkih događaja i okolnosti tvrdnjama o postojanju tajnih zavjera dvaju ili više moćnih aktera. Vjeruje se da su neke moćne organizacije ili zavjerenici odgovorni za neobjašnjivu pojavu.” Teorije zavjera imaju tendenciju

pojave kada postoji neka vrsta nestabilnosti ili krizne situacije kao što je ova u području zdravstva, jer su one zapravo pojednostavljene interpretacije koje na neki način obeshrabruju daljnje propitivanje i promatranje svijeta na kompleksan način, dakle da su stvari neupravljive i svode ih zapravo na preglašavanje utjecaja pojedinačnih aktera i njihove mogućnosti kontroliranja takvih globalnih događaja, što je zapravo nemoguće.

Nema sumnje da pandemija koja je u tijeku predstavlja globalnu prijetnju koja je stvorila krize na mnogim razinama, od lokalnih zajednica do država i nacija. Osim prisutnosti prijetnje, krize obično uključuju sustavne poremećaje, nesigurnost i stres. Pandemija COVID-19 kriza je javnog zdravstva i kao takva plodno tlo za teorije zavjera (Gonçalves-Sá, 2020; van Prooijen i Douglas, 2017). Pojedine se plasiraju globalno, dok druge ciljaju stanovnike određene zemlje ili geopolitičke regije. Mnoštvo prikupljenih informacija dovelo je do pojave dezinformacija u široj javnosti o uzrocima i lijekovima za bolest (Zarocostas, 2020). Prve dezinformacije o koronavirusu pojavile su se 22. siječnja 2020. te se od tada ubrzano šire medijskim prostorom (Ahmed, 2020; Ferrara, 2020; Yang, 2020). Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) otkrila je da u medijima postoji "masovna infodemija" lažnih i točnih informacija o novom koronavirusu (WHO, 2020). COVID-19 karakterizira pandemija koronavirusne bolesti i "infodemija" medija. Prema WHO-u, pojam infodemija, kombinacija informacija i epidemije, odnosi se na brze i široko rasprostranjene točne i netočne informacije o epidemiji, poput COVID-19 (WHO, 2020).

Neki znanstvenici i mediji u početku su virus nazivali "virusom Wuhan" (Carlos i sur, 2020). Teorije o etiologiji virusa nastavile su se te se iskristaliziralo nekoliko teorija zavjera: da su virus umjetno stvorile (npr. u laboratoriju) osobe koje imaju određeni interes kao što je smanjenje svjetskog stanovništva, da je virus namjerno proširen ili da je njegova prirodna brzina širenja umjetno povećana kako bi se naštetilo što većem broju ljudi (npr. putem 5G mreže), da se cjepiva i lijekovi namjerno skrivaju kako bi se nastavilo širenje i naudilo što većem broju ljudi te da se određene sanitarne mjere za suzbijanje širenja virusa koriste za namjerno nanošenje štete društvu ili kontroliranje društva (npr. cjepiva, maske). Bivši predsjednik SAD-a Donald Trump svojim je izjavama umanjivao opasnost od COVID-19, nazivajući je nimalo težom od gripe (Montanaro, 2020) i takvim sadržajem vlastitog javnog diskursa potpomagao širenje teorija zavjera. Također, optužio je Kinu za "kung gripu" te optužio WHO, medije i demokrate da promiču medijsku histeriju, pretjerujući u stopi smrtnosti i potencijalnom utjecaju izbijanja, kao trik da ga smjene s mjesta predsjednika države. Tang (2020) navodi da je

istodobno kineska vlada sumnjičila američku vojsku da je donijela koronavirus u Wuhan. Kako je kineska vlada stavila Wuhan u lockdown i otkazala proslavu kineske Nove godine, u medijima su se pojavili izvještaji da je novi koronavirus biološko oružje razvijeno na Institutu za virusologiju Wuhan (Gertz, 2020). Nakon što je raniji soj koronavirusa (SARS-CoV) 2003. godine doveo do straha od SARS-a, mnoge su organizacije počele provoditi hipotetička događanja 'planiranja pandemije' kako bi se pokušale pripremiti za sljedeće izbijanje zarazne bolesti. Milijarder i filantrop Bill Gates je održao govor na TED konferenciji 2015. godine upozorivši da svijet nije spreman za sljedeću pandemiju. Njegov govor na TED-u se koristi kao dokaz da je nekako stajao iza ove pandemije. Optužen je za financiranje stvaranja i širenja virusa za prodaju nanotehnoloških cjepiva protiv bolesti i kontrolu ljudske populacije (Nathaniel, 2020). Nesretne slučajnosti, poput blizine laboratorija za virološki institut Wuhan i tržnice morskih plodova u Wuhanu, navele su neke ljude da vjeruju da je virus možda namjerno pušten iz laboratorija na tržnicu. Teorija koja podupire povezanost između 5G i COVID-19 naglašava lažnu vezu između prvog izbijanja u Wuhanu koje se podudara s uvođenjem 5G u grad, a činjenica je da su mnogi gradovi u Kini (i širom svijeta) bili uključeni u predstavljanje 5G prije pojave virusa u Wuhanu. Kao još jedna netočna premisa ove teorije navodi se da 5G slabi staničnu obranu imunološkog sustava, čineći ljude ranjivijima na COVID-19.

Iako su tvrdnje raskrinkane i postoje indicije da se novi virus razvio mutacijom (Andersen i sur., 2020), mnogi ljudi i dalje ostaju priklonjeni teorijama zavjera. Prema objavljenim dokazima, glavni razlozi za dezinformacije o COVID-19 su kulturni utjecaji, zahtjevi za kontinuiranom prisilom tijekom raširenosti bolesti, neometano širenje lažnih vijesti putem internetskih medija, financijski poticaji i nedostatak nadzora (Van der Meer i Jin, 2020; WHO, 2020). Marketinške i financijske koristi, također su pokrenule širenje dezinformacija, kao što je navedeno u nekim istraživanjima (Bahrami i sur., 2019; Li i sur., 2019). Kako bi se suprotstavio tim teorijama zavjera i raskrinkao lažne informacije, WHO svakodnevno objavljuje izvještaje o situaciji i pruža pouzdane podatke javnosti. Olapegba i sur. (2020) navode da iako je većina ljudi diljem svijeta dobro upućena u načine prijenosa COVID-19, prevenciju, simptome i smrtne slučajeve, mnogi od njih podržavaju konspiratorne tvrdnje o izvorima COVID-19.

Sva navedena zapažanja motivirala su potrebu za ovakvim istraživanjem. Razlog odabira istraživanja leži u činjenici da živimo u vremenima kada ima jako puno neistinitih informacija, ali ima definitivno i puno podataka koji se odnose na promicanje teorija zavjera. Teorije zavjera

puno su stariji društveni i komunikacijski fenomen i bitno ih je razlikovati od puke dezinformacije jer teorije zavjera uvijek sadrže određene činjenice i onda ih kroz jedan konspiratorni narativ dalje transformiraju. S druge strane, dezinformacije i lažne vijesti namjerno predstavljaju tipično lažne ili obmanjujuće tvrdnje kao vijesti, gdje su tvrdnje namjerno izmišljene i zavaravajuće. Možemo reći kako i jedan i drugi fenomen povezuje sličan model prijenosa, dok se sustavno razlikuju po prirodi sadržaja. Za razliku od teorija zavjera, dezinformacije i lažne vijesti nisu stvorene s namjerom da se održe tijekom vremena i one uglavnom traju u skladu sa vremenski osjetljivim medijskim ciklusom tj. svakodnevnom rutinom potrošnje masovnih medija, bilo na tradicionalnim ili digitalnim platformama te se uklapaju u ovaj dinamični proces kao sastavni dio njihove komunikacijske strategije. Za teorije zavjera karakteristično je da su osmišljene slično religiji ili kultu kako bi s vremenom privukle sljedbenike jer nude trajno objašnjenje društvenih ili povijesnih događaja koji su inače ili previše složeni ili previše nejasni. Ovi fenomeni pritom su i povezani i međusobno se pojačavaju tako što dezinformacije i lažne vijesti imaju sposobnost i moć prenijeti teorije zavjera na prilično brz način (slučaj #Pizzagate) dok dezinformacije i lažne vijesti predstavljaju jednu od metoda zavjere, a ne teoriju, dokle god odgovaraju njihovoj naraciji (Avramov, Gatov, Yablokov 2020).

Suvremeno proučavanje diskursa započinje sredinom 60-ih godina prošlog stoljeća u okvirima različitih disciplina (Van Dijk 2001; de Beaugrande 1997). Dimenzije u proučavanju diskursa mogu biti različite, ali on ostaje iznimno važan koncept za razumijevanje društva, čovjekovih reakcija na društvo i samog jezika. Jezik proučavan kao diskurs otvorio je brojna nova područja za istraživanje društvenog i kulturnog života: kako su sastavljene društvene skupine, na koji način se upravlja društvenim odnosima, kako se konstituiraju društvene institucije, kako se perpetuiraju društvene predrasude i slično. Roman Jakobson i Michael Halliday ističu da jezik u uporabi ispunjava velik broj istodobnih funkcija: informacijsku ulogu zajedno s odnosnom/interpersonalnom i estetskom. U društvenim interakcijama govornici međusobno razmjenjuju informacije i ostvaruju određene odnose između sebe kao pojedinci.

Čini se da diskurs o COVID-19 postaje prožet cijelim nizom teorija zavjera. Prepoznavanje strukture ovih diskursa kad se pojave u medijskom izvještavanju može pomoći ne samo u provjeri činjenica već i u sprečavanju potencijalno katastrofalnih radnji (primjena klorokina, hidorksiklorokina i ivermektina u liječenju bolesti COVID-19, promicanje neprimjerenog korištenja sredstava za čišćenje i dezinfekciju protiv zaraze koronavirusom itd.). Pravilno

implementirane metode mogu pomoći u suprotstavljanju raznim potencijalno opasnim diskursima kako bi se učvrstile u društvenim mrežama i vijestima. Analiza diskursa se koristi u analizama u komunikacijskim znanostima/analizi medija, stoga se smatra primjerenom znanstvenom metodom i u ovom radu.

Istraživanjima o COVID u svijetu i Hrvatskoj bavili su se razni autori. Rovetta i Bhagavathula (2020) analizirali su preko 2 milijuna upita putem Googlea i Instagrama između 20. veljače i 6. svibnja 2020. Njihova su otkrića pokazala kako se povećavao globalni interes za informacijama o COVID-19, a povećavala se i njihova infodemija. Gallotti i sur. (2020) analizirali su više od 100 milijuna tweetova i utvrdili da su, čak i prije početka pandemije COVID-19, infodemije ugrožavale javno zdravlje, iako ne u istoj mjeri. Pulido i sur. (2020) uzorkovali su i analizirali 942 tweeta, što je otkrilo da iako su lažni podaci imali veći broj tweetova, bilo je i manje retweeta i manje angažmana od tweetova koji su sadržavali znanstvene dokaze ili činjenične izjave. Britansko istraživanje Ahmeda i sur. (2020) analiziralo je 22.785 tweetova koje je objavilo 11.333 korisnika Twittera s #FilmYourHospital da identificiraju i procijene izvor teorija zavjera na Twitteru. Njihov rad otkrio je da su 'obični' korisnici glavni pokretač širenja teorija zavjera. Još jedno istraživanje bavilo se teorijom zavjere 5G i COVID-19 koja je kružila Twitterom. Analiza sadržaja pokazala je da je 34,8% (81) tweetova povezanih 5G i COVID-19, a 32,2% (75) osudilo je takvu teoriju. Slično istraživanje Brunsa i sur. (2020) istraživalo je 89.664 zasebnih Facebook postova u Australiji koji su bili povezani s teorijom zavjere 5G i COVID-19 u razdoblju od 1. siječnja do 12. travnja 2020. korištenjem vremenskih serija i analize mreže. Rezultati su pokazali da je ova teorija zavjere postala viralna nakon 19. ožujka 2020., s neobičnom koalicijom među raznim grupama na Facebooku. Islam i sur. (2020) analizirali su 2.311 infodemijskih izvještaja koji su bili povezani s COVID-19 od 31. prosinca 2019. do 5. travnja 2020. i pokazali da su dezinformacije uglavnom pokretane glasinama, stigmom i teorijama zavjera koje su kružile raznim društvenim mrežama i drugim mrežnim platformama. Ančić i Cepić (2020) su istraživali antimaskerski pokret koji se pojavio u hrvatskom društvu, a može se konceptualno promatrati kao posljedica teorija zavjera o pandemiji COVID-19. Grbeša (2020) je istraživala komuniciranje o pandemiji COVID-19 tj. medijsko praćenje rada Nacionalnog stožera. Autori koji su pisali o političkoj komunikaciji i teorijama zavjera su Nenadić, 2020; Kovalčíková i sur. 2020; Hartley i sur., 2020; Brands, 2020; Flood i sur., 2020.

Teorije zavjera su sve prisutniji i sve popularniji oblik pseudopovijesti, zahvaljujući medijima i društvenim mrežama. Medijske kuće pronalaze interes u plasiranju teorija zavjera budući su one visokoprofitabilne zbog svoje brojne publike (Pavić, 2013). Teorije zavjera (zajedno s glasinama i drugim pričama koje su ispričane kao istinite) brzo cirkuliraju kada je pristup pouzdanim informacijama nizak, kada je povjerenje u dostupne informacije i njihove izvore nisko te kada je teško doći do visokokvalitetnih informacija (Bessi, 2015; Lewandowski, Cook, 2020).

Svaki čovjek je primatelj informacija i medijskih poruka koje šalju mediji i društvene mreže. Svatko reagira na poruku ili informaciju različito, baš kao i u slučaju cijepljenja. Pandemija koronavirusa utjecala je na svaki segment naših života. Uloga medija i način kako prenose, posreduju i komuniciraju informacije postali su bitniji nego ikada prije, a samim time i njihova odgovornost koju takva situacija nosi sa sobom. Upravo iz tog razloga vrlo je važno istražiti kakvu su ulogu mediji imali u posredovanju teorija zavjera o pandemiji COVID-19 u Hrvatskoj. Kredibilitet nekog medija jedini je zalog opstanka za budućnost, a u ovakvim situacijama vrlo ga je lako narušiti ili nepovratno izgubiti.

1.1. Cilj istraživanja

Temeljni cilj rada je analiza uloga medijskih online portala u širenju teorija zavjera o pandemiji bolesti COVID-19 u Hrvatskoj. Analizirat će se diskurs medijskog posredovanja o pandemiji bolesti COVID-19 u Republici Hrvatskoj na odabranim hrvatskim online medijima. Pritom je zadaća doći do podataka pomoću kojih će se utvrditi njihov način izvještavanja o situaciji s pandemijom bolesti COVID-19 i identifikaciji teorija zavjera u tekstovima.

1.2. Istraživački problem i istraživačka pitanja

U skladu s glavnim ciljem istraživanja definirana su tri osnovna istraživačka pitanja:

1. Jesu li hrvatski online mediji o temi pandemije bolesti COVID-19 u Republici Hrvatskoj izvještavali pristrano na način da se u izvještavanju moglo jasno razlučiti da li određeni medij promiče neku od teorija zavjera?
2. Da li analizirani mediji pokušavaju razotkriti teorije zavjera?
3. Postoji li razlikovanje globalnih i lokalnih teorija zavjera i u kojem omjeru su one zastupljene u analiziranim medijima?

Ostala istraživačka pitanja definirana su kao pomoćna istraživačka pitanja pomoću kojih ćemo dobiti odgovore na glavna istraživačka pitanja:

- a. U kojoj mjeri su novinari u izvještavanju o pandemiji koristili znanstvene dokaze, valjane činjenice i provjerene izvore u izvještavanju o pandemiji bolesti COVID-19?
- b. Jesu li novinari u slučajevima netočnih informacija navodili izvore objave i društvenu mrežu koja je to prva objavila?
- c. Jesu li novinari u slučaju objave netočnih informacija vezanih uz neku od teorija zavjera objavili ispravak?
- d. Postoji li razlika u selekciji vijesti kojima se posreduju netočne informacije i teorije zavjera između sedam odabranih medijskih portala?
- e. Jesu li mediji svojom politikom moderiranja sadržaja komentara na portalima sprječavali širenje teorija zavjera (postoji li mogućnost komentiranja, da li se čitatelj mora ulogirati pod svojim imenom ili korisničkim računom te da li se neprimjereni komentari brišu sa portala)?
- f. Kakav je odnos komentara između onih koji otvoreno podržavaju i onih koji negiraju teorije zavjera (prevladava li pozitivan, neutralan ili negativan stav čitatelja)?

1.3. Metode istraživanja

Istraživački dio doktorskog rada temeljit će se na kvantitativnoj i kvalitativnoj analizi. Metode koje će se koristiti kako bi se odgovorilo na postavljena istraživačka pitanja jesu analiza sadržaja i analiza diskursa. Analiza sadržaja je specifični istraživački pristup koji se često koristi prilikom istraživanja medija, a u radu će se ovom metodom odrediti izvor analize, izabrati kategorije analize sadržaja, odrediti jedinice analize, izraditi instrumenti, prikupiti i urediti podaci te donijeti zaključci (Žugaj i sur., 2006). Druga metoda je analiza diskursa, kvalitativna metoda istraživanja medijskog teksta koja je usmjerena na interpretaciju značenja jezika korištenog u tekstu (Vrtič i Car, 2016). Primjenom analize medijskog diskursa želi se analizirati jesu li medijski portali promovirali i/ili razotkrivali teorije zavjera na način da se nastoji otkriti promovira li diskurs korišten u medijima određeno gledište, ideologiju ili svjetonazor te koji se to specifični sadržaji pojavljuju i kako ih se oblikuje. Ovom metodom će se također utvrditi razlikovanje između globalnih i pojave lokalnih teorija zavjera odnosno kako su globalne, izvanjske teorije o COVID-19 primljene u Hrvatskoj, kako su transformirane i kako su povezane s nekim lokalnim teorijama zavjera. Svaka tema, pojava ili osoba o kojoj se piše može

se predstaviti na više načina, stoga je način koji je uredništvo medija odabralo kao najprikladniji za predstavljanje onoga o čemu izvještava ključan za raspoznavanje uređivačke politike određenog medija. Otkrivanjem načina na koje mediji korištenjem različitih diskursa oblikuju našu svakodnevnicu dobiva se bolji uvid u oblike medijske prakse, ideologije i odnose moći na medijskom tržištu, čime se poboljšava razumijevanje medijskog sadržaja, ali i društvenih obrazaca koji se takvim diskursima promoviraju.

Prva kvantitativna analiza obuhvatit će izlistavanje svih tekstova na online portalima (24sata.hr, Index.hr, Jutarnji.hr, Net.hr, Dnevnik.hr, Tportal.hr i Vecernji.hr) koristeći iste ključne riječi: „#covid“ „#korona“, „#corona“. Portali su odabrani prema kriteriju čitanosti, odnosno posjećenosti (prema Digital News Reportu Reutersovog instituta). Istraživanje će obuhvatiti razdoblje od pojave prvog zabilježenog slučaja COVID-19 u Republici Hrvatskoj do Parlamentarnih izbora u RH, kada je Vlada RH (odnosno krizni stožer RH) objavila da je završena pandemija (25.2.2020. do 5.7.2020). Kao jedinica analize u ovom istraživanju koristit će se novinarski prilog, što uključuje tekst i pripadajuću opremu. Jedinicu analize predstavlja jedan novinski naslov, preciznije definiran kao oprema napisa. Pod time se podrazumijeva samostalna sadržajna cjelina, odnosno grafička površina koja će obuhvaćati naslov, nadnaslove, podnaslove te slikovne dodatke.

Druga kvalitativna analiza sadržaja obuhvatit će selekciju tekstova u kojima je vidljiv element neke od teorija zavjera, zajedno sa njihovim komentarima. Kako bi odabir bio dovoljno precizan, ponuđena definicija teorija zavjera je ekstrahirana sa svrhom raspoznavanja ovih elemenata koji se moraju pojaviti u analiziranom tekstu kao interpretacija i koja će se na temelju toga smatrati teorijom zavjera. Teorije zavjera koriste činjenicu ili interpretaciju činjenice ili oboje zajedno kao početnu točku (npr. „u pandemiji je došlo do karantene (činjenica), koja je zapravo poslužila za uništavanje svjetske ekonomije, a prvenstveno radi koristi i bogaćenja farmaceutskih kompanija (tumačenje)“) i zatim, umjesto da daju racionalne dokaze kojima bi se moglo odobriti, poricati ili objasniti iznesenu hipotezu, teorije zavjera sugeriraju da se (činjenica) može objasniti postojanjem prikrivene zavjere (teorije) za postizanje i održavanje percipirane stvarnosti (tumačenje). Taj skup tekstova ćemo zatim koristiti za analizu diskursa teorija zavjera.

Treća analiza će biti analiza diskursa tj. koje su to teorije zavjera bile ključne i njihova obilježja. U rad će se uključiti u matricu istraživanja svi diskursi koji se pojavljuju kao teorije zavjera

vezane uz pandemiju, a koji su navedeni na službenim stranicama Europske komisije https://ec.europa.eu/info/identifying-conspiracy-theories_hr.

S obzirom da u radu postoji nekoliko razina istraživanja, prva faza istraživanja obuhvatit će prikupljanje i analiziranje relevantne literature koja će se odnositi na teorijske radove o analizi diskursa općenito, analizi medijskog diskursa i teorijama zavjera.

Druga faza uključuje kvantitativno izlistavanje svih tekstova na odabranim online portalima prema ključnim riječima. U ovoj fazi će se probrati svi tematski „koronavirus“ tekstovi iz cjelokupnog korpusa članaka sedam medijskih portala u analiziranom periodu, a koji se temelje na ključnim riječima koje se tiču COVID-19. Izlistani tekstovi će biti prikazani u pripadajućoj matrici sa njihovim osnovnim metapodacima (URL, izvor, naslov, autor, datum). Nakon što se izvrši prvi kvantitativni odabir tekstova, pristupa se kvalitativnoj selekciji tekstova u kojima je vidljiv element neke od teorija zavjera. Kriterij za selekciju i odabir tekstova je popis teorija zavjera vezanih uz pandemiju koje su navedene na službenim stranicama Europske komisije. Ovom analizom sadržaja bit će obuhvaćeni i popratni komentari koji se pojavljuju pored nekih tekstova kako bi se vidjelo u kojoj mjeri su se čitatelji slagali ili protivili posredovanom sadržaju, odnosno u kojoj mjeri su komentari mogli dodatno osnažiti teorije zavjera u stavovima čitatelja te da li mediji svojom politikom moderiranja komentara na portalima sprječavaju širenje teorija zavjera.

Treća faza bit će analiza diskursa ključnih teorija zavjera na odabranim karakterističnim tekstovima za koje se prema svim kriterijima prethodne analize sadržaja i preporuka EK utvrdi da imaju elemente teorija zavjera. Odabrani tekstovi će se analizirati metodologijom analize diskursa o teorijama zavjera kojom će se istražiti različite elemente ili aspekte diskursa svake od identificiranih teorija zavjera, odnosno pronaći sličnosti i razlike u tim teorijama prema objektima, subjektima, slici svijeta koju ti tekstovi daju, pojmovima koji su karakteristični, odnosu prema institucijama, itd. (Blanuša, 2011).

Kritička analiza diskursa medijskih tekstova temeljit će se na Habermasovoj teoriji komunikativnog djelovanja i konceptu tvrdnje o valjanosti. Cilj je identificirati te tvrdnje, koristeći se kvantitativnim i kvalitativnim metodama, i time objasniti posredovane pretpostavke tekstova i diskursa. Tvrdnje o valjanosti otkrivaju se i kodiraju korištenjem konstrukta za svaku od četiri tvrdnje: istinitost, legitimnost, iskrenost i razumljivost. Svaka tvrdnja o valjanosti

primijenjena je kao analitički instrument kroz koji se kritički analiziraju medijski tekstovi i njihovo posredovanje sadržaja vezanih uz teorije zavjera o pandemiji bolesti COVID-19 u Hrvatskoj.

Također, prepoznavanjem sljedećih elemenata utvrdit će se jesu li i u kojoj mjeri odabrani medijski portali razotkrivali teorije zavjera: jesu li u naslovu istaknute osnovne činjenice, a ne teorije zavjera, jesu li u samom tekstu ponovljene osnovne činjenice na temelju provjerenih informacija, postoji li u tekstu upozorenje na postojeće povezane teorije zavjera prije njihovog navoda te postoji li u tekstu objašnjenje kako te teorije zavaravaju.

Nakon provedenih analiza odredit će se koja su obilježja teorija zavjera, koje su teorije bile najzastupljenije, na koji način su posredovane i sa kakvim porukama, odnosno jesu li navedeni mediji svojim tekstovima širili ili pokušavali spriječiti širenje teorija zavjera.

2. TEORIJSKI TEMELJI ANALIZE DISKURSA KAO UTEMELJENJE ISTRAŽIVANJA

2.1. Diskurs – pojam, značenje i temeljna obilježja diskursa

Jedan od velikih izazova s kojima se suočavaju društvene i humanističke znanosti je izbor i primjena istraživačkih metoda koje poštuju jedinstvenost, složenost i značenje ljudskog iskustva. U tom kontekstu, već duže izvjesno vrijeme 'diskurs' je moderan pojam. Međutim, u znanstvenim tekstovima i raspravama koristi se neselektivno, često bez definiranja. Pojam je postao nejasan, ili ne znači gotovo ništa, ili se koristi s preciznijim, ali prilično različitim značenjima u različitim kontekstima. No, u mnogim slučajevima, u osnovi riječi 'diskurs' je opća ideja da je jezik strukturiran prema različitim obrascima koje ljudi izgovaraju kada sudjeluju u različitim domenama društvenog života (Gee, 1998), a neki od primjera su 'politički diskurs', 'medijski diskurs', 'medicinski diskurs' itd.

'Diskurs' može biti etimološki izveden iz latinskog *discurrere* (trčati uokolo) ili iz nominalizacije *discursus*¹ ('razdvojiti se' u prenesenom značenju 'upuštati se u nešto' ili 'davati informacije o nečemu') (Sihombing, 2018: 8). Prema Hrvatskom jezičnom portalu², pojam diskurs definira se kao:

1. razgovor, rasprava, raščlanjivanje
2. knjiž. tekst kao ostvarenje dijaloga između pisca i čitaoca
3. način i stil izlaganja s obzirom na temu ili područje djelatnosti u kojem se ostvaruje (politički diskurs; znanstveni diskurs; književni diskurs).

Prema terminološkoj bazi Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje³, definicija pojma diskurs jest 'skup kulturno strukturiranih jezičnih reprezentacija i obrazaca za stvaranje značenja o nekome aspektu ljudske stvarnosti' uz napomenu da 'za razliku od esencijalističkoga shvaćanja jezika kao instrumenta koji oslikava stvarnost, pojam diskursa upućuje na to da je riječ samo o mogućem obliku reprezentacije stvarnosti, ali ne i o konačnoj, nepogrešivoj istini o toj

¹ lat. *discursus*: trčanje naprijed i nazad; razgovor \approx *discurrere*: trčati uokolo; <https://hrvatski.en-academic.com/84389/diskurs> (pristup: 27.1.2022)

² <https://hrvatski.en-academic.com/84389/diskurs> (pristup: 27.1.2022)

³ Hrvatsko antropološko nazivlje (2015) Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/805760.Hrvatsko_antropološko_nazivlje_2015.pdf (pristup: 29.1.2022)

stvarnosti. U širem smislu odnosi se na društvene i kulturne konvencije za stvaranje značenja u danome kontekstu'.

Teun A. van Dijk, jedan od najistaknutijih suvremenih analitičara diskursa, piše u “The Study of Discourse” u *Discourse as Structure and Process* (1997:1): „Što je uopće diskurs? Bilo bi lijepo kada bismo sve što znamo o diskursu mogli stisnuti u prikladnu definiciju. Nažalost, kao što je slučaj i sa srodnim konceptima kao što su 'jezik', 'komunikacija', 'interakcija', 'društvo' i 'kultura', pojam diskursa je u biti nejasan. Kao što je to često slučaj s konceptima koji označavaju složene fenomene, zapravo je cijela disciplina, u ovom slučaju nova međudisciplinarna studija diskursa (koja se također naziva "analiza diskursa") ta koja daje definiciju takvih temeljnih pojmova.“

Pogled na diskurs kao društvenu konstrukciju stvarnosti vidi tekstove kao komunikacijske jedinice koje su ugrađene u društvene i kulturne prakse. Tekstovi koje pišemo i govorimo oblikuju te prakse ali su ujedno i oblikovani njima. Diskurs je, dakle, oblikovan svijetom ali ujedno i oblikuje svijet. Diskurs se oblikuje jezikom kao i jezikom koji oblikuje. Oblikuju ga ljudi koji se služe jezikom, kao i oblikovanje jezika kojim se ljudi služe. Diskurs je također oblikovan diskursom koji mu je prethodio i koji bi ga mogao slijediti. Također, oblikovan je od strane medija u kojem se javlja jednako dobro kao što oblikuje mogućnosti za taj medij. Svrha teksta također utječe na diskurs. Diskurs također oblikuje raspon mogućih namjena tekstova (Johnstone 2007).

Diskursi, dakle, uključuju društveno situirane identitete koje provodimo i prepoznajemo u različitim okruženjima u kojima stupamo u interakciju. Oni uključuju načine izvođenja specifičnih za kulturu i načine prepoznavanja identiteta i aktivnosti specifičnih za kulturu. Diskursi također uključuju različite stilove jezika koje koristimo da dočaramo i prepoznamo te identitete; odnosno različitih društvenih jezika (Gee, 2008). Diskursi također uključuju karakteristične načine djelovanja, interakcije i osjećaja, te karakteristične načine pokazivanja emocija, gestikuliranja, odijevanja i držanja. Oni također uključuju posebne načine vrednovanja, razmišljanja, vjerovanja, znanja, govora i slušanja, čitanja i pisanja (Gee, 2003). Diskurs je upotreba jezika u odnosu na društvene, političke i kulturne formacije – to je jezik koji odražava društveni poredak, ali i jezik koji oblikuje društveni poredak i oblikuje interakciju pojedinca s društvom (Jaworski i Coupland 2006: 3).

Vass (1992: 9, citirano u Titscher i sur., 2000) navodi sljedeća značenja 'diskursa':

1. (općenito): govor, razgovor, rasprava;
2. diskurzivno predstavljanje tijeka misli pomoću niza izjava;
3. serije iskaza ili iskaza, lanac izjava;
4. oblik lanca iskaza/izraza; način na koji su nastali (arheologija): znanstveni, pjesnički, religiozni diskurs;
5. ponašanje regulirano pravilima koje vodi do lanca ili slično međusobno povezanog sustava izjava (=oblici znanja) (medicina, psihologija, itd.) (na primjer u djelu Michela Foucaulta);
6. jezik kao nešto što se prakticira; govorni jezik;
7. jezik kao totalitet, jezični svemir;
8. rasprava i propitivanje kriterija valjanosti s ciljem stvaranja konsenzusa među sudionicima diskursa (npr. u djelu Jurgena Habermasa).

Diskurs se, između ostalog, definira kao jezik koji se koristi za izražavanje svrhe ili namjere izvan pukog iskaza. Budući da se jezik gotovo uvijek koristi s namjerom, svi oblici govora i pisanja su zapravo diskurzivni, pa proučavanje diskursa nije toliko promjena u objektu proučavanja, koliko u načinu na koji se jezik promatra. Bilo koja razina upotrebe jezika, uključujući riječi i rečenice, može se proučavati kao diskurs, iako većina istraživanja diskursa gleda na veće segmente pisanja ili govora. Budući da je diskurs namjerno izražavanje značenja ili radnje, uvijek se javlja u stvarnoj situaciji. Stoga je također jedan od načina definiranja diskursa jezik koji se koristi u društvenom i kulturnom kontekstu. Budući da se diskurs uvijek razumije unutar konteksta ili situacije unutar koje se koristi, proučavanje diskursa se često proteže dalje od pojedinačnih poruka kako bi se sagledali razgovori ili tijekom poruka naprijed-nazad i kako je ta interakcija organizirana za postizanje različitih društvenih funkcija. Odnos poruka jednih prema drugima, posebice načini na koje diskurs povlači ili uključuje drugi diskurs, posebno je zanimljiv u komunikacijskom području.

Pristup diskursu koji se usredotočuje na oblik koji jezik poprima – a posebno na to kako diskurs postiže kvalitetu ujedinjenja i smisla – obično se naziva formalističkom ili strukturalističkom definicijom diskursa (Alba-Juez, 2009). Teoretičari koji usvajaju ovu definiciju diskursa skloni su se usredotočiti na formalnija pitanja kao što su: kako znati da je niz rečenica 'tekst', a ne samo zbirka nepovezanih fragmenata? Odgovarajući na takva pitanja, istraživači su usvojili

metode analize razgovora i usredotočili se na aspekte kao što su urednost emitiranog govora te kohezija i koherentnost tekstova.

S druge strane, funkcionalistička definicija smatra da se diskurs treba proučavati kao 'jezik u uporabi' (Brown i Yule, 1983, citirano u Oroujlou, 2012: 25). Cameron sugerira da teoretičare koji usvajaju ovu definiciju diskursa zanima "što i kako jezik komunicira kada se namjerno koristi u određenim slučajevima i kontekstima" (2001: 13). Jezik se koristi da znači nešto i da nešto čini i da su to 'značenje' i 'činjenje' povezani s kontekstom njegove uporabe – odnosno neposrednim kontekstom govornik-tekst-publika, a također i širim društveno-političkim kontekstom koji ograničava komunikacijski čin. Stoga, da bismo ispravno razumjeli diskurs, moramo učiniti više od analiziranja značenja rečenica, njihovih međusobnih odnosa i načina na koji se spajaju kao kohezivan i koherentan tekst. Kako bismo ispravno protumačili, na primjer, priopćenje za javnost, novinsko izvješće ili oglas, moramo razraditi što govornik ili pisac radi kroz diskurs i kako je to 'povezano sa širim međuljudskim, institucionalnim, društveno-kulturnim i materijalnim kontekstom'. Takav pristup najproduktivnije su usvojili istraživači unutar kritičke analize diskursa.

Promatrajući društvene kontekste i posljedice diskursa kao analitičku vezu između teksta i društva bavi se Foucaultov koncept 'poredak diskursa', u kojem se diskursi promatraju kao 'prakse koje sustavno tvore objekte o kojima govore' (Hook, 2007). Drugim riječima, diskursi pokazuju kako je korištenje jezika uvijek međusobno povezano s drugim društvenim, političkim i institucionalnim praksama. Pluralizacija (diskurs) je uočljiva i važna. Foucault smatra da su diskursi tokovi znanja/moći kroz društvo i vrijeme koji stvaraju „uvjete za formiranje subjekata i strukturiranje i oblikovanje društava” (Jäger, 2001: 35). Diskursi su sredstva pomoću kojih institucije oblikuju i definiraju i pozicije subjekta i odnose između društvenih subjekata. Te su institucije i njihovi diskursi često u međusobnom sukobu; oni nude različite, a ponekad i suprotne tvrdnje o istini i, hraneći se prošlim i drugim trenutnim diskursima, proizvode „domene predmeta i rituala istine” (McCall, 2016). Dakle, možemo govoriti o medicinskom diskursu, pravnom diskursu, političkom diskursu, akademskom diskursu, itd. Analiza diskursa je analiza ovih obrazaca.

Javni diskurs, kao bitan sastojak liberalnih demokracija, konstituiran je u javnoj sferi u kojoj se artikuliraju interesi, izražavaju i formiraju mišljenja, razmjenjuju argumenti i protuargumenti, te cirkuliraju informacije. U idealnom slučaju, različiti tipovi aktera imaju jednak pristup ovom

diskurzivnom prostoru: građani koliko i organizacije civilnog društva, poduzeća, znanstvenici ili stručnjaci, političari, donositelji odluka i masovni mediji. Bez obzira na svoje specifične interese, sve vrste komunikatora nastoje staviti svoja pitanja na dnevni red javnosti i utjecati na način na koji su zastupljeni u javnom diskursu. Kao obilježje liberalnih demokracija, javni diskurs je bitan za učvršćivanje odnosa između građana i države, jer doprinosi jačanju odgovora političkih aktera na političke ili ekonomske preferencije građana i pozivanju na odgovornost (Maerz i Schneider, 2021).

Komunikacija zapravo u javnoj sferi ide u nekoliko smjerova: prema dolje od izabраниh predstavnika prema široj javnosti, horizontalno među političkim akterima, uključujući medije, te prema gore od opće javnosti i grupa građana do donositelja odluka. Ipak, glavni cilj političkih komunikatora je utjecati na politička mišljenja, stavove i ponašanje građana. Zahvaljujući upotrebi retorike od strane komunikatora, odnosno umijeća uvjerljivog govora ili pisanja, uvjerenja građana, vrijednosne orijentacije ili stavovi mogu se ili ojačati ili transformirati i pokrenuti akcije (Fraser, 2007). Politička retorika je tada korištenje uvjeravanja u političkom procesu, odnosno strategija koje koriste donositelji odluka, članovi različitih političkih skupina, medijski izvjestitelji i urednici te drugi akteri koji su uključeni u javne poslove.

Posljednjih godina, konsolidirajuće, kao i etablirane liberalne demokracije diljem svijeta, doživljavaju suštinsku emocionalnu preorijentaciju javnog diskursa s dalekosežnim političkim posljedicama. Najvažnije, rastući populistički pokreti, britanska referendumska kampanja za EU ili predsjednička kampanja Donalda J. Trampa u SAD-u ilustrativni su primjeri korištenja komunikacijskih strategija koje uvelike privlače emocije građana. Njihova očita učinkovitost učinila je javni diskurs polariziranijim i sve težim za postizanje političkog kompromisa i očuvanje društvene kohezije.

2.2. Analiza diskursa kao teorija i metoda

Poznavanje onoga što nešto *jest* također može uključivati konceptualizaciju njegovog *kako* – njegovog procesa i vremenskog odvijanja u vremenu. Kvalitativno znanje također može uključivati razumijevanje konteksta, posljedica/ishoda, pa čak i značaja onoga što se istražuje u širem svijetu. Na teoriju i praksu analize diskursa, u primjeni na pitanja i probleme koji se tiču društvenih istraživanja, utjecali su radovi mnogih autora. Filozofski prilozi o jeziku autora kao što su Ludwig Wittgenstein, John Austin, Roland Barthes, Michel Foucault i Jacques

Derrida, te teorijske kritike tradicionalnih psiholoških koncepata kao što su spoznaja, jastvo i emocije koje su iznijeli Kenneth Gergen, John Shotter, Rom Harré je, između ostalih, pružio bogat izvor ideja za razvoj novih načina razmišljanja o jeziku i načinu na koji ga ljudi koriste te novih analitičkih alata za empirijska istraživanja (Hibberd, 2005).

Prema terminološkoj bazi Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje⁴, analiza diskursa se definira kao analiza odnosa između komunikacijske prakse i stvaranja sustava značenja ili znanja u određenome kontekstu i njihova utjecaja na društvene zajednice, uz napomenu 'da je analiza diskursa perspektiva istraživanja koja nije ograničena samo na jezičnu analizu teksta, nego se koristi raznovrsnim kvantitativnim i kvalitativnim metodama analize (npr. sadržajnom analizom), ovisno o problemu istraživanja'.

Analiza diskursa je analiza onoga što ljudi rade s tekstem i govorom/razgovorom. Metodološki, područje analize diskursa je izuzetno raznoliko (Wodak i Meyer, 2001; Weiss i Wodak, 2003), a Woods i Kroger sugeriraju da analizi diskursa treba pristupiti 'ne samo kao objektu, već i kao načinu tretiranja jezika' (2000: 3). Načelno, analiza diskursa pretpostavlja da jezik postoji u dijalogu s društvom: da 'jezik istodobno odražava stvarnost ('kako stvari jesu') i konstruira ga kao određeni način' (Gee, 1999: 82). Dakle, jezik predstavlja i doprinosi proizvodnji i reprodukciji (koju analitičari diskursa obično označavaju '(re)produkcijom') društvene stvarnosti. Ovaj dijalektički (dvosmjerni) odnos vidljiv je na više različitih razina analize: semiotički, kroz (re)produkciju znakova (Kress i van Leeuwen, 2006); institucionalno, kroz (re)produkciju korporativnih aktivnosti (Fairclough, 1993; Wodak i Iedema, 1999); politički, kroz (re)produkciju moći, statusa i ideologija koje ih podržavaju (Foucault, 1994; Laclau i Mouffe, 2001; Fairclough, 1995); i socio-kulturno, kroz (re)produkciju znanja, vrijednosti i identiteta (Antaki i Widdicombe, 1998; Wodak i sur., 2009).

Također, postoji niz tekstova koji se ili fokusiraju na analizu diskursa ili sadrže uvode u analizu diskursa (u njegovom najširem smislu) koji nude prikaz različitih načina na koje društveni znanstvenici analiziraju govor i tekstove, ili koji ilustriraju specifične metodološke pristupe (na primjer, Antaki, 1988; Banister i sur., 2002; Richardson, 1996; Schiffrin, 1994; Frost, 2011; Willig, 1999), ili koji ilustriraju tradicije radnog diskursa i interakcije (Jaworski i Coupland,

⁴ Hrvatsko antropološko nazivlje (2015) Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/805760.Hrvatsko_antropološko_nazivlje_2015.pdf (pristup: 06.02.2022)

2006; Wetherell i sur., 2001). Ovi su tekstovi iznimno korisni i praktični vodiči za pitanja u istraživanjima diskursa.

Iako nikada nije dosljedno koristio taj izraz u odnosu na svoja istraživanja, francuski društveni teoretičar i filozof Michel Foucault pokušava kroz oblik analize diskursa pokazati kako konvencionalni načini govora i pisanja unutar kulture služe političkim ili ideološkim funkcijama, utoliko što ograničavaju kako ljudi misle i djeluju kao društvena bića (Foucault, 1994). U svojoj knjizi *Discourse Analysis: Investigating Processes of Social Construction*, Nelson Phillips i Cynthia Hardy pišu (2002:6): Tradicionalni kvalitativni pristupi često pretpostavljaju društveni svijet i zatim nastoje razumjeti značenje ovog svijeta za sudionike. Analiza diskursa, s druge strane, pokušala je istražiti kako su društveno proizvedene ideje i predmeti koji naseljavaju svijet nastali na prvom mjestu i kako se održavaju na mjestu tijekom vremena. Dok druge kvalitativne metodologije rade na razumijevanju ili tumačenju društvene stvarnosti kakva ona jest, analiza diskursa nastoji otkriti način na koji se proizvodi. Ovo je najvažniji doprinos analize diskursa: ona ispituje kako jezik konstruira fenomene, kako ih odražava i otkriva. Drugim riječima, analiza diskursa promatra diskurs kao konstitutiv društvenog svijeta – a ne put do njega – i pretpostavlja da se svijet ne može spoznati odvojeno od diskursa.

Van Dijk dodaje druge uvide u to što je analiza diskursa. Opisuje čime se bavi analiza diskursa i raspravlja o tri glavne dimenzije područja (1997:2): a) korištenje jezika, (b) komunikacija uvjerenja (spoznaja) i (c) interakcija u društvenim situacijama. S obzirom na ove tri dimenzije, nije iznenađujuće otkriti da je nekoliko disciplina uključeno u proučavanje diskursa kao što su lingvistika (za specifično proučavanje jezika i upotrebe jezika), psihologija (za proučavanje uvjerenja i načina na koji se ona komuniciraju), i društvene znanosti (za analizu interakcija u društvenim situacijama). Obično je zadatak istraživanja diskursa pružiti integrirane opise ove tri glavne dimenzije diskursa: kako upotreba jezika utječe na uvjerenja i interakciju, ili obrnuto, kako aspekti interakcije utječu na to kako ljudi govore ili kako uvjerenja kontroliraju upotrebu jezika i interakcija? Štoviše, osim davanja sustavnih opisa, može se očekivati da će istraživanja diskursa formulirati teorije koje objašnjavaju takve odnose između upotrebe jezika, uvjerenja i interakcije.

Neki pristupi istraživanja diskursa usredotočuju se na činjenicu da se diskursi stvaraju i mijenjaju u svakodnevnim diskurzivnim praksama te stoga naglašavaju potrebu za sustavnom

empirijskom analizom govora i pisanog jezika ljudi, na primjer, u masovnim medijima ili istraživačkim intervjuima. Drugi pristupi se više bave općim, sveobuhvatnim obrascima i imaju za cilj apstraktnije mapiranje diskursa koji kruže društvom u određenom trenutku ili unutar određene društvene domene.

Dakle, analiza diskursa nije samo jedan pristup, već niz interdisciplinarnih pristupa koji se mogu koristiti za istraživanje mnogih različitih društvenih domena u mnogim različitim vrstama istraživanja. Bavi se našom upotrebom jezika i načinom na koji naš jezik oblikuje naše identitete, naše društvene odnose i naš društveni i politički svijet. Drugim riječima, to je proučavanje jezika koji se koristi u svijetu, ne samo da bi se stvari govorile, već i radile. Ljudi koriste jezik da komuniciraju, surađuju, pomažu drugima i grade stvari poput brakova, ugleda i institucija ali ga, s druge strane, također koriste i da lažu, daju prednost sebi, štete ljudima i uništavaju stvari poput tih istih brakova, ugleda i institucija. Van Dijk (ibid) opisuje analizu diskursa kao multidisciplinarni pristup koji obuhvaća semiotiku, psihoanalitičku teoriju, sociološku teoriju, teoriju književnosti i mnoge druge discipline. Dakle, to je područje u kojem različiti istraživači i znanstvenici mogu raditi, budući da su jezik i komunikacija u središtu mnogih kvalitativnih disciplina. Diskurzivni analitički pristupi za polazište uzimaju tvrdnju strukturalističke i poststrukturalističke lingvističke filozofije da je naš pristup stvarnosti uvijek putem jezika. Jezikom stvaramo reprezentacije stvarnosti koje nikada nisu samo odraz već postojeće stvarnosti, već doprinose izgradnji stvarnosti. To ne znači da sama stvarnost ne postoji. Značenja i reprezentacije su stvarni. Fizički objekti također postoje, ali stječu značenje samo kroz diskurs. Jezik, dakle, nije samo kanal putem kojeg se komuniciraju informacije o temeljnim mentalnim stanjima i ponašanju ili činjenice o svijetu. Naprotiv, jezik je 'stroj' koji generira i kao rezultat konstituira društveni svijet. To se također proteže na konstituiranje društvenih identiteta i društvenih odnosa. To znači da su promjene u diskursu sredstvo kojim se mijenja društveni svijet. Borbe na diskurzivnoj razini sudjeluju u promjeni, ali i u reprodukciji društvene stvarnosti.

Svaka od teorija analize diskursa nudi nam skup alata za analizu jezika u upotrebi, alate koji rade bolje za neke određene vrste podataka nego za druge. Alat za analizu diskursa je specifično pitanje koje treba postaviti podacima koje se istražuje i analizira. Naravno, svatko tko se bavi analizom diskursa mora prilagoditi alate koje je preuzeo iz određene teorije potrebama i zahtjevima vlastitog istraživanja. Postoji mnogo različitih pristupa analizi diskursa, a niti jedan od njih nije jedinstveno adekvatan. Različiti pristupi odgovaraju različitim problemima i

pitanjima bolje ili lošije od drugih. Također, različiti pristupi ponekad dolaze do sličnih zaključaka iako koriste različite alate i terminologije.

Prije svega, svaka metoda uvijek ide s teorijom. Metoda i teorija ne mogu se razdvojiti, a svaka metoda istraživanja je način da se istraži neka određena domena. U ovom slučaju, domena je jezik u upotrebi. Istraživačka metoda sastoji se od raznih 'alata istraživanja' i strategija za njihovu primjenu. Alati istraživanja osmišljeni su tako da opišu i objasne što istraživač smatra da postoji i da je važno u nekoj domeni. Važno je također naglasiti da istraživanje, bilo u fizici, književnoj kritici ili u analizi diskursa, nije algoritamski postupak, to nije skup 'pravila' koji se mogu slijediti linearno korak po korak kako bi se dobili zajamčeni rezultati. Umjesto toga, istraživanje usvaja i prilagođava specifične alate istraživanja i strategije za njihovu provedbu. Takvi se alati i strategije kontinuirano i fleksibilno prilagođavaju specifičnim pitanjima, problemima i kontekstu istraživanja te se kontinuirano transformiraju kako se primjenjuju u praksi.

Iz svega navedenog vidimo da je analiza diskursa pogled na jezik na razini teksta. Analiza diskursa također je pogled na jezik u upotrebi; odnosno kako ljudi ostvaruju određene komunikacijske ciljeve korištenjem jezika, izvode određene komunikacijske radnje, sudjeluju u određenim komunikacijskim događajima i predstavljaju se drugima. Analiza diskursa razmatra kako ljudi međusobno upravljaju interakcijama, kako ljudi komuniciraju unutar određenih skupina i društava, kao i kako komuniciraju s drugim skupinama i s drugim kulturama. Također se usredotočuje na to kako ljudi rade stvari izvan jezika, te na ideje i uvjerenja koja komuniciraju dok koriste jezik.

2.3. Analiza diskursa kao kritika – istraživanje i primjena kritičke analize diskursa kao istraživačkog alata

Jedan od mogućih pristupa na koji smo se odlučili usredotočiti kao okvir za analizu diskursa je kritička analiza diskursa. Prema terminološkoj bazi Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje⁵, kritička analiza diskursa definira se kao 'analiza diskursa vođena kritičkom teorijom društva i neravnopravnih odnosa moći' uz napomenu da 'kritička analiza diskursa shvaća diskurs na tri načina: kao čin govorenja ili pisanja, kao korpus znanja te kao skup uvjeta i postupaka koji

⁵ Hrvatsko antropološko nazivlje (2015) Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/805760.Hrvatsko_antropoloko_nazivlje_2015.pdf (pristup: 10.2.2022)

određuju prihvatljive načine komuniciranja i uporabe toga znanja. Proučava način na koji diskurzne strukture ostvaruju, potvrđuju, legitimiraju, reproduciraju ili osporavaju odnose moći i dominacije u društvu'. Ono što je zajedničko kritičkoj analizi diskursa i drugih različitih pristupa je cilj kritičkog istraživanja, odnosno istraživanje i analiza odnosa moći u društvu te formuliranje normativnih perspektiva iz kojih se može vršiti kritika takvih odnosa s pogledom na mogućnosti društvenih promjena. Svaki pristup i svaka perspektiva ima niz osebujnih filozofskih i teorijskih premisa, uključujući posebna shvaćanja diskursa, društvene prakse i kritike, koji vode do posebnih ciljeva, metoda i empirijskih žarišnih točaka. Obzirom na cilj i svrhu ovog istraživanja, ovdje ćemo se usredotočiti prvenstveno na kritičku analizu diskursa.

Mnogi znanstvenici i autori nisu bili zadovoljni tumačenjem i opisom kako jezik utječe na iskustvo stvarnosti. Uočavajući da upotreba jezika može stvoriti zajednička značenja koja održavaju opresivne aranžmane moći u društvu, kritički znanstvenici prelaze dalje od interpretacije do kritike. Premda u svojim istraživanjima često koriste određene slučajeve i tekstove, većina kritičara diskursa priznaje da se u međusobnim odnosima među tekstovima stvaraju moćne ideologije, fenomen koji se identificira kao intertekstualnost (Qayyum, 2019). Kritičke znanstvenike posebno zanima kako diskurs – točnije, više diskursa – prikazuje svijet. Koje su velike strukture značenja stvorene korištenjem diskursa unutar zajednice ili među zajednicama?

U središtu kritičke teorije je ideja da društveni i kulturni aranžmani jačaju moć određenih dionika na načine koji dominiraju i potiskuju druge. Kritičke teoretičare, dakle, zanimaju načini na koje nejednaki i konkurentski odnosi moći stvaraju društvene nepravde. Zahvaljujući eseju Maxa Horkheimera iz 1937. *Tradicionalna i kritička teorija*, kritička teorija odstupila je od tradicionalnih objektivnih znanstvenih metoda (Therborn, 1970, citirano u prijevodu iz 2011: 19). Umjesto toga, argumentira se za način kritike koji ispituje eksploataciju, ideologiju i otuđenje kako bi proizveo društvenu promjenu. Kritička teorija, dakle, nije odvojena od prakse u svijetu, već je osmišljena da ispita proživljene slučajeve dinamike marginaliziranja i otuđenja kako bi se utvrdilo na koje načine se društvo može emancipirati. U ispitivanju načina na koje strukture dominacije – institucije, sustavi, jezik – doprinose marginalizaciji, kritički teoretičari smatraju da su takvi društveni procesi i uvjeti predeterminirani – uzrokovani višestrukim izvorima. Kao rezultat toga, kritički teoretičari prepoznaju koliko je teško postići idealno društvo u kojem se čuju svi glasovi, prema svim ljudima se postupa jednako, a otvorenost i zajedničke vrijednosti prevladavaju. Na mnogo načina, kritička tradicija je nastojanje podizanja

svijesti, misija vođena željom da se razotkriju opresivne snage u društvu i da se pomogne marginaliziranim pojedincima i skupinama da prepoznaju ta ugnjetavanja i rade na njihovom prevladavanju (Seiler, 2012).

Kritička analiza diskursa je 'kritička' u dva pogleda: jedan se temelji na idejama Frankfurtske škole (osobito na djelu Jurgena Habermasa), a drugi na zajedničkoj tradiciji s takozvanom kritičkom lingvistikom. Prema Habermasu, kritička znanost mora biti samorefleksivna – to jest, mora odražavati interese na kojima se temelji – i mora uzeti u obzir povijesni kontekst interakcija. Kroz racionalni diskurs može se prevladati ideološki poremećen diskurs i postići približavanje idealnoj govornoj situaciji (Habermas 1984, 1987). Jurgen Habermas svakako se može smatrati jednim od vodećih filozofa našeg vremena. Godine 1964. preuzeo je Horkheimerovu katedru za filozofiju i sociologiju u Frankfurtu, koju je obnašao do umirovljenja 1993. U skladu s Frankfurtskom školom kritičke teorije, bavi se klasičnim pitanjima socijalne filozofije: koja su načela koja vode kritičko mišljenje? Kako možemo razlikovati što je društveno prihvatljivo, a što nije? Kako je kritika moguća u društvu s golemim nejednakostima i pluralitetom vrijednosti? Više od mnogih prethodnih generacija kritičkih teoretičara, Habermas se poziva na teorijske rasprave iz područja pragmatike diskursa, uključujući analitičku filozofiju, teoriju govornog čina i interakcionizam. Kao rezultat toga, on predstavlja liberalniju verziju kritičke teorije, koja polaže velike nade u pozitivne društvene učinke zajedničke, racionalne i deliberativne razmjene među građanima u javnoj sferi. Za Habermasa, u diskursu postoje inherentna načela koja ne možemo ne primijeniti kada se upustimo u komunikacijsko djelovanje s drugima. Kako bi iznosili određene normativne tvrdnje i kritizirali one drugih, sudionici diskursa trebaju poštivati načela jednakosti i univerzalnosti: npr. ako ja tražim pravo na govor, onda je teško zaniijekati pravo drugima da govore. Ako Habermas vjeruje da sudionici diskursa uvijek trebaju održavati ideale situacije slobode govora, onda implicira da se diskurs normalno odvija među sudionicima slobodnog diskursa. Međutim, on također inzistira na razlici između 'stvarnog' diskursa, odnosno diskursa pristranog odnosa moći i dominacije, i kontračinjeničnog, utopijskog karaktera idealne govorne situacije, koja stvara kritičke potencijale jer uvijek prati 'pravi' diskurs (Habermas, 2001). S obzirom da ćemo u ovom radu koristiti kritičku analizu diskursa za analizu medijskih tekstova koristeći Habermasovu teoriju komunikativnog djelovanja, o Habermasu i Frankfurtskoj školi ćemo se više osvrnuti u metodološkom dijelu rada.

Ključni pojmovi kritičke analize diskursa su 'diskurs' i 'kritički'. U većini slučajeva vezanih uz kritičku analizu diskursa, diskurs se razlikuje od tekstova, koji su specifični iskazi, slike ili spisi. Kritička analiza diskursa povezana je s istraživačima kao što su Norman Fairclough, Teun A. van Dijk i Ruth Wodak. Za razliku od konverzacijskog analitičkog istraživanja, koje se pridržava posebnog skupa metodoloških načela, istraživanja u kritičkoj analizi diskursa razlikuju se po stilu i fokusu. Ovi različiti stilovi analize mogu odražavati različite teorijske ili filozofske orijentacije istraživača, ili čak tradicije istraživanja povezanih s određenim nacijama (Meyer, 2001; van Dijk, 1993; Wodak, 2001).

Unatoč jasnim razlikama u stilovima istraživanja, svi kritički analitičari diskursa nastoje istražiti ulogu diskursa u proizvodnji i reprodukciji odnosa moći unutar društvenih struktura. Posebno se usredotočuju na načine na koje diskurs održava i legitimira društvene nejednakosti. Pri tome, kritička analiza diskursa počinje s jasnim političkim programom, odnosno zauzima otvoren politički stav, kako u pogledu tema koje proučava, tako i u smislu uloge koju vidi u rezultatima istraživanja. Nastoji otkriti 'ulogu diskursa u (re)produkciji i izazovu dominacije' (van Dijk, 1993: 249). Štoviše, analitičari kritičkog diskursa žele razumjeti ulogu 'strukture, strategija ili drugih svojstava teksta, govora, verbalne interakcije ili komunikacijskih događaja' (ibid: 250) u uspostavljanju i održavanju odnosa moći između različitih grupa u društvu (Fairclough, 1989), kao i ilustrirati 'odnos između teksta i njegovih društvenih uvjeta, ideologija i odnosa moći' (Wodak, 1996). Kritička analiza može biti usmjerena na 'različite razine apstrakcije od određenog događaja: može uključivati njegov neposredniji situacijski kontekst, širi kontekst institucionalnih praksi unutar kojih je događaj ugrađen, ili još širi okvir društva i kulture' (Fairclough, 1995: 62). Ranije su se analitičari usredotočili na rasističku retoriku (Reisigl i Wodak, 2001), rasizam u tisku (van Dijk, 1991), retoriku novog kapitalizma (Fairclough, 2003), diskurse o nezaposlenosti u EU (Muntigl i sur., 2000) kao i općenitije studije medijskog diskursa (Fairclough, 1995).

Za razliku od drugih pristupa diskursu, kritička analiza diskursa proširuje svoj analitički fokus na ispitivanje širih značajki proizvodnje i potrošnje diskursa. Tako, na primjer, Fairclough usvaja široko marksističku perspektivu društvenog sukoba koja naglašava važnost sredstava za proizvodnju. Za njega je zadatak kritičke analize diskursa identificirati kako se nejednakosti i sukobi koji proizlaze iz kapitalističkog načina proizvodnje manifestiraju u diskursu (Fairclough, 1989, 1995). Van Dijk je osebujan jer posebnu pozornost pridaje ulozi spoznaje u razumijevanju i tumačenju tekstova i diskursnih praksi. On tvrdi da moramo razumjeti ulogu

društvenih spoznaja i reprezentacija – načina razmišljanja o svijetu koji proizlaze iz društvenih aktivnosti – kako bismo razumjeli kako šire nejednakosti utječu na određene diskurzivne ili interpretativne radnje. Spoznaja je stoga teorijsko sučelje između diskursa i dominacije (van Dijk, 1993, 1996, 2001). U svom prikazu kritičke analize diskursa, van Dijk daje primjer zašto je toliko važno usredotočiti se na društvenu spoznaju u neilustrativnom primjeru kako rasizam može utjecati na verbalnu interakciju između pripadnika crne i bijele rase. Proizvodnja 'struktura diskursa koje signaliziraju temeljnu pristranost' (van Dijk, 1993: 262), kao što je neuljudnost ili korištenje pogrdnoga rječnika, bit će posljedica 'aktivacije' stavova i mentalnih konstrukata (van Dijk, 1991). Nasuprot tome, Wodak naglašava važnost uzimanja u obzir šireg konteksta diskursa. Za nju kontekst ima četiri razine: stvarna ili neposredna upotreba jezika ili teksta; odnos između iskaza, tekstova, diskursa i žanrova; izvan jezični sociološki i institucionalni kontekst diskursa; te društveno-politički i povijesni kontekst. Njezino istraživanje nastoji identificirati djelovanje moći i dominacije u diskursu na ove četiri kontekstualne razine (Wodak, 2001).

Dok je osnovni cilj empirijske znanstvene teorije objasniti opće mehanizme pomoću kojih funkcioniraju komunikacijski procesi, a interpretativne teorije olakšati bolje razumijevanje određenih značenja, osnovni cilj kritičke teorije je emancipacija društva od materijalnih i ideoloških uvjeta koji narušavaju komunikaciju i perpetuiraju nepravedne odnose moći. Kritički pristupi obuhvaćaju otvorenu političku praksu i aksiologiju⁶ utemeljenu na vrijednostima, a varirali su u širokom rasponu ontoloških i epistemoloških pozicija od izrazito objektivističkih, determinističkih teorija političke ekonomije na jednoj krajnosti do postmodernističkog skepticizma o mogućnosti bilo kakvog stabilnog značenja u suprotnom ekstremu (Brincat, 2012). Međutim, većina kritičke teorije sada se stapa s interpretativnim pristupima, dok se i dalje razlikuje od čisto interpretativnih pristupa s obzirom na praksu i aksiologiju.

Pojmovi 'diskurs' i 'analiza diskursa' žestoko su osporavani koncepti čije su definicije, često se čini, čak i izvan dosega samih studija diskursa. Metodološki, teorijski i analitički, područje

⁶ Aksiologija se bavi problemom vrijednosti. Kao zasebna disciplina to je najmlađa filozofska grana, premda je njezin problem star isto tako kao i nauke o duhu, odnosno kulturi. Naziva se i timologijom (Döring, Kreibitz). Njemački je naziv Werttheorie. Kao svojevrsni problem uočen je problem vrijednosti istom koncem prošloga stoljeća. Aforistički ga je nabacio Nietzsche («Umwertung aller Werte», što znači: izmijeniti i preokrenuti sve vrednote), a prvi ga je pobliže obradio H. Lotze. Kako je Lotze vrednosnom doživljavanju posvetio naročitu pažnju, nije čudo, da su psiholozi ovaj problem odmah prihvatili kao eminentno svoj problem, pa se tako kao jedna od prvih javlja psihološka aksiološka škola. Njeni predstavnici identificiraju teoriju vrednota s psihologijom vrednosnog doživljavanja (vrednovanja); <https://hemu.lzmk.hr/Natuknica.aspx?ID=899> (pristup: 14.2.2022)

analize diskursa je iznimno raznoliko. Diskurs je vrlo *trendi* riječ koja se odnosi na vrlo *trendi* koncept. To je jedna od najčešće korištenih riječi u akademskoj zajednici danas. Kao zanimljivost, u trenutku pisanja ovog rada pretragom engleskog pojma *discourse analysis* Google prikazuje 186.000.000 rezultata⁷. Proučavajući ovu temu, često se nailazi na autore koji koriste raznolike – a ponekad i radikalno različite – prikaze onoga što diskurs jest i načina na koji bi se taj izraz trebao koristiti. Proučavajući literaturu vezanu uz ovo područje zanimljivom se pokazala i činjenica kako znanstvenici koji imaju deskriptivan pristup često misle da je kritički pristup “neznanstveni” jer je analitičar kritičkog diskursa potaknut svojim interesom ili strašću za intervencijom u neki problem u svijetu dok znanstvenici koji imaju kritički pristup često misle da je čisto deskriptivan pristup izbjegavanje društvene i političke odgovornosti.

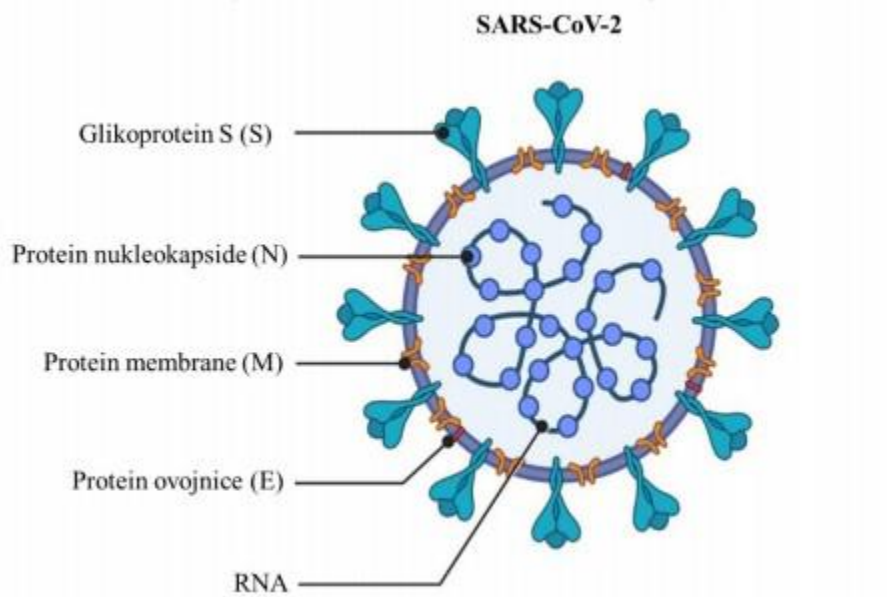
⁷ lipanj 2022. (za usporedbu, u kolovozu 2015. Google je prikazivao 5.770.000 rezultata vezanih uz isti pojam)

3. KONCEPT TEORIJA ZAVJERA I PANDEMIJA BOLESTI COVID-19

3.1. Pojava i širenje pandemije bolesti COVID-19

Naziv koronavirus potječe od latinske riječi corona što u prijevodu znači kruna, a dobili su ga radi specifičnog izgleda virusnih čestica sa krupnim izdancima koji strše iz virusne ovojnice, koji pod mikroskopom podsjećaju na dragulje na kruni. Virusne čestice sferičnog su oblika, a u njihovom središtu nalazi se nukleinska kiselina (genom) koja je obavijena proteinskim omotačem (kapsida). Genom i kapsida izgrađuju nukleokapsidu helikalne strukture, a oko nje nalazi se lipidna ovojnica (envelopa). Genetički materijal virusa velika je jednolančana, pozitivna molekula RNA s ovojnicom od 120-160 nm. Sadrži četiri do šest strukturnih polipeptida koja je građena od četiri glavna strukturna proteina – površinski protein, glukoprotein korona-izdanka (S), mali protein ovojnice, hemaglutinin-esteraza protein (HE), membranski protein (M) te nukleokapsidni protein (N) (Jurišić, 2020; Karić i Ibrahimagić, 2020; Volner i Batinić, 2005). Virus se raspada na 56°C nakon deset minuta, a na temperaturi od +4°C može se čuvati i do deset dana. Kiseli medij ga oslabljuje i čini labavim, dok ih formaldehid, oksidirajuća sredstva, eteri i neionska sredstva čine izrazito osjetljivima. U citoplazmi se umnožavaju, a na endoplazmatskom retikulumu pupajući sazrijevaju (Jurišić, 2020).

Genom koronavirusa SARS-CoV-2 veličine je od 29,9 kb, a posjeduje nukleokapsid sastavljen od genomske RNA te fosforilirani nukleokapsidni protein (N). Nukleokapsid je smješten unutar fosfolipidnih slojeva, a pokriven je dvjema različitim vrstama bjelančevina – šiljasti glikoproteinski trimer (S) koji je postojan u svim oblicima koronavirusa, dok je hamaglutin-esteraza (HE) podijeljena samo u određenim oblicima. Proteini membrane (M) i ovojnice (E) nalazi se među S proteinima u virusnoj ovojnici. SARS-CoV-2 genom ima 5' i 3' terminalne sekvence koje su tipične za β koronavirus (Jurišić, 2020).

Slika 1. Shematski prikaz virusa SARS-CoV-2 i njegovih strukturnih proteina⁸

Čestica SARS-CoV-2 promjera je od 60 do 100 nm, a izgleda ovalno ili okruglo. Kada govorimo o fizikalno-kemijskim svojstvima, većina znanja dolazi od SARS-CoV i MERS-CoV. Dokazano je kako je virus stabilniji na plastici i nehrđajućem čeliku nego na bakru ili kartonu, a aktivni virus može stajati čak i do 72 sata nakon nanošenja na navedene površine. SARS-CoV-2 moguće je deaktivirati UV-om ili zagrijavanjem na 56°C 30 minuta te je osjetljiv na većinu dezinficijensa kao što su 75% etanol, dietil-eter, klor, octena kiselina ili kloroform (Jurišić, 2020; Karić i Ibrahimagić, 2020).

Nakon provedbe raznih istraživanja u svrhu pronalaska domaćina ili barem posrednika iz kojeg se infekcija proširila na ljude, analiza genomske sekvence COVID-19 ukazuje na pretpostavku da su sisavci veza između COVID-19 i ljudi. Iako virus potječe od životinja, prijenos se vrši s osobe na osobu. Virus se može prenijeti izravnim ili neizravnim putem. Izravno se prenosi kapljičnim putem, odnosno kihanjem ili kašljanjem od strane zaražene osobe, pri čemu su virusi raspršeni u zraku. Neizravni kontakt podrazumijeva dodirivanje kontaminirane površine, a zatim prijenos s ruku na sluznice (Karić i Ibrahimagić, 2020). Infekcija koronavirusom najčešće uzrokuje simptome slične simptomima gripe ili prehlade, kao što su povišena tjelesna temperatura, suhi kašalj, nedostatak zraka, odnosno kratki dah te nagli gubitak mirisa i okusa

⁸ Preuzeto s: <https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcRvzv9z172UYFHd3ZPtjQBYdrIlos468DdfA&usqp=CAU> (pristup: 24.3.2022)

(ili promjene okusa). Manje prisutni simptomi su bolovi u mišićima, tijelu, upala grla, glavobolja, umor ili gastrointestinalne tegobe.

U težim slučajevima može se javiti i teška upala pluća, akutni sindrom respiratornog distresa, sepsa i septički šok koji mogu biti uzročnici smrti pacijenta. Prvi simptomi javljaju se nakon razdoblja inkubacije od otprilike pet dana, a osobi koja ima barem jedan od navedenih simptoma preporučuje se konzultacija s liječnikom obiteljske medicine ili s nadležnom COVID ambulantom (Koronavirus.hr, 2022). Osobe zaražene koronavirusom imale su povećan broj leukocita i povećane razine upalnih citokina u plazmi te loše respiratorne nalaze. Također je uočena i visoka brzina sedimentacije eritrocita te značajno visoke razine citokina i hemokina u krvi bolesnika s COVID-19. Kod osoba oboljelih od kroničnih bolesti te starijih osoba postoji veći rizik od zaraze i razvoja teže kliničke slike koja zahtijeva bolničko liječenje, vrlo često u jedinicama intenzivnog liječenja s povećanim rizikom od smrtnog ishoda (Vasilj i Ljevak, 2020).

Pranje i dezinfekcija ruku ključni su elementi kad se radi o sprječavanju infekcije koronavirusa. Ruke je potrebno prati često i temeljito sapunom i vodom, a ukoliko to nije dostupno može se koristiti i dezinficijens koji sadrži najmanje 60% alkohola.

Zaštitne maske su također bitan faktor u prevenciji širenja zaraze koronavirusom, a one sprječavaju širenje infekcije s bolesnih na druge osobe. Međutim, neka istraživanja pokazala su kako nošenje zaštitne maske može pridonijeti povećanju rizika od zaraze radi stvaranja osjećaja "lažne sigurnosti" te mogućeg učestalijeg dodirivanja lica i sluznica "prljavim" rukama. Zdravstvenim djelatnicima koji su u kontaktu s pacijentima za koje se sumnja ili je potvrđena prisutnost SARS-CoV-2 preporučuje se korištenje ili kirurške maske ili maske veće razine filtriranja (FFP2), a pri zahvatima gdje se stvara aerosol preporučuje se uporaba FFP3 maski (Koronavirus.hr, 2022; HZZJZ, 2022).

Vrlo opsežne mjere za smanjenje prijenosa SARS-CoV-2 potrebne su za kontrolu trenutne epidemije. Poseban fokus i naponi usmjereni su prema starijim osobama, kroničnim bolesnicima i zdravstvenim djelatnicima. Objavljene su posebne upute i smjernice za medicinsko osoblje, zdravstvene djelatnike te istraživače. Javne ustanove i objekti dužni su osigurati sredstva za dezinfekciju i čišćenje ruku. Gotovo sve zemlje provele su glavne mjere kontrole i prevencije širenja virusa, uključujući smanjenje ili zabranu mogućnosti putovanja, reorganizaciju javnog

prijevoza putnika, ograničenje broja osoba u prodavaonicama i trgovačkim centrima te skraćivanje radnog vremena, ograničenje ili zabrane okupljanja te osnovne i nužne epidemiološke mjere (nošenje maske, održavanje razmaka i sl.) (Ravnateljstvo civilne zaštite, 2022).

Jedan od ključnih čimbenika u borbi protiv širenja virusa SARS-CoV-2 je testiranje, njezinu važnost naglašava i Svjetska zdravstvena organizacija koja šalje zamolbe za testiranjem što većeg broja ljudi. Početkom pojave COVID-19 infekcije nužnost testiranja temeljila se na potrebi brzog otkrivanja te izoliranja oboljelih osoba. Nadalje, s obzirom na sve veće spoznaje o infekciji, razvila se i sve veća potreba za otkrivanjem asimptomatskih osoba, ali i onih koji su preboljeli infekciju i razvili imunitet. Na samom početku testiranja su se vršila uzimanjem brisa nazofarinksa i/ili ždrijela, a prisutnost virusa dokazivala se metodom naziva RT-PCR (real-time polymerase chain reaction). RT-PCR osjetljiva je, specifična i pouzdana metoda za dijagnostiku virusne RNA i to u roku od svega nekoliko sati. Naime, za provođenje takvog testiranja potreban je specijalizirani laboratorij, kao i osoblje, a uzimajući u obzir vrijeme prikupljanja uzoraka, transport te obradu uzoraka, na rezultate testiranja moguće je čekati i do nekoliko dana.

Serološkim testovima određuje se prisutnost antitijela na SARS-CoV-2 što uvelike pomaže pri određivanju rasprostranjenosti virusa među populacijom. Serološka testiranja temelje se na praćenju razvoja imuniteta kod asimptomatskih bolesnika, kao i kod osoba koje imaju jasnu kliničku sliku COVID-19 infekcije. Ova vrsta testiranja temelji se na dvije metode – brzi imunokromatografski testovi i klasični laboratorijski imunoenzimski testovi. Za testiranje brzim testovima potreban je uzorak kapilarne krvi, a rezultati su dostupni već nakon nekoliko minuta. Klasični serološki imunoenzimski testovi zahtijevaju uzorak venske krvi, a rezultati se očitavaju nakon 3-4 sata. Bilo da je riječ o molekularnim ili serološkim testovima, svi oni moraju biti validirani. Validacija je skup postupaka kojima je moguće provjeriti točnost, odnosno pouzdanost samog testa. Molekularne metode i tehnike koriste se u svrhu otkrivanja novooboljelih, dok serološki testovi doprinose praćenju osoba koje nemaju znakove bolesti ili onih koji su preboljeli COVID-19 (Poliklinika-analiza.hr, 2022).

Službena stranica Vlade Republike Hrvatske za pravodobne i točne informacije o koronavirusu, [Koronavirus.hr](https://koronavirus.hr) objavljuje i ažurira podatke o pandemiji COVID-19 na dnevnoj bazi. Dostupni su dnevni podaci te tjedni prosjek potvrđenih slučajeva infekcije virusom SARS-CoV-2,

preminulih osoba na području Hrvatske i Europe, udjeli u testiranju te ostali važni pokazatelji za praćenje pandemije (HZZJZ, 2022).

Prema dostupnim podacima, prvi slučaj COVID-19 javlja se u prosincu 2019. godine u Wuhanu, Kina. Oboljeli su razvili simptome povišene temperature i otežanog disanja, a epidemiološki povezuju se s boravkom na veleprodajnoj tržnici morskih i živih životinja. Početkom siječnja kao uzročnik identificiran je novi Coronavirus, 2019-nCoV. Nadalje, virus se širi izvan granica Kine te vrlo brzo zahvaća gotovo sve dijelove svijeta. 11. ožujka 2020. godine Svjetska zdravstvena organizacija službeno proglašava pandemiju koronavirusa. Diljem svijeta na snagu stupaju zabrane putovanja, okupljanja, pa čak i potpune karantene. Nakon više od godine dana od pojave virusa, situacija u svijetu se pomalo smiruje, a trenutno su dopuštena putovanja uz negativan test na SARS-CoV-2 ili uz COVID potvrdu, odnosno potvrdu o cijepljenju, no nažalost nije poznato koliko će dugo dopuštenja trajati s obzirom na novi, gama soj virusa, kao ni kada će se sve vratiti u normalu (Skitarelić i Dželalija, 2020). Nakon 7. siječnja 2020. godine, kada su kineske vlasti i službeno obznanile pojavu koronavirusa, podignute su mjere prevencije i zaštite od koronavirusa u Hrvatskoj.

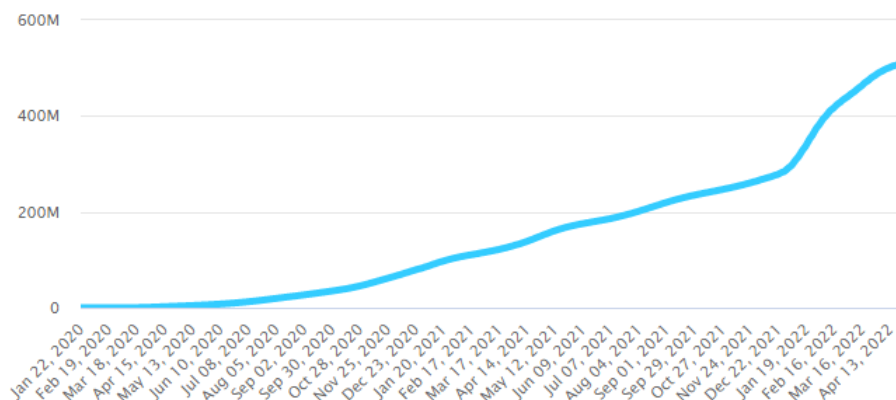
Od trenutka kada je prvi slučaj službeno prijavljen Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji, trebalo je nešto više od tri mjeseca da u svijetu bude 100.000 potvrđenih slučajeva COVID-19 (što se dogodilo 7. ožujka); samo 12 dana da se taj broj udvostruči (19. ožujka); i još samo tri dana do 300.000 (22. ožujka). Manje od dva tjedna kasnije, broj potvrđenih slučajeva premašio je milijun (2. travnja), a manje od dva tjedna nakon toga prešao je 2 milijuna (15. travnja). Nešto više od mjesec dana kasnije broj slučajeva je već dosegao 5 milijuna (21. svibnja), udvostručivši se na 10 milijuna samo 38 dana kasnije (28. lipnja), a ponovno se udvostručio na 20 milijuna samo 44 dana nakon toga (10. kolovoza). Bilo je potrebno više vremena da broj slučajeva naraste s jednog na 100.000 nego da se poveća s 10 milijuna na 20 milijuna. Iz druge perspektive, dok je bilo potrebno više od 180 dana da se dosegne 10 milijuna potvrđenih slučajeva, trebalo je još samo 44 dana da se dosegne 20 milijuna. Širenje virusa na globalnoj razini nedvojbeno je bilo eksponencijalno, a ne aritmetičko.

Radi koordinacije svih službi u slučaju pojave koronavirusa, 20. veljače 2020. vlada osniva Stožer civilne zaštite Republike Hrvatske te je donesena i odluka o osnivanju karantene u Klinici za infektivne bolesti "Dr. Fran Mihaljević" koja se konkretno odnosi na osobe za koje je utvrđeno ili se sumnja da su bile u neposrednom kontaktu s oboljelima od koronavirusa. Prvi

slučaj zaraze u Hrvatskoj javlja se u veljači 2020. godine, a riječ je o mlađem muškarcu koji je doputovao iz Italije, koja je prethodno, nakon Kine, bila jedna od zemalja sa najviše zaraženih osoba. Brojka zaraženih od tada je konstantno rasla te su donesene strože mjere, od zabrane okupljanja i vožnje javnim prijevozom, uvođenja propusnica za kretanje državom, pa sve do prebacivanja osnovnih i srednjih škola te fakulteta na "online" nastavu. Kao i u svijetu, u Hrvatskoj i Europi također je situacija trenutno "pod kontrolom", no s obzirom na stalne promjene epidemiološke situacije, iz dana u dan moguće je uvođenje novih mjera i ograničenja te je neizvjesno kada će epidemija završiti (Vijeće Europske unije, 2022).

Bez obzira na simptome, COVID-19 se i dalje širi svijetom, s više od 511,662,567 milijuna potvrđenih slučajeva i 6,254,219 milijuna smrtnih slučajeva u gotovo 226 zemalja te 465,440,014 oporavljenih (Worldometers, 2022). Detaljniji pregled širenja COVID-19 u svijetu od početka pandemije do danas slijedi u narednim grafikonima.

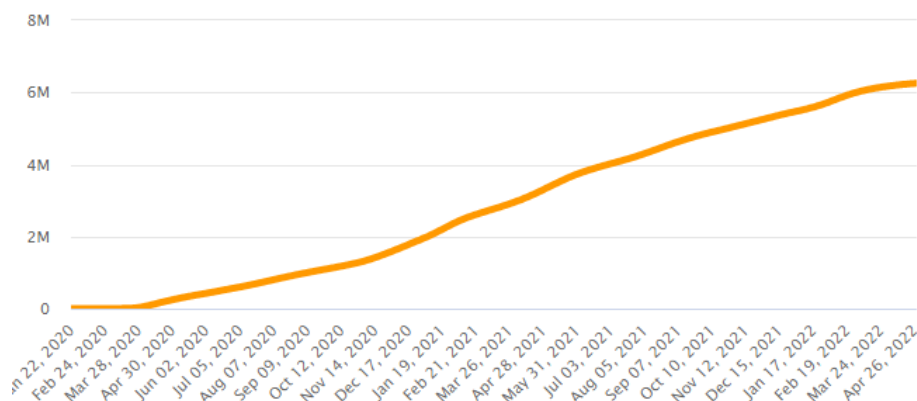
Grafikon 1. Pregled kretanja broja potvrđenih COVID-19 slučajeva u svijetu (22.01.2020.-27.4.2022. u mil.)

Izvor: Worldometer (2022) COVID-19 Coronavirus Pandemic, World Total Coronavirus Cases, dostupno na: <https://www.worldometers.info/coronavirus/#countries> (pristup: 28.4.2022.)

Na grafikonu 1 je prikazan broj potvrđenih slučajeva od COVID-19 do danas. Na dan 22.1.2020. bilo je 987 slučajeva, dok je do 27.4.2022. godine zabilježeno 511,425,242 milijuna potvrđenih slučajeva.

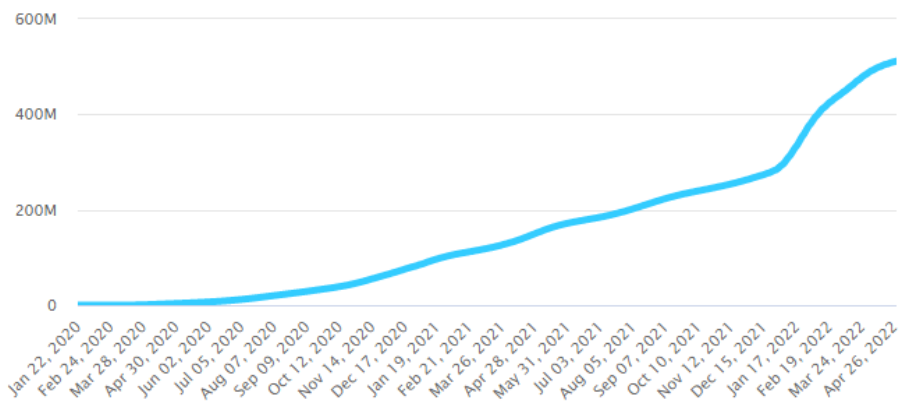
Grafikon 2. Pregled kretanja broja smrtnih slučajeva od COVID-19 u svijetu (22.01.2020.-27.4.2022.)

Izvor: Worldometer (2022) COVID-19 Coronavirus Pandemic, World Coronavirus Death Toll, dostupno na: <https://www.worldometers.info/coronavirus/coronavirus-death-toll/> (pristup: 28.4.2022.)

Grafikon 2 prikazuje stanje smrtnih slučajeva od COVID-19 do danas. Na dan 22.01.2020. bilo je 17 slučajeva, dok je do 27.4.2022. godine ukupno zabilježeno 6,253,116 milijuna smrtnih slučajeva.

Grafikon 3. Pregled kretanja broja slučajeva oporavka od COVID-19 u svijetu (02.02.2020.-27.4.2022.)

Izvor: Worldometer (2022) COVID-19 Coronavirus Pandemic, World Coronavirus Recovered and Discharged, dostupno na: <https://www.worldometers.info/coronavirus/coronavirus-cases/#recovered> (pristup: 28.4.2022.)

Grafikon 3 prikazuje stanje oporavljenih slučajeva od COVID-19 do danas. Na dan 02.02.2020. bilo je 17 slučajeva, dok je do 27.4.2022. godine ukupno zabilježeno 464,987,054 milijuna oporavljenih slučajeva. Globalni trend u svezi COVID-19 pokazuje da je broj oporavljenih slučajeva značajno veći od smrtnih slučajeva.

3.2. Cijepljenje kao metoda sprečavanja širenja bolesti COVID-19

Prevenција širenja bolesti COVID-19 veliki je izazov. Zemlje diljem svijeta bave se razvojem cjepiva i ona ostaju glavna strategija u borbi protiv bolesti. Međutim, implementacija cjepiva je proces koji zahtijeva rigorozne procjene i ispitivanja kako bi se utvrdila učinkovitost kao i sigurnost prije nego što se prihvate. Cjepiva su definirana kao imunološki lijekovi za aktivnu imunizaciju protiv patogenih mikroba (bakterija, virusa, parazita), a cijepljenje je unošenje antigena (specifična strana tijela koja izazivaju imunološki odgovor organizma) u organizam sa svrhom stvaranja protutijela. Dobivaju se od živih (oslabljenih) ili mrtvih mikroba, njihovih toksina ili izdvojenih antigenskih komponenti. Primarni zadatak cjepiva je poticanje organizma za razvitak dugotrajne zaštite od određenog patogenog mikroba (Pavlović, 2019).

S ciljem razvoja kako sigurnog, tako i učinkovitog cjepiva potrebno je, osim odabira antigena, pravilno odabrati i druge komponente (adjuvanse, pomoćne tvari, osigurati povoljne uvjete skladištenja, pogodnu ambalažu i sl.) koje naposljetku čine gotovi imunološki lijek. Prije primjene na ljudima cjepivo prolazi brojne faze kliničkih ispitivanja kako bi se dokazala njegova djelotvornost i sigurnost. Nakon kliničkih ispitivanja cjepivo prolazi registraciju i počinje njegova široka primjena. Dok god je cjepivo u uporabi, sve cijepljene osobe trajno se prate, odnosno nastoji se utvrditi učestalost nuspojava, grupiranje, efikasnost u terenskim uvjetima te javnozdravstveni utjecaj cijepljenja (trajanje zaštite, praćenje pobola i mortaliteta od bolesti za koju je uvedeno cijepljenje). Cjepivima protiv COVID-19 sprječava se izbijanje bolesti tako što se izaziva imunološki odgovor koji se stvara prilikom izlaganja vrlo malim količinama virusa SARS-CoV-2 koji je uzročnik bolesti COVID-19. Ukoliko se cijepljena osoba kasnije zarazi navedenim virusom, imunološki sustav prepoznaje taj virus, a s obzirom da je sustav cijepljene osobe spreman napasti virus, sposoban je i zaštititi je od bolesti (Europski portal za informacije o cijepljenju, 2022). Godine 2020. Svjetska zdravstvena organizacija i kineske vlasti objavljuju otkriće novog koronavirusa, odnosno 2019-nCoV koji je potvrđen kao uzročnik odgovoran za slučajeve upale pluća. Ubrzo nakon toga uslijedila su brojna istraživanja te suradnje među znanstvenicima i proizvođača lijekova i cjepiva u svrhu pronalaska odgovarajućeg lijeka za koronavirusnu bolest.

Razvoj cjepiva dugotrajan je proces te uglavnom traje pet do deset godina, a svako novo cjepivo prije nego se stavi u promet prolazi strogi protokol istraživanja. Razvoj cjepiva prolazi razne stupnjeve podijeljene u nekoliko faza:

- Istraživačka faza
- Pretklinička faza
- Klinička faza (dodatno podijeljena u tri faze)
- Postmarketinška faza

Proces razvitka cjepiva skraćen je u pretkliničkoj fazi zahvaljujući modernoj “tehnologiji platforme za razvoj kandidatskog cjepiva“, a uz to i pokretanjem brzih odobrenja regulatornih agencija za klinička ispitivanja. Američka biotehnoška tvrtka *Moderna* uz pomoć navedene tehnologije platforme za svega 42 dana razvila je kandidatsko cjepivo nove generacije za koje bi inače proces trajao čak i do dvije godine. Tehnologija platforme ima nekoliko prednosti u razvoju cjepiva, što uključuje automatizaciju procesa, veću brzinu i isplativost te sposobnost razvoja nekoliko prototipnih cjepiva iz jedinstvenog sustava. Cjepivo razvijeno tehnologijom platforme temeljeno na mRNK-u čini se obećavajućim u smislu jednostavnosti proizvodnje te prilagodljivosti različitim ciljevima. Kandidatska cjepiva imaju mogućnost razvitka u periodu od nekoliko dana te zahvaljujući tome ključna su u preokretu u borbi protiv epidemije. Sam proces kliničke faze dugotrajan je te su u tu svrhu razvijene inovativne metode, a u svrhu skraćivanja vremena odobrenja cjepiva, paralelno su provedena i klinička ispitivanja (I. i II. faza). Brzina razvoja cjepiva ograničena je troškovima samog razvoja cjepiva, a kako bi se proces ubrzao, mnogo vladinih i nevladinih organizacija podržalo je institucije dajući im potrebna sredstva za daljnji i brži nastavak istraživanja i razvitka cjepiva (Blekić, Kljaić Bukvić, 2021).

Protiv ove bolesti još ne postoji specifičan lijek kao niti službena učinkovita antivirusna terapija. Najučinkovitiji načini koje zemlje koriste u borbi protiv ove pandemije je obuzdavanje i ublažavanje posljedica. Svjetska zdravstvena organizacija kao i brojne države diljem svijeta uložili su velike napore i trud u istraživanju mogućnosti proizvodnje cjepiva protiv COVID-19. U Europskoj uniji, pa tako i u Republici Hrvatskoj, u postupcima ocjene i odobravanja koji se provode pri Europskoj agenciji za lijekove (EMA) i Europskoj komisiji (EK) u promet je stavljeno nekoliko cjepiva koja su odobrena protiv bolesti COVID-19:

- Cjepivo Comirnaty
- Cjepivo Spikevax (ranijeg naziva COVID-19 Vaccine Moderna)
- Cjepivo Vaxzevria (ranijeg naziva COVID-19 Vaccine AstraZeneca)
- Cjepivo Jcovden (ranijeg naziva COVID-19 Vaccine Janssen)

- Cjepivo Nuvaxovid
- Cjepivo protiv COVID-19 (inaktivirano, adjuvantirano) Valneva.

Prema podacima Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo Hrvatska je do lipnja 2022. naručila 12,2 milijuna doza cjepiva protiv COVID-19, a ukupno je utrošeno nešto više od 5 milijuna doza.

U nadležnosti Ministarstva zdravstva obavezno cijepljenje u RH propisano je Zakonom o zaštiti pučanstva od zaraznih bolesti te Pravilnikom o načinu provođenja imunizacije, seroprofilakse i kemoprofilakse protiv zaraznih bolesti. Također je određeno da Program obaveznog cijepljenja donosi Ministarstvo zdravstva na prijedlog Službe za epidemiologiju HZJZ-a koja prati pobol populacije. Trenutno se na popisu obaveznog cijepljenja nalazi oko 20 zaraznih bolesti, no cjepivo protiv SARS-CoV-2 još uvijek nije na tom popisu (Faktograf, 2022).

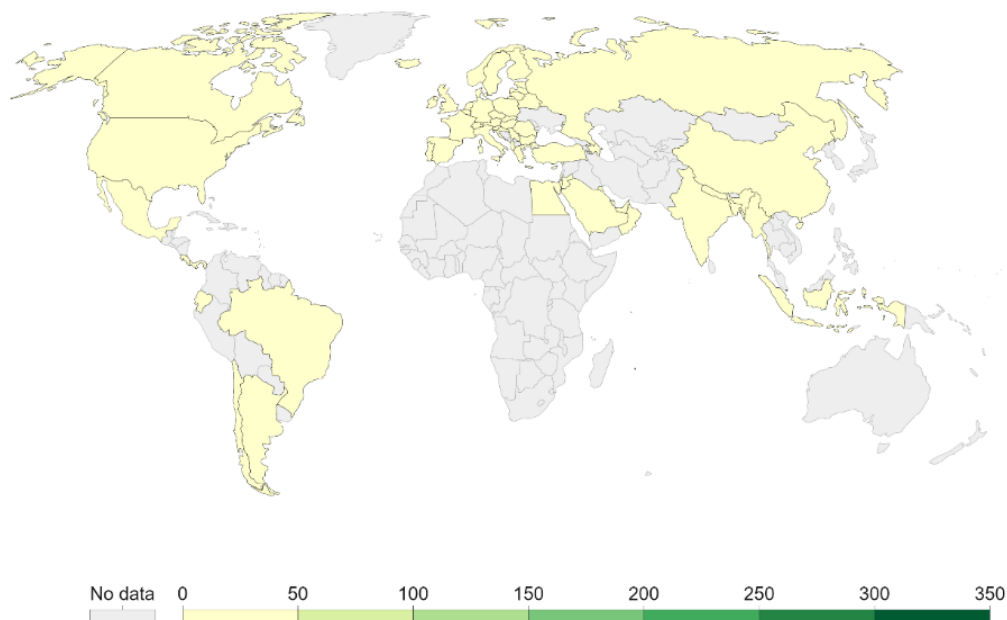
Europska unija dužna je osigurati stanovnicima dostupnost kako sigurnih, tako i učinkovitih cjepiva protiv koronavirusa. Nakon što Europska agencija za lijekove (EMA) dovrši ocjenjivanje i savjetovanje s ostalim članicama EU, Europska komisija odobrava puštanje u promet cjepiva protiv COVID-19. Kao i ostala cjepiva, cjepiva protiv COVID-19 također se razvijaju u skladu s pravnim zahtjevima u pogledu sigurnosti, učinkovitosti i kakvoće. Njihovi učinci prvenstveno se ispituju u laboratoriju, između ostalog i na životinjama te naposljetku i na ljudima dobrovoljcima. Ono što cjepiva protiv SARS-CoV-2 razlikuje od drugih je brži razvoj i odobrenje. EMA ocjenjuje visokokvalitetne zahtjeve tvrtki odgovornih za razvitak cjepiva u najkraćem mogućem roku. Odluke Europske agencije za lijekove moraju biti vjerodostojne, a to se postiže davanjem smjernica u svrhu pomoći pri izradi zahtjeva za odobrenje tvrtkama koje razvijaju cjepiva, procjenom bitnih podataka o cjepivima kada ona postanu dostupna te primjenom brzih postupaka pregleda. EMA prati i nuspojave tih cjepiva, dok Europski centar za sprječavanje i kontrolu bolesti (ECDC) intenzivno prati njihovu djelotvornost (Europski portal za informacije o cijepljenju, 2022).

Kao i kod stavljanja u promet drugih cjepiva, tako i cjepiva protiv COVID-a također moraju proći stroge zakonske zahtjeve koji se odnose na kakvoću, sigurnost primjene i djelotvornost. Djelotvornost cjepiva određuje se laboratorijskim ispitivanjima koja uključuju testiranje na životinjama, a zatim i na ljudskim dobrovoljcima. Prije stavljanja u promet, cjepiva protiv COVID-19 u Europskoj uniji ocjenjuju se prema istim strogim kriterijima kao i svi ostali

lijekovi, no ono po čemu se ovo cjepivo razlikuje od drugih lijekova brži je razvoj te postupci potencijalnog davanja odobrenja za stavljanje u promet od uobičajenog s obzirom na izvanrednu javnozdravstvenu situaciju. Nakon što su zaprimljeni klinički podaci za cjepiva protiv COVID-19, ocjenjivači ubrzanim postupkom provode znanstvenu ocjenu sigurnosti, djelotvornosti te kakvoće cjepiva kako bi donijeli zaključak postoje li čvrsti znanstveno utemeljeni dokazi da se za cjepiva može preporučiti davanje odobrenja. Konačno mišljenje Europske agencije za lijekove dostavlja se Europskoj komisiji i ukoliko je ocjena pozitivna u najkraćem mogućem roku izdaje se odobrenje za stavljanje cjepiva u promet koje vrijedi za cijelu Europsku uniju (HALMED, Agencija za lijekove i medicinske proizvode, 2022).

Što se tiče broja cijepljenih ljudi, bitno je istaknuti da se učestalost cijepljenja u zemljama svijeta promijenila od pojave cjepiva do sredine svibnja 2022. godine. Prilikom pojave cjepiva, odnosno u prosincu 2020. godine po postotku cijepljenih osoba su predvodili Ujedinjeni Arapski Emirati (8,4%) slijedi Ujedinjeno Kraljevstvo (3,3%) i SAD (0,9%) dok je danas to stanje drugačije. Grafikon 4 prikazuje stanje cijepljenih protiv COVID-19 u cijelom svijetu na dan 27.12.2020. godine.

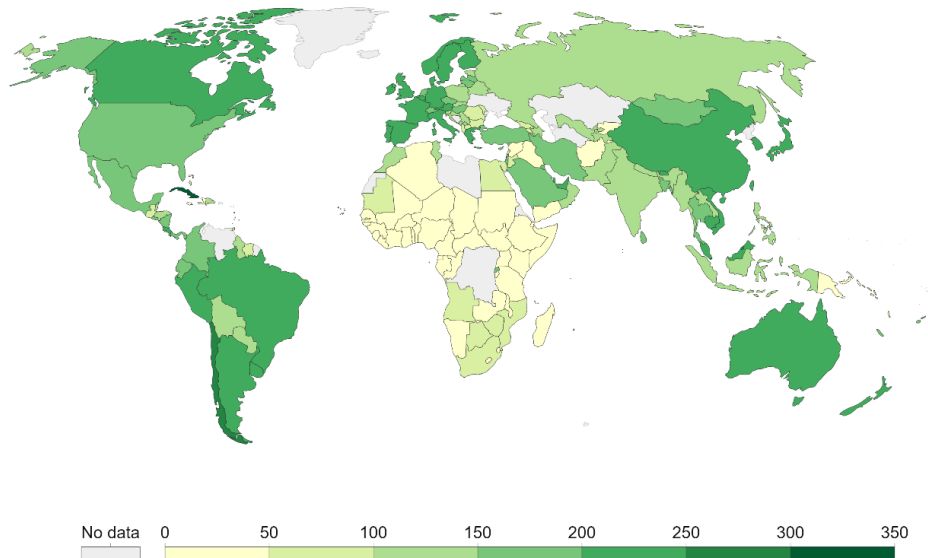
Grafikon 4. Ukupno cijepljeni protiv COVID-19 (27.12.2020.)

Izvor: Our world in data (2021) Coronavirus (COVID-19) Vaccinations, dostupno na:
<https://ourworldindata.org/covid-vaccinations> (pristup: 25.8.2021.)

Dvije i pol godine kasnije, stanje je uvelike drugačije, a to potvrđuje i grafikon 5 koji prikazuje ukupan broj cijepljenih protiv COVID-19 na dan 17.05.2022. godine

Grafikon 5. Ukupno cijepljeni protiv COVID-19 (17.05.2022.)

Izvor: Our world in data (2022) Coronavirus (COVID-19) Vaccinations, dostupno na: <https://ourworldindata.org/covid-vaccinations> (pristup: 17.05.2022.)

Bitno je i istaknuti kako je 65,7% svjetske populacije trenutno primilo barem jednu dozu cjepiva protiv COVID-19, a 61% je potpuno cijepljeno. Globalno je primijenjeno 11,74 milijardi doza, a dnevno se primjenjuje 7,03 milijuna doza (Centers for Disease Control and Prevention, 2022). Kod cijepljenja protiv bolesti COVID-19 etički su aspekti od posebne važnosti jer pandemija ima drastičan učinak u mnogim područjima života ljudi. Prema Planu uvođenja, provođenja i praćenja cijepljenja protiv bolesti COVID-19 u Republici Hrvatskoj⁹ Ministarstva zdravstva iz prosinca 2020. cilj određivanja prioriteta prvenstveno je doprinijeti najvećem mogućem izbjegavanju ozbiljnih bolesti i smrti ciljanom uporabom u uvjetima kada je količina cjepiva ograničena. To su primjerice rizik od teških oblika bolesti i komplikacija, zaštita cijepljenjem koja se može postići za određenu dob i rizičnu skupinu (npr. s obzirom na prevenciju SARS-CoV-2 infekcije ili teške bolesti, kao i broj potrebnih doza cijepljenja). Daljnji aspekti prioritizacije cijepljenja protiv bolesti COVID-19 su zaštita funkcionalnosti

9

<https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/2016/Sjednice/2020/Prosinac/32%20sjednica%20VRH/Prijedlog%20plana%20uvo%C4%91enja.%20provo%C4%91enja%20i%20pra%C4%87enja%20cijepljenja%20protiv%20bolesti%20COVID-19%20u%20Republici%20Hrvatskoj.pdf> (pristup: 16.2.2022)

sustava zdravstvene zaštite, ustanova socijalne skrbi, sigurnosti društva i zaštita integriteta u Hrvatskoj. To znači da se moraju uzeti u obzir potrebe za zaštitom skupina radno aktivne populacije koje su posebno izložene zbog rada povezanog sa zarazom virusom SARS-CoV-2 i koje zbog prirode posla dolaze u kontakt s velikim brojem ljudi, što u epidemiološkoj slici s izraženom lokalnom transmisijom bolesti predstavlja visok rizik od zaražavanja i remećenja normalnog funkcioniranja javnih/esencijalnih službi.

Ovaj dokument vezan uz planiranje uvođenja, provođenja i praćenja cijepljenja je naveden kao primjer javne politike koja je sveprisutna u svim sferama života. Javna politika je glavni instrument države putem kojeg su moguće autoritativne intervencije u živote građana, a politike su akcije koje sadrže ciljeve i sredstva za njihovo postizanje. To su odluke koje karakterizira određena dosljednost ponašanja i repetitivnost onih koji donose javnu politiku i onih koji je poštuju. Na njih utječu društveni i ekonomski uvjeti, prevladavajuće političke vrijednosti i javno raspoloženje u bilo kojem trenutku, struktura vlasti te nacionalne i lokalne kulturne norme, među ostalim varijablama (Kraft i Furlong, 2013). To je stvarna alokacija resursa na programe dizajnirane da odgovore na uočene javne probleme i izazove, što zahtijeva djelovanje vlade. Raspon javnih politika obično je vrlo širok i gotovo neograničen. Kako se javne težnje stalno mijenjaju i nadograđuju, javne politike postoje u stalnoj rotaciji promjena i inovacija i uvijek su pod lupom (Anyebe, 2018). Prema Dye, (2002) provodi se u praksi na način u skladu s formalnim i navedenim zakonskim sankcijama. Od vlade dobiva tri karakteristična obilježja – legitimnost (pravna država), univerzalnost (obuhvaća sve građane) i moć vršenja prisile (izricanje kazni prekršiteljima) u društvu.

Također, djelovanje kreatora politike može definitivno odrediti koje će različite, a ponekad i suprotstavljene vrijednosti društva prevladati. Pitanje povjerenja javnosti postaje posebno imperativ kada je riječ o pitanju cijepljenja protiv COVID-19. Kao što potvrđuje istraživanje Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj iz 2021. (Pilichowski i sur., 2021), postoji široka suglasnost među znanstvenom zajednicom da je najbolji način da se od pandemije odmakne kroz globalni program cijepljenja. Glavni izazov uspješnom cijepljenju globalne populacije bit će utjecati na većinu javnosti da prihvati cjepljiva. Stoga je, kako bi se osiguralo uspješno provođenje cijepljenja, bitno povjerenje javnosti u vladu i državna tijela koja ih provode.

3.3. Utjecaj bolesti COVID-19 na društveni život i poslovanje ljudi

Društveni život ljudi je uvelike promijenjen zbog pojave pandemije uzrokovane COVID-om 19. Naime, velik broj objekata je zatvoren, a oni koji su i dalje otvoreni posluju po određenim mjerama. Neke od mjera su držanje fizičke distance te ograničavanje broja ljudi u prostoru. Određene zemlje zahtijevaju i potvrdu o cijepljenju ili negativan test na COVID-19 prilikom svakog ulaska u zatvoreni prostor. Prethodno navedeno je dovelo do značajnih psiholoških i socijalnih učinaka na stanovništvo, pri čemu je uočen psihološki problem kod najizloženijih skupina, uključujući djecu, studente i zdravstvene djelatnike, kod kojih je veća vjerojatnost da će razviti posttraumatski stresni poremećaj, anksioznost, depresiju i slične bolesti. Fizička distanca i sigurnosne mjere utjecale su na odnos među ljudima i njihovu percepciju empatije prema drugima. Iz ove perspektive, telepsihologija i tehnološki uređaji preuzimaju važnu ulogu u smanjenju negativnih učinaka pandemije. Ovi alati predstavljaju prednosti koje bi mogle poboljšati psihološki tretman pacijenata, kao što je mogućnost susreta od kuće ili s radnog mjesta, ušteda novca i vremena te održavanje odnosa između terapeuta i pacijenata. To se odnosi na videopozive putem kojih se dvije osobe mogu vidjeti te komunicirati.

Pandemija uzrokovana COVID-om 19 je dovela do dugotrajne izloženosti stresu. Posljedica toga je da su brojni istraživači uvidjeli povećan interes za mjerenje društvene i zajedničke nelagode kako bi se psihološki podržala populacija. Ova povećana pozornost mogla bi pomoći u upravljanju trenutnom situacijom i drugim mogućim epidemijama i pandemijama. Valja istaknuti i da su mjere fizičke distance kod ljudi dovele do rasta simptoma anksioznosti te depresije. Osim toga, analizirajući psihološki utjecaj karantene, postaje jasna važnost toga da se pojedinci moraju osjećati sastavnim dijelom društva, a to je aspekt koji se često podcjenjuje u psihološkoj dobrobiti. Stručnjaci za javno zdravstvo vjeruju da je fizičko distanciranje bolje rješenje za sprječavanje širenja virusa. Međutim, iako nije moguće predvidjeti trajanje pandemije, jasno je kako ovakve mjere negativno utječu na odnose i interakcije, osobito na empatijski proces kod ljudi. Naime, s jedne strane, ljudi se identificiraju s onima koji pate (susjedi, prijatelji, rodbina koji proživljavaju stresne događaje), promičući aktivnosti poput tzv. "obustavljenih troškova". Na primjer, solidarnost i humanitarne aktivnosti, dostava hrane i lijekova za ljude koji ne mogu ići u supermarket. No, s druge strane, dio stanovništva ima osjećaj "prisilne empatije". Ovaj bi se aspekt također mogao naglasiti uporabom tehnoloških

uređaja koji bi mogli dovesti do depersonalizacije odnosa, forsirajući osjećaj bliskosti, barem virtualno.

„Hiperpovezanost osjećaja postaje način smanjenja samoizolacije i njezinih posljedica, što predstavlja suprotnost ideji Durkheima koji je društvo smatrao specifičnim entitetom, izgrađenim na društvenim činjenicama. Osjećaj “biti prisiljen” mogao bi navesti ljude da se distanciraju od drugih što nikome nije cilj.“¹⁰

Također, mijenja se i ljudska komunikacija. Formalno pitanje "kako si?" na početku razgovora više nije samo formalnost, kao prije pandemije. Na primjer, odnos između zaposlenika i menadžera je drugačiji, što dovodi do veće odgovornosti u slušanju i razumijevanju osjećaja izraženih tijekom videopoziva, stvarajući prisilnu uzajamnost. Stoga spomenuta „prisilna empatija“ može biti uobičajena u ovom razdoblju jer društvena distanca i izvanredna situacija izazivaju kod ljudi želju da ih se čuje i cijeni te jednostavno pitanje „kako ste?“ postaje način za izražavanje strahova i emocija.“¹¹

Zbog aktualne pandemije raste broj pojedinaca sa bolestima poput anksioznosti i depresije. Naime, mjere fizičke distance mogu dovesti do gubitka kontakta s ljudima, zbog čega se ljudi povlače u sebe. Osim toga, zatvaranje objekata može dovesti do smanjenja potreba za radnicima, zbog čega pojedinci mogu izgubiti posao. Sve to dovodi do neostvarenih želja pojedinaca koji su na taj način nemoćni ostvariti ih. Posebno se to ističe kod djece koji u dobi dok rastu i razvijaju se doživljaju emocionalne prepreke, koje im onemogućavaju kvalitetan razvoj. Uz to, javlja se i velika ovisnost o tehnološkim uređajima koji su djeci i mladima proteklih godina bili neophodni za školovanje i studiranje. Djeca, a općenito i svi drugi ljudi, ostaju kod kuće i vrijeme provode uz tehnološke uređaje što smanjuje socijalizaciju djece i dovodi do toga da se ljudi povlače u sebe.

Utjecaj COVID-a 19 osjećaju gotovo sva poduzeća širom svijeta. Menadžeri se u tom pogledu susreću sa širokim spektrom međusobno povezanih problema koji se protežu od održavanja sigurnosti njihovih zaposlenika i kupaca, smanjenja gotovine i likvidnosti, preusmjeravanja aktivnosti te prilagođavanja novim okolnostima.

¹⁰ Centers for Disease Control and Prevention (2021) Healthcare Workers: Information on COVID-19, dostupno na: <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/hcp/index.html> (pristup: 16.2.2022)

¹¹ ibid

„Kako COVID-19 stvara sve veću ekonomsku nesigurnost i sve veći gubitak, maksimiziranje povrata, upravljanje rizikom i osiguravanje kontinuiranog zdravlja poslovanja, ono zahtijeva duboko razumijevanje promjenjivih tržišnih uvjeta i vladine politike. Pravovremena, detaljna analiza političkih i ekonomskih scenarija za izbijanje i potencijalni put oporavka za pojedina gospodarstva sve je kritičnija za poslovno planiranje i komercijalne odluke“.¹²

Brza prilagodba je tako od ključne važnosti za tvrtke koje se nastoje boriti protiv neposrednog COVID-a 19, a istovremeno postavljaju temelje za snažnu budućnost. Poduzetnici, obiteljske tvrtke i privatne tvrtke uglavnom mogu reagirati i prilagoditi se brže od ostalih s obzirom na njihovu okretnost i domišljatost. Osim toga valja istaknuti kako je velik broj zemalja u takozvanom prvom valu pandemije primjenjivao potpuni *lockdown*, odnosno potpuno zatvaranje svih poduzeća, poslovnih objekata i slično, osim onih nužnih za život ljudi. Kada vlasti pojedine države donesu takve mjere, teško je opstati na tržištu kao poduzetnik. Iako se i konkurenti pojedinog poduzeća isto tako susreću sa mjerama koje nameću vlasti, razlika je u tome što će veći konkurenti lakše opstati od manjih. Razlog tomu je bolja prilagodba novonastalim okolnostima, veća financijska sredstva i duže iskustvo.

U djelatnostima u kojima je to moguće, cijelo poslovanje se tijekom pandemije COVID-19 preselilo na online način, no pojedina manja poduzeća koja bi svoje poslovanje mogla provoditi online to nisu ostvarila jer takva promjena poslovanja zahtijeva dodatno ulaganje i izobrazbu zaposlenika.

„Poslovanje poduzeća iz bilo koje djelatnosti je tijekom pandemije COVID-a 19 promijenjeno, bila ta promjena u većoj ili manjoj mjeri.“¹³ Zaposlenici koji i dalje rade fizički, kao i prije pandemije COVID-19, najčešće moraju nositi maske tijekom radnog vremena, moraju dezinficirati ruke, a aktualna je i dezinfekcija radnog prostora. Međutim, to jasno ovisi od poduzeća do poduzeća.

3.4. Koncept i širenje lažnih vijesti

Lažne vijesti su ponajprije proizvod pojedinaca kojima nije stalo do prikupljanja i izvještavanja provjerenih informacija, već im je u pravilu stalo do stjecanja određene (ne)materijalne koristi

¹² ibid

¹³ ibid

širenjem lažnih informacija putem društvenih medija koji oponašaju stil suvremenih vijesti. Međutim, izolirano gledanje na lažne vijesti umanjuje složenost i nered našeg digitalnog doba. Lažne vijesti su problem ponajviše jer postoje zajedno uz masovnu publiku na koju utječu nepouzdana izvori. Ti nepouzdana promidžbeni izvori su najčešće web stranice kao i odgovarajući profili i stranice na društvenim medijima, koji su osmišljeni kako bi utjecali na ljude oko određenih političkih uvjerenja (Zimdars i McLeod, 2020).

Kako postoje razni koncepti odnosno vrste, lažne vijesti nije jednostavno definirati. Izraz „*fake news*“ znanstvenici smatraju nedostatnim jer je previše nejasan i neprecizan.¹⁴ Kao što je ranije navedeno, lažne vijesti su neistinite informacije koje se predstavljaju kao istinite. Cilj im je zavarati pojedinca odnosno javnost. Studija *Automated tackling of disinformation* prihvaća umjesto izraza „lažne vijesti“ izraz „*information disorder*“ odnosno informacijski poremećaj, koji definira tri tipa lažnih i/ili opasnih informacija: *mis-information*, *dis-information* i *mal-information*.¹⁵ Dezinformacije su, kako ih je visoka ekspertna skupina Europske komisije opisala: „*Pojam koji uključuje sve oblike lažnih, netočnih ili zavaravajućih informacija koje su osmišljene, predstavljene i promovirane kako bi nanijele štetu javnosti ili radi stjecanja profita*“.¹⁶ Svrha dezinformacija jest uzrokovanje štete namjernim dijeljenjem netočnih informacija, dok su *misinformations* pogrešne odnosno lažne informacije koje se dijele bez namjere da uzrokuju štetu. Zatim *malinformations*, zlonamjerne informacije ili mišljenja koja se dijele da bi uzrokovala štetu, kao na primjer govor mržnje.

Također, pod dezinformacije i *misinformations* možemo svrstati: satiru i parodiju, zavaravajući sadržaj, sadržaj koji nije nametnut, izmišljeni sadržaj, lažna povezanost, lažni kontekst i manipulirani sadržaj.¹⁷ Primjer dezinformacije i *misinformation* detaljnije se opisuje u zborniku radova *Understanding and addressing the disinformation ecosystem*. U radu *Taking the Red Pill: Ideological Motivations for Spreading Online Disinformation* autorice Lewis i Marwick iznose stvarni primjer dezinformacije i *misinformation*. Za primjer dezinformacije opisuju kako

¹⁴ Automated tackling of disinformation. Panel for the Future of Science and Technology / European Parliamentary Research Service. Brussels: European Union, 2019. dostupno na: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/624278/EPRS_STU\(2019\)624278_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/624278/EPRS_STU(2019)624278_EN.pdf) (pristup: 21.2.2022)

¹⁵ ibid

¹⁶ Final report of the High Level Expert Group on Fake News and Online Disinformation. dostupno na: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation> (pristup: 24.2.2022)

¹⁷ Wardle, Claire. Fake news. It's complicated., 2017. dostupno na: <https://medium.com/1st-draft/fake-news-its-complicated-d0f773766c79> (pristup: 24.2.2022)

su 2016. godine četiri afroamerička tinejdžera iz Chicaga preko Facebook Live opcije snimala mučenje nad mentalno onesposobljenom čovjeku. Taj snimak je postao popularan na medijima. Tada je *alt-right* (alternativna desnica) medijska ličnost, autor i bloger Mike Cernovich putem Twitter streaming aplikacije – Periscope, vodio razgovor sa svojim pratiteljima kako bi taj događaj povezao sa većim ideološkim ciljevima. Cernovich i njegovi pratitelji su htjeli povezati tu četvoricu mladića sa BLM (*engl. Black Lives Matter*), društvenim pokretom za rasnu pravdu koju ekstremna desnica često opisuje kao terorističku organizaciju. Uz pomoć botova, lažnih profila, Cernovich i pratitelji su na Twitteru objavili hashtag *BLMKidnapping* (#BLMKidnapping) 480.000 puta u jedan dan te su tako proširili trend na Twitteru. Tako su na prisilan način, putem hashtaga, promijenili cijeli događaj u svoju korist te tako obmanuli javnost. U suprotnom, kao primjer *misinformations* autori predstavljaju YouTube dokumentarac pod nazivom „America Under Siege: Antifa“ koji prikazuje Antifu kao radikalni pokret koji se suprotstavlja fašizmu i konzervatizmu. Dokumentarac time ujedno ističe kako je ideja Antife da kontrolira gradove u Istočnoj Njemačkoj i da sprječava javna raspravljanja o desničarskim uvjerenjima. Te tvrdnje zapravo nisu netočne, iako su ideološki nategnute. Da, članovi Antife ne podržavaju svakoga tko zagovara zapadnjački kapitalistički sustav besplatnog poduzeća, no nije istina da napadaju onoga tko to podržava. Ne zna se je li ovaj dokumentarac strateška dezinformacija pa se umjesto toga zaključuje da se radi o *misinformation* odnosno informaciji koja je nastala u neznanju te se tako nenamjerno širi.¹⁸ Po Rubin, Chen i Conroyu (2015), lažne vijesti se mogu podijeliti u tri tipa: tip A su izmišljene vijesti (*serious fabrications*), tip B prijevare velikog razmjera (*large-scale hoaxes*) i tip C šaljive laži (*humorous fakes*).

Tipu A pripadaju tabloidi te žuti tisak koji daju neprovjerene odnosno izmišljene informacije, koriste napuhane, primamljive odnosno senzacionalne naslove i sadržaje kako bi povećali broj čitatelja ili kako bi dobili veći profit. Tipu B pripadaju lažne vijesti odnosno prijevare koje uzrokuju materijalnu ili neku drugu štetu (*ibid*). Tip C se odnosi na humoristične lažne vijesti odnosno satirične lažne vijesti poput jednog našeg portala NewsBar kojemu je cilj zabaviti čitatelje. Opširnije o tipovima lažnih vijesti doznajemo iz članka *The Web of False Information: Rumors, Fake News, Hoaxes, Clickbait, and Various Other Shenanigans* (Zannettou i sur. 2018). Članak opisuje deset vrsta lažnih informacija koje su podijeljene u tri grupe: lažne vijesti,

¹⁸ Lewis, Rebecca; Marwick, Alice. Taking the Red Pill: Ideological Motivations for Spreading Online Disinformation. Understanding and addressing the disinformation ecosystem. / First Draft. Annenberg School for communication, 2017. str. 1-87.

pristrane/netočne vijesti te zbunjujuće/dvosmislene vijesti. Prvoj grupi, tj. lažnim vijestima pripadaju: izmišljene vijesti, propaganda, varke i teorije zavjera.

Propaganda je vijest koja se sastoji od izmišljenih priča kojima je cilj narušiti interes pojedine stranke, često se koriste u političkom kontekstu, stoga je propaganda vrsta lažne vijesti koja ostavlja posljedice i koja može utjecati na povijest društva.¹⁹ Teorije zavjera su jedna vrsta prijevara. Kao npr. varanje testova Volkswagen industrije za dizel motore; špijuniranje korisnika interneta Američke agencije za nacionalnu sigurnost; laganje javnosti od strane duhanske industrije o štetnim učincima pušenja na zdravlje (Lewandowsky i Cook, 2020). Drugoj grupi, tj. pristranim/netočnim vijestima pripadaju prijevare odnosno obmane, *hyperpartisan* te zablude. Pojam „prijevara“ je bio prvi put predstavljen u knjizi *Hoaxes* (1958), autora Curtisa MacDougalla koji opisuje kako su prijevare nastajale još u prošlosti (Finneman i Thomas, 2019). MacDougall definira prijevare kao namjerno izmišljene neistine koje se maskiraju u istinu. *Hyperpartisan* su lažne priče koje se isključivo koriste u političkom kontekstu. Zablude su neistinite informacije koje nastaju krivom procjenom odnosno pretpostavkom. Biti u zabludi znači biti u što pogrešno uvjeren.²⁰ Trećoj grupi, tj. zbunjujućim/dvosmislenim vijestima pripadaju glasine, *clickbait* varke te satirične vijesti. Glasine su neprovjerene informacije koje se prenose od usta do usta, odnosno u interpersonalnoj komunikaciji (Kešetović, Korajlić i Toth, 2013: 268).

Clickbait varke se odnose na namjernu upotrebu zavaravajućih naslova ili drugih sadržaja na webu kako bi se postigao profit, npr. kod video-sadržaja na YouTube platformi; naslovi se ističu samo kako bi se postigao što veći broj pregleda videa. Posljednje su satirične vijesti koje se zasnivaju na ironiji i humoru. Pravo na slobodu izražavanja je jedno od prava zajamčenih Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda.²¹ Samim time donosi se zaključak da živimo u modernom svijetu gdje svatko može pisati, govoriti odnosno izražavati se kako god želi, što podrazumijeva lažne, nevjerodostojne odnosno izmišljene informacije. Za vrijeme predsjedničkih izbora u SAD-u 2016. godine, fenomen „lažnih vijesti“ doživljava vlastiti vrhunac. Donald Trump je iskoristio slabosti medija, pretvorio medije u svoje protivnike jer je htio da oni pišu o njemu. Time su mu znatno podigli popularnost odnosno medijsku

¹⁹ Usp. Jowett, G. S., O'Donnell, V. (2012) *Propaganda & persuasion*, Sage.

²⁰ Hrvatski jezični portal. dostupno na:

https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f15mXhR%2B&keyword=zabluda (pristup: 18.3.2022)

²¹ Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, dostupno na: [https://www.zakon.hr/z/364/\(Europska\)-Konvencija-za-za%C5%A1titu-ljudskih-prava-i-temeljnih-sloboda](https://www.zakon.hr/z/364/(Europska)-Konvencija-za-za%C5%A1titu-ljudskih-prava-i-temeljnih-sloboda) (pristup: 18.3.2022)

izloženost. Čak je i sam Trump zaključio da nije bitno što se piše, nego da je bitno da se piše. Glavni cilj Trumpa je bio da dovede u pitanje kredibilitet medija i da ukaže na njihovu nevjerodostojnost (Klauški, 2017). Od tada se lažne vijesti počinju širiti diljem svijeta. Mobiliziranje te manipuliranje informacijama bilo je obilježje povijesti prije nego je moderno novinarstvo uspostavilo standarde kojima se definiraju vijesti kao žanr temeljen na određenim pravilima cjelovitosti.²² Najveću ulogu u širenju dezinformacija imaju mediji, a o kojim se najčešće medijima radi vidljivo je iz tablice 1.

Tablica 1. Mediji za širenje lažnih vijesti (European Commission, 2018).

U kojim medijima najčešće nailazite na lažne vijesti?	
Građani	Organizacije i novinari
Društveni mediji i aplikacije za razmjenu poruka - 74%	Društveni mediji i aplikacije za razmjenu poruka – 78%
Online blogovi/forumi – 45%	Online blogovi/forumi – 73%
Novinski portali – 39%	Novinski portali – 37%
Informacije koje dijele prijatelji/obitelj – 36%	Informacije koje dijele prijatelji/obitelj – 44%
Platforme za dijeljenje videozapisa – 34%	Platforme za dijeljenje videozapisa – 52%
TV – 34%	TV – 22%
Tradicionalne online novine i časopisi – 33%	Tradicionalne online novine i časopisi – 20%
Tradicionalne tiskane novine i časopisi – 25%	Tradicionalne tiskane novine i časopisi – 16%
Agregator vijesti – 14%	Agregator vijesti – 26%
Radio – 14%	Radio – 12%
Novinske agencije – 9%	Novinske agencije – 9%
Bez mišljenja – 2%	Bez mišljenja – 10%
Bez odgovora – 0,4%	Bez odgovora – 6%

Izvor: Synopsis report of the public consultation on fake news and online disinformation, dostupno na:

http://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=51810 (pristup: 18.3.2022)

Više o prisutnosti dezinformacija može se doznati iz priručnika *Kako prepoznati dezinformacije i lažne vijesti*, gdje autori navode da se dezinformacije najčešće javljaju na društvenim mrežama. Društvene mreže nemaju uredništva koja provode selekciju vijesti niti provjeravaju informacije prije nego se objave, stoga se brže i lakše dijele svakakve informacije.²³

²² UNESCO Series on Journalism Education (2018) *Journalism, 'fake news' & disinformation*. Handbook for Journalism Education and Training. dostupno na: https://en.unesco.org/sites/default/files/journalism_fake_news_disinformation_print_friendly_0.pdf (pristup: 18.3.2022)

²³ Ciboci, L., Kanižaj, I. & Labaš, D. *Kako prepoznati dezinformacije i lažne vijesti: nastavni materijali za srednje škole za učenike od 1. do 4. razreda*. Zagreb: Agencija za elektroničke medije; Unicef, 2018. dostupno na: <https://www.medijskapismenost.hr/wp-content/uploads/2018/04/lazne-vijesti.pdf>, str. 7. (pristup: 18.3.2022)

Studija *Automated tackling of disinformation* u poglavlju „*Social Platforms and Other Technological Factors Helping the Spread of Online Disinformation*“²⁴ detaljnije raspravlja o društveno-tehničkim uzrocima dezinformacija na internetu s posebnim fokusom na ulogu algoritama. Nadalje, studija opisuje uloge web pretraživača, društvenih platformi te alata za stvaranje mrežnih dezinformacija. Raspravlja se o strategijama „pojačavanja“, koja uključuju oglašavanje, botove te o razlozima zbog kojih stvarni korisnici dijele dezinformacije. Društvene platforme poput Facebooka, Twittera i Instagrama su pune lažnih profila, stranica i grupa koji su kreirani u svrhu objavljivanja, samim time jednostavnijeg širenja lažnih vijesti.

Kao primjer, može se navesti da je i sam Facebook u 2019. godini ugasio preko 2 milijarde lažnih profila.²⁵ Najčešće su prijevare poput organiziranja lažnih nagradnih igara kojima je cilj dohvatiti osobne podatke pojedinca koji bi npr. trebao slikati osobnu da bi potvrdio identitet. Na stranici *raskrinkavanje.ba* objavljen je članak o „farmama portala“. “Farme” portala su mreže web i Facebook stranica koje linkaju jedne na druge. U njima se po pravilu nalaze portali koji izgledaju kao mediji, to jest informativni portali. Iako se na takvim stranicama mogu naći članci koji izgledaju kao vijesti, iza njih zapravo ne postoji nikakva redakcija niti novinari/ke koji pišu za njih. Jedina svrha njihovog postojanja je ostvarivanje zarade, te su stoga prepuni reklama. Sam sadržaj ovakvih stranica može se podijeliti u dvije kategorije – tekstovi, snimci i drugi sadržaji preuzeti iz medija ili drugih sličnih portala; te lažne vijesti i dezinformacije koje se izmišljaju kako bi zainteresovale posjetitelje/ke da kliknu na stranicu”.²⁶

3.5. Određenje i tipologija teorija zavjera

Teorije zavjera predstavljaju složen konstrukt i još relativno novo područje istraživanja, pa ne iznenađuje velik broj u literaturi prisutnih definicija. Ipak, vjerojatno najčešće citiranu definiciju ponudio je Goertzel (1994). Prema toj definiciji teorije zavjera su objašnjenja krajnjih uzroka važnih društvenih i političkih događaja i okolnosti, a koja su redovito povezana s tajnim djelovanjem moćnih i zlonamjernih grupa.

²⁴ Automated tackling of disinformation. Panel for the Future of Science and Technology / European Parliamentary Research Service. Brussels: European Union, 2019. dostupno na: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/624278/EPRS_STU\(2019\)624278_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/624278/EPRS_STU(2019)624278_EN.pdf), str. 10-27. (pristup: 18.3.2022)

²⁵ An Update on How We Are Doing At Enforcing Our Community Standards. dostupno na: <https://about.fb.com/news/2019/05/enforcing-our-community-standards-3/> (pristup:18.3.2022)

²⁶ Zulejhić, Emir. „Farme portala“: Biznis u kom vaše vrijeme postaje tuđi novac, 2018. dostupno na: <https://raskrinkavanje.ba/analiza/farme-portala-biznis-u-kom-vase-vrijeme-postaje-tudi-novac> (pristup: 18.3.2022)

Unatoč tome što se uz teorije zavjera uglavnom vežu pridjevi izmišljeno i netočno, teorije zavjera nisu nužno netočne, ali po svojoj definiciji još uvijek su teorije zavjera (Uscinski, 2017). S obzirom da se različite teorije zavjera razlikuju po širini svoje primjene, najčešća kategorizacija vezana je uz opseg primjene. Mogu se razlikovati specifične teorije zavjera koje su usmjerene na tumačenje konkretnog događaja ili pojave, sustavne teorije zavjera koje pretpostavljaju tumačenje većeg broja različitih događaja pomoću istog objašnjenja te velike teorije zavjera koje predstavljaju općenite svjetonazorske sklonosti pojedinaca koju karakterizira sumnjičavost i konspirativizam. Teorije zavjera potrebno je razlikovati od jednostavnijih formi dezinformacija (mitovi, glasine, vjerovanje u nadnaravno, netočna uvjerenja) koje su po kvaliteti više slučajne (Uscinski, 2017).

Vjerovanje u nadnaravno pozitivno je korelirano s vjerovanjem u teorije zavjera, a s obzirom na to da predstavljaju oblike iracionalnih uvjerenja, dijele i neke ključne karakteristike, ali razlikuju se po nužnosti postojanja vjerovanja u hostile koalicije, koje je sastavnica teorija zavjera (van Prooijen i van Lange, 2014).

Kako bi se teorije zavjera razlikovalo od drugih oblika iracionalnih uvjerenja, van Prooijen i van Vugt (2018) objedinjuju 5 nužnih značajki teorija zavjera:

1. Teorije zavjera predstavljaju pretpostavku ili uvjerenje o međupovezanosti ljudi, objekata ili događaja (Whitson i Galinski, 2008).
2. Nužna karakteristika teorija zavjera je da postupcima aktera pripisuju namjeru (Imhoff i Bruder, 2014).
3. Prema svojoj prirodi, teorije zavjera uvijek će uključivati koaliciju (van Prooijen i van Lange, 2014).
4. Teorije zavjera će uvijek u sebi sadržavati element prijetnje, poput štetnih i zlonamjernih ciljeva aktera. I konačno teorije zavjera uključuju faktor tajnosti i nesigurnosti zbog čega ih je teško opovrgnuti (van Prooijen i van Vugt, 2018).

S obzirom na povećanu dostupnost i raširenost teorija zavjera, značajne posljedice na svakodnevno funkcioniranje ljudi i općenito s obzirom da ih karakterizira iracionalno mišljenje koje je nepoželjno i potencijalno neadaptivno, jedno od najvažnijih pitanja na koje istraživači nastoje odgovoriti jest zašto ljudi vjeruju u teorije zavjera, te zašto i kako teorije zavjera nastaju. Stoga, Orosz i suradnici (2016) ističu nekoliko faktora važnih za formiranje i širenje vjerovanja u teorije zavjera.

- Prvo, teorije zavjera povezane su s vjerovanjima da se ništa ne događa slučajno, da ništa nije onakvo kakvim se čini te da je sve međusobno povezano (Barkun, 2003).
- Drugo, vjerovanja u različite teorije zavjera međusobno su povezana te vjerojatno uključene u generalnu meta-teoriju zavjera o društvu (Goertzel, 1994).
- Treće, za teorije zavjera je karakteristična bipolarna, crno-bijela logika pri prosudbi dobra i zla (Moscovici, 1987).
- I četvrto, vjerovanja u teorije zavjera otporna su na racionalne argumente zato što se isključivo procesuiraju informacije u skladu s vjerovanjima, dok se konfliktne informacije zanemaruju (Bartlett i Miller, 2010).

Unatoč tome što su teorije zavjera i vjerovanje u teorije zavjera trenutačno jedna od najpopularnijih tema znanstvenih istraživanja, znanstveni konsenzus nije postignut niti oko definicije niti oko objašnjenja uzroka i izvora teorija zavjera.

Istraživači tim pitanjima pristupaju iz nekoliko različitih perspektiva, a svaka od njih naglašava različite aspekte i procese vezane uz teorije zavjera: modelom sustava vjerovanja (Goertzel, 1994) naglašavaju se logički procesi; kognitivne pristranosti vezane su uz načine procesiranja informacija (Buckley, 2015); motivacijskim pristupom ističe se uloga motiva u teorijama zavjera (Troian i sur., 2020); i perspektiva kojoj je fokus na identifikaciji intraindividualnih i interindividualnih čimbenika koji mogu biti prediktori vjerovanja u teorije zavjera (Swami i sur., 2011).

3.6. Znanstveni pristup teorijama zavjera

Goertzelov (1994) matematički model sustava vjerovanja razvijen je unutar većeg modela strukture i razvoja inteligencije. Prema tom modelu, sustavi vjerovanja dijele se na dialogičke, za koje je karakteristična interakcija s kontekstom odnosno skloni su promišljanju i razlaganju ideja ili dokaza, i monologičke koji djeluju sami za sebe, uvelike ignorirajući kontekstualne znakove, osim na površinskoj razini. Time se razlikuju „otvoreni“ i „zatvoreni“ umovi. Vjerovanje u teorije zavjera pripisuje se monologičkom sustavu vjerovanja. Smatra se da su konspirativna uvjerenja važna za monologički sustav jer omogućuju da se neke nove informacije, koje predstavljaju prijetnju uspostavljenom sustavu vjerovanja, automatski odbacuju. Prema tome, svako od uvjerenja djeluje kao potpora za svako drugo uvjerenje.

Što je više teorija zavjera u koje takva osoba vjeruje, veća je vjerojatnost da će početi vjerovati i u nove teorije zavjera s kojima se susretne. U skladu s time, važnu ulogu u vjerovanju u teorije zavjera imaju logički procesi koji vode razvoju uvjerenja, a ne specifične teorije zavjera u koje se vjeruje. Teorije zavjera mogu se evaluirati s obzirom na svoju produktivnost, odnosno s obzirom na mjeru u kojoj generiraju nove uzorke ponašanja kao odgovor na nove informacije. Kod monologičkih sustava, novu informaciju koju je teško objasniti pomoću postojećih vjerovanja zanemaruje se ili se ona uključuje u postojeći sustav, što često rezultira stvaranjem uvjerenja zavjereničke prirode. Nadalje, autor ističe kako su teorije zavjera nekada istinite te da nisu uvijek utemeljene na monologičkim uvjerenjima. Dialogička uvjerenja temelje se na ekstenzivnim dokazima i detaljima, pa ih je moguće testirati i odbaciti pomoću novih dokaza. Nasuprot tome, monologički teoretičari zavjera ne tragaju za činjenicama, nego često koriste isto dostupno objašnjenje za različite probleme zbog čega je promjena uvjerenja malo vjerojatna. U tom slučaju dokazi se ne koriste kao potpora specifičnom stajalištu, već podržavaju generalni uzorak vjerovanja (Goertzel, 1994).

Iako ponekad vjerovanja u teorije zavjera mogu proizići iz racionalne analize činjenica, ipak se najčešće povezuje s različitim kognitivnim pristranostima vezanim uz procesiranje informacija. Kada se govori o vjerovanju u teorije zavjera, najsnažnija pristranost vjerojatno je pristranost potvrđivanja. Karakterizira je pridavanje veće važnosti informacijama koje su u skladu s postojećim uvjerenjima te zanemarivanje ili umanjivanje važnosti informacija koje su kontradiktorne uvjerenju. Česta je pristranost u svakodnevnom životu, ali posebno je izražena kod pojedinaca koji su skloni vjerovanju u teorije zavjera (Buckley, 2015). U fokusu teorija zavjera često su izrazito kompleksni događaji iz stvarnog života koji su popraćeni mnoštvom informacija, izvještaja, pogreški i kontradikcija, a pojedinci su skloni takve događaje učiniti jednostavnijima i razumljivijima tako da se fokusiraju na one informacije koje potvrđuju njihova već formirana zavjerenička uvjerenja (Kapitanović, 2018). Osim tendencije fokusiranja na informacije koje su u skladu s njihovim mišljenjem, često se takvi pojedinci okruže istomišljenicima zbog čega su uvjereni da većina dijeli njihova uvjerenja, što vodi ka pristranosti lažnog konsenzusa, odnosno precjenjivanju podrške za stavove i uvjerenja povezane s teorijama zavjere (Buckley, 2015). Također, s teorijama zavjera često se povezuje iluzija proporcionalnosti. Naime, ljudi su skloni važnim društvenim događajima pripisivati važne uzroke, dok su za neke svakodnevne, neprimjetne događaje primjereni i takvi svakodnevni, manje važni uzroci (Leman i Cinnirella, 2005, prema Kapitanović, 2018). Kognitivne pristranosti općenito su povezane s vjerovanjem u teorije zavjera.

Prema Friedman (2021), takva sklonost proizlazi iz prirode ljudskog kognitivnog procesiranja usmjerenog prema otkrivanju vjerojatnosti umjesto precizne istine. U brojnim istraživanjima ispitala se povezanost različitih kognitivnih pristranosti s vjerovanjem u teorije zavjera, pa se vjerovanje u teorije zavjera može povezati i s pristranosti projekcije (Douglas i Sutton, 2011), pogreškom konjunkcije (Brotherton i French, 2014) i hipersenzitivnom detekcijom namjere (Douglas i sur., 2015).

Dio istraživanja teorija zavjera fokusira se na otkrivanje motivacijskih komponenti koje vode vjerovanju u teorije zavjera. U tom se okviru teorije zavjera koncipira kao vjerovanja koja proizlaze iz psiholoških mehanizama vezanih uz regulaciju prijetnje koje pojedinci koriste u neizvjesnim situacijama (Troian i sur., 2020). Prema tom modelu, teorije zavjera motivirane su potrebom za smanjenjem nesigurnosti i potrebom za ponovnim uspostavljenjem smislenosti u dvosmislenim situacijama radi povrata kontrole nad prijetećim događajima (Whitson i sur., 2015).

Za izgradnju stabilnog, ispravnog i internalno dosljednog razumijevanja svijeta nužno je pronalaženje uzročnih objašnjenja za događaje i pojave. Dosadašnja su istraživanja identificirala tri vrste motiva koji predviđaju vjerovanje u teorije zavjera: epistemičke (npr. potrebe za dosljednosti, razumijevanjem i točnosti), egzistencijalne (npr. potrebe za sigurnošću i kontrolom) i socijalne motive (npr. potreba za održavanjem pozitivne slike o sebi u društvu) (Douglas i sur., 2017). Epistemički motivi uključuju umanjivanje znatiželje kada su informacije nedostupne, smanjenje nesigurnosti i zbunjenosti kada su dostupne informacije u konfliktu te pronalaženje smisla kada se događaji čine slučajni. Vezano uz te motive, teorije zavjera imaju neke attribute koje ih razlikuju od drugih kauzalnih objašnjenja (ibid). Teorije zavjera su spekulativne jer pretpostavljaju djelovanje koje se odvija u tajnosti zbog čega ih je teško dokazati, kompleksne jer uključuju koordinaciju više aktera i otporne na odbacivanje jer se smatra da akteri koriste obmane i dezinformacije radi prikrivanja svojih djela – čime se implicira da je pokušaj odbacivanja teorije zavjere najbolji pokazatelj sudjelovanja u samoj teoriji zavjere (Lewandowsky i sur., 2015). Ukratko, uvjerenja se štite tako da se konfliktni dokazi smatraju dijelom teorije zavjere. Znanstveni dokazi vezani uz važnost i beneficije cijepljenja za zdravlje bivaju odbačeni kao pokušaji dezinformiranja kako bi se održalo stabilno uvjerenje o štetnosti cijepljenja (Lewandowsky i sur., 2013), što se može primijetiti i u aktualnom problemu procjepljivanja vezanom uz COVID-19. Generalno govoreći, u odnosu na

spekulativne, parsimonične zaključke, empirijski utemeljena kompleksna uvjerenja snažnija su prema normativnim standardima (Douglas i sur., 2017).

I socijalni motivi uvelike utječu na kauzalne atribucije, uključujući teorije zavjera, putem želje za pripadanjem i održavanjem pozitivne slike o sebi i grupi kojoj se pripada. Istraživanja pokazuju da teorije zavjera pružaju validaciju selfa i pripadnosti grupi, dopuštajući da se krivnja za negativne ishode pripiše drugima. Time se održava slika sebe i grupe kojoj se pripada kao kompetentne i moralne žrtve sabotaže (Cichocka i sur., 2016). U taj se okvir uklapaju rezultati istraživanja koji potvrđuju da grupe s nižim statusom (Crocker i sur., 1999) i tzv. „gubitničke skupine“ (Uscinski i Parent, 2014) pokazuju veću sklonost vjerovanju u teorije zavjera. S druge strane, teorije zavjera najčešće su povezane s predrasudama prema moćnim skupinama te percepcijom tih skupina kao neprijatelja i glavnih aktera u teorijama zavjera. Ovi nalazi upućuju na defanzivnu ulogu teorija zavjera. Pokazalo se da je značajna posljedica izloženosti teorijama zavjera smanjenje povjerenja u državne institucije (Einstein i Glick, 2015). Naime, moguće je da teorije zavjera nisu samo simptom već i uzrok osjećajima alijenacije i anomije s kojima su povezane (Imhoff i Bruder, 2014).

Na vjerovanje u teorije zavjera utječu i egzistencijalni motivi. Pojedinci se okreću teorijama zavjera u situacijama u kojima su suočeni s prijetnjom njihovim egzistencijalnim potrebama jer im teorije zavjera daju osjećaj kontrole nad situacijom kada se usvajaju umjesto stvarnih objašnjenja (Goertzel, 1994). Teorije zavjera uključuju mogućnost prepoznavanja sumnjivih i zlonamjernih skupina te se prijetnja koju oni predstavljaju tako može i reducirati ili eliminirati što vodi većem osjećaju sigurnosti (Bost i Prunier, 2013). Rezultati nekih istraživanja podupiru ovo stajalište, naime utvrđena je veća vjerojatnost vjerovanja u teorije zavjera kada se osobe osjećaju anksiozno (Grzesiak-Feldman, 2013) i nemoćno (Abalakina-Paap i sur., 1999). Međutim, neka istraživanja utvrdila su suprotan utjecaj nedostatka kontrole na vjerovanje u teorije zavjera, odnosno pokazalo se da teorije zavjera ne zadovoljavaju potrebu za kontrolom, već u nekim slučajevima dovode i do smanjenja osjećaja kontrole i autonomije (Douglas i Leite, 2017).

Dio istraživanja na ovom području fokusira se na utvrđivanje individualnih razlika među pojedincima koji vjeruju u teorije zavjera. Rezultati istraživanja potvrđuju da su neke socio-demografske karakteristike pojedinaca povezane s vjerovanjem u teorije zavjera. Radnitz i Underwood (2017) su istraživanjem potvrdili da u teorije zavjera više vjeruju pojedinci niže

razine obrazovanja i nižeg socioekonomskog statusa. Autori također navode da su u teorije zavjera sklonije vjerovati žene nego muškarci te da je vjerovanje u teorije zavjera u pozitivnoj korelaciji s dobi. Međutim, rezultati drugih istraživanja pokazuju da nema razlike s obzirom na spol (Smallpage i sur., 2020) i da su, suprotno prijašnjem navodu, mlađe osobe podložnije vjerovanju u teorije zavjera (Klofstad i sur., 2019).

Osim demografskih faktora, pokušalo se utvrditi koje osobine ličnosti mogu djelovati kao prediktori vjerovanja u teorije zavjera. Ova istraživanja polaze od pretpostavke da su neki ljudi skloniji vjerovanju u teorije zavjera od drugih. Najboljim se prediktorom vjerovanja u neku teoriju zavjere pokazao stupanj vjerovanja u druge teorije zavjera (Goertzel, 1994), čak i kada su ta vjerovanja umjetno stvorena u istraživačke svrhe (Swami i sur., 2011). Ova je povezanost toliko snažna da su dvije međusobno kontradiktorne teorije zavjera također pozitivno povezane (Wood i sur., 2012). To je navelo istraživače na zaključak kako su teorije zavjera odraz stabilnog općenitijeg kognitivnog stila – tzv. konspirativnog mentaliteta (Moscovici, 1987). Konspirativni svjetonazor pomaže pojedincu pri interpretiranju informacija, događaja i okolnosti te sudjeluje u izgradnji sustava uvjerenja (Uscinski, 2017).

Prema Orozs i sur. (2016) individualne razlike u vjerovanju u teorije zavjera mogu se kategorizirati s obzirom na dvije dimenzije. Prvu skupinu varijabli predstavljaju dimenzije ličnosti, dok drugu predstavljaju dimenzije stavova. U prvoj skupini, vjerovanje u teorije zavjera negativno je povezano sa samopoštovanjem i ugodnosti (Swami i sur., 2011) te sa savjesnosti (Brotherton i sur., 2013). Nadalje, Cichocka i sur. (2015) utvrdili su da su narcizam i pretjerano samoljublje pozitivno povezani s tendencijom vjerovanja u teorije zavjera. U drugoj skupini, vjerovanja u teorije zavjera bila su pozitivno povezana s osjećajem nemoći (Bruder i sur., 2013), percepcijom nedostatka kontrole (Whitson i Galinsky, 2008), nepovjerenjem u druge ljude (Brotherton i sur., 2013), nepovjerenjem u autoritet (Swami i sur., 2011), anomijom i autoritarizmom (Geortzel, 1994). Također, pokazalo se da su pojedinci koji manje vjeruju u teorije zavjera skloniji analitičkom mišljenju i moralnoj orijentaciji ka epistemičkoj racionalnosti (Swami i sur., 2014).

Obzirom da ne postoji precizna, sažeta, univerzalno prihvatljiva definicija teorije zavjere koja bi svima odgovarala, ipak objedinjujući sve navedene definicije i značajke možemo reći da je teorija zavjere objašnjenje aspekata društva koje tvrdi da postoji tajna skupina koja provodi svjesni, zlokobni plan za stjecanje ili ostvarivanje (svjetske) dominacije, vuče konce moći iza

leđa običnih građana, djeluje 100% planski i interesno vođeno tako da nema slučajnosti i sva službena tumačenja događaja moraju nužno biti izmanipulirana i obmanjujuća, te koja prikriva svoje interese, planove i radnje. Teorije zavjera često personaliziraju dominaciju, tako da je dominacija personalizirana u obliku urotnika koji vuče skrivene konce dominacije, odnosno potreba za identificiranjem određenih pojedinaca i otkrivanjem stvarnih zavjerenika vitalni je dio ideja teorija zavjera. Teorije zavjera odražavaju želju za zaštitom vlastite grupe od potencijalno neprijateljske grupe i često su utemeljene na jakim ideologijama, odnosno djeluju na temelju sheme prijatelj/neprijatelj koja pretpostavlja da tajna skupina ima partikularne interese koji su suprotni interesima 'naroda'. Pokušava ujediniti različite skupine koje često imaju suprotstavljene interese u kategoriju 'ljudi' koji su suprotstavljeni, zavedeni i kojima dominira percipirani tajni urotnik, čime se skreće pažnja sa klasnih struktura moći u društvu. Posljedično, kao u brojnim primjerima u povijesti, shema prijatelj/neprijatelj često dovodi do percepcije nasilja kao sredstva za rješavanje uočenih problema eliminacijom neprijatelja. Također, oni koji vjeruju u zavjere traže skrivene pokazatelje postojanja zavjera, a ti su pokazatelji zavjere najčešće previše interpretirani i spojeni s neutemeljenim argumentima i pretpostavkama što daje iracionalni aspekt zavjerama, što je vjerojatno i najvažnije obilježje teorija zavjere: one su po svojoj prirodi nepobitne. Isto tako, teorije zavjera pretpostavljaju da stručnjaci i političari uvijek i nužno lažu i stoga ne čudi da smo u posljednjih nekoliko godina iskusili proliferaciju teorija zavjere.

3.7. Načini proučavanja teorija zavjera

Važno je utvrditi čimbenike koji određuju način primanja povratne informacije u vezi s uvjerenjima, odnosno faktore koji utječu na persuazibilnost poruka kojima je cilj djelovati na vjerovanje u teorije zavjera. Prijašnja istraživanja pokazuju kako je pružanjem činjenica vezanih uz temu moguće utjecati na vjerovanja pojedinca. Prema Fishbein i Ajzen (1975), promjena uvjerenja odnosi se na promjenu subjektivne vjerojatnosti prosudbe. Takav učinak moguće je postići na tri načina. Prvo, moguće je mijenjati poveznicu između objekta i atributa pružajući logičke informacije o samoj poveznici. Drugo, može se povećati subjektivna udaljenost između pojedinca i onih koji su povezani s objektom i atribucijom stvarajući negativnu sliku o uvjerenju koje se želi promijeniti.

I treće, promjena subjektivne vjerojatnosti prosudbe može se postići manipulacijom razine identifikacije između objekta uvjerenja i osobe koja ima određena zavjerenička uvjerenja prema

objektu. Rezultati istraživanja pokazuju da su činjenične informacije efikasnije u promjeni uvjerenja kod pojedinaca koji su skloni analitičkom kognitivnom stilu, kojeg karakterizira elaboriranje i detaljna analiza činjenica kojima se prilagođava sustav vjerovanja, ako se pokažu vjerodostojnima. Nasuprot tome, intuitivni stil mišljenja povezan je s povećanim vjerovanjem u teorije zavjera i karakterizira ga površinska obrada novih informacija (Swami i sur., 2014).

Za vjerovanja u teorije zavjera tipična je otpornost na racionalne argumente jer se procesiraju isključivo informacije u skladu s vjerovanjima, dok se konfliktne informacije zanemaruju (Bartlett i Miller, 2010). Međutim, za taj proces važna je i snaga početnog uvjerenja. Tako u slučajevima u kojima je uvjerenje novo ili slabo može doći do izmjene uvjerenja pod utjecajem nove informacije. Činjenice koje su u skladu s postojećim uvjerenjima ta uvjerenja i pojačavaju, dok činjenice koje su konfliktne postojećem uvjerenju dovode do odbacivanja uvjerenja (Radnitz i Underwood, 2017).

Teorije zavjera kompleksan su konstrukt, pa je i mjerenje vjerovanja u teorije zavjera složen problem. Psihologijska istraživanja uglavnom uključuju primjenu upitnika koji rangiraju sudionike na skali konspirativnih uvjerenja. Većina skala razvijena je na engleskom jeziku i pretežito namijenjena primjeni na američkom uzorku. Najčešće primjenjivane skale su BCTI (engl. *Belief in Conspiracy Theories Inventory*) (Swami i sur., 2010), GCB (engl. *Generic Conspiracist Beliefs Scale*) (Brotherton i sur., 2013) i CMS (engl. *Conspiracy Mentality Scale*) (Imhoff i Bruder, 2014) te su sve navedene skale namijenjene ispitivanju generalne tendencije vjerovanja u teorije zavjera. BCTI i CMS u česticama sadrže stvarne svjetovne događaje, dok GCB sadrži čestice koje sadržajem nisu bazirane na stvarnim događanjima.

Na hrvatskom su jeziku konstruirane Ljestvica općeg konspirativizma i Ljestvica vjerovanja u konkretne teorije zavjera. Svrha prve skale je mjerenje općenitije sklonosti vjerovanja u teorije zavjera, dok je druga ljestvica konstruirana na temelju analize diskursa javnog mišljenja i sadrži specifične, stvarne teorije zavjera karakteristične za Hrvatsku (Blanuša, 2009). Međutim, skale kojima se mjere vjerovanja u teorije zavjera usko su vezane uz vremenski i geografski kontekst. Javlja se potreba razvijanja postupka mjerenja neovisnog o kulturalnoj popularnosti odabranih teorija i znanju o specifičnim teorijama zavjera koje je varijabilno ovisno o kulturi (Bruder i sur., 2013).

Stoga se koriste „konspirativne vinjete“ koje ne uključuju stvarne događaje i aktere koji bi mogli utjecati na već postojeća uvjerenja, ali zadržavaju realizam zbog konformiranja uobičajenoj zavjereničkoj formi (Radnitz, 2012).

3.8. Kontekstualni čimbenici vezani uz teorije zavjera

Teorije zavjera nužno je interpretirati kroz širi psihosocijalni kontekst u kojem nastaju. Ideja o teorijama zavjera kao jednostavnim objašnjenjima uzroka izrazito stresnih događaja (Hofstadter, 1966, prema van Prooijen i Jostmann, 2013) te koncepcija teorija zavjera kao neutralnih, racionalnih interpretacija svijeta (Nefes, 2015), u osnovi su ove perspektive. U tom slučaju teorije zavjera imaju zaštitnu funkciju prema kojoj pomažu u regulaciji razine akutnog stresa. Drugim riječima, njihova je uloga pomoć u regulaciji pojedinačnih negativnih emocija i odražavanju samopouzdanja putem uspostavljanja osjećaja kontrole, stabilnosti i predvidljivosti pri suočavanju s veoma stresnim eksternalnim prijetnjama (Post i Robins, 1997). Rezultati nekih istraživanja ukazuju na psihološki stres i anksioznost kao prediktore vjerovanja u teorije zavjera (Swami i sur., 2016). Pokazalo se da svaljivanje krivnje na specifične faktore, poput nekih autoriteta ili institucija, vodi smanjenju stresa, dok priznavanje nekontrolabilnosti i slučajnosti događaja povećava stresnost situacije (Sullivan i sur., 2010). Grzesiak-Feldman (2007) navodi da je dispozicijska anksioznost pozitivno povezana s vjerovanjem u teorije zavjera, dok takva povezanost nije utvrđena za situacijsku anksioznost. Međutim, Fiske i Shelley (1991, prema Radnitz i Underwood, 2017) utvrdili su da anksiozno stanje povećava vjerojatnost vjerovanja u teorije zavjera kada je dispozicijski uvjetovano, ali i kada je kratkoročno inducirano.

Radnitz i Underwood (2017) ispitivali su utjecaj indukcije anksioznosti na vjerovanje u teorije zavjera nakon izlaganja lažnom novinskom članku i otkrili da su pojedinci koji su bili izloženi postupku indukcije anksioznosti bili skloniji formiranju zavjereničkih uvjerenja o prikazanim sadržajima u odnosu na pojedince koji nisu bili izloženi procesu indukcije anksioznosti. Stupanj zabrinutosti pojedinca u vezi važnih društvenih događaja koji imaju značajne posljedice za njega i njegovu bližu okolinu pojačavaju potrebu pojedinca da navedenim događajima pruži smisao (van Prooijen i van Dijk, 2014). Osim stupnja zabrinutosti, i osjećaji nedostatka kontrole i subjektivne nesigurnosti potiču procese kojima se situaciji vraća smisao, što je povezano s vjerovanjem u teorije zavjera. Veća smislenost situacije čini je podnošljivijom (van Prooijen, 2011). Prema Agroskin i Jones (2010), osjećaj niske osobne kontrole povezan sa značajnim

događajima može voditi prema kompenzaciji na razini favoriziranja grupe kojoj pojedinac pripada. U skladu s tim, pokazalo se da pojedinci iskazuju više empatije i altruističkih ponašanja prema pripadnicima grupe kojoj i sami pripadaju u odnosu na pripadnike drugih grupa (Mathur i sur., 2010). Nadalje, empatija prema žrtvama nekog događaja povezana je s atribucijskim uzorcima i procesima davanja smisla karakterističnim za vjerovanje u teorije zavjera (van Prooijen i van Dijk, 2014).

3.9. Ideološka orijentacija i vjerovanje u teorije zavjera

Teorije zavjera usko su povezane s modernom politikom. U političkim kampanjama i generalnom političkom djelovanju, postalo je uobičajeno manipulirati javnim mišljenjem namjernim širenjem teorija zavjera o političkim suparnicima. Specifične teorije zavjera koriste se za promicanje specifičnih političkih stavova i namijenjene su populaciji specifične ideološke orijentacije (Sutton i Douglas, 2020). Stoga ideološka orijentacija predstavlja jedan od najistraživanijih korelata vjerovanja u teorije zavjera. Parsons (prema Proroković, 2016) ideologiju definira kao referentni okvir za strukturiranje okoline prema kojem se ljudi razlikuju. Drugim riječima, ideologija predstavlja sustav vjerovanja kojeg dijele svi članovi neke grupe. Ideološku orijentaciju najčešće se dijeli na lijevu i desnu odnosno na liberalizam i konzervativizam.

Lijeva i desna ideološka orijentacija razlikuju se s obzirom na stavove i vrijednosti koje zastupaju te su u političkom djelovanju uglavnom zastupane putem različitih političkih stranaka. Uz desnu se ideološku orijentaciju uglavnom vežu konzervativniji pogledi na svijet i religioznost, a ističe se i važnost strukture društva te očuvanje postojećih tradicija, dok se lijeva ideološka orijentacija povezuje s određenim socijalističkim idejama, zagovaranjem progresa te jednakosti svih građana (ibid). Tradicionalno su se istraživanja fokusirala na povezivanje teorija zavjera s ekstremno desničarskim stajalištima, međutim, pokazalo se da se teorije zavjera javljaju na obje strane ideološke podjele. Pasek i sur. (2015) utvrdili su da stranačko pripadništvo predstavlja ključni prediktor za vjerovanje u teoriju zavjere o mjestu rođenja Baracka Obame. Prema Miller i sur. (2016), politička orijentacija predstavlja latentnu strukturu koja je u osnovi vjerovanja američkih građana u teorije zavjera o klimatskim promjenama, terorističkim napadima i izbornim prevarama.

Iako razlika u generalnoj tendenciji vjerovanja u teorije zavjera između lijevo i desno orijentiranih pojedinaca nije pronađena, odnosno, pokazalo se da se vjerovanje u teorije zavjera javlja u cijelom spektru ideološke orijentacije te su utvrđene određene ideološke asimetričnosti ovisno o sadržaju teorija zavjera. Tako je vjerovanje konzervativnijih pojedinaca u specifične teorije zavjera više pod utjecajem ideološke pripadnosti u odnosu na liberalnije pojedince (Sutton i Douglas, 2020).

Radnitz (2012) ističe da ideološke razlike ne utječu na vjerovanje u teorije zavjera na kvantitativnoj razini, već da se razlika može zamijetiti na kvalitativnoj razini. Tako konzervativnije osobe vjeruju u teorije zavjera u kojima se krivnja atribuirava državnim institucijama, dok liberalnije osobe više vjeruju u teorije zavjera kada je atribucija krivnje usmjerena prema određenim velikim korporacijama. S obzirom na smjer atribucije krivnje, vjerovanje u teorije zavjera povezano je s ideološkom orijentacijom pojedinca, što je pokazano i u eksplicitnim i implicitnim situacijama atribucije krivnje (Enders i Smallpage, 2018). Ipak, u nekim je istraživanjima utvrđeno da su vjerovanja u teorije zavjera najsnažnija na ideološkim ekstremima (Sutton i Douglas, 2020).

3.10. Teorije zavjera i COVID-19

Otkako je virus COVID-19 zahvatio svijet, veliki broj povezanih teorija zavjere stekao je popularnost (Douglas, 2021). Zavjere se kreću od predstavljanja COVID-19 kao varke do povezivanja s nepovezanim događajima kao što je povećanje upotrebe 5G tehnologije. Utvrđeno je da ova gledišta, kao i druge teorije zavjera povezane s pandemijom, negativno koreliraju s nekoliko ponašanja, kao što su pranje ruku, držanje fizičke distance i gomilanje (Imhoff i Lamberty, 2020). Učinak vjerovanja u teorije zavjera na smanjenje usklađenosti s vladinim smjernicama i zdravstvenim propisima pokazao se u različitim kontekstima u Engleskoj (Freeman i sur., 2020), SAD-u (Earnshow, 2020) i Poljskoj (Oleksy, Wnuk i Maison, 2021). Nedavna istraživanja također su pokazala da percepcija individualnog zdravstvenog rizika od COVID-19 i straha od bolesti pozitivno koreliraju sa spremnošću na poštivanje državnih propisa (Harper, 2020; Wong i Jansen, 2020). Međutim, nisu sve percepcije rizika i strahovi zasnovani na zdravlju. Građani se također mogu bojati ekonomske štete ili gubitka individualnih sloboda do kojih može doći zbog pandemije. Ove različite percepcije rizika mogu uzrokovati da se pojedinci ponašaju na potpuno različite načine ovisno o tome zbog čega se brinu ili se boje.

Način na koji je postavljena razina prijetnje virusom također je doveo do neslaganja, pri čemu mnogi ljudi govore o maloj stopi smrtnosti (uokvirenoj u postocima), otprilike 0,02% na globalnoj razini, a drugi se pozivaju na veliki broj ljudi koji su umrli (uokvireni apsolutnim brojevima), više od 5,3 milijuna u prosincu 2021. (Johns Hopkins Coronavirus Resource Center, 2021). Vjerojatno je da percepcije o razini i vrsti prijetnje virusa, te pandemije općenito, mogu utjecati na ponašanje pojedinaca.

Percepcija rizika može se pojačati ili djelovati u tandemu s učincima vjerovanja u teorije zavjera u predviđanju pridržavanja mjera izolacije. U prethodnoj pandemiji gripe 2009., zavjere su također brzo dobile na snazi, a uključivale su slična uvjerenja poput stvaranja virusa u laboratoriju, vladine kontrole i međunarodnih napada (Smallman, 2015). Događaji koji imaju velik utjecaj mogu navesti ljude da traže objašnjenja koja su značajna u sličnom razmjeru (Kahneman i Tversky, 1972). Ovo se obično naziva heuristikom 'glavni događaj-glavni uzrok' (McCauley i Jacques, 1979) i pokazalo se da utječe u kojoj mjeri možemo vjerovati teoriji zavjere ako smatramo da nudi više 'proporcionalnije' objašnjenje događaja. Na primjer, McCauley i Jacques (1979) otkrili su da, kada im se da scenarij u kojem je fiktivni predsjednik žrtva pokušaja atentata, vjerojatnije je da će sudionici vjerovati da je pokušaj bio dio veće zavjere ako je predsjednik uspješno ubijen nego ako je predsjednik preživio. Ovo otkriće kasnije su ponovili Leman i Cinnirella (2007) i nudi dokaze da ozbiljnost ishoda utječe na vjerojatnost da će ljudi vjerovati da je dio veće zlonamjerne zavjere. U kontekstu COVID-19, potencijalno skromni početak virusa prirodnim putem možda se neće činiti dovoljno značajnim da objasni dalekosežni, globalni i ozbiljan utjecaj pandemije, koji može potaknuti teorije zavjera.

Prethodna istraživanja su otkrila da je izloženost zavjerama koje su uobičajene na internetu, kao što su poricanje klimatskih promjena ili mitovi o cijepljenju, povezana s nepovjerenjem u vlade (Abalakina-Paap, 1999) i može utjecati na kritična medicinska, politička i ekološka ponašanja (Jolley i Douglas, 2014a; Jolley i Douglas, 2014b). Što više vremena pojedinci provode na internetu, to manje vjeruju vladi i poštuju propise. Stoga bi izloženost i naknadno vjerovanje u zavjere povezane s COVID-19 mogli izravno utjecati na ponašanje ljudi kao odgovor na vladine smjernice i ograničenja. Iako teoretičari zavjera često svoje informacije dobivaju iz izvora društvenih medija, koji ovjekovječuju zavjere (Larson, 2018), oni obično pokazuju skepticizam prema mainstream medijima koji nude znanstveno utemeljenije izvore (Allington i sur., 2021). Neki noviji radovi također su pokazali da su zavjere protiv COVID-19 predviđjele smanjenje preventivnih akcija i namjera cijepljenja (Bierwiazzonek i sur., 2020; Romer i Jamieson, 2020).

Nadalje, utvrđeno je da vjera u zavjereničke vlade tijekom pandemije pridonosi rjeđim preventivnim akcijama poput pranja ruku i socijalnog distanciranja (Oleksy, Wnuk i Maison), dok drugi izvori tvrde da je veće povjerenje u vladu povezano s nižim percepcijom rizika koja je predviđala manje preventivne mjere (Dryhurst i sur., 2020).

Gledajući prijašnja izbijanja, kao što je H1N1 (pandemija svinjske gripe 2009), veća je vjerojatnost da će građani nabaviti odgovarajuće zalihe i pridržavati se preventivnih mjera kada su vjerovali svojim lokalnim vlastima da će rješavati hitne slučajeve umjesto da gledaju na teorije zavjera (Murphy i sur., 2009). Stoga vjerovanje u zavjeru može djelomično biti vođeno nedostatkom povjerenja u lokalnu upravu (Banai, Banai i Mikloušić, 2020). Ipak, još uvijek postoji nesigurnost u vezi s utjecajem percepcije rizika na ponašanje građana tijekom COVID-19 i koji su uočeni rizici koji promiču usklađeno ponašanje. Postojeća literatura o odnosu između nepovjerenja u vlade i vjerovanja u teorije zavjera ukazuje na ideju da se vladine smjernice ne smatraju pokušajem zaštite javnosti od strane zagovornika teorija zavjera, već pokušajem ograničavanja individualnih i ostalih sloboda (Vermeule i Sunstein, 2009). S obzirom na prethodne dokaze koji povezuju vjerovanje u teoriju zavjere s percepcijom vladine manipulacije i zavjera (Ford i sur., 2013), vjerojatno je da vjera u teorije zavjera može biti povezana s rizicima povezanim sa suzbijanjem slobode.

Nadalje, vjerovanje u različite vrste teorija zavjera o COVID-19 povezano je s različitim odgovorima i ponašanjima. Na primjer, ljudi koji su podržavali teorije zavjera koje su COVID-19 prikazivali kao prevaru imali su manje šanse da će sudjelovati u ponašanjima kao što su društveno distanciranje i pranje ruku, dok su zagovornici teorija zavjere koji su vjerovali da je COVID-19 stvorio zli izvor vjerojatnije sudjelovali u ponašanju poput gomilanja (Imhoff i Lamberty, 2020). Zagovornici teorija zavjera također su imali manju vjerojatnost da percipiraju veliki zdravstveni rizik od COVID-19 na temelju cirkulirajuće teorije da virus ne postoji ili da nije opasan za njihovo osobno zdravlje (Desta i Mulugeta, 2020). Međutim, kada su zagovornici teorija zavjera shvatili da je COVID-19 opasan po život, vjerojatnije je da će se pokušati zaštititi pridržavanjem vladinih smjernica (Marinthe i sur., 2020). Budući da zagovornici teorija zavjera djeluju iz perspektive usredotočene na sebe, kao što je zaštita sebe (Hart i Graether, 2018) ili osjećaj da posjeduju jedinstvene informacije (Lantian i sur., 2017), vjera u teorije zavjera može negativno korelirati s percipiranim rizicima za druge ljude. Da li je ovo odstupanje u ponašajnim radnjama posljedica vjerovanja u teorije zavjera koje utječu na percepciju rizika ljudi zahtijeva daljnje istraživanje. Nadalje, zbog činjenice da se zavjere stvaraju iz pokušaja

objašnjenja neizvjesnosti (Bale, 2007), vjera u teorije zavjera mogla bi pozitivno predvidjeti neizvjesnosti povezane s ekonomskim dimenzijama, ali je i za ovo potrebno provesti daljnje istraživanje. Na individualnu percepciju rizika ljudi utječu čimbenici uključujući njihovu razinu spremnosti na preuzimanje rizika, znanje o riziku, povjerenje u one koji upravljaju rizikom i vidljivost prijetnje (Cori i sur., 2020).

Nedavna studija pokazala je da je tijekom pandemije COVID-19 razina zabrinutosti za zdravlje pojedinca varirala među regijama kao i kulturama i bila je najveća u Ujedinjenom Kraljevstvu u usporedbi s drugim uzorkovanim zemljama (Dryhurst i sur., 2020). Osim toga, utvrđeno je da društveni mediji snažno utječu na percepciju rizika značajno pokrivajući priče o novim bolestima u nastajanju kao što je H1N1 u usporedbi s virusima koji su prevladavali već duže vrijeme i koji su potencijalno štetniji (Bum Chung i Woong, 2013; Reynolds i Seeger, 2005). Budući da postoji više nepoznanica s novim bolestima u ranim fazama nastanka, pojedinci se često obraćaju medijima za objašnjenja i procjenu razina rizika (Holmes, 2008), a razine percepcije zdravstvenog rizika od COVID-19 mogu se objasniti percepcijom rizika od dezinformacije (Krause i sur., 2020). Na primjer, iako su se građani SAD-a općenito složili oko rizika od COVID-19 za zdravlje, gospodarstvo i osobne financije, političke stranke su se drastično razišle oko toga jesu li mediji pretjerivali i pogrešno predstavljali razinu rizika od nove bolesti (Pew Research Center, 2021). Kada rizične skupine ne razumiju poruke o riziku, poruke su konfliktne ili se u opći izvor nema povjerenja, to će često dovesti do nedostatka pripreme za zaštitu od rizika (Brug, 2009). S druge strane, budući da mediji često brzo preuzimaju vijesti o novim bolestima, to može drastično povećati percepciju rizika i dovesti do neučinkovitih metoda predostrožnosti (ibid). Stoga je percepcija rizika složena za upravljanje i razumijevanje, osobito u vrijeme krize.

Razumijevanje učinka percepcije rizika na ponašanje ljudi od vitalne je važnosti. Pokazalo se da je percepcija rizika usredotočena na zdravlje pojedinaca utjecajna u smislu pridržavanja ljudi sigurnosnih mjera na radu (Stewart-Taylor i Cherrie, 1998), sudjelovanja u ponašanju spašavanja životinja u šumskim požarima (Trigg i sur., 2016), spremnosti da se kuće premjeste kako bi se izbjegle poplave (Thistlethwaite i sur., 2018) i usvajanje preventivnog ponašanja tijekom pandemije (Dryhurst i sur., 2020). Kako bismo dodatno provjerili je li percepcija rizika temeljni konstrukt koji je povezan s usklađenim ponašanjem i kako različite kategorije rizika utječu na odgovore na pandemiju, identificirali smo niz varijabli koje bi se mogle pokazati sastavnim dijelom za usklađeno djelovanje tijekom pandemije COVID-19. Na primjer, nedavna

studija pokazala je da percepcija rizika prema sebi nije rezultirala namjerom cijepljenja, dok je svijest o riziku drugih imala rezultata (Sherman i sur., 2021). Osim toga, iako su odrasli u SAD-u pokazali veći percipirani rizik od infekcije, oni su tijekom početka pandemije doživljavali manji rizik za mentalno zdravlje (Bruine de Bruin, 2021). Stoga je važno ispitati različite rizike umjesto da se usredotoči samo na rizik od infekcije kako bi se u potpunosti razumjelo što pokreće ponašanje tijekom pandemije. Zaključili smo da su ekonomski, zdravstveni i medijski rizici jedinstveni problemi koje treba proučiti.

Pokazalo se da percepcija rizika za osobno zdravlje predviđa poštivanje društvenog distanciranja u Kataru (Abdelrahman, 2020) i poboljšava zaštitno ponašanje u SAD-u (Bruine de Bruin i Bennett, 2020) tijekom pandemije COVID-19. U jednoj studiji provedenoj u SAD-u, povećanje percepcije rizika povezano je s porastom ponašanja u skladu s pravilima poput socijalnog distanciranja i pranja ruku. Nadalje, ova studija je otkrila da pojedinci koji su smatrali nisku razinu rizika tijekom pandemije COVID-19 nisu usvojili ponašanje u skladu s pravilima (Wise i sur., 2020). Međutim, zabilježeni su i mješoviti nalazi. Jedan skup studija pokazao je snažnu interakciju između percepcije rizika i radnji u suprotnosti s općim zaštitnim ponašanjem (kao što je npr. u odnosu na vožnju biciklom) (Brinken i sur., 2020; Kummeneje i Rundmo, 2020; Mendis i Peter, 2020), dok je druga pronašla nikakvu povezanost između percepcije rizika i općeg zaštitnog ponašanja (Bränström i sur., 2006; Rundmo i Iversen, 2004; Ulleberg i Rundmo, 2003). Teorija averzije prema riziku pokazuje kako će se ljudi ponašati iracionalno kako bi pobjegli od percipiranih rizika, bez obzira na to jesu li ti rizici prisutni ili objektivno istaknuti (Benjamin, 2020; Kahneman i Tversky, 1979). Različiti pojedinci mogu biti više prilagođeni različitim vrstama rizika i stoga imaju posebne percepcije rizika koje mogu oblikovati njihovo ponašanje. U praksi bi se to moglo pretvoriti u ljude koji su više usredotočeni na ekonomske rizike kako bi zaobišli propise o izolaciji ili ljude koji precjenjuju zdravstvene rizike kako bi izbjegli društvene interakcije čak i kada bi mogli biti sigurni.

Zaključno i slikovito opisano, zatvaranja, provođenje nošenja maski, cijepljenje te drugi događaji i nužne epidemiološke mjere povezani s COVID-19 dobro se uklapaju u povezanost teorija zavjera i COVID-19. U svijetu teorija zavjera, ova unaprijed određena rješenja osmislile su "elite", to jest oni koji imaju moć da donose zakone ili izdaju naredbe. Ove elite imaju unaprijed određeni plan i iskoristit će problem povijesnog trenutka (pandemija) da ga provedu. Ako se povijesni trenutak ne pojavi, oni će izravno pokrenuti problem (možda osloboditi pandemiju) za isti cilj. Svi ostali koji ne razmišljaju o problemu, reakciji i rješenju u tom

kontekstu znači da na pitanje porijekla i uzroka trebaju odgovoriti na način da se umjesto toga drže rješenja i pojašnjenja koja nude oni na vlasti.

3.11. Kritičko mišljenje i suprotstavljanje teorijama zavjera

Za teoretičare teorija zavjera, posebno one koji žele razumjeti zašto se u teorije zavjera naširoko vjeruje i zašto su se određene teorije zavjera umnožile posljednjih godina, rad Richarda Hofstadtera „The Paranoid Style in American Politics“ iz 1965. jedan je od temeljnih izvora. Hofstadterov rad na teorijama zavjere usredotočuje se na sjecište vjere u takve teorije i onoga što on naziva 'paranoidnim stilom'. Paranoidni stil politički je način izražavanja, od strane teoretičara zavjere, u kojem se za nevolje u društvu okrivljuje postojanje zavjera. Teza o paranoidnom stilu karakterizira teoretičare zavjere ne kao ljude koji tu i tamo vide neke zavjere, već kao ljude koji misle da su zavjere „pokretačka snaga u povijesnim događajima. Povijest je zavjera koju su pokrenule demonske sile gotovo transcendentne moći” (Hofstadter, 1965: 29). Prema Hofstadteru, vjera u teorije zavjera je uvjerenje da iza svega stoje zavjere.

Hofstadter je ovako opisao ovaj element zavjereničkog stila: “Za razliku od nas ostalih”, neprijatelj nije uhvaćen u muke golemog mehanizma povijesti, on je žrtva svoje prošlosti, svojih želja, svojih ograničenja.” Naprotiv, “on želi, zapravo proizvodi, mehanizam povijesti, ili pokušava skrenuti normalan tijek povijesti.” Često se kaže da zavjera vrši potpunu kontrolu nad nekim učinkovitim izvorom moći – kontrolira medije, ekonomiju, znanost, namješta izbore i petlja se u naše lijekove i hranu i time je odgovorna za sve svjetske bolesti. Ona "pravi krize, počinje juriti na banke, izaziva depresije, proizvodi katastrofe, a zatim uživa i profitira od bijede" koju je prouzročila. Ovo je "izrazito osobna" interpretacija povijesti, zaključuje Hofstadter, "odlučujući događaji se ne uzimaju kao dio toka povijesti, već kao posljedice nečije volje" (ibid).

Paranoidni stil je zamišljen kao analogija između vjerovanja u teorije zavjera – okarakterizirane kao uvjerenje da su zavjere posvuda – i klasične paranoične ideje (ili paranoje), a ne kao klinička dijagnoza da su teoretičari zavjere zapravo paranoici (ibid, 3-4). Upotrijebio je izraz stil, „slično kao što bi povjesničar umjetnosti mogao govoriti o baroku ili manirističkom stilu. To je prije svega način sagledavanja svijeta i izražavanja sebe” (ibid, 4). Hofstadterova analiza uglavnom se bavi uvjerenjima desničarskih teoretičara zavjere, za koje je mislio da će najvjerojatnije patiti od paranoidnog stila (ibid). Iako Hofstadter priznaje da se zavjere ipak

dogadaju, njegov je interes objasniti zašto bismo mogli biti sumnjičavi prema vjerovanju u teorije zavjera općenito pokazujući kako takve tvrdnje nalikuju paranoidnim idejama. Ako paranoju smatramo iracionalnom, onda bi i vjera u teorije zavjera trebala biti, po analogiji, iracionalna.

Drugim riječima, zavjera je aktivnost koja ima namjeravani rezultat, tako da će teorija o zavjeri biti neka hipoteza koja objašnjava da je događaj, na neki način, bio uzročno povezan sa zavjerom. Međutim, zavjera može biti neophodna i benigna kao u slučaju kada ljudi dogovaraju organizaciju zabave iznenađenja za svoje prijatelje ili rodbinu. Ipak, okrutne i destruktivne zavjere nisu neuobičajene, od zavjera i spletki npr. kako se 'riješiti' supružnika i unovčiti policu životnog osiguranja pa do užasnih terorističkih zločina. Tajnost je ponekad nužna upravo zato što je djelo koje se prikriva moralno sumnjivo, kao što je to u slučaju tajnih službi koje se brinu o nacionalnoj sigurnosti države. Ali čak i takve vrste zapleta imaju tendenciju da budu ograničene ambicijama i opsegom. Jane i Fleming (2014) prikladno sažimaju vrstu zavjereničke aktivnosti o kojoj se nešto zna. „Koliko nam je poznato, ne živimo u svijetu s jednom ili dvije snažne zavjere na djelu – već u svijetu u kojem milijuni manjih – a možda i nekoliko srednjih – cijelo vrijeme melju.” Većina stvarnih zavjera, dodaju, „tako je banalna. . . teško da ih vrijedi teoretizirati.“ Upravo se u ovome očituje razlika između koncepta teorije zavjere i koncepta zavjere.

Međutim, zahvaljujući ranije navedenoj samoizolirajućoj i autoritarnoj logici teorija zavjera, pokušaj suprotstavljanja i pobijanja teorija zavjera je nekad poput pribijanja žumanjka na zid, dosta slikovito rečeno. Budući da su teorije zavjera inherentno nedokazane, teorija je uvijek u tijeku, sposobna izbjeći pobijanje izmišljanjem novih zaokreta, a svako razotkrivanje može se protumačiti kao dezinformacija osmišljena da odbaci tragače za istinom, a ujedno može i svjedočiti o moći njihovog neprijatelja i lakovjernosti masa. Sukladno Hofstadterovom paranoidnom stilu: ako izgleda kao zavjera, to je bila zavjera. Ako ne izgleda kao zavjera, to je definitivno bila zavjera. Iracionalnom logikom, dokazi protiv teorija zavjera postaju dokazi zavjera.

Upravo propitivanjem ovakvih iracionalnosti i iracionalnih argumenata može se suprotstaviti teorijama zavjera, a najbitniji alat u tome je kritičko razmišljanje koje uključuje neprestano postavljanje pitanja, ispitivanje informacija i dokaza te donošenje zaključaka. Koncept kritičkog mišljenja proizlazi iz filozofske rasprave, a o njegovoj definiciji i sadržaju raspravljalo

se u različitim filozofskim tradicijama. Kritičko mišljenje je sposobnost jasnog i racionalnog razmišljanja o bilo kojoj situaciji, uključuje procjenu dokaza, razmatranje različitih gledišta i korištenje logike i razuma za donošenje zaključaka te je neophodno u donošenju odluka, rješavanju problema i svakodnevnom životu (Hyytinen, 2015). Drugim riječima, uključuje rasuđivanje o dokazima i argumentima kako bi se donijele ispravne odluke. Koliko je ovo rasuđivanje bitno pokazala je upravo krizna situacija pandemije COVID-19.

U istraživanju koje se bavi odnosom između kritičkog mišljenja i vjerovanja u zavjeru, a koje su proveli Lantian i sur. (2021) došli su do rezultata koji podupiru ideju da oni koji vjeruju u zavjeru imaju manje razvijenu sposobnost kritičkog mišljenja i te kako dobiveni rezultati potiču raspravu o mogućnosti smanjenja vjerovanja u zavjeru razvojem kritičkog mišljenja. Drugim riječima, studija sugerira da je manje vjerojatno da će ljudi s većim vještinama kritičkog razmišljanja vjerovati da terorističkim napadima potajno upravlja vlastita vlada ili da cjepiva protiv COVID-19 sadrže mikročipove koji se tajno ubrizgavaju u ljude kako bi se uspostavilo društvo nadzora.

Također, rezultati istraživanja koje su proveli Swami i međunarodni tim psihologa (2014) naglašavaju potencijalnu korisnost podržavanja pokušaja promicanja analitičkog razmišljanja kao sredstva suprotstavljanja široko rasprostranjenom prihvatanju teorija zavjera.

S ovim važnim informacijama može se raditi na jačanju vlastitih vještina kritičkog i analitičkog razmišljanja koje će pomoći u rješavanju problema i osigurati da nećemo pasti na teorije zavjere koristeći logiku kao temelj kritičkog razmišljanja. Upravo i Europska komisija na ovom tragu kroz svoje informativne materijale daje primjer onoga što bi moglo biti prikladna strategija za odgovor onima koji vjeruju u teorije zavjera, a to je da se treba usredotočiti na jednostavne činjenice i logiku, umjesto na sve dijelove teorije zavjere²⁷. Drugim riječima, treba primijeniti strategiju imanentne kritike logike argumentacije, odnosno pronaći logična proturječja teorija zavjera.

Druga strategija koja se može primijeniti u suprotstavljanju teorijama zavjere je propitivanje temeljne ideološke motivacije kroz racionalno ispitivanje i raspravu. Propitivanje ideološki

²⁷ The European Commission and UNESCO (2020), "How to talk to someone who firmly believes in them", https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/live_work_travel_in_the_eu/unesco-conspiracy-english-6.jpg (pristup: 27.3.2022).

motiviranih obrazloženja odnosi se na oblik obrade i kritike informacija koje promiču interese pojedinaca u formiranju i održavanju uvjerenja koja označavaju njihovu lojalnost važnim grupama afiniteta (Kahan, 2013). Jedna od tipičnih karakteristika zavjerenika je ta što nisu u stanju ili ne žele prepoznati kada je teorija koju zagovaraju postala očito regresivna. Upravo se ustrajno pridržavanje toga smatra iracionalnim pa se pomoću kritičkog razmišljanja traže psihološki ili ideološki uzroci tome, budući da uzrok nije nepristrasna epistemička procjena onoga što dokazi sugeriraju (Hayward, 2021). Drugim riječima, kritičko promišljanje propituje i suprotstavlja se utjecaju ideološki motiviranih spoznaja.

Kao treća strategija koja se može primijeniti u suprotstavljanju teorijama zavjere je humor. Temple (1992) sugerira da humor zahtijeva korištenje vještina kritičkog mišljenja kao i to da se humorom vježbaju vještine kritičkog razmišljanja. Ova teza sugerira ideju da je humor, posebice humor koji proizlazi iz prepoznavanja i razrješenja nepodudarnosti, koji se nalazi u šalama, igrama riječi, metaforama i vizualnim prikazima, povezan i može olakšati osnovne procese kritičkog i kreativnog mišljenja, a time i olakšati složeno rješavanje problema. Prema Krpan (2020) bitno je naglasiti da zadaća smijeha i humora nije ponižavanje na osobnoj razini. Kritička zadaća humora nije ukazati na poroke određene osobe, već ukazati na poroke i nepravilnosti koji su opći, koji se odnose na cijelo društvo.

Dokazano je kako autoritarni režimi koriste dezinformacije i teorije zavjera kako bi postigli svoje unutarnje i vanjske političke ciljeve (Gentile i Kragh, 2022). Međutim, kao što Koestler (1979, citirano u Temple, 1992) jezgrovito tvrdi, „Diktatori se više boje smijeha nego bombi“. U tom kontekstu, jedan od najpoznatijih primjera upotrebe humora i satire kao kritike ideologije je film Charlija Chaplina „Veliki diktator“ iz 1940. godine. Prilikom objave filma izjavio je da njegova parodija ima svrhu. U razgovoru za The New York Times odgovorio je na novinarsko pitanje je li izvedivo smijati se ideolozima kao što je to učinio o Hitleru u svom filmu: „Pesimisti kažu da možda ne uspijevam – da diktatori više nisu smiješni, da je zlo preozbiljno. To je pogrešno. Ako postoji jedna stvar koju znam, to je da se moć uvijek može učiniti smiješnom. Što taj tip bude veći, to će ga jače pogoditi moj smijeh.“ (Van Gelder, 1940²⁸) Iza te slike, kaže Chaplin, „stoji uvjerenje da smijeh može pomoći u kontroli – lošeg ponašanja u svijetu“.

²⁸ dostupno na <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/books/97/03/30/reviews/chaplin-dictator.html> (pristup: 27.3.2022)

Četvrta strategija koja se može primijeniti u suprotstavljanju teorijama zavjere je korištenje empirijskih podataka i analitičkih izvješća za kritiku i identifikaciju lažnih tvrdnji. Prema Haase (2010) „empirijsko mišljenje koristi empirijsko znanje i činjenice opažanja odbacujući npr. metafizičke ili teorijske pojmove. Empirijsko mišljenje se oslanja na podatke iz objektivnog osjetilnog iskustva ili empirijskih dokaza. Rezultati takvih dokaza moraju biti ponovljivi, mjerljivi i testirani kako bi imali opću važnost za glavnu skupinu objekata.“ Drugim riječima, je li nešto istinito zato što ima intuitivni smisao ili zato što za to postoje empirijski dokazi?

Peta strategija na ovom popisu koja se može primijeniti u suprotstavljanju teorijama zavjere je prikaz moralno-političke problematike izrečenih tvrdnji u teorijama zavjera ocrtavanjem negativnih posljedica koje predloženi postupci imaju za društvo. U tom kontekstu, etika i moral se bave pomaganjem ljudima da procijene kakav bi svijet trebao biti i koje načine djelovanja ljudi trebaju poduzeti; da bismo to učinili dobro, moramo u potpunosti primijeniti svoje sposobnosti kritičkog razmišljanja (Ruggiero, 2015). Kritičko razmišljanje ima jedinstvenu središnju ulogu u pomaganju nam da razvijemo prosvijećene vrijednosti, koristimo informirano moralno rasuđivanje i donosimo dobro potkrijepljene etičke zaključke.

U današnjem digitalnom dobu imamo više pristupa informacijama nego ikad prije i nikad manje zaštita i zaštitnih mehanizama koji osiguravaju da su informacije koje pronađemo nepristrane, činjenične i autentične. Zbog toga su sposobnost kritičkog mišljenja i kritički racionalizam važniji nego ikad.

4. MEDIJSKI DISKURS I PANDEMIJA BOLESTI COVID-19

4.1. Komunikacija i diskurs

Početak dvadeset i prvog stoljeća obilježen je pojačanim osjećajem društvene, političke i ekonomske neizvjesnosti, posebno u zapadnom svijetu. Ova promjena u raspoloženju vremena nazvana je 'postmoderna', kao da bi ova oznaka mogla, paradoksalno, definirati nastajajući skepticizam prema svim oblicima znanja ili 'velikih narativa' koji su prethodno omogućavali zajedničke načine razumijevanja svijeta (Ward 1991: 4). Mediji, promatrani kroz postmodernu prizmu, pojavljuju se kao intertekstualni trgovci slikom, zvukom i riječju, bez brige o stvaranju značenja i sa sve većim težištem na stvaranju zapanjujućih efekata. Ipak, u svakodnevnim razgovorima, te u razmišljanju političara i drugih kreatora mišljenja, mediji još uvijek snažno figuriraju kao kreatori narativa, sposobni utjecati na javnu percepciju 'stvarnosti' izvan svojih granica.

Komunikacija također nikada nije bila važnija nego u našem sadašnjem kulturnom trenutku. Od rastuće monopolizacije globalnih medija, do pitanja ljudskih prava, zdravstvenih kampanja i pitanja slobode govora i društva, komunikacija ima stvarne političke i etičke posljedice. Kada govorimo o tradicionalnom komunikacijskom modelu, on uključuje komunikatora, poruku i medij (van Ruler, 2018). U svom najjednostavnijem obliku, osnovni komunikacijski proces promatran je kao interakcija u kojoj se dva komunikatora, koristeći neki komunikacijski medij, sve više kreću prema boljem razumijevanju drugog razmjennom poruka. Svi društveni odnosi su komunikativni. Ljudi putem zajedničke komunikacije shvaćaju svijet, tj. prirodu, društvo i jedni druge.

Prema terminološkoj bazi Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje²⁹, komunikacija se definira kao 'razmjena i stvaranje značenja između dvaju ili više sudionika'. Međutim, kako se može iščitati iz literature, teoretičari komunikacije nude različite definicije pojma. Komunikacija, kao što su lingvisti poput Romana Jakobsona sugerirali, uključuje slanje poruka i tumačenje kako te poruke 'funkcioniraju' (Hébert, 2011). McQuail i Windahl nude vlastitu definiciju komunikacije (1993:5): „*Dakle, u najopćenitijim uvjetima, komunikacija uključuje pošiljatelja, kanal, poruku, primatelja, odnos između pošiljatelja i primatelja, učinak, kontekst u kojem se*

²⁹ Hrvatsko antropološko nazivlje (2015) Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/805760.Hrvatsko_antropološko_nazivlje_2015.pdf (pristup: 28.3.2022)

komunikacija događa i niz stvari na koje se 'poruke' odnose. ... Komunikacija može biti nešto ili sve od sljedećeg: djelovanje na druge, interakcija s drugima i reakcija na druge“. Jednu od definicija komunikacije nudi semiotičar Marcel Danesi (2002: 220): „*Društvena interakcija putem poruka, proizvodnja i razmjena poruka i značenja, korištenje određenih načina i medija za prijenos poruka*“. Ryan (2008) je prvu definiciju nazvala transmisijskom, a drugu semiotičkom. „*U medije prijenosa pripadaju televizija, radio, internet, telefon – sve različiti oblici tehnologije – kao i kulturalni kanali poput knjiga i novina. Semiotički mediji bili bi jezik, zvuk, slika, ili čak, nešto uže, bronca, papir, ljudsko tijelo ili elektromagnetski kodirani signali pohranjeni u kompjuterskoj memoriji*“ (Ryan, 2008:8). Govor o transmisijskoj koncepciji medija nemoguć je bez govora o semiotičkoj koncepciji. Primjerice, internetom su sve informacije dostupne u bilo kojem trenutku, pruža uvid u vijesti i događanja pa čak i emitira filmove i prenosi druga događanja. Prije nego se one pretvaraju u medij kroz transmisijsku koncepciju, neke od tih poruka stvorene su u nekom od medija u semiotičkom smislu.

McQuailova i Windahlova definicija komunikacije slična je jednom od najvažnijih i naširoko raspravljanih modela komunikacije, koji potječe od Romana Jakobsona. U njegovom modelu, netko (pošiljatelj), šalje poruku (s nekom vrstom informacije) primatelju. Poruka se prenosi kodom (jezik) pomoću kontakta (ili medija, kao što je govor). Kontekst u kojem se poruka šalje također igra važnu ulogu u pomaganju primatelju da shvati poruku. Postoji šest elemenata u Jakobsonovom modelu koji je prikazan u nastavku (Elleström 2016):

Slika 2. Model komunikacije prema Jakobsonu

Marshall McLuhan vjerojatno je najpoznatiji po tome što je skrenuo pozornost na važnost medija. McLuhan, jedna od poznatijih osoba u proučavanju popularne kulture 1960-ih, privukao je pozornost svojom općom tezom koja je široko prihvaćena: mediji, osim sadržaja koje prenose, utječu na pojedince i društvo. Ovu ideju u svojim različitim oblicima podrazumijevamo pod 'teorijom medija'. Televizija utječe na ljude bez obzira na to što se gleda.

Internet utječe na društvo, bez obzira na to koje se stranice posjećuju. Osobni mediji (npr. pametni telefoni) utječu na ljude bez obzira na odabir glazbe ili aplikacije koje se preuzimaju i koriste.

Postoji niz teorija, neke specifične za masovnu komunikaciju te neke općenitije teorije koje su ispitane prilikom proučavanja masovnih medija. Većina korištenih teorija razvijena je izvan područja komunikacije, a zatim su ih komunikološki stručnjaci primijenili na medije. Funkcionalistički pristup teoriji medija promatra medije u cjelini kao jedan od mnogih sustava ili institucija u društvu. Surađujući s drugim sustavima i institucijama, kao što su npr. politika, obrazovanje, religija, gospodarstvo itd., smatra se da novinarstvo daje svoj vlastiti suštinski skup doprinosa kontinuitetu i poretku društva. Jednu od najranijih i najutjecajnijih funkcionalističkih teorija razvio je Harold Lasswell, politolog i pionir istraživanja masovnih komunikacija. Godine 1948. Lasswell je identificirao tri glavne funkcije novinarstva (Cantos 2018: 41):

1. Nadzor okoline: prikupljanje i distribucija informacija o događajima u okolini; drugim riječima, novinarsko izvještavanje.
2. Povezanost dijelova društva: objašnjavanje, tumačenje i komentiranje značenja događaja (dakle, uredničko izražavanje mišljenja, uvjeravanje ili čak propaganda od strane tiska).
3. Prijenos društvenog naslijeđa: komuniciranje vrijednosti, normi i stilova kroz vrijeme i među skupinama. Mediji stoga funkcioniraju i kao prozori u druge suvremene kulture i kao vremenske kapsule za buduće generacije.

Normativne teorije medija obuhvaćaju mnogo veću i vjerojatno utjecajniju skupinu pristupa proučavanju međudjelovanja medija i društva od funkcionalističkih teorija. Mnoge normativne teorije imaju povijesne, filozofske i političke korijene koji znatno prethode modernom dobu (i shvaćanju da se novinarstvo može promatrati kao profesija) i tako donose stoljetna razmišljanja o procesima i problemima današnjih medija. One neizbježno teoretiziraju i propisuju prirodu odnosa između medija i društva, kulture i političkog upravljanja. Teorije u ovoj kategoriji nazivaju se normativnim jer umjesto da opisuju stvari onakve kakve jesu, one propisuju norme, postavljajući stvari na način na koji bi stvari trebale biti ako se određeni ideali, vrijednosti ili principi žele ostvariti (Christians i sur. 2009: 65). Normativne teorije medija, dakle, nude ideje o načinu na koji bi mediji trebali biti organizirani i upravljani kako bi služili javnom interesu, ispunili potrebe društva i doprinijeli političkim sustavima društva u kojima djeluju. Takve

teorije priznaju da pojedini novinari i mediji kao institucija imaju šire društvene svrhe od pukog gomilanja bogatstva ili stvaranja profita.

Kako novi oblici digitalnih medija kontinuirano nastavljaju ulaziti na tržište, širiti se kroz društvo i razvijati se, čini se da su teoretičari medija podijeljeni oko pitanja mogu li se postojeće komunikacijske teorije jednostavno proširiti na nove medije ili razlike između komunikacijskih oblika 20. i 21. stoljeća zahtijevaju potpuno novi val teoretiziranja. Neki komunikološki znanstvenici koji se fokusiraju na kontraste između 'starih' i 'novih' medija skreću pozornost na kvalitativne i kvantitativne razlike između dvije kategorije u smislu njihovog stupnja interaktivnosti, prirode vlasništva, sinkronicitet između slanja i primanja poruka, obrazac potrošnje, tendencije prema konvergenciji i ravnotežu moći između proizvođača poruka i potrošača dok se drugi zalažu za izgradnju nove paradigme (Schroeder 2018: 6). Upravo iza ove proizvodnje i potrošnje medija, kao što je već spomenuto, stajalo je zapažanje Marshalla McLuhana iz 1960-ih da je 'medij poruka' – drugim riječima, samo riječi i slika ne govore priču; kako primamo vijesti i putem kojih kanala, ključni je dio toga. Taj je pojam omogućio priličnu količinu istraživanja o diskursu u medijima.

Ovaj rad predstavlja analizu medija iz perspektive kritičke analize diskursa. Kritički analitičari diskursa usredotočuju se 'na društvene probleme, a posebno na ulogu diskursa u proizvodnji i reprodukciji zlouporabe ili dominacije moći' (van Dijk, 2001: 96). Kritička analiza diskursa počinje identificiranjem društvenog problema, 'bira perspektivu onih koji najviše pate i kritički analizira one koji su na vlasti, one koji su odgovorni i one koji imaju sredstva i priliku riješiti takve probleme' (van Dijk, 1986., cit. u Wodak, 2001: 1). Iako je intelektualno ukorijenjena u kritičku lingvistiku³⁰, kritička analiza diskursa predstavlja značajan teorijski, ali i metodološki doprinos interdisciplinarnom proučavanju medijskog diskursa (Fairclough, 1992, 1995). Teorije kritičkih kulturoloških studija usredotočuju se na društvenu ulogu masovnih medija i kako se mediji mogu koristiti za definiranje odnosa moći među različitim subkulturama i održavanje statusa quo. Kritički istraživači kulturoloških studija ispituju kako se mediji odnose prema pitanjima ideologije, rase, društvene klase i spola. Mediji se ne vide samo kao odraz kulture, već i kao sami kulturni proizvođači. Naglasak je na tome kako političke i društvene

³⁰ Ukratko, kritička lingvistika napravila je važan odmak, kako izvan analize sadržaja manifestnog značenja, tako i izvan formalnih i poetičkih tradicija tekstualne analize, ali je ostala usko usredotočena na jezične pokazatelje. Drugi oblici analize diskursa doveli su do toga da takve indikatore smjeste u njihov komunikacijski i društveni kontekst.

strukture utječu na posredovanu komunikaciju i kako to utječe na odnose moći održavajući ili podržavajući one koji imaju moć u društvu (Wojcieszak, 2008: 363). Isto tako, komunikacija je važna za kritičku teoriju iz nekoliko razloga. Prvo, sam jezik je opresivna društvena struktura, koja služi potrebama i interesima dominantnih skupina na račun marginaliziranih. Jezik, dakle, nije samo objektivan i neutralan opis svijeta, već alat za konstruiranje tog svijeta. Drugo, hegemonija i dominacija se konstruiraju i održavaju u društvenoj interakciji, tako da kritičke teoretičare ne zanima samo jezik sam po sebi, već i kako funkcionira u svijetu.

Kao što je spomenuto u prethodnom poglavlju, analiza diskursa je između ostalog i pogled na jezik u upotrebi; odnosno kako ljudi ostvaruju određene komunikacijske ciljeve korištenjem jezika, izvode određene komunikacijske radnje, sudjeluju u određenim komunikacijskim događajima i predstavljaju se drugima. U tom kontekstu možemo zaključiti kako je upotreba jezika uvijek aktivna, uvijek je usmjerena na učiniti nešto, a način na koji jezik ostvaruje tu aktivnost uvijek je povezan s kontekstom u kojem se koristi. Na primjer, novinari se mogu koristiti jezikom da nas informiraju o događaju, ili da razotkriju različite nepravde, ili da se zalažu za ili protiv nečega. Svaki od ovih glagola – informirati, razotkriti i argumentirati – pokazuje aktivnu prirodu komunikacije u tim slučajevima. Također, korištenje jezika nije samo govor, korištenje jezika treba promatrati kao aktivnost ili kao društveno djelovanje. Upotreba jezika jedan je od načina na koji ljudi mogu djelovati na društvo. Medijski diskurs, posebice, jedan je od aktivnih elemenata u donošenju takve promjene kroz oblikovanje shvaćanja, utjecaj na stavove i uvjerenja publike (osobito kroz njihovo jačanje) i transformaciju svijesti onih koji te medije konzumiraju.

4.2. Uloga i utjecaj medija na formiranje javnog diskursa

Nakon Drugog svjetskog rata društvene znanosti su postale potpuno priznate kao legitimne discipline, a interes za psihološke i društvene procese se pojačao. Uvjeravanje i donošenje odluka u skupinama bili su u središnjem interesu, ne samo među istraživačima nego i u društvu općenito. Široka uporaba propagande tijekom rata za širenje ideja opresivnih ideoloških režima upozorila je ljude na korištenje i zlouporabu komunikacijskih strategija. Komunikacijske studije znatno su se razvile u drugoj polovici dvadesetog stoljeća zbog pragmatičnih interesa za ono što komunikacija može postići i rezultate koje proizvodi, bilo u organizacijskom, međuljudskom, posredovanom ili javnom kontekstu.

George Gerbner se među prvima založio za proširenje medijske analize s isključivog fokusa na formalne karakteristike sadržaja na promatranje sadržaja 'kao izraza društvenih odnosa i institucionalne dinamike, te kao formulacije društvenih obrazaca' (1958: 88). Odbacujući obje oznake 'kvantitativno' i 'kvalitativno' u korist pojma 'kritičko' medijsko istraživanje, Gerbnerova je tvrdnja bila 'ne toliko da su inherentne fizičke karakteristike medija kao takvih, ili da su elementi stila, vokabulara, sintakse sami po sebi od dubokog i izravnog značenja. Umjesto toga [...] da se priroda i posljedice ovih elemenata i karakteristika mogu najbolje razumjeti ako se gleda na sadržaj koji nosi otisak društvenih potreba i korištenja' (ibid. 89).

Medijski diskurs ispunjava određene funkcije: stvoren je u skladu s određenim proizvodnim tehnikama i u specifičnim institucionalnim okvirima; obilježen je posebnim odnosima između drugih čimbenika političke, pravosudne i gospodarske moći; karakteriziraju ga posebni međuljudski odnosi između pisca i čitatelja; i konzumira se, tumači i uživa na specifične načine. Gledajući isključivo vijesti – jedan od nekoliko žanrova tekstova koji čine medijski diskurs – vijesti su 'krajnji proizvod složenog procesa koji počinje sustavnim razvrstavanjem i odabirom događaja i tema prema društveno konstruiranom skupu kategorija' (Hall i sur., 1978: 53). Kako kaže Fairclough (1995: 204), novinarski su tekstovi 'rezultat specifičnih profesionalnih praksi i tehnika, koje mogu biti sasvim drugačije sa sasvim različitim rezultatima'. Pristupi proučavanju vijesti koji se usredotočuju na kulturne konstrukcije imaju jednu zajedničku stvar: tvrde da izvještavanje i pisanje vijesti nije samo strateška aktivnost, već proces koji ponovno koristi značenja koja su već prisutna u kulturi novinarstva i u kulturi društva. Odnosno, proizvoditi vijesti znači prepričavati događaje na način koji je u skladu s postojećim vrijednostima i značenjima društva (Ettema, 2010).

Neka od akademskih istraživanja pokazuju da mediji imaju znatnu moć da utječu na javno mnijenje (van Dijk 1991). Na primjer, Lido i sur. (2006) su pokazali da je negativan prikaz tražitelja azila u tisku imao izravan i neposredan učinak na pretpostavke čitatelja o tražiteljima azila. Brescoll i LaFrance (2004) proučavali su vijesti o spolnim razlikama i otkrili da čitatelji obično prihvaćaju objašnjenja o spolnim razlikama kao znanstveno valjanim, umjesto da se povežu s politički korektnim stajalištem novina³¹, dok su Dietrich i sur. (2006) otkrili da su

³¹ Politička korektnost, rjeđe politička pravilnost ili čak politička ispravnost, je izraz koji predstavlja izbjegavanje gesti, ponašanja ili uporabu izraza koji predstavljaju ili se mogu protumačiti kao vrijeđanje ili omalovažanje određene društvene skupine ili manjine. Izraz može imati i pogrdno značenje koje opisuje nastojanje da se kroz novogovor ostatku društva nametne određena ideologija, ili uvede cenzura i ograniči sloboda govora; https://hr.wikipedia.org/wiki/Politi%C4%8Dka_korektnost

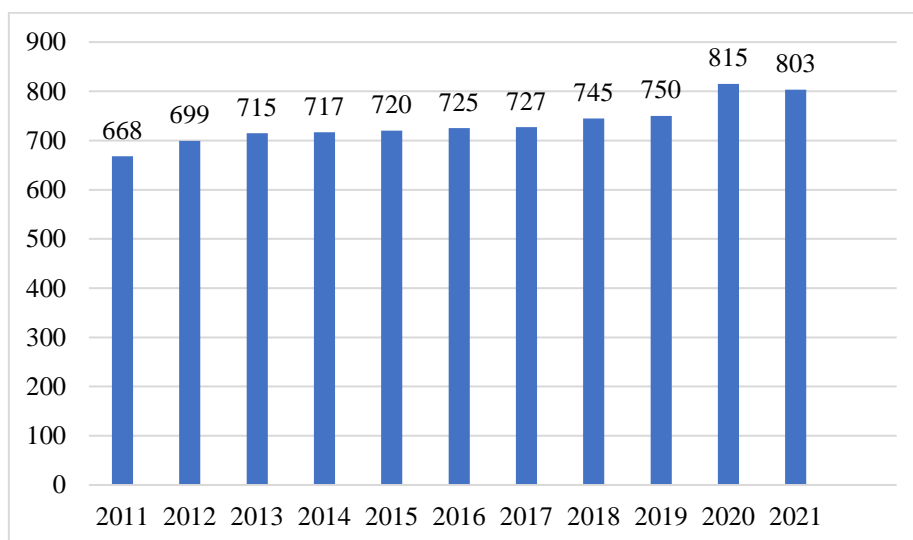
subjekti, koji su u novinama čitali članke koji su povezivali mentalno bolesne osobe s nasilnim zločinima, kasnije imali povećanu vjerojatnost opisivanja mentalno bolesne osobe kao opasne i nasilne. Stoga se čini da je moć utjecaja koju posjeduju mediji dobro utvrđena kako kroz ove, tako i kroz druge istraživačke radove.

Također, medijski diskurs ima neke vrlo specifične tekstualne karakteristike, neke vrlo specifične metode proizvodnje i potrošnje teksta, a definiran je određenim skupom odnosa između medija i drugih dionika simboličke i materijalne moći. Ova tri skupa karakteristika – to jest, jezik novinarstva, njegova proizvodnja i potrošnja te odnos medija prema društvenim idejama i institucijama – jasno su međusobno povezani i ponekad ih je teško razdvojiti. Drugim riječima, 'oni su različiti elementi, ali ne i diskretni, potpuno odvojeni elementi' (Fairclough, 2000: 122). Konkretno: izvor i konstrukcija vijesti usko su povezani s postupcima i mišljenjima (obično moćnih) društvenih skupina i nemoguće je odabrati i sastaviti vijesti bez koncepcije ciljane ili namijenjene publike.

U suvremenoj politici mediji su od središnje važnosti jer političari i drugi dužnosnici uglavnom komuniciraju neizravno s biračkim tijelom putem tiskanih medija, televizije ili radija, a sve više i izravno putem društvenih mreža poput Twittera ili Facebooka. Istovremeno kao primarni izvori političkih i društvenih informacija za širu javnost, mediji odabiru i isključuju teme o kojima će izvještavati i tako definiraju vijesti, uokviruju određene aspekte percipirane stvarnosti i određuju kako treba tumačiti vijest. Kao posljedica toga, mediji utječu na političke stavove i ponašanje građana utječući na način na koji izgrađuju slike i percepcije političkog svijeta i donositelja odluka (Bull i Feldman, 2012). Pojava lokalnih medija, često povezanih s koncentracijom privatnog medijskog vlasništva, dodatno pogoršava utjecaj medija kao komunikatora (Boukes, Boomgaarden, Moorman i de Vreese, 2014).

Tijekom proteklog desetljeća sve više se dovodi u pitanje stupanj u kojem razumijemo što čini 'medije' jer danas to znači puno više od tradicionalnog tiska, emitiranja i online modaliteta, osobito s proliferacijom društvenih medija i mobilne tehnologije. Na tom planu, Bell (2011) raspravlja o 'redefiniranju' novinarstva u smislu 'interpretativnog luka' filozofa Paula Ricoeura, koji čitatelja smješta u srce razumijevanja i odnosa teksta i vlasništva te na taj način omogućuje novi prikaz rekonfiguracije vijesti kao i publike u 21. stoljeću.

Svijet 21. stoljeća živi u ritmu medija. Upravo ta činjenica upućuje na važnost uloge i utjecaja medija. Prema podacima Statiste iz 2021. godine, odrasle osobe prosječno provedu 803 minute (13 sati i 38 minuta) konzumirajući medije, uključujući tradicionalne (televiziju, novine, časopise, radio) i digitalne medije, što je u odnosu na 2011. godinu kada je iznosilo 668 minuta (11 sati i 13 minuta), povećanje za 2 sata 25 minuta.³² Trend porasta vidljiv iz Grafikona 5, zabilježen je i u 2012. godini sa 699 minuta (11 sati i 65 minuta), 2013. godini sa 715 minuta (11 sati i 91 minuta), 2014. godini sa 717 minuta (11 sati i 95 minuta), 2015. godini sa 720 minuta (12 sati), 2016. godini sa 725 minuta (12 sati i 08 minuta), 2017. godini sa 727 minuta (12 sati i 11 minuta), 2018. godini sa 745 minuta (12 sati i 41 minuta), 2019. godini sa 750 minuta (12 sati i 5 minuta). U 2020. godini zabilježen je najveći prosjek konzumiranja medija uslijed pandemije COVID-19 na 815 minuta (13 sati i 58 minuta).

Grafikon 6. Konzumiranje medija 2011-2021. (u min) (Statista, 2022)

Izvor: Statista, dostupno na: <https://www.statista.com/statistics/278544/time-spent-with-media-in-the-us/> (pristup: 17.3.2022.)

Prema istraživanju eMarketera u SAD-u 2021. godine, odrasle osobe prosječno provedu 5 sati i 16 minuta online (tablet, smartphone, računalo) gledajući televiziju 4 sata i 31 minutu, slušajući radio 1 sat i 26 minuta, čitajući tiskane medije 32 minute te ostalo, što ukupno dnevno iznosi 13 sati i 12 minuta.³³ Na godišnjoj razini korištenje medija iznosi ukupno 4.205 sati. Usporede li se ti podaci s podacima kako ljudi provode 2.000 sati na godinu radeći, odnosno

³² Statista, dostupno na: <https://www.statista.com/statistics/278544/time-spent-with-media-in-the-us/> (pristup: 29.03.2022)

³³ Emarketer, dostupno na: <https://www.emarketer.com/content/us-time-spent-with-media-2021> (pristup: 29.03.2022)

2.900 sati na godinu spavajući, uočava se kolika je prisutnost medija u čovjekovu životu. Porast konzumiranja medija tijekom 2019-2023. godine, vidljiva je iz tablice 2.

Tablica 2. *Prosječno provođenje vremena s medijima u SAD-u 2019-2023. (u hrs: mins po danu) (eMarketer, 2022)*

	2019.	2020.	2021.	2022.	2023.
Digitalni mediji	6:49	7:50	7:59	8:09	8:20
Mobilni mediji	3:45	4:16	4:23	4:29	4:35
Audio	1:07	1:10	1:16	1:19	1:22
Društvene mreže	0:52	1:03	1:03	1:03	1:04
Video	0:42	0:49	0:51	0:53	0:55
Ostalo	1:05	1:15	1:13	1:14	1:14
Računala	1:54	2:03	1:59	1:56	1:56
Video	0:23	0:26	0:26	0:25	0:25
Audio	0:16	0:20	0:20	0:20	0:20
Društvene mreže	0:07	0:07	0:07	0:06	0:06
Ostalo	1:08	1:09	1:06	1:04	1:04
Ostali spojeni uređaji	1:10	1:30	1:38	1:44	1:49
Tradicionalni mediji	5:33	5:31	5:13	4:57	4:45
TV	3:27	3:33	3:17	3:02	2:51
Radio	1:35	1:28	1:26	1:26	1:25
Tiskani mediji	0:19	0:19	0:19	0:18	0:17
Novine	0:10	0:10	0:10	0:10	0:09
Časopisi	0:09	0:09	0:08	0:08	0:08
Ostalo	0:12	0:11	0:11	0:11	0:11
Ukupno	12:23	13:21	13:12	13:06	13:05

Izvor: eMarketer, dostupno na: <https://www.emarketer.com/content/us-adults-will-consume-almost-much-media-2021-tv-viewing-will-backslide> (pristup: 29.03.2022.)

U 2020. godini, odrasla osoba u SAD-u je dnevno provodila više vremena s većinom medija nego 2019. godine. Prema eMarketeru, prosječno dnevno vrijeme provedeno s medijima povećalo se za gotovo sat vremena (58 minuta) u 2020., na novi maksimum od 13 sati i 21 minutu (13:21). Neki tradicionalni mediji poput TV-a i tiskanih novina zabilježili su rast po prvi put nakon nekoliko godina, dok su drugi zabilježili blagi pad. Odrasle osobe su 2021. godine provodile 9 minuta manje s medijima dnevno, u prosjeku 13:12, a nešto manje svake godine do kraja prognoze eMarketera za 2023. godinu. Digitalni mediji ostvaruju većinu trajnog povećanja vremena provedenog od 2020. i nastavili su rast i u 2021. Odrasle osobe su 2021.

godine u SAD-u dodale prosječno 9 minuta dnevnom vremenu provedenom s digitalnim medijima. Povećanje provedenog vremena s digitalnim medijima je skromno sve do 2023. godine, s obzirom na to koliko je ostvaren neočekivani rast u 2020. godini. Prosječno vrijeme provedeno s digitalnim medijima povećalo se za 2,0% na godišnjoj razini (YoY) u 2021., što predstavlja usporavanje od 14,8% porasta u odnosu na 2020. godinu. Međutim, prosječno vrijeme provedeno uz tradicionalne medije smanjilo se za 5,7% u 2021., što je pad koji se uglavnom može pripisati osobama koje manje vremena provode gledajući TV kao tradicionalni medij. Za očekivati je da će se vrijeme provedeno gledajući TV nastaviti smanjivati. Prosječna odrasla osoba u SAD-u je u 2022. godini provela 15 minuta manje s medijem, a eMarketer predviđa da će 2023. godine biti 11 minuta manje.

Malović (2005: 47) navodi da „konzumirajući medije, ljudi se mijenjaju. Informacijama i porukama koje plasiraju, mediji utječu na društvo, ali i na pojedinca. Utječu na navike ljudi, na njihovo ponašanje, na promjenu stajališta i vrednota.“ Javlja se Bandwagon efekt – ljudi prihvaćaju ono što je istodobno mišljenje većine. „Mediji imaju snagu da odlučuju kako će konstruirati stvarnost“ (Vreg, 2007: 173). Mediji su nositelji promidžbenih poruka kojima, kroz moć uvjeravanja, utječu na pojedinca i cjelokupno društvo. Ističući određenu temu, ili neke njene aspekte, imaju moć pozicioniranja te teme što u konačnici rezultira povećanjem percipirane važnosti teme kod publike. S pozicije medija, tematski odabir predstavlja hijerarhijski strukturiranu selekciju događaja koji imaju određenu važnost na temelju koje dobivaju medijski prostor ili vrijeme i konkretnu poziciju (Elezović, 2012).

Novinarstvo je iznimno moćan žanr komunikacije. Moć novinarskog jezika da čini stvari i način na koji se društvena moć indeksira i predstavlja u novinarskom jeziku posebno je važno imati na umu kada se istražuje medijski diskurs. Novinarstvo ima društvene učinke: svojom moći da oblikuje dnevni red tema i javni diskurs, može ojačati uvjerenja; može oblikovati mišljenje ljudi ne samo o svijetu nego i o njihovom mjestu i ulozi u svijetu; ili, ako ne oblikuje mišljenje o određenoj stvari, može u najmanju ruku utjecati na ono o čemu postoji mišljenje; ukratko, može pomoći u oblikovanju društvene stvarnosti oblikujući naše poglede na društvenu stvarnost. Iz tih razloga, i mnogih drugih, jezik medija treba uzeti vrlo ozbiljno i zato je važno istraživanje medijskog jezika – da se artikulira bolje razumijevanje medija, njihovo upravljanje jezikom, tekstom, slikom i interakcijom te njihov utjecaj na društvo i kulturu.

4.3. Prepoznavanje i razumijevanje pristranosti u medijskom diskursu

Ukoliko uzmemo u razmatranje prilično složeno pitanje pristranosti, većina ljudi misli da može prepoznati pristranosti u vijestima ili one slučajeve kada se čini da novinar ima neki stav koji zastupa. Mnogo je teže moći točno identificirati zašto se dolazi do ovog zaključka odnosno zašto mislimo da je određeni članak pristran. Većina ljudi može prepoznati značenje tekstova, značenje izvješća ili ono na što novinar možda pokušava navesti na razmišljanje. Ali identificirati točno kako se to događa malo je teže. Ono što je očito je da postoje određene razlike u oblicima pisanja i izražavanja: 'Sportski će se komentari, na primjer, predvidljivo razlikovati od jezika koji se koristi u intervjuima, a jezik oglašavanja bit će drugačiji od jezika novinskog izvještavanja. S obzirom na ovo zapažanje, međutim, nije uvijek lako [...] odrediti što čini tekst određene vrste prepoznatljivim kao takvim, niti je uvijek lako odrediti kako točno postiže svoju svrhu' (Delin, 2000: 2).

U tom kontekstu, istraživač uvijek zauzima stav u odnosu na područje istraživanja, a ta pozicija igra ulogu u određivanju onoga što istraživač može vidjeti i predstaviti kao rezultate. I uvijek postoje drugi stavovi u pogledu kojih bi stvarnost izgledala drugačije. Općenito, teorijska dosljednost zahtijeva da analitičari diskursa razmotre i razjasne svoju poziciju u odnosu na određene diskurse koji se istražuju te da procijene moguće posljedice njihovog doprinosa diskurzivnoj proizvodnji našeg svijeta. U radu sa sebi bliskim diskursima koji su nam vrlo poznati, posebno ih je teško tretirati kao diskurse, odnosno kao društveno konstruirane sustave značenja koji su mogli biti drugačiji (Fairclough, 1992). Budući da su analitičari često dio kulture koja se proučava, dijele mnoga zdravorazumska shvaćanja izražena u materijalu koji istražuju. Poteškoća je u tome što je potrebno istražiti upravo zdravorazumska shvaćanja: analiza se usredotočuje na to kako se neke izjave prihvaćaju kao istinite ili 'naturalizirane', a druge ne. Posljedično, učinkovito je pokušati se distancirati od svog materijala i, na primjer, zamisliti sebe kao antropologa koji istražuje strani svemir značenja kako bi otkrio što tu ima smisla.

Iz tog razloga, istina je jedna od najvažnijih vrijednosti u medijskom etičkom okruženju. Mediji koji informiraju i uvjeravaju imaju posebnu obvezu biti tražitelji i zagovornici istine. Govoriti istinu nije jednostavna stvar u medijskom svijetu. Prečesto se mora uravnotežiti s drugim uvjerljivim vrijednostima, kao što je vrijednost minimiziranja štete ili vrijednost održavanja

odnosa s izvorima, klijentima, subjektima i publikom. U takvim je slučajevima korisno imati pouzdan moralni kompas i koristiti valjan model opravdanja. Također, novinarski napori da kodificiraju nepoznate, 'problematične' stvarnosti u poznate, razumljive definicije o tome kako svijet funkcionira imati će za posljedicu da će pojedini mediji, čak i oni koje dijele sličan pogled, različito obraditi istu temu.

Mnogi aspekti novinarskih normi eksplicitno su propisani u raznim stručnim priručnicima i zakonima. U knjigama poput Reutersovog priručnika za novinare ravnoteža je, uz točnost, središnja vrlina profesije: 'Kardinalni princip koji bi trebao biti temelj rada svake novinske agencije je poštenje. ... rad bi trebao biti točan u pogledu činjenica i uravnotežen u pogledu odabira činjenica te pozadine i tumačenja korištenih u stavljanju tih činjenica u kontekst' (Macdowall i Reuters Ltd 1992, str. vii³⁴). Između 'točnosti' i 'ravnoteže', medijski diskurs ima za cilj biti valjan i nepristran u odnosu na događaje o kojima izvješćuje. Pod ovime se misli da novinari moraju pronaći načine da iznesu tuđa stajališta, istovremeno osiguravajući da izgledaju kao da su u ravnoteži jedni s drugima. Izgradnjom dijaloga među sudionicima za koje čitatelji mogu pretpostaviti da predstavljaju legitimne predstavnike suprotstavljenih strana u diskurzivnom sukobu, novinari iskazuju pravednost ili uravnoteženost svog izvještavanja. Pri tome novinari ne preuzimaju uporište klasičnog sudionika u klasičnoj govornoj situaciji, već umjesto toga funkcioniraju kao autori koji prikupljaju i izvještavaju tuđa stajališta dok rekontekstualiziraju govor ili određeno stajalište izvora kako bi izvijestili o novostima.

Gledano iz ovog kuta, kada govorimo o kredibilitetu, odnosno vjerodostojnosti medija ili novinara, govorimo o jednom od najvećih uloga i temeljnih vrijednosti koje neki medij može uložiti prema javnosti. Izraz 'vjerodostojnost' dolazi od latinske riječi koja znači 'vjerovati', s povezanom literaturom koja je 'obilna, kontradiktorna i zbunjena' (Self i Roberts, 2019., str. 435). Povezani pojmovi uključuju povjerenje, pouzdanost i svidanje. Primatelji poruke donose konačne odluke o vjerodostojnosti bez obzira na istinitost poruke ili glasnikovu moralnost. Vjerodostojnost se temelji na potrebi da se govorniku vjeruje, bilo u odnosu na istinitost sadržaja njegovog ili njezinog diskursa, bilo u odnosu na ono što on ili ona stvarno misli – drugim riječima, njegovu ili njezinu iskrenost. U medijskoj komunikaciji vjerodostojnost se

³⁴ 'Uvijek moramo nastojati biti skrupulozno poštenu i uravnoteženi.' – novinari Reutersa koriste Reutersov priručnik za novinarstvo kao vodič za pošteno predstavljanje i otkrivanje relevantnih interesa, 'za održavanje vrijednosti integriteta i slobode na koje se oslanja njihova reputacija pouzdanosti, točnosti, brzine i ekskluzivnosti', dostupno na <https://www.reutersagency.com/en/about/standards-values/> (pristup: 30.3.2022)

izražava diskursom provjere autentičnosti činjenica, uglavnom temeljenim na svjedočenjima. U tom kontekstu Vilović navodi teoretičara etike Louisa Alvina Daya, koji kaže da 'biti vjerodostojan znači biti vrijedan povjerenja. S etičke točke gledišta, vjerodostojnost je naša polazišna točka prema svima koje nas okružuju u moralnoj zajednici. Vjerodostojnost je krhka biljka i u današnjem svijetu pukog materijalizma njegovo čuvanje je ponekad vrlo teško' (2007: 178).

Od svog nastanka, primarni cilj većine analiza medijskog diskursa (od lingvističke do sociološke) je prikaz prisutnosti pristranosti ili ideologije u jeziku, ili problematiziranje odnosa moći u društvu. S obzirom na moć i značaj medija za suvremeno društvo, ne bi trebalo biti iznenađenje da je diskurs medija bio i nastavlja biti pomno istraživani.

4.4. Mediji, internet i diskurs informacijskog društva

Komunikacija zahtijeva medije za kodiranje, širenje i dekodiranje informacija (proizvodnja, distribucija, potrošnja). Mediji u svakom od ovih koraka mogu biti tehnologizirani i/ili temeljeni na prirodnim i ljudskim sposobnostima. Proizvodnja, distribucija i potrošnja informacija može se temeljiti na čistim ljudskim aktivnostima ili biti tehnološki posredovana. U računalno posredovanoj komunikaciji, proizvodnja, distribucija i potrošnja informacija temelje se na tehnologiji. Potrošnja može ujedno biti i proizvodnja informacija. Digitalna komunikacija, međutim, nije samo tehnološka, već se temelji na ljudskim aktivnostima, tj. pisanju, tipkanju, ljudskom govoru i tijelima koji su snimljeni u audio-vizualnim digitalnim formatima. Kao što je ranije spomenuto, mediji u dvadeset i prvom stoljeću obuhvaćaju više od tiska i emitiranja. Mogućnosti potrošnje su, uz moguće izbore, beskrajne. YouTube, Facebook i Twitter neki su od glavnih igrača na kulturnoj pozornici – kao i izvori vijesti za mnoge. Medij je, da prilagodimo McLuhanov aforizam, 'društven'. Digitalne tehnologije dovele su do niza novih načina na koje ljudi komuniciraju, upravljaju društvenim odnosima i obavljaju različite stvari.

Manuel Castells jedan je od autora koji je opisao neka od važnijih političkih obilježja suvremenih medijskih kultura. Za razliku od nekih drugih perspektiva, Castells ocrta pogled na suvremene medijske kulture koje povezuje s procesima suštinske društvene transformacije. Castells tvrdi da je novonastalo 'informacijsko društvo' prvenstveno rođeno iz promjenjivog odnosa između globalnog kapitalizma, države i novih društvenih pokreta. Međutim, jednako je

jasan da su razvoj novih medija, diverzifikacija medijskih poruka, implozija politike i medija te razvoj politike 'skandala' imali dalekosežne učinke na javnu sferu. Castells je također i jedan od ključnih mislilaca u početnoj konceptualnoj formulaciji mrežnog društva. Tako je identificirao pet primarnih značajki paradigme informacijske tehnologije: (1) informacija je sirovina novih oblika proizvodnje i potrošnje, (2) digitalne informacije su sve prodornije, (3) logika digitalnih informacija utječe na društvo, (4) fleksibilnost je temeljni dio onoga što informacije omogućuju, a (5) umrežene informacije teže konvergiranju u visoko integrirane sustave. Mrežno društvo je proizvod ovih procesa; mreže pružaju osnovu za organiziranje i širenje u informacijskom dobu. Ekspanzija računalstva bila je posljedica poticajnih učinaka samog procesa umrežavanja – sposobnosti povezivanja i širenja i difuzije tokova informacija na neviđenim razmjerima (Castells 2002).

U razvoju mreže³⁵ i mrežnog društva, era platformi predstavlja najnoviju fazu. Prva faza (od nastanka do osamdesetih godina 20. stoljeća) bila je faza tehnoloških i kulturnih premisa. Druga (devedesete) je obilježena razvojem interneta i prvom velikom komercijalnom eksplozijom dot.com-a (van Dijk, 2013; McCullough, 2018). Treća, koja je uslijedila nakon 2000. godine, obilježena je sa nekoliko procesa koji se međusobno presijecaju: tehnološka konvergencija i digitalizacija tradicionalnih medija, uz spajanje medija i telekomunikacija; rođenje novih prijenosnih uređaja sa sve većim performansama (tableti i pametni telefoni); i, prije svega, rađanje platformi (kao što su Facebook i Twitter, ali i Airbnb ili Uber) koje su, kako pišu van Dijk, Poell i de Waal (2018), 'programabilne arhitekture dizajnirane za organiziranje interakcija između korisnika' koji korisnicima omogućuju učitavanje svog sadržaja, kombinirajući, prema Meiklu (2016), javnu i privatnu komunikaciju.

U fizičkom smislu, svatko tko je spojen na internet putem svog računala može se smatrati umreženim. Ovaj novi elektronički medij utjecao je na ulogu novinara i doveo je do pojave 'online novinarstva' koje može imati konceptualnu vrijednost (Ward, 2002) utoliko što se odnosi na novi oblik novinarstva, koji je postao samostalan masovni komunikacijski medij; na primjer, za internetsku verziju novina kaže se da je online ili web izdanje. Online novinarstvo može se opisati kao 'vijesti i informacije objavljene na internetu' (De Wolk, 2001.). Nova medijska tehnologija znači da se sadržaj može predstaviti na daleko bogatiji način nego što je to moguće u tradicionalnim medijima tiska i emitiranja, što dovodi do 'pojave novog oblika izvještavanja

³⁵ Mreža se definira kao skupina od dva ili više računalnih sustava, dok je internet međuodnos nekoliko mreža. <https://www.geeksforgeeks.org/difference-between-network-and-internet/> (pristup: 30.3.2022)

koji se možda najbolje opisuje kao kontekstualizirano novinarstvo', koji olakšava korištenje i primjenu multimedije, interaktivnosti, hiperteksta i prilagođavanja (Pavlik, 2001: 217) te razvoja multimedijskog novinara (Reddick i King, 2001: 243), iako osnovne vještine ostaju temelj (Hall, 2001: 87).

Iako je bilo brojnih pokušaja u analizi diskursa (Herring, 2007) i sociolingvistici (Androutsopoulos, 2011) da se formuliraju novi analitički okviri posebno dizajnirani za proučavanje digitalne komunikacije, raspon društvenih praksi povezanih s digitalno posredovanim diskursom i brz tempo uvođenja novih tehnologija otežavaju bilo kojem pojedinačnom okviru da odgovori na izazov razumijevanja svih složenih odnosa između diskursa i digitalnih praksi³⁶. Kako bi se nosili s krajolikom digitalnih medija koji se brzo mijenja, analitičari diskursa moraju se oslanjati na bogatu zalihu teorija i metoda razvijenih tijekom godina za analizu 'analognog' diskursa, te formulirati nove koncepte i nove metodologije za rješavanje jedinstvene kombinacije mogućnosti i ograničenja koje uvode digitalni mediji.

Ono što je svakako jedinstvena odlika digitalne komunikacije je multimodalnost posredovanog diskursa. Drugim riječima, jedna od najuočljivijih karakteristika digitalnih tekstova koja ujedno predstavlja izazov za analitičare diskursa jest činjenica da su oni gotovo uvijek multimodalni, sastojeci se od raznolikih kombinacija tekstualnih, auditivnih, jezičnih, prostornih i vizualnih resursa, ili modova (*eng. modes*) koji se koriste za kreiranje poruka. Upravo multimodalna domena nudi mogućnost inovativnih i uzbudljivih uvida u medijski diskurs i njegove jezične i kulturne dimenzije i zato bi multimodalnost trebalo uzeti u obzir u svakoj analizi materijala s interneta. Neki od autora koji su se bavili multimodalnom analizom diskursa jesu van Leeuwen (2005), Bateman (2008), Kres (2010), Jones i Hafner (2012), O'Halloran (2013), Adami (2015), Hart (2020) itd.

S multimodalnošću su povezani dramatični načini na koje su digitalne tehnologije promijenile način na koji se odnosimo prema tekstovima kao materijalnim objektima i kako na njih reagiramo. Internet stranice se razlikuju od novina ne samo tekstualno, već i fizički. Novi oblici

³⁶ Ono što mislimo pod "digitalnim praksama", dakle, jesu ti "skupovi" radnji koje uključuju alate povezane s digitalnim tehnologijama, a koje su određene skupine ljudi prepoznale kao načine za postizanje određenih društvenih ciljeva, uvođenje određenih društvenih identiteta. i reproduciranje određenih skupova društvenih odnosa.

materijalnosti koje tekstovi preuzimaju imaju važne posljedice za stvari kao što su vrste pristupa koje ljudi imaju tekstovima, fizički i društveni kontekst u koji se mogu prisvojiti i načini na koje fizički manipuliramo tekstovima. Merchant (2013), na primjer, ističe kako su tabletna računala čitanje pretvorila u mnogo više dodirnu aktivnost, zahtijevajući od čitatelja da ovladaju radnjama poput tapkanja, povlačenja, prevlačenja i štipanja. Slično, O'Brien (2010) pokazuje kako tinejdžeri koriste svoje mobilne telefone ne samo kao alate za pristup tekstovima, već i kao same tekstove, objekte putem kojih komuniciraju stvari poput svog identiteta, svoje pripadnosti i orijentacije prema drugima.

U kontekstu pojave pandemije bolesti COVID-19 i teme istraživanja rada te zdravstvenog konteksta koji je povezan uz pandemiju, a koji je uvjetovao prebacivanje težišta javnog diskursa na internet, za analizu su odabrani online mediji. Jedan od ključnih razloga za razmišljanje da je pristup internetu bitno društveno dobro jest taj što je 'pragmatički bitan' za zaštitu, promicanje i u mnogim slučajevima, ostvarivanje određenih ljudskih prava (Reglitz 2020: 316). Ako se razmotri pravo na slobodu izražavanja – to jest, pravo na 'traženje, primanje i prenošenje informacija i ideja svih vrsta, bez obzira na granice' (Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, članak 19, st. 2³⁷), ostvarivanje ovog prava u biti uključuje postojanje platforme za iznošenje vlastitih ideja u javnoj sferi. Prije pojave pandemije, to se moglo učiniti nekim općenito fizičkim sredstvima ili putem interneta. Zdravstvena kriza, a posebno naknadno zatvaranje i ograničavanje kretanja, učinkovito su eliminirale mogućnost da se to učini fizički – iz razloga brige za javno zdravlje, sav javni diskurs prebačen je na internet. Na taj je način pristup internetu postao nužan za učinkovito ostvarivanje prava na slobodno izražavanje.

Mediji, uključujući opet televiziju, postali su primarni kanal za distribuciju sadržaja u izvanrednoj situaciji. Međutim, kako je prikazano u prethodnom poglavlju, upravo zahvaljujući internetu, dramatične vijesti o pandemiji COVID-19 ubrzale su pojavu lažnih vijesti i sve većeg broja dezinformacija, te su se eksponencijalno pojavili procesi formiranja i kruženja teorija zavjera o COVID-19 koje su dovele u pitanje postojanje pandemije, potrebu za sigurnosnim mjerama (socijalno distanciranje, nošenje maski, zatvaranje) i širenje propagande protiv cijepljenja, a čemu su uvelike doprinijele velike platforme društvenih medija koje su postale glavni distributer informacija.

³⁷ Dostupno na:

https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/pdf/medjunarodni/medjunarodni_pakt_o_gradjanskim_i_politickim_pravima.pdf (pristup: 31.3.2022)

4.5. Lažne vijesti iz perspektive informacijskih znanosti

Informacijske znanosti su znanstvena disciplina koja se bavi informacijama, odnosno nastajanjem, prikupljanjem, organizacijom, tumačenjem, pohranjivanjem, pretraživanjem, širenjem, preoblikovanjem i uporabom informacija uz pomoć informacijske i komunikacijske tehnologije. Međunarodni savez knjižničarskih društava i udruga (IFLA), ukazuje na ozbiljnost problema lažnih vijesti, te iznosi zabrinutost za trenutne strategije koje su poduzete u cilju rješavanja tog problema. Kada se razgovara o lažnim vijestima ili dezinformacijama općenito, knjižničari su svjesni problema koji postoji, ali nije uvijek jasno koja je priroda tog problema. Jednoglasni su u uvjerenju da imaju središnju ulogu u borbi protiv lažnih vijesti. U toj sigurnosti da se trebaju boriti protiv lažnih vijesti nailazi se na problem. Za rješenje problema isti treba biti specifičan, tj. mora biti jasna njegova priroda. Stoga se dolazi do zaključka da je informacijska pismenost upravo to specifično rješenje. Potencijal zloupotrebe lažnih vijesti neprestano raste, pa se zbog toga razne organizacije uključuju u edukaciju građana za prepoznavanje lažnih vijesti.

4.6. Posredovanje medija u teorijama zavjera o pandemiji bolesti COVID-19

Krajem 2019. godine, informacije o zdravlju postale su središte pažnje i brige ljudi diljem svijeta. U razmjerima i s trajanjem bez presedana u novijoj kolektivnoj memoriji, pandemija uzrokovana bolešću nove varijante koronavirusa, COVID-19, zauzela je, na gotovo hegemoničan način, dnevni red različitih medija – stavljajući na začelje mnoga druga izdanja koja su ga obično sastavljala i na podređen način povezujući preostale teme koje su ipak uspjele dospjeti u vijesti. U vrijeme krize, poput prirodnih katastrofa velikih razmjera, terorističkih napada ili izbijanja bolesti, važnost medija raste, a informacije koje sadrže postaju ključni element za funkcioniranje društva.

Zbog visoke razine neizvjesnosti, većina ljudi se obraća medijima kako bi razumjeli okruženje u kojem žive i donijeli odluke u odnosu na njega. Slično, u ovim situacijama utjecaj medija se često povećava. Također, zbog toga, posebice u situacijama upravljanja kriznim situacijama, izvor pouzdanih izvora informacija jedan je od najvažnijih čimbenika društvenog ponašanja (Longstaff, 2005).

Fokusirajući se na to kako funkcionira veliki medijski sustav, ova studija je razvijana gotovo godinu dana (od ožujka 2020. do veljače 2021.), tijekom koje je pandemija COVID-19 dominirala javnom sferom. U tom razdoblju, uz globalno širenje samog virusa, danas je jasno da se razvila još jedna vrsta pandemije. S brzim širenjem bolesti došlo je i do izbijanja informacija putem društvenih mreža i konvencionalnih medija, gdje je kružila ogromna bujica “vijesti” o podrijetlu virusa i oblicima borbe protiv njega, virusno i brzo kao i infekcija. Glavni direktor Svjetske zdravstvene organizacije (WHO), Tedros Adhanom Ghebreyesus, upozorio je, još u prvih nekoliko mjeseci pandemije, da se s dolaskom i širenjem COVID-19, “u WHO-u ne borimo samo protiv virusa; također se borimo protiv trolova i teoretičara zavjere koji potiču dezinformacije i potkopavaju odgovor na epidemiju” (Svjetska zdravstvena organizacija, 2020). U određenoj mjeri, ova prijetnja je već bila predviđena godinama prije. Svjetski ekonomski forum (WEF) je 2013. godine naglasio postojanje fenomena masovnih digitalnih dezinformacija, čija bi proliferacija, koja proizlazi iz društvenih medija, predstavljala jednu od glavnih prijetnji našim društvima u različitim područjima (Howell, 2013). Danas je identificirano više pojava dezinformacija povezanih s platformama društvenih medija. Zapravo, karakteristike poput otvorenosti, generalizacije pristupa i smanjenja kontrolnih mehanizama, u kombinaciji s masovnim i/ili selektivnim automatizmom širenja, olakšale su stvaranje i širenje sadržaja drugačije prirode, generatora lažnih informacija, iz neprovjerenih glasina i tračeva na loše napisane vijesti, namjerno lažni sadržaj ili čak teorije zavjera.

Na virusan i potencijalno opasan način, golem niz teorija zavjera i obmanjujućih glasina, s gore spomenutim karakteristikama, široko se dijeli putem internetskih medija – koji uključuju sve glavne platforme društvenih medija, platforme za objavljivanje videa i razmjenu poruka (od Twittera do Facebooka, Instagram, WhatsApp, YouTube itd.). Nagađanja, bez znanstvenih ili činjeničnih osnova, o mogućim uzrocima, terapiji ili čak stvarnom razvoju pandemije brzo kruže, uzrokujući zbrku i dovodeći do rizičnih ponašanja (Allington i sur., 2021).

Pojedinci koji sebe definiraju kao specijaliste komuniciraju putem društvenih medija ili web-mjesta kako bi pružili informacije o bolesti, izvještavajući o svojoj kliničkoj praksi — ponekad tvrdeći da COVID-19 ne uzrokuje gore simptome od blage gripe i stoga nije opasan po zdravlje, a ponekad i razotkrivanje zastrašujuće stvarnosti koju skrivaju profesionalni mediji. Za promatrače sklone konspirativnim uvjerenjima, poruke ovog tipa djeluju kao mehanizam potvrde već latentnih pretpostavki (Goreis i Kothgassner, 2020). U cjelini, online zavjerenička uvjerenja o COVID-19 pojavljuju se izražena kao 'izbijanje', kao najnoviji val „poplave

proturječnih informacija, dezinformacija i informacija kojima se manipulira na društvenim medijima“ (Allington i sur., 2021: 1763).

Studija američkog State Departmenta, prvotno objavljena u *The Washington Postu* (Romm, 2020³⁸), spominje da je gotovo 2.000.000 tweetova širilo teorije zavjera o koronavirusu tijekom tri tjedna u kojima se epidemija počela širiti izvan Kine. Među najčešćim objavama bili su oni koji su virus opisivali kao "biološko oružje". Prema izvješću do kojeg je došao *The Washington Post*, ove i druge lažne glasine predstavljale su 7% od ukupnog broja proučavanih tweetova i okarakterizirane su kao "potencijalno utjecajne na širi razgovor na društvenim medijima" (ibid, stavak 2). Nadaleko su poznate negativne posljedice dezinformacija, kojih je danas posebno u izobilju, na različita pitanja iz domena zdravlja. Među njima je odvracanje učinkovitim preventivnim mjerama i smanjenje svijesti ljudi o stupnju štetnosti virusa i bolesti (Allington i sur., 2021; Vraga i sur., 2020). Nekoliko drugih studija sugerira da je vjerovanje u dezinformacije povezane s COVID-19 pozitivno povezano s nemarom u prevenciji i nevoljkošću poduzimanja zaštitnih mjera (Barua i sur., 2020), čimbenicima koji sami po sebi pridonose povećanju smrtnih ishoda.

U vrijeme neizvjesnosti, kada je pandemija COVID-19 dominirala javnom sferom više mjeseci i zahvatila, bez iznimke, sve domene društvenog i političkog života, prvotno definirana javnozdravstvena kriza počela je apelirati, za analizu, na korištenje još jednog relevantnog koncepta u okviru analiza našeg vremena: pojma populizma. Odnos "krize" i "populizma" jedna je od stalnih tema u društvenoj i političkoj literaturi od početka prošlog stoljeća. Ne samo da se na "krize" gleda kao na posebno prikladne trenutke za oživljavanje populističkih aktera, nego također favoriziraju društvenu i političku podjelu i promiču govor koji razdvaja i potiče napetosti – "ljudi" i "elite", vladari i vladajući, sustav i obični pojedinci.

Upravo u kontekstu krize "populisti" prizivaju i uključuju u svoj diskurs izraz te iste krize, integrirajući i ujedinjujući pritužbe i frustracije, mobilizirajući tako široke društvene sektore protiv "ravnodušnih elita", koje su u određenoj mjeri okrivljene za stanje krize (Katsampekis i Stavrakakis, 2020).

³⁸ <https://www.washingtonpost.com/technology/2020/03/05/state-department-face-fresh-questions-senate-about-coronavirus-misinformation-online/> (pristup: 02.04.2022)

Uloga medija u tom procesu nije beznačajna. Dok su tradicionalni novinarski mediji pokušali prilagoditi svoje dužnosti i misiju kontekstu koji se brzo razvija, društveni mediji i “alternativne vijesti na internetu” razlikuju se po specifičnom naglasku koji daju događajima. Čak i kada se ne radi o potencijalno opasnim “lažnim vijestima” i teorijama zavjere, oni uglavnom dijele poruke s jakim kritičkim, čak i antisistemskim tonom, suprotstavljajući se gledanju mainstream medija na politički establišment. Strogo govoreći, neki se autori pozivaju na uspon pandemijskog populizma koji je u tom razdoblju pridonio učvršćivanju proturječnih, prijetećih i nepovjerljivih pogleda na svijet. U tom kontekstu, akademska istraživanja uložila su napore analizirati komunikacijske patologije koje su se razvile uz pandemiju i pokušati identificirati generalizirane veze i obrasce pandemijskog populizma za koje se, valja napomenuti, čini da koevoluiraju s širenjem samog virusa (Boberg i sur., 2020).

Veza između medija i populizma nije nova. U početku su masovni mediji davali populistima izravniji kanal do ljudi nego što su to pružali kroz institucionalizirana sredstva političke komunikacije — poput manifesta, govora ili parlamentarnog diskursa. Unatoč tome, populistu su se morali pokoriti urednicima, njihovim kriterijima i rutinama, pa čak i ciklusima koji su svojstveni samoj produkciji vijesti (Shoemaker i Vos, 2009). Danas, u okruženju koje stvara internet, ti čimbenici igraju manje važnu ulogu, barem u moći. Među ostalim čimbenicima, online okruženje omogućuje zaobilazanje različitih tradicionalnih filtara i stvaranje izravnijih oblika komunikacije, koje su neki opisali kao „tok komunikacije u jednom koraku” (Bennett i Manheim, 2006; Vaccari i Valeriani, 2015). Samo postojanje tog “slobodnog” okruženja potaknulo je porast antimedijjskog populizma (Krämer, 2014) diljem Zapada. Za građane s populističkim osjećajima, ono što bi bio zdrav oblik skepticizma prema medijima progresivno je zamijenjen nepovjerljivim diskursom prema medijskim profesionalcima, koji namjerno djeluju protiv interesa ljudi (Schulz i sur., 2020). Studije koje kombiniraju varijable selektivne izloženosti i skepticizma prema medijima (Stroud, 2008) sugeriraju da se pojedinci s populističkim osjećajima teže distanciraju od mainstream informacijskih medija, koje optužuju da lažu i da su bliski političkim elitama.

Od ovog trenutka, društveni mediji postaju sve važniji u oblikovanju političkih mišljenja. Oni preuzimaju neke od temeljnih demokratskih uloga koje su nekada pripadale masovnim medijima – poput pružanja informacija i različitih stajališta o aktualnim političkim i društvenim pitanjima. Na platformama kao što su Facebook ili Twitter, pojedinci i politički akteri (populistički ili ne) mogu izraziti svoje stavove o važnim društvenim pitanjima bez ograničenja

i filtriranja profesionalnih i etičkih pravila koja reguliraju medijske profesionalce (Papacharissi, 2010). Koristeći tu slobodu izražavanja, građani i političari često koriste ova sredstva kako bi naglasili podjelu između čestitog običnog pojedinca i krivog vanjskog antagonista. U raznim istraživanjima opisani su slučajevi u kojima je pripisivanje odgovornosti koje su artikulirali populistički akteri putem društvenih medija presudno utjecalo na stavove važnih sektora javnog mnijenja u zemljama koje ne pripadaju 'Zapadu', s relevantnim posljedicama sa stajališta društvenog i političkog života – u rasponu od izbornih rezultata do iste vizije društva u cjelini. Studija Hameleersa i sur. (2019) pokazala je da populističke poruke koje okrivljuju političke elite negativno utječu na stavove građana prema političkom sustavu. Druga studija koju su proveli Matthes i Schmuck (2017) otkrila je da su populističke publikacije, koje su odgovornost za društvene probleme pripisivale imigrantima i manjinama, aktivirale negativne stavove prema tim skupinama.

Ako populistički društveni akteri pokazuju sklonost društvenim medijima zbog njihove izravne prirode i nedostatka profesionalnog posredovanja, različite studije su pokazale da su, na sličan način, u osnovi, pojedinci s populističkim osjećajima skloni privilegirati neke vrste medija u odnosu na druge kao izvor informacija. Populistički pojedinci preferiraju tabloidne novine, komercijalnu televiziju i sadržaje koji se emitiraju na društvenim mrežama, posebice na Facebooku. Osim toga, očekuju se trendovi izbjegavanja kvalitetnih (tzv. referentnih) novina i vijesti javnog informiranja, koje populistički akteri povezuju s interesima i manipuliranim informacijama. Druge relevantne karakteristike pojedinaca s populističkim osjećajima su njihova “politička nevoljkost” (Mudde, 2004), zajedno s osjećajem anomalije i nedostatka političke učinkovitosti, što zajedno uključuje određeni stupanj otuđenja od javnih i/ili političkih poslova. Stoga su ti pojedinci dio grupe koja je dostupna za mobilizaciju, a ne autor vlastitih inicijativa. Istodobno se javlja nezainteresiranost i izbjegavanje političkih informacija, povezanih s teškim vijestima. Ova sklonost izbjegavanju može biti pojačana čestim porukama prijekora referentnim informativnim medijima, koje dolaze od populističkih aktera, a šire ih drugi pojedinci s populističkim osjećajima, a koji navode postojanje savezništva između tih medija i elita protiv interesa ljudi (Krämer, 2014).

U mjeri u kojoj pojedinci internaliziraju ovu percepciju, udaljit će se od mainstream vijesti – ili će, barem, njihova potrošnja biti obilježena skepticizmom i neprijateljskim stavom. Trenutni kontekst, s pandemijskom krizom s posljedicama u više dimenzija društvenog života (od čistog zdravlja do ekonomskog, radnog, afektivnog i društvenog područja), istaknuo je važnost analize

odnosa između populizma i dezinformacija te kako se on razvija u novim komunikacijskim kanalima. Nekoliko studija vrednovalo je ulogu društvenih medija kao žarišta dezinformacija. Točnije, Valenzuela i sur. (2019) sugeriraju postojanje pozitivne povezanosti između korištenja društvenih medija i dijeljenja netočnih informacija. Anspach i Carlson (2020: 697) primijetili su „veću sklonost da korisnici društvenih medija, kao što su Twitter i Facebook, budu dezinformirani, a zatim imaju tendenciju da 'prijavljaju činjenično netočne informacije'.” Na temelju nedavno prikupljenih podataka, već tijekom pandemije COVID-19, Allington i sur. (2021) otkrili su da što je veća ovisnost o Twitteru, Facebooku ili YouTubeu kao glavnim izvorima informacija, to je vjerojatnije prihvaćanje različitih teorija zavjera povezanih s pandemijom.

Utvrđeni su neki razlozi koji objašnjavaju zašto dezinformacije brzo postaju viralne u okruženju društvenih medija. Chen i sur. (2015) tvrde da ljudi dijele dezinformacije zbog specifičnosti ove vrste sadržaja. Općenito, sadržaj dezinformacija je „zanimljiviji“, „nov i zanimljiviji“ i „možda je bolja tema za razgovor“ od sadržaja sastavljenog od autentičnih informacija (ibid). Također sugeriraju da većina pojedinaca ne daje prednost točnosti i autentičnosti kada dijele informacije na društvenim mrežama. Ovi podaci učvršćuju tezu da se većina dezinformacija temelji na teorijama zavjera, koje obično namjeravaju razotkriti zlonamjerne svrhe određenih organizacija unutar sustava ili utjecajnih pojedinaca, otkrivajući tako tajne i skrivene priče (Craft i sur., 2017). S tim kvalitetama ova vrsta sadržaja privlači veću pozornost i postiže višu razinu diseminacije (Uscinski i Parent, 2014). Druge studije upućuju na to da prekomjerna upotreba društvenih medija stvara zamor od tih istih medija i, kao rezultat, smanjuje vjerojatnost da će pojedinci provjeravati istinitost vijesti koje dijele (Ravindran i sur., 2014). Kasnije studije ne samo da su potvrdile ovu percepciju, već su zabilježile pozitivnu povezanost između prekomjerne upotrebe društvenih medija, rezultirajućeg umora i online dijeljenja lažnih vijesti (Talwar i sur., 2019). U tom kontekstu, a u vezi sa stavovima i uvjerenjima populističke prirode, pojavljuje se takozvani “konspiracionizam”. Njegove glavne značajke mogu se definirati kao tendencija pretpostavke da su glavni događaji koji utječu na naše živote potajno orkestrirani od strane moćnih i zlonamjernih entiteta koji djeluju zajedno na artikuliran način (Douglas i Sutton, 2008).

Ideju da takve akcije objašnjavaju društvenu stvarnost Karl Popper (2011) utjecajno je označio kao “teoriju zavjere društva”, a njezine različite teze danas su popularno poznate kao “teorije zavjera”. Pandemija COVID-19 i povezane mjere prevencije i zatvaranja stvorile su povoljne

uvjete za razvoj konspirativnih uvjerenja. Ti uvjeti uključuju osjećaj fizičke, psihičke i financijske ranjivosti u okviru neizvjesnosti izvučene iz nameta formalne moći (vlada, vlasti, znanstvene elite). Nadalje, učinci restriktivnih mjera bili su veći na one koji su krhki, ranjiviji na socioekonomske okolnosti, koji su u mnogim slučajevima manje medijski pismeni. Zatvaranje je također omogućilo veću dostupnost za konzumiranje internetskog sadržaja: pojedinci su imali više slobodnog vremena, bili su izolirani i imali pristup internetu. Na temelju ovog okvira, Freeman i sur. (2020) otkrili su da značajna manjina stanovništva podržava pretjerano skeptična gledišta, uključujući lažna zavjerenička uvjerenja, u vezi sa službenim objašnjenjima o pandemiji COVID-19. Te su ideje povezane s već postojećim teorijama zavjera, manje poštivanja vladinih smjernica i većim skepticizmom prema strategijama koje predlažu subjekti odgovorni za zdravlje.

Zapravo, u mrežnim društvenim medijima ova se vrsta uvjerenja u izobilju pojavila kao alternativno objašnjenje za uzroke i činjenice povezane s COVID-19. Istraživanje provedeno između travnja i lipnja prve godine generalizacije pandemije (2020) identificiralo je snažan pozitivan odnos između korištenja platformi društvenih medija kao izvora informacija o COVID-19 i održavanja jednog ili više konspirativnih uvjerenja, pri čemu je YouTube najjače povezana društvena mreža, a slijedi ga Facebook (Allington i sur., 2021). U velikom naletu pojave teorija zavjera, ove vrste poruka predstavljaju globalnu prijetnju javnom zdravlju. Na drugoj razini učinaka, podaci iz studije Allington i sur. (2021) utvrdili su snažnu povezanost između vjerovanja u teorije zavjera o virusu i praksi rizičnog ponašanja tijekom ograničenja nametnutih kako bi se spriječilo njegovo širenje.

4.7. Diskurs o COVID-19 kao dio diskursa teorija zavjera

Kao što je napisano u uvodu, čini se da diskurs o COVID-19 postaje prožet cijelim nizom teorija zavjera. Kako bi bolje razumjeli ovu povezanost, potrebno je izdvojiti dvije stvari koje su bitne za pandemiju COVID-19, a to su zdravstveni kontekst i zdravstvena komunikacija. Zdravstveni konteksti su različite situacije u kojima je u fokusu zdravlje pojedinaca, zajednica i stanovništva u cjelini dok je zdravstvena komunikacija važan element i za prevenciju i za liječenje; to je razmjena simboličkih poruka vezanih uz osobno, organizacijsko i javno zdravlje i obično uključuje individualne komunikatore, poruke, osobne odnose i odnose s liječnicima, grupama, organizacijama, kulturom, medijima i društvom (Rogers, 2020).

Proučavanje poruka u zdravstvenoj komunikaciji prilično je popularno, s mnogo istraživanja i teoretiziranja u ovom području. Poruke se proučavaju iz dvije prevladavajuće perspektive. Prvo, poruke konstruiraju prirodu zdravlja i bolesti. To jest, kroz priče shvaćamo što znači biti zdrav ili bolestan. Drugo, poruke se koriste za poticanje zdravih izbora ponašanja kod pojedinaca. Jedna od teorija koje istražuju različite aspekte poruka je teorija naracije. Narativi su ključni aspekt života. Walter Fisher opisao je ljude kao *homo narrans* odnosno kao inherentne pripovjedače (Calabresi, 2019)³⁹. Mi pričamo priče o širokom rasponu tema i situacija. Priče uključuju elemente o herojima, zlikovcima i žrtvama, uz zaplet koji se odvija. Zdravstveni narativi u ovom kontekstu oslikavaju što znači biti zdrav ili bolestan te posljedice bolesti i zdravlja.

Fisherova teorija narativne paradigme nadopuna je fokusa na racionalni argument koji je dominirao komunikacijskom disciplinom. Od Aristotelova vremena, ljudska komunikacija je u velikoj mjeri bila usmjerena na sposobnost učinkovitog raspravljanja. Međutim, Fisher vjeruje da argument nije jedini oblik racionalnosti koji djeluje u porukama. Za njega je narativ drugačiji i jednako valjan način razmišljanja o ljudskoj komunikaciji. Fisherovo polazište za narativnu paradigmu je urođena priroda pripovijedanja ljudima. Pripovijedanje je univerzalna funkcija, prirodna ljudska sposobnost koja križa vrijeme i kulturu; ljudi svoje i tuđe postupke shvaćaju u obliku priča (ibid). Narativna racionalnost se razlikuje od tradicionalne racionalnosti i određena je narativnom vjerojatnošću i narativnom vjernošću. Vjerojatnost naracije ima veze s tim da li je ponuđena naracija koherentna priča – likovi se ponašaju na dosljedan način, zaplet se odvija u razumljivim sekvencama, a naracija ima smisla kao jedan od načina razumijevanja i objašnjavanja svijeta. Narativna vjernost, s druge strane, odnosi se na to je li ispričana priča istinita s pričama koje su već prihvaćene kao istinite. Za jednog pojedinca, priče o vladinoj zavjeri imaju potpuni smisao i potvrđuju prilično paranoičnu koncepciju svijeta. Za nekoga drugoga takve priče o zavjeri se potpuno odbacuju kao da nemaju nikakvu vjernost, umjesto toga odjekuju priče koje potvrđuju otvorenost, pozitivnu namjeru i dobrobit. Svi pojedinci imaju sposobnost biti racionalni unutar narativne paradigme jer svatko može ispričati priče i procijeniti njihovu vrijednost na temelju vjernosti i vjerojatnosti.

³⁹ Prije smo razmišljali o pričama koje čitamo, slušamo i gledamo kao o nečemu što je ništa više nego banalna zabava u svrhu 'razbibrige'. Sad znamo da ljudi uče iz priča, one imaju emocionalni utjecaj na njih, ljudi uistinu trebaju priče kako bi od njih posudili boju i zanimljivost za svoje svakodnevne živote. Iz tog razloga su neki znanstvenici opisali ljude ne kao *Homo sapiensa*, muškarca i ženu koji znaju, već kao *Homo narransa*, muškarca i ženu pripovjedače, one koji pričaju priče. (Berger 1997, 174, citirano u Gabelica, 2014).

Nadovezujući se na ovo, Sharf (2003) točnije opisuje kako narativ djeluje i funkcionira u zdravlju i bolesti. Ona objašnjava da naracije imaju višestruke funkcije, a jedna od njih je da se narativi najčešće koriste kao proces stvaranja smisla, odnosno da naracije pomažu sudionicima da stvore značenje i pomažu objasniti neizvjesne okolnosti. Obično se ovaj proces stvaranja smisla odvija retrospektivno dok ljudi prepričavaju priču. Zaključno, narativ je 'priča', a priče o zdravlju i bolesti pomažu nam shvatiti događaje i odrediti potrebne smjerove djelovanja.

Svakim tjednom i mjesecom takozvanog prvog vala pandemije, a koji je obuhvaćen kvantitativnom i kvalitativnom analizom ovog rada, počeli su se gomilati individualni, društveni, politički, gospodarski, a nadasve epidemijski učinci. Tradicionalni i društveni mediji odigrali su ključnu ulogu ne samo u komuniciranju nove stvarnosti, već u velikoj mjeri i u njenom konstruiranju. Višestruka zatvaranja i mjere socijalnog distanciranja usvojene u odgovoru na koronavirusnu krizu uzrokovale su temeljne poremećaje u svakodnevnom životu. Naše interpretacije društva također su sklone izazovima i promjenama u kriznim situacijama. U krizi s koronavirusom doživjeli smo uspon ideologije u obliku teorija zavjera o COVID-19. „Tekuće širenje epidemije koronavirusa također je pokrenulo ogromnu epidemiju ideoloških virusa koji su bili uspavani u našim društvima: lažne vijesti, paranoične teorije zavjera, eksplozije rasizma“ (Žižek 2020: 39). Krizom zahvaćena društva stoga su sklona pojavi ideologija i teorija zavjere koje instrumentaliziraju takve situacije. U krizi pandemije COVID-19 desničarska ideologija⁴⁰ udružila se s teorijama zavjere i ideologijom protiv cijepljenja kako bi stvorila različite teorije zavjera o COVID-19: da su nošenje maski, izolacija i socijalno distanciranje totalitarna ograničenja slobode pojedinca, da je tajna elita proizvela i širi SARS-CoV-2 kako bi zaradila novac od cijepljenja, ukinula demokraciju, uspostavila diktaturu, otrovala i ubijala ljude cjepivima i ubrizgala mikročipove u ljude kako bi uspostavila društvo nadzora, da postoji antagonizam između tajne, zavjereničke elite koju čine vlade, stručnjaci, znanstvenici, istraživači, liječnici, novinari i neki milijarderi koji promiču cijepljenje i mase ljudi kojima elita pokušava manipulirati i kontrolirati, drugim riječima, teorije zavjera o

⁴⁰ Političke pristaše negiranja COVID-19 uglavnom se mogu naći u taboru desnih i krajnje desnih stranaka, političara i aktivista kao što su npr. Marine Le Pen (stranka Nacionalni reli, prethodno nazvana Nacionalna fronta, Francuska); Alternative für Deutschland (AfD, Alternativa za Njemačku); Matteo Salvini (Lega Nord, Italija); stranka VOX (Španjolska); Nigel Farage (Reform UK, prethodno nazvana Brexit); američka krajnja desnica koja Donalda Trumpa vidi kao političkog mesiju koji je u stanju spasiti svijet od 'kabaline' svjetske dominacije (uglavnom pristaše QAnona). Cilj svih ovih skupina je iskoristiti kriznu situaciju kako bi radikalizirali nacionalizam i širili nacionalističku mržnju među stanovništvom različitih zemalja te promoviraju da su nacionalizam, militarizam, ksenofobija i rasizam rješenja za svjetske probleme. Također, postalo je očito da teorije zavjere o COVID-19 djeluju i da na društvenim mrežama i internetu komuniciraju na temelju onoga što Wodak (2015) naziva 'politikom straha'.

COVID-19 ideologija su koja pokušava uvjeriti pojedince u lažne pretpostavke koje ne odgovaraju stvarnosti. Iz svega navedenog i dosadašnjeg iskustva, može se zaključiti kako je pandemija vrsta kriznog događaja u kojem je potreban otvoren i iskren diskurs kako bi se zaustavila plima straha, povećala sigurnost i smanjio rizik.

4.8. Prepoznavanje i suzbijanje lažnog diskursa

U današnjem dobu ne možemo vjerovati svemu što se nalazi na internetu, stoga je bitno razviti medijske vještine. Medijske kompetencije su potrebne kako i odraslima tako i djeci, bitno je da se djecu već od najranije dobi uči medijskoj pismenosti; pristupu, vrednovanju, analizi te stvaranju sadržaja. To znači da imaju pristup današnjoj tehnologiji, te da je redovito usavršavaju, da znaju kritički misliti, tj. tumačiti istinitost i vjerodostojnost sadržaja, da znaju kreirati medijske sadržaje gdje će moći iznositi vlastita mišljenja o svemu što nas okružuje. Širenje lažnih vijesti može imati osobne, akademske, gospodarske, medicinske, političke i mnoge druge posljedice. Veoma je bitno uočiti kada se radi o lažnim i obmanjujućim vijestima jer one mogu (University of Victoria, bez dat.):

- dovesti u pitanje nečiju vjerodostojnost.

Ukoliko se lažne vijesti uključe kao dokaz prilikom iznošenja nekog argumenta ili kao dio nečijeg istraživanja, to može uistinu izazvati sumnju u integritet svih ostalih korištenih izvora i u nečiju sposobnost identificiranja kvalitetnih informacija (ibid).

- promijeniti mišljenje prilikom donošenja neke odluke ili poduzimanja neke radnje

Učiniti nešto bez znanja svih činjenica može biti opasno, ali isto tako može biti štetno i učiniti nešto na temelju netočnih informacija i činjenica. Bilo da se radi o političkim, medicinskim, akademskim ili osobnim informacijama, trebalo bi znati prepoznati kada se podacima uistinu može vjerovati kako bi se mogao napraviti izbor utemeljen isključivo na stvarnim činjenicama (ibid).

- potvrditi nečije predrasude

Znatno je teže dovesti u pitanje istinitost informacija koje potvrđuju nečije mišljenje ili stajalište jer postoji želja da se kasnije iskoriste kao argument u nekoj raspravi. Prilikom evaluacije istinitosti neke tvrdnje i informacije treba biti otvorenog uma i izostaviti uvjerenja i mišljenja steknuta otprije (ibid).

- dovesti do nedostatka vjere ili povjerenja u znanstvene i empirijske nalaze i dokaze

Kako sve više pojedinaca pada pod utjecaj internet informacija koje se izravno protive znanstvenim istraživanjima, istraživači se sve više stavljaju u situaciju da moraju braniti valjanost svojih nalaza. Kad je širenje informacija bilo ograničeno isključivo na tisak, televiziju i radio, bilo je manje mogućnosti za pojedince da javno komentiraju, kritiziraju ili opovrgnu znanje koje su prezentirali stručnjaci. Sa pojavom društvenih medija i interneta, pojedinci i grupe mogu poticati dezinformacije koje su u skladu s njihovim uvjerenjima te omalovažavati one vijesti koje nisu (ibid). U nastavku slijede posljedice koje dezinformacije, odnosno lažne vijesti mogu izazvati klasičnom novinarstvu te na koji način se one mogu razotkriti i spriječiti njihovo daljnje širenje.

Dezinformacije i misinformacije uvelike se razlikuju od (kvalitetnog) novinarstva koje mora biti u skladu s profesionalnim standardima i etikom. Istodobno se razlikuju i od slučajeva slabog (nekvalitetnog) novinarstva koje ne ispunjava sva svoja obećanja i zadaće. Nekvalitetno (problematično) novinarstvo uključuje, na primjer, tekuće (i neispravljene) pogreške koje proizlaze iz lošeg istraživanja ili traljave provjere. Ipak, nekvalitetno novinarstvo ponekad dopušta dezinformacijama i misinformacijama da nastanu ili procure u pravi sustav vijesti. Međutim, uzroci i sredstva nekvalitetnog novinarstva različiti su od slučaja dezinformacija i misinformacija. Istodobno, evidentno je da je snažno etičko novinarstvo potrebno kao alternativa i protuotrov kontaminaciji informacijskog okruženja i učinku širenja lažnih vijesti (Cherilyn i Posetti, 2021). Danas novinari nisu samo promatrači koji promatraju sve veću lavinu dezinformacija i misinformacija već se i oni također nalaze na njezinom putu.

Neke od potencijalnih ugroza novinarstva su (ibid):

- Veliki nesrazmjer između istinitih i neistinitih informacija što dovodi do gubitka kredibiliteta novinarstva
- Izloženost novinara riziku manipulacije od strane aktera koji nadilaze etiku odnosa s javnošću pokušavajući ih zavarati ili korumpirati kako bi sudjelovali u širenju dezinformacija i misinformacija
- novinari kao komunikatori koji rade u službi istine, uključujući „neugodne istine“, mogu se pronaći na meti laži, glasina i prijevara čiji je cilj zastrašivanje i diskreditiranje njih

i njihovog novinarstva, posebice kada njihov rad prijete razotkrivanjem onih koji sudjeluju u naručivanju ili objavljivanju dezinformacija i misinformacija

U današnjem kontekstu dezinformacija i misinformacija, krajnja opasnost ipak nije neopravdana regulacija novinarstva, već gubitak povjerenja javnosti u pročitani sadržaj uključujući i novinske članke. U ovom scenariju, ljudi će vjerojatno uzimati bilo koji sadržaj kao vjerodostojan ukoliko je on podržan od strane njihove društvene mreže ili ako podliježe njihovim uvjerenjima. Već su vidljivi negativni utjecaji toga na uvjerenja javnosti o zdravlju, znanosti, međukulturnom razumijevanju i statusu autentične stručnosti (ibid). Zbog svih navedenih ugroza novinarstva krajnje je vrijeme da se novinske vijesti što više počnu pridržavati profesionalnih standarda i etike, te da se izbjegava objavljivanje neprovjerenih informacija i onih informacija koje bi mogle biti zanimljive javnosti, ali koje ustvari nisu njezin primarni interes.

Novinari ipak ne mogu u cijelosti prepustiti organizacijama za provjeru činjenica da odrađuju novinarski posao provjere sumnjivih tvrdnji koje iznose izvori (bez obzira na to pojavljuju li se takve tvrdnje u medijima ili zaobilaze novinarstvo i pojavljuju se izravno na društvenim mrežama). Također, važno je jačati medijsku i informacijsku pismenost koja osnažuje publiku da razlikuje ono što su uistinu vijesti od dezinformacija i misinformacija čime će se ujedno i ojačati povjerenje društva u novinarstvo.

Lažne vijesti, a posebno politički motivirane lažne vijesti, imaju neke jasne karakteristike po kojima se razlikuju od drugih vrsta dezinformacija, uključujući satiru i propagandu. Lažne vijesti može se prepoznati ukoliko se razmisli i odgovori na sljedeća pitanja (Ryerson University Library, 2021):

- Ima li vijest utjecaj na emocije?

Prema objavi sveučilišta Ryerson, ljudi često zanemaruju svoju logiku kada se suoče s emocionalnom tematikom koja izražava njihovo mišljenje. Na primjer, priče i vijesti koje omalovažavaju političke vođe o kojima čitatelji također imaju loše mišljenje, njima su poprilično ugodne za čitanje stoga često pritom zanemaruju moguće dezinformacije.

- Zauzima li stav prema nekom vrlo kontroverznom pitanju?

Sveučilište također navodi kako su vijesti sa upadljivim naslovima u kojima se dotiče neko kontroverzno pitanje većinom lažne. Naslov neke vijesti koji sadrži odvažnu izjavu o osjetljivoj temi, poput pobačaja, vjerojatnije će imati veći broj klikova, te će i sama vijest biti više puta pročitana od one vijesti koja ne govori o nekoj kontroverznoj temi. Mrežni izvori vijesti često ostvaruju prihod ovisno o broju klikova koje ostvare, a kako je vjerojatnije da će se prije kliknuti na kontroverzne članke, mnogi to iskorištavaju i objavljuju lažne informacije kako bi ostvarili veći prihod.

- Postoji li politička povezanost?

U objavi koju je napisalo sveučilište navodi se kako razni ekonomski motivi i želja za što većom moći također može potaknuti objavljivanje lažnih političkih priča (npr. lažne vijesti koje se objavljuju radi promicanja nekog političkog gledišta ili za čistu ekonomsku dobit).

- Radi li se o senzacionalnoj vijesti?

Ako je neka pročitana vijest potpuno nevjerojatna za percipirati, odnosno čini se kako je gotovo nemoguće da tako nešto dogodi, sveučilište Ryerson navodi da je tada takva vijest vrlo vjerojatno i lažna.

- Ima li pretjerivanja?

Sveučilište navodi kako postoje vijesti koje sadrže neku ili neke istinite činjenice, ali su te istinite činjenice potom preuveličane ili iskrivljene. Neke vijesti ponekad sadrže zrnice istine, poput citata ili rezultata studije, ali se potom neki dijelovi uveličavaju. Čak i ako se mogu potvrditi činjenice o kojima vijest govori, treba se obratiti i pažnja na njihovo pretjerivanje i iskrivljavanje.

- Radi li se o novoj aktualnoj vijesti?

Ako je vijest izašla prije negoli su sve informacije javno dostupne, lakše je izokrenuti priču kroz nagađanja dok se ti događaji još uvijek odvijaju, navodi sveučilište.

- Radi li se o clickbait-u?

Prema mišljenju sveučilišta, „*clickbait*“ je kombinacija niza gore navedenih kriterija (često je ta vijest senzacionalna, aktualna i hiperbolična), a istovremeno je i sam svoj fenomen. *Clickbait*

zahtijeva neodoljiv naslov kako bi privukao klikove i prikrrio nepotkrijepljenu prirodu svog sadržaja. Uočavanje lažnih vijesti uistinu nije lak zadatak, pa čak i ljudi koji su svjesni štete koju lažne vijesti mogu nanijeti možda neće u trenutku shvatiti da čitaju ili gledaju lažne vijesti sve dok im to netko drugi ne istakne (bio to prijatelj ili neki legitimni medij). Osim gore pobrojanih pitanja, postoje još neki savjeti koji bi mogli pridonijeti uočavanju i sprječavanju širenja lažnih vijesti poput (University of North Dakota (UND), bez dat.):

- Provjere povijesti i ugleda autora i publikacije

Sveučilište North Dakota navodi kako se može vidjeti publikacija iz koje je članak nastao, ukoliko je članak bio objavljen na *Facebooku* ili *Twitteru*. Također navodi kako bi bilo poželjno posjetiti web mjesto publikacije za pregled prošlih članaka na iste ili slične teme. Crvene zastavice se trebaju podići ukoliko članci dijele određena politička gledišta, ako su prožeti pravopisnim ili gramatičkim pogreškama ili ako je ih je sve napisao isti autor. Većina web stranica s lažnim vijestima su kratkotrajne i postoje samo nekoliko tjedana ili mjeseci. Stoga je poželjno provjeriti kada je domena web lokacije registrirana kako bi se pomoglo u identificiranju lažnih vijesti. Jedan od načina na koji se to može provjeriti jest unos web adrese u „*Domain Age Checker*“ koji vodi web stranica „*SEO Checker*“.

- Utvrditi objavljuju li i drugi mediji iste vijesti

U objavi UND-a stoji da ukoliko se dogodi neka velika vijest, više medijskih organizacija će objaviti i izvijestiti o toj vijesti. Stoga je potrebno potražiti i druge publikacije koje su objavile priče o tom događaju ili temi kako bi se ustvrdila pouzdanost same vijesti. Ako niti jedna druga vijest ne izvještava o toj priči, točnosti članka ili videa je upitna.

- Oprez kod vijesti sa senzacionalnim naslovima

Lažne vijesti osmišljene su s namjerom izazivanja emocija kod čitatelja upotrebom alarmantnog naslova. UND navodi kako ljudi vrlo često takvu priču dijele samo na temelju naslova, a da ni ne pročitaju sadržaj samog članka. Ako naslov napadne osobu vrijednu vijesti, djeluje neobično ili jednostavno nema istinitu podlogu, potrebno je detaljnije potražiti postoje li na internetu pouzdani izvori koji potvrđuju točnost same priče i naslova.

- Pažljivo proučavanje fotografija i drugih medija koji prate priče

UND također ističe kako je omiljena tehnika objavljiivača lažnih vijesti korištenje privlačnih slika ili video zapisa. Iako slika može vrijediti tisuću riječi, bezvrijedna je i potencijalno štetna

ako je njezina namjera gledatelje dovesti u zabludu, bez da postoji indikacija kako se radi o lažnoj ili izmijenjenoj fotografiji. Ako članak sadrži šokantnu ili posebno zanimljivu fotografiju ili video zapis, potrebno je odvojiti trenutak kako bi se utvrdilo odnose li se mediji na glavnu bit priče ili im je namjera samo izazvati emocionalnu reakciju kod čitatelja. Za uslugu obrnutog pretraživanja slika, UND predlaže kako se može upotrebljavati usluga poput *TinEye-a*. Uz pomoć tog alata pokazat će se gdje se još na Web-u slika prikazuje i jesu li rađene ikakve promjene na slici. Za mnoge video isječke koji postaju viralni, postoje dodatni video zapisi koji ili nisu prikazani ili još nisu objavljeni, a pričaju drugačiju priču. Fotografije koje podržavaju određeni stav ili gledište ponekad se postavljaju ili digitalno uređuju kako bi pogrešno prikazale pravi sadržaj.

U oba slučaja može biti teško razlikovati stvarno od nestvarnog. Stoga je potrebno procijeniti pouzdanost neposrednog izvora slike, osobe koja je podijelila medij i mjesta gdje je ona izvorno objavljena. Malo vremena provedenog u istraživanju moglo bi pokazati ima li neki od ovih izvora određenu agendu ili bi osoba koja je snimila ili podijelila fotografiju mogla širiti dezinformacije, namjerno ili nenamjerno, navodi UND.

– Razmatranje razloga zašto neka osoba Vama ili nekome dijeli ovu vijest

Jedna od zanimljivosti digitalnog doba, prema navodu UND-a, je ta što se ljudi sa istomišljeničkim idejama i vrijednostima širom svijeta mogu međusobno povezati i komunicirati. Međutim, iako to ima svoje pozitivne strane ima i one negativne jer je digitalna tehnologija također dovela do digitalnog balona za mnoge ljude, koji primaju vijesti i informacije samo iz izvora koji učvršćuju njihove postojeće predrasude i uvjerenja. Korisnici društvenih medija s jakim političkim sklonostima možda neće odmah prepoznati da njihovi prijatelji na Facebooku koji se slažu s tim gledištima šire lažne vijesti. Ljudi stariji od 65 godina najpodložniji su razmjeni lažnih vijesti, ali moguće je da i mlađi pojedinci koji dijele isti pogled na svijet mogu dijeliti informacije bez provjeravanja ispravnosti izvora tih informacija.

– Pobrnuti se da priča nema namjeru biti duhovita

Kao što je ranije rečeno, *The Onion* nadaleko je poznat kao web mjesto za humor koje desetljećima prati političare i slavne osobe, prvo kao tiskana publikacija osnovana 1988., a od 1996. na webu. Međutim, UND navodi kako mnogi ljudi možda nisu svjesni da je *The Onion* satiričan, pa mogu podijeliti njegove članke vjerujući da su stvarni i ne prepoznaju ih kao satiru. Stoga, prije nego se odluči podijeliti ili objaviti neka vijest upitnog ili sumnjivog izgleda, treba

dobro promisliti postoji li šansa da je ona satirična ili duhovita. Ukoliko se radi o takvoj vijesti, trebalo bi također prilikom podjele ili objave to naglasiti, kako bi i drugi ljudi znali da se radi o takvoj vrsti vijesti.

– Pomaganje u zaustavljanju širenja lažnih vijesti

UND kao dobar savjet za sprječavanje širenja lažnih vijesti ističe kako treba podići svijest u digitalnom krugu obitelji, prijatelja i suradnika o opasnostima lažnih vijesti. Ako se primijeti kako netko dijeli lažne vijesti, treba bez ustručavanja progovoriti o tome na način da se upozori ta osoba kao i njezina publika da je vijest koju su objavili ili podijelili lažna. Također, ukoliko je to moguće, udijeliti im par savjeta kako odgonetnuti radi li se o lažnoj vijesti ili ne, te poticati da i oni sami te savjete dijele dalje.

Problematika lažnih vijesti prepoznata je i od strane Europske Komisije koja izradila okvir prema kojem se unaprjeđuju sve institucije Europske unije radi realiziranja plana borbe protiv lažnih vijesti te je osnovala skupinu stručnjaka na visokoj razini (High Level Expert Group "HLEG") za savjetovanje o inicijativama za suzbijanje lažnih vijesti i dezinformacija koje se šire putem interneta⁴¹.

UNICEF također kroz cijelu svoju organizaciju donosi niz sadržaja o tome kako prepoznati lažne vijesti, kao i edukativne savjete kako kroz kritičko razmišljanje na njih reagirati i kako se od njih zaštititi.⁴² U Hrvatskoj, portal Medijska pismenost pruža relevantne, aktualne i edukativne informacije o sprječavanju širenja lažnih vijesti, a tu se izdvaja i već ranije spomenuti internetski portal Faktograf.hr, jedini hrvatski medij specijaliziran za fact checking, koji je dao svoj veliki doprinos u sprječavanju širenja lažnih vijesti i teorija zavjera vezano za pandemiju COVID-19.⁴³

⁴¹ Europska komisija, Suzbijanje dezinformacija o koronavirusu, dostupno na: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/fighting-disinformation/tackling-coronavirus-disinformation_hr#saznajte-injenice (pristup: 18.4.2022)

⁴² World health organization, How to report misinformation online, dostupno na: https://www.who.int/campaigns/connecting-the-world-to-combat-coronavirus/how-to-report-misinformation-online?gclid=Cj0KCQiA6Or_BRC_ARIsAPzuer9ofgVjIWgQEI39f-S2J2QXEd-SUa6X4SEnd_GswyG0hmNgqSGSAn0aAiWiEALw_wcB (pristup: 18.4.2022)

⁴³ Faktograf, dostupno na: <https://faktograf.hr/tag/covid-19/> (pristup: 18.4.2022), Medijska pismenost, dostupno na: <https://www.medijskapismenost.hr/> (pristup: 18.4.2022)

5. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Istraživački dio doktorskog rada temeljit će se na kvantitativnoj i kvalitativnoj analizi.

Prva kvantitativna analiza obuhvatit će izlistavanje svih tekstova na online portalima (24sata.hr, Index.hr, Jutarnji.hr, Net.hr, Dnevnik.hr, Tportal.hr i Vecernji.hr) koristeći iste ključne riječi: „#covid“ „#korona“, „#corona“. Portali su odabrani prema kriteriju čitanosti, odnosno posjećenosti (prema Digital News Reportu Reutersovog instituta). Istraživanje će obuhvatiti razdoblje od pojave prvog zabilježenog slučaja COVID-19 u Republici Hrvatskoj do Parlamentarnih izbora u RH, kada je Vlada RH (odnosno krizni stožer RH) objavila da je završena pandemija (25.2.2020. do 5.7.2020). Kao jedinica analize u ovom istraživanju koristit će se novinarski prilog, što uključuje tekst i pripadajuću opremu. Jedinicu analize predstavlja jedan novinski naslov, preciznije definiran kao oprema napisa. Pod time se podrazumijeva samostalna sadržajna cjelina, odnosno grafička površina koja će obuhvaćati naslov, nadnaslove, podnaslove te slikovne dodatke.

Druga kvalitativna analiza sadržaja obuhvatit će selekciju tekstova u kojima je vidljiv element neke od teorija zavjere, zajedno sa njihovim komentarima. Taj skup tekstova ćemo zatim koristiti za analizu diskursa teorija zavjere.

Treća analiza će biti analiza diskursa tj. koje su to teorije zavjera bile ključne i njihova obilježja. U radu će se uključiti u matricu istraživanja svi diskursi koji se pojavljuju kao teorije zavjera vezane uz pandemiju, a koji su navedeni na službenim stranicama Europske komisije https://ec.europa.eu/info/identifying-conspiracy-theories_hr (prikazano na Grafikonu 11).

S obzirom da u radu postoji nekoliko razina istraživanja, prva faza istraživanja uključivala je prikupljanje i analiziranje relevantne literature koja se odnosi na teorijske radove o analizi diskursa općenito, analizi medijskog diskursa i teorijama zavjera.

Druga faza uključuje kvantitativno izlistavanje svih tekstova na odabranim online portalima prema ključnim riječima. U ovoj fazi će se probrati svi tematski 'koronavirus' tekstovi iz cjelokupnog korpusa članaka sedam medijskih portala u analiziranom periodu, a koji se temelje na ključnim riječima koje se tiču COVID-19. Izlistani tekstovi će biti prikazani u pripadajućoj matrici sa njihovim osnovnim metapodacima (URL, izvor, naslov, autor, datum).

Nakon što se izvrši prvi kvantitativni odabir tekstova, pristupa se kvalitativnoj selekciji tekstova u kojima je vidljiv element neke od teorija zavjere. Kriterij za selekciju i odabir tekstova je popis teorija zavjera vezanih uz pandemiju koje su navedene na službenim stranicama Europske komisije (tekstovi u kojima je jednostavno navedena pogrešna informacija ili nešto što je jednostavno vidljivo da nije tako duboko teorija zavjere neće se uzimati dalje u ovaj odabir). Ovom analizom sadržaja bit će obuhvaćeni i popratni komentari koji se pojavljuju pored nekih tekstova kako bi se vidjelo u kojoj mjeri su se čitatelji slagali ili protivili posredovanom sadržaju, odnosno u kojoj mjeri su komentari mogli dodatno osnažiti teorije zavjera u stavovima čitatelja te da li mediji svojom politikom moderiranja komentara na portalima sprječavaju širenje teorija zavjere.

Treća faza bit će analiza diskursa ključnih teorija zavjera na odabranim karakterističnim tekstovima za koje se prema svim kriterijima prethodne analize sadržaja i preporuka EK utvrdi da imaju elemente teorija zavjera. Odabrani tekstovi će se analizirati metodologijom analize diskursa o teorijama zavjere kojom će se istražiti različite elemente ili aspekte diskursa svake od identificiranih teorija zavjera.

Nakon provedenih analiza odredit će se koja su obilježja teorija zavjera, koje su teorije bile najzastupljenije, na koji način su posredovane i sa kakvim porukama, odnosno jesu li navedeni mediji svojim tekstovima širili ili pokušavali spriječiti širenje teorija zavjera.

S obzirom na to da mediji tijekom pandemije igraju veliku ulogu u informiranju javnosti, važno je istaknuti posredovanje informacija prema javnosti jer bi to moglo pridonijeti donošenju pravovaljanih i informiranih odluka. Velik dio djelovanja i interakcije u suvremenim društvima je 'posredovan', što znači da se koristi tehnologijama kopiranja koje šire komunikaciju i onemogućuju stvarnu interakciju između 'pošiljatelja' i 'primatelja'. Te tehnologije uključuju tisak, fotografiju, emitiranje i internet. Način na koji živimo u suvremenim društvima uvelike ovisi o posredovanim tekstovima, koji su također ključni u procesima upravljanja. (Luhmann 2000., McLuhan 1964., Silverstone 1999., Thompson 1995.). Da bismo utvrdili kako su mediji posredovali sadržaj u medijskom izvještavanju o teorijama zavjera o pandemiji bolesti COVID-19 u Hrvatskoj, koristili smo kritičku analizu diskursa temeljenu na Habermasovoj teoriji komunikativnog djelovanja.

5.1. Habermas i kritička teorija komunikacije

Ne može se govoriti o teoriji komunikacije, a ne govoriti o Habermasu. Također se ne može govoriti o kritičkoj teoriji, a da se ne govori o Habermasu. Habermasovo duboko bavljenje društvenom teorijom, političkom teorijom i teorijom komunikacije bila je jedna od najutjecajnijih teorija dvadesetog stoljeća u društvenim i humanističkim znanostima.

U 1920-im i 1930-im teoretičari Frankfurtske škole bavili su se marksističkim analizama društvenih i ekonomskih procesa i ispitivali ulogu pojedinca i grupe u odnosu na te procese. Mnogi mislioci povezani s Frankfurtskom školom usmjerili su svoje studije i istraživanja prema određenim aspektima komunikacije, uočavajući različite veze između povijesnih, društvenih i ekonomskih procesa koje su istraživali i komunikacije – među njima su Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, Walter Benjamin, Herbert Marcuse, Leo Lowenthal i Jurgen Habermas. Najvažniji koncepti za područje teorije komunikacije su Horkheimerove i Adornove ideje o kulturnoj industriji i masovnim medijima te Habermasovi pojmovi javne sfere i komunikativnog djelovanja.

Frankfurtska škola je bila formalni institut – Frankfurtski institut za društvena istraživanja – povezan sa Sveučilištem u Frankfurtu u Njemačkoj. Institut je osnovan 1923. kako bi proučavao radnički pokret i antisemitizam u Njemačkoj iz marksističke perspektive. Taj se fokus proširio, pod vodstvom Maxa Horkheimera 1930., kako bi obuhvatio niz ekonomskih, društvenih i političkih tema proučavanih s marksističkog stajališta. Kada su frankfurtski znanstvenici bili prisiljeni emigrirati (prvo u Ženevu 1933., a zatim u New York i Sveučilište Columbia 1935.) nakon uspona nacizma u Njemačkoj, postali su intenzivno zainteresirani za masovnu komunikaciju i medije kao strukture ugnjetavanja u kapitalističkim društvima. Tijekom ove faze znanstvenici su identificirali medije kao kulturnu industriju u kojoj nekoliko velikih korporacija, vođenih profitnim motivom, kontrolira potrošačke navike javnosti. Institut se vratio u Frankfurt 1949., a treća generacija započela je 1955. kada je Jurgen Habermas preuzeo vodstvo (Corradetti 2013, Garlitz, Kogler 2015). Četvrta generacija, koju je predvodio Rainer Forst, jedan od Habermasovih učenika, započela je neposredno prije Habermasovog umirovljenja 1994. Jedna od briga četvrte generacije je američki politički sustav i želja da se izgradi treća alternativa između liberalizma i komunitarizma.

Habermas ostaje najpoznatiji suvremeni frankfurtski znanstvenik i glasnogovornik frankfurtske škole; njegova teorija komunikativnog djelovanja i transformacije društva imala je značajan utjecaj u Europi i Sjedinjenim Državama u svim disciplinama, uključujući onu o komunikaciji. Njegova teorija crpi iz širokog raspona disciplinarnih područja kako bi predstavila koherentan kritički pogled na komunikaciju i društvo. Habermas smatra da se društvo mora shvatiti kao mješavina triju glavnih interesa – rada, interakcije i moći – koji su svi neophodni u društvu (Bolton 2005).

Habermas nije poznat samo po teoriji komunikativnog djelovanja (*The theory of communicative action*, 1984, 1987), koja je jedna od najutjecajnijih komunikacijskih teorija dvadesetog stoljeća i kojom je skrenuo pozornost na važnost integriranja komunikacije u kritičku teoriju društva, već i po svom ranijem djelu *The structural transformation of the public sphere* iz 1962 godine. Oba su rada postala ključna literatura u medijskim i komunikacijskim studijama.

Habermas u svojoj teoriji razlikuje instrumentalno (nesocijalno, usmjereno na uspjeh), strateško (socijalno, usmjereno na uspjeh) i komunikativno djelovanje (društveno, usmjereno na razumijevanje). Instrumentalno djelovanje prati tehničke načine djelovanja i procjenjuje učinkovitost intervencije u spletu okolnosti i događaja. Njegov cilj je postići uspjeh. Strateško djelovanje ima za cilj uspjeh i utjecaj, a ne razumijevanje, dok se komunikativno djelovanje tretira kao interakcija koja uključuje spremnost da se opravdaju tvrdnje o valjanosti odnosno kao djelovanje "usmjereno na postizanje razumijevanja" između pošiljatelja i primatelja u komunikacijskom procesu. Habermas shvaća instrumentalno djelovanje i komunikativno djelovanje kao dva temeljna aspekta društvene prakse. „Govorit ću o komunikativnom djelovanju kad god se djelovanje uključenih aktera ne koordinira kroz egocentrične kalkulacije uspjeha, već kroz radnje postizanja razumijevanja. U komunikativnom djelovanju sudionici nisu prvenstveno orijentirani na vlastite individualne uspjehe; oni slijede svoje individualne ciljeve pod uvjetom da mogu uskladiti svoje planove djelovanja na temelju zajedničkih definicija situacije.“ (Habermas, 1984., str. 285-286).

Također, u svojoj teoriji Habermas analizira uvjete procesa ljudske komunikacije putem ispitivanja govornih činova jer na jezik gleda kao na specifično ljudsko sredstvo razumijevanja. Jezična komunikacija je za Habermasa inherentno nedominantna, orijentirana na razumijevanje i postizanje dobrog društva. On esencijalizira jezičnu komunikaciju kao prirodno čistu, poštenu, dobru itd.: “ *Postizanje razumijevanja je inherentni telos ljudskog govora. Prirodno, govor i*

razumijevanje nisu povezani jedno s drugim kao sredstva za postizanje cilja. Ali koncept postizanja razumijevanja možemo objasniti samo ako odredimo što znači koristiti rečenice s komunikacijskom namjerom. Koncepti govora i razumijevanja recipročno se međusobno tumače.” (ibid, str. 287).

Habermas također pretpostavlja stanovitu lingvističnost iskustva (ibid, str. 94-95) i tvrdi da je jezik više od alata. Utjelovljuje uvjerenja i predrzumijevanja ispod razine svjesnog razmišljanja prije nego što se upotrijebi u bilo kakvom smislu poput alata. Unatoč tome, u ovoj pozadini predrzumijevanja, jezik se koristi za komunikaciju na više ili manje promišljene načine. Komunikativno djelovanje označava one dijelove komunikacije u kojima se govornici međusobno poštuju kao autonomna moralna bića. Kad god komuniciramo, svaki iskaz nosi nekoliko tvrdnji o valjanosti: tvrdnje o istini, legitimnosti i iskrenosti. Ova uporaba počiva na tri recipročne pretpostavke. Svaki komunikator od svog sugovornika pretpostavlja da (1) govori istinu, (2) da se ponaša prikladno u svjetlu društvenih normi kada govori i (3) da govori istinito ili iskreno (ibid, str. 99).

Upravo jedan važan aspekt teorije komunikativnog djelovanja prema Habermasu je koncept tvrdnji o valjanosti. On tvrdi da je komunikacija između govornika i slušatelja konstituirana postojanjem tri univerzalne tvrdnje o valjanosti koje su operativne u svakodnevnoj životnoj praksi: tvrdnje za istinom, legitimnosti i iskrenosti. Izraz 'tvrdnja valjanosti' nema uski logički smisao forme argumenata koji čuvaju istinu, već konotira bogatiju društvenu ideju – da tvrdnja (izjava) zaslužuje primateljevo prihvaćanje jer je opravdano ili istinito u nekom smislu, koji može varirati prema sferi valjanosti i dijaloškom kontekstu. Ove tvrdnje o valjanosti igraju temeljnu ulogu u komunikaciji prema Habermasu: *“Koncept komunikativnog djelovanja pretpostavlja jezik kao medij za neku vrstu postizanja razumijevanja, tijekom kojeg sudionici, kroz odnos prema svijetu, recipročno postavljaju tvrdnje o valjanosti koje se mogu prihvatiti ili osporiti. Tako govornik zahtijeva istinitost za izjave ili egzistencijalne pretpostavke, ispravnost za legitimno regulirane radnje i njihov normativni kontekst, te istinitost ili iskrenost za očitovanje subjektivnih iskustava.”* (ibid, str. 99, vidi tablicu 3). Istina se odnosi na "postojeće stanje stvari" (ibid, str. 88), normativna ispravnost, odnosno legitimnost, odnosi se na "primjerenost govora s njegovim kontekstom" (ibid, str. 99), a iskrenost se odnosi na "očiglednu namjeru govornika da stvarno misli i namjerava reći ono što je rečeno" (ibid).

Daljnji uvjet uspješne komunikacije, koji se u literaturi često ubraja u četvrtu tvrdnju o valjanosti, jest jasnoća ili razumljivost (ili dobra oblikovanost (*well-formedness*), kako je još Habermas naziva) (ibid, str. 39). To znači da ono što je rečeno ima jasno i koherentno značenje. Habermas tvrdi da je u svakom govornom činu ova tvrdnja već uključena, stoga je odvojena od tvrdnji o valjanosti. Habermas je u svojim kasnijim djelima razumljivost smatrao preduvjetom za komunikaciju, a ne tvrdnjom o valjanosti. Kako bi se postiglo uzajamno razumijevanje, treba dopustiti da se tvrdnje o valjanosti kritiziraju, identificiraju i ispravljaju. Ovaj mehanizam omogućuje proces postizanja razumijevanja, što u konačnici omogućuje društveno djelovanje temeljeno na međusobnom razumijevanju (ibid, uvod str. x-xi). Međutim, u ovom istraživanju 'razumljivost' se smatra ravnopravnom tvrdnjom i stoga se eksplicitno ovdje proučava kao četvrta tvrdnja o valjanosti, a mjerimo je prema dimenzijama stila i tona koje utječu na čitljivost tekstova.

Središnje mjesto u Habermasovu prikazu je tvrdnja da su imenovane tvrdnje o valjanosti dio pozadinske kulture svakodnevnih društvenih interakcija i obično ostaju neizrečene. Također, dio je prirode komunikacije da se ne slažemo uvijek oko tvrdnji o valjanosti svih izjava. Tek kada se pojave sukobi i neslaganja među pojedincima u njihovim uobičajenim interakcijama, te se tvrdnje eksplicitno iznose i tematiziraju. Za Habermasa, takvi sukobi i neslaganja podrazumijevaju pomak od obične komunikacijske prakse prema onome što se naziva diskursom, odnosno odvijanjem diskursa. Pojam "diskurs" koji koristi Habermas znači da sve uključene osobe moraju imati priliku sumnjati u istinitost tvrdnji, vjerodostojnost izraza i legitimnost interesa. Tek kada se daju uvjerljivi odgovori, komunikacija će se nastaviti. Diskurs označava procese dijaloga i argumentacije u kojima pojedinci razmjenjuju razloge za postupke čija valjanost može biti dovedena u pitanje tijekom uobičajenih interakcija. Upravo u svojoj aktivnosti rasuđivanja pojedinci reflektivno obraćaju pažnju na zahtjeve za istinom, ispravnošću i autentičnošću koji nadilaze kontekst i koji podupiru svakodnevnu komunikaciju (Habermas, 1998).

Različite tvrdnje o valjanosti iznesene u govornom činu procjenjuje slušatelj i on ih može prihvatiti ili osporiti. Habermas (1984) razlikuje tri razine reakcija u odnosu na percipirani govorni čin: 1) "Slušatelj razumije izgovoreno, to jest, shvaća značenje onoga što je rečeno" (ibid, str. 297), 2) "svojim 'da' ili 'ne' slušatelj zauzima stav o tvrdnji postavljenoj govornim činom, odnosno prihvaća ponudu govornog čina ili je odbija" (ibid) i 3) "kao posljedica postignutog dogovora, slušatelj usmjerava svoje djelovanje prema konvencionalno utvrđenim

obvezama” (ibid). Sa svojom drugom razinom, Habermas je formulirao važno operativno načelo za procjenu tvrdnji o valjanosti. Ako slušatelj prihvaća tvrdnje o valjanosti, tada zauzima poziciju 'da'. Ako slušatelj odbije bilo koju tvrdnju o valjanosti, tada zauzima poziciju 'ne' i pritom bi trebao iznijeti neku osnovu za svoje odbijanje. Na ovom načelu će se temeljiti analiza diskursa medijskog posredovanja kao i analiza diskursa pripadajućih komentara.

Iako su obično implicitne ili nesvjesne, ove tvrdnje igraju bitnu i pragmatičnu ulogu u svim društvenim interakcijama. Pretpostavke o istini omogućuju pojedincima interakciju u odnosu na objektivni svijet. Pretpostavke o ispravnosti omogućuju pojedincima interakciju u odnosu na društveni svijet. A oni koji se tiču iskrenosti omogućuju interakciju u odnosu na subjektivno iskustvo. Ovi odnosi između različitih svjetova (domene stvarnosti) omogućuju pojedincima da koordiniraju svoje djelovanje s obzirom na te različite sfere postojanja (tablica 3). I to čine putem mogućnosti davanja dobrih razloga za tvrdnje, u očekivanju uspjeha boljeg argumenta, bez obzira na vrstu korištenog diskursa (ibid, str. 237-238). Drugim riječima, kad nešto kaže, akter uvijek misli ne samo na nešto u objektivnom svijetu, već i na nešto u društvenom svijetu i nešto u subjektivnom svijetu. Govorni činovi, dakle, služe, ili uvijek obuhvaćaju tri svijeta, (a) uspostavljanju i obnovi međuljudskih odnosa, o nečemu u društvenom svijetu; (b) predstavljati ili pretpostaviti stanja i događaje, odnos prema nečemu u svijetu postojećih stanja stvari, objektivnom svijetu; (c) manifestirati doživljaje – odnos prema nečemu u subjektivnom svijetu (ibid, str. 308).

Tvrdnje o valjanosti	Funkcije jezika	Svjetovi (domene stvarnosti)	Sfere kulturnih vrijednosti
Istina	Kognitivna uporaba	Objektivni svijet	Znanost i tehnologija
Ispravnost (legitimnost)	Interaktivna uporaba	Društveni svijet	Pravo i moral
Iskrenost	Ekspresivna uporaba	Subjektivni svijet	Umjetnost i književnost

Tablica 3. Tvrdnje o valjanosti i njihovi odnosi s jezičnim funkcijama, domenama stvarnosti, i kulturnim vrijednostima (prema Habermasu, 1984. str. 237-238, 329).

S obzirom na različite oblike diskursa prikladne za svakoga, ti odnosi u svijetu zahtijevaju različite oblike racionalnosti. Razum nije jedinstvena vještina, već je višestruka, a obuhvaća

primjenu razuma unutar triju različitih "kulturnih vrijednosnih sfera": znanosti i tehnologije, prava i morala te umjetnosti i književnosti. "Sa znanošću i tehnologijom, s autonomnom umjetnošću i vrijednostima ekspresivne samoprezentacije, s univerzalnim pravnim i moralnim prikazima, dolazi do diferencijacije triju vrijednosnih sfera, od kojih svaka slijedi svoju logiku." (ibid, str. 163-164) Svaka kulturno-vrijednosna sfera obavlja karakteristične funkcije i akumulira znanje i tradiciju. Habermas to tretira u smislu "diferencijacije strukturnih komponenti životnog svijeta". Ukratko, može se reći da se sporazumno motivirano djelovanje koje se temelji na komunikacijskoj racionalnosti može postići kada govorni činovi koji obuhvaćaju tri dimenzije svijeta, svijet oko nas ili objektivni svijet, svijet prema drugim subjektima ili društveni svijet, i svijet prema našoj vlastitoj namjeri ili subjektivnom svijetu, zadovoljavaju i jamče potencijalnu provjerljivost i kritičnost svih tvrdnji o valjanosti (ibid, str. 75).

Sve ovo ilustrira smisao u kojem komunikativno djelovanje nije samo apstraktan, formalan proces, već oblik ponašanja koji se pretpostavlja u svakodnevnoj interakciji pripadnika svih skupina koje surađuju u normalnoj proizvodnji i reprodukciji društva. Također, naglašava način na koji društvene vrijednosti nisu puki stavovi ili mišljenja. Društvene vrijednosti odraz su društvene strukture, duboko ugrađene u identitete formirane tijekom rane socijalizacije, iako podložne promjenama kroz sazrijevanje. Također su predmet estetske refleksije, odnosno predmet javnog izražavanja koji, s jedne strane predstavlja društveni status quo, a sa druge strane olakšava društvenu promjenu.

Skup tvrdnji o valjanosti mora biti temelj diskursa između pošiljatelja i primatelja kako bi se raspravljena pitanja riješila konsenzusom. Kršenje ovih preduvjeta za komunikativno djelovanje može dovesti do nedostatka povjerenja s obje strane i ne rezultirati konsenzusom (ibid, str.10). U ovakvoj situaciji može doći do krize vjerodostojnosti, pri čemu mediji ne ispunjavaju očekivanja publike. Slijedeći Habermasovu ideju komunikativnog djelovanja, možemo zaključiti da se vjerodostojnost u komunikaciji može ponovno uspostaviti ako se mediji i publika uključe u komunikativno djelovanje. Stoga, ako pošiljatelj kao i primatelj u komunikacijskom procesu ispunjavaju sve četiri tvrdnje o valjanosti, istinu, iskrenost, legitimnost i razumljivost, može se postići međusobni konsenzus i razumijevanje, a time i vjerodostojnost. Drugim riječima, kako bi se postigla situacija komunikativne racionalnosti gdje se može odvijati otvoreni diskurs koji u konačnici vodi prema moralnom legitimitetu,

medijski tekstovi trebaju biti istiniti, odražavati iskrenost, biti prikladni u društvenom kontekstu i razumljivi svim sudionicima.

Za usporedbu, temeljni i profesionalni standardi novinarskog izvještavanja kako ih navodi Malović (2005), jesu istinitost, poštenje, točnost, uravnoteženost i nepristranost. Prema Maloviću, standard istinitosti podrazumijeva da svaka informacija mora biti istinita, ukoliko nije istinita, nije vijest. Budući da se novinarstvo temelji na informiranju javnosti o činjenicama koje su se dogodile, bez istinitog izvještavanja nema novinarstva. (ibid, str. 19). Kada govori o standardu poštenja, govori o jednoj od temeljnih zadaća novinarskog izvještavanja. Ovdje podrazumijeva da se od novinara očekuje da bude objektivan što znači da se ne smije zalagati ni za jedno stajalište, već treba pokušati događaj prikazati na što vjerodostojniji način (ibid, str. 25). Standard točnosti je važna karakteristika vijesti u kojoj svaka navedena pojedina činjenica treba biti točna (ibid, str. 31). Budući da se u procesu pisanja vijesti nerijetko događaju pogreške pri pisanju, novinar je naknadno dužan ispraviti netočnu činjenicu, odnosno informaciju kako bi ona bila vjerodostojna. Standard uravnoteženog izvještavanja postiže se predočenjem svih strana događaja o kojem se piše te provjerom informacija iz više od jednog izvora (ibid, str. 37). Uravnoteženost u izvještavanju potrebna je kako bi se u situacijama poput, primjerice sukoba, prikazala različita stajališta suprotstavljenih strana, te kako bi se na taj način javnosti osigurale informacije raznih kutova gledišta. Kada govori o standardu nepristranosti ističe da se nepristranost može uočiti u situaciji u kojoj novinar pri izvještavanju ne pokazuje naklonost niti jednoj od strana upletenih u vijest o kojoj obavještava (ibid, str. 42). Temelj, ali i svrha novinarskog izvještavanja je upravo u prikazivanju informacije onakve kakva je, bez dodatnih uljepšavanja ili nametanja subjektivnih stajališta i komentara samog novinara.

Ukoliko ove standarde novinarskog izvještavanja povežemo sa Habermasovim konceptualnim kategorijama tvrdnji o valjanosti i konstruktima, vidimo da se oni međusobno preklapaju. Obzirom je ranije spomenuto kako će se tvrdnja 'razumljivosti' mjeriti prema dimenzijama stila i tona koje utječu na čitljivost tekstova, ovdje ćemo uz navedene standarde novinarskog izvještavanja prema Maloviću, konstrukt razumljivosti pridružiti kao standard novinarsko-publicistički stil. Promatrajući jezik kao standard, on je definiran pojmovima uzusa („ono kako se obično govori“), norme („ono kako treba govoriti“) i kodifikacije („ono kako se mora govoriti“): te kategorije zapravo uređuju prostor javne komunikacije. Upravo jezik kao standard, pokrivajući sferu javne komunikacije, opslužuje pojedina područja društvene djelatnosti i života: znanost, administrativne i poslovne urede, novinsko-publicističku

djelatnost, jezičnu umjetnost, svakodnevni život. Iz toga proistječe pet funkcionalnih stilova: 1. znanstveni, 2. administrativno-poslovni, 3. novinarsko-publicistički, 4. književnoumjetnički (beletristički) i 5. razgovorni. Upravo ovih pet stilova treba shvatiti kao ostvaraje standarda, jer nitko ne govori standardnim jezikom kao cjelinom, nego funkcionalnim stilovima koji su pak usklađeni sa zahtjevima različitih društvenih djelatnosti, odnosno života (Užarević, 2007). Isto tako, najnovija istraživanja sugeriraju da je za izradu kvalitetnih tekstova neophodno ovladati sedam vrsta znanja: znanjem o temi; lingvističkim znanjem, odnosno vladanjem leksičkim, pravopisnim i gramatičkim pravilima; retoričkim znanjem, koje se sastoji od određivanja svrhe teksta, argumenata i dokaza; diskurzivnim znanjem; poznavanjem žanra; poznavanjem procesa planiranja, tekstualizacije i strategija tekstualne revizije; i, konačno, metakognitivnim znanjem (Férez Vergara, Camacho Domínguez, 2022). Poznavanje jezika jedan je od najvažnijih atributa dobrog novinara. Novinarsko pisanje i izražavanje je proces koji uključuje različite oblike, publiku i svrhe. Novinarski stil standardiziran je način pisanja i izražavanja koji uključuje sposobnost prenošenja misli na način da ljudi i javnost razumiju stvari. To je aktivan proces izgradnje razumijevanja, a ne pasivan proces jednostavnog prepoznavanja riječi i ideja.

Stoga, ukoliko mediji u svojim izvještavanjima poštuju standarde stila, istinitosti, poštenja, točnosti, uravnoteženosti i nepristranosti, također se može zaključiti da se može postići međusobni konsenzus i razumijevanje sa publikom, a time i vjerodostojnost. Tako će se u ovoj analizi vjerodostojnost konceptualizirati i operacionalizirati uz pomoć teorije komunikativnog djelovanja koja naglašava komunikacijsku srž koncepta pomoću navedena četiri konstrukta sa pripadajućim standardima koje ćemo promatrati kao dimenzije koncepta vjerodostojnosti (tablica 4).

Konceptualna kategorija	Konstrukt	Standard
Tvrdnje o valjanosti	Istina	Istinitost, točnost
	Legitimnost	Nepriistranost, Uravnoteženost
	Iskrenost	Poštenje
	Razumljivost	Novinarsko-publicistički stil

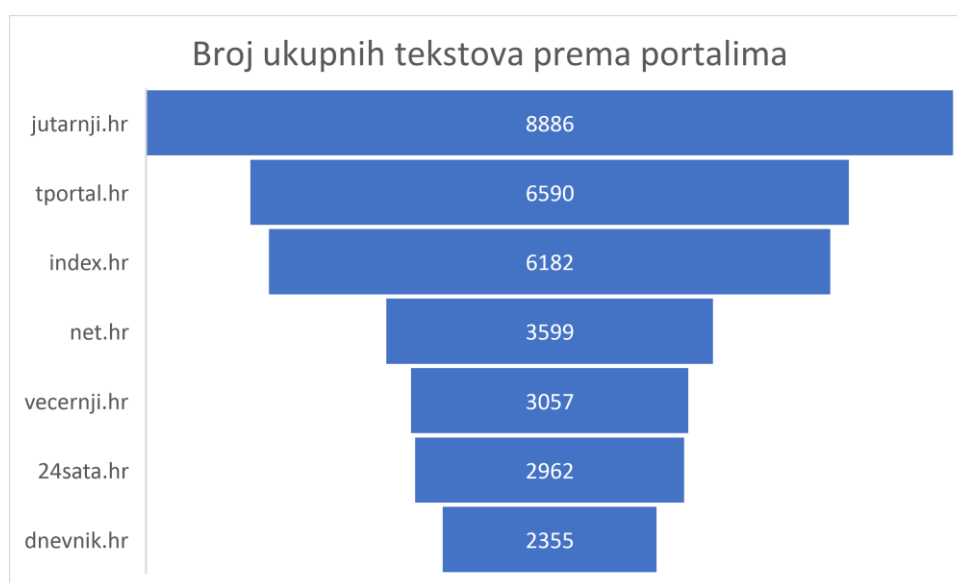
Tablica 4. Tvrdnje o valjanosti kao dimenzije koncepta vjerodostojnosti

Također, kao što je ranije opisano i kako naglašava Habermas, postizanje razumijevanja inherentan je telos ljudskog govora. Pojmovi govora i razumijevanja recipročno se međusobno tumače. Drugim riječima, društveno djelovanje temelji se na idejama razumijevanja i racionalno motiviranog dogovora. Habermas to naziva procesom komunikativne racionalnosti, u smislu da u komunikaciji svaki pojedinac cijeni racionalno izražavanje ostalih članova. To je racionalnost koju Habermas naziva argumentiranim govorom i djelovanjem koje opravdava mogućnost kritike tvrdnji o valjanosti i treba biti povezano s tri dimenzije, naime, vanjskim, unutarnjim i društvenim svjetovima koji su usmjereni na usklađivanje djelovanja postizanjem međusobnih razumijevanja. Ovaj pojam obuhvaća sljedeće važne ideje: prvi je argument, razlog ili racionalnost; drugo su tvrdnje o valjanosti; i treće su tri dimenzije koje predstavljaju nešto u svijetu, govornikove namjere i uspostavljanje legitimnih međuljudskih odnosa. To je govorni čin koji je povezan sa svjetskim dimenzijama. U konačnici, način komunikacije.

Zaključno, ova se analiza temelji na Habermasove četiri tvrdnje o valjanosti. Cilj je identificirati te tvrdnje, koristeći se kvantitativnim i kvalitativnim metodama, i time objasniti posredovane pretpostavke tekstova i diskursa. Tvrdnje o valjanosti otkrivaju se i kodiraju korištenjem konstrukta za svaku od četiri tvrdnje: istinitost, legitimnost, iskrenost i razumljivost. Uz konstrukte smo dodali i navedene novinarske standarde. Kako bismo lakše identificirali tvrdnje, konstrukte i standarde smo raščlanili prema komponentama kojima smo dodijelili pripadajuće parametre varijable (prilog 1). Na temelju tih varijabli tekstovi su kodirani i utvrđene su tvrdnje o valjanosti u svakom tekstu, odnosno da li su mediji posredovali ovu temu i sadržaj – razumljivo, istinito, iskreno i legitimno što će u konačnici pomoći dati odgovore na istraživačka pitanja. Drugim riječima, svaka tvrdnja o valjanosti primijenjena je kao analitički instrument kroz koji se kritički analiziraju medijski tekstovi i njihovo posredovanje sadržaja o pandemiji bolesti COVID-19 u RH. Glavna prednost ovakvog pristupa kritičkoj analizi diskursa u odnosu na tradicionalne metode je ta što omogućuje analizu većeg korpusa tekstova, kao u ovom slučaju.

5.2. Priprema skupa podataka⁴⁴

Ideja za pronalazak svih tematskih 'koronavirus' članaka u korpusu skupljenih tekstova s 21 novinskog portala koje je prikupio TakeLab za potrebe svojih istraživanja temeljila se na ključnim riječima koje se tiču koronavirusa i njihovom lematiziranom poklapanju s lematiziranim naslovom, tekstom ili tagovima koje neki članci imaju, u periodu od 25.02.2020. do 05.07.2021. Za lematizaciju⁴⁵ je korišten MOLEX, standardni lematizator za hrvatski jezik. Obzirom je ovo već bio skup tekstova tematski vezan uz COVID-19, primijenjen je klasifikator koji je TakeLab ranije razvio za svoje potrebe, na cijeli korpus za ekstrakciju 'koronavirus' članaka u navedenom periodu za sedam novinskih portala: 24sata.hr, Index.hr, Jutarnji.hr, Net.hr, Dnevnik.hr, Tportal.hr i Vecernji.hr. Od ukupno 142.311 tekstova u tom periodu, njih 33.631, odnosno 23,63% je izdvojeno kao 'koronavirus' tematski tekstovi. Broj tekstova koje je klasifikator pronašao prema izvorima prikazan je na grafikonu 7.

Grafikon 7. Prikaz ukupnog broja 'koronavirus' tematskih tekstova prema izvorima

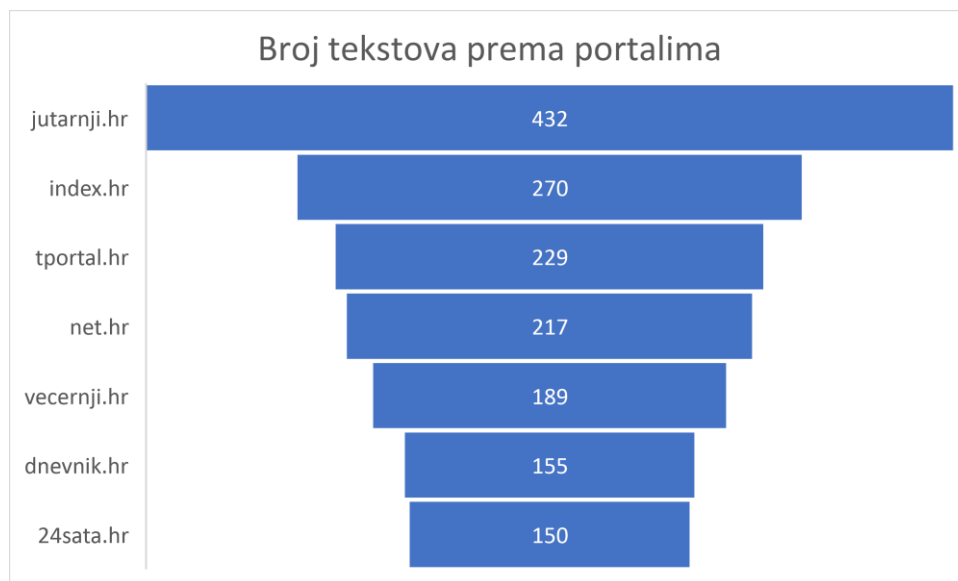
⁴⁴ U pripremi skupa podataka neprocjenjivi obol je dao stručni tim TakeLab-a, Laboratorija za analizu teksta i inženjerstvo znanja sa Fakulteta elektrotehnike i računarstva Sveučilišta u Zagrebu. Kreativna istraživačka grupa specijalizirana za obradu prirodnog jezika, strojno učenje i analitiku teksta čija je misija pomoći ljudima da često razumiju velike količine nestrukturiranih podataka izraženih prirodnim jezikom. Ovim putem im se još jednom srdačno zahvaljujem na pruženoj pomoći u prikupljanju podataka, pogotovo prof. dr. sc. Janu Šnajderu koji je sve ovo koordinirao te kolegi Davidu Dukiću na realizaciji i koji je zaslužan za ovaj prikaz same pripreme i prikupljanja podataka koji ovdje koristim. Ekstrakcija 'koronavirus' članaka za potrebe ovog istraživanja napravljena je iz ukupnog korpusa tekstova koje je TakeLab prikupio sa 21 novinskog portala za potrebe svojih istraživanja.

⁴⁵ lingv. postupak svođenja riječi na osnovni oblik;

https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=e19kUBc%25253D

Sljedeći korak je bila primjena metode lematiziranih pogodaka s ključnim riječima na ovaj dobiveni korpus tekstova u svrhu pronalaska članaka o teorijama zavjera. Metoda je koristila 34 ključne riječi koje su tražene u naslovu, tekstu članka te tagovima. Poklapanje je brojano i za naslov i tekst i tagove: na primjer ako se ključna riječ “5G” pojavila i u naslovu i u tekstu i u tagovima članka, brojana je kao 3 poklapanja. Međutim, ako se ključna riječ “5G” pojavila više puta unutar naslova, teksta ili tagova zasebno, nije brojana više puta već samo jednom. S obzirom na to da su članci o koronavirusu već izvučeni primjenom klasifikatora i vjerojatnost lažnih pozitiva je minimizirana, uzeti su svi članci koji su imali barem jedno poklapanje s nekom od 34 definiranih ključnih riječi kako bi se dobilo što više članaka o teorijama zavjera.

U ukupnom korpusu od 33.631 koronavirus tekstova primjenom ove metode pronađeno je 1.642 tekstova, odnosno 4.88% koronavirus tekstova spominje ključne riječi koje se tiču teorija zavjera. Kao što je vidljivo iz prikaza, i u jednom i u drugom korpusu najviše tekstova je objavio portal jutarnji.hr.

Grafikon 8. Broj tekstova o teorijama zavjera prema portalima

Kako korpus od 1.642 teksta nije prevelik, odlučeno je da će se ručnom inspekcijom pregledati i eliminirati lažne pozitive.

6. ISTRAŽIVANJE MEDIJSKOG POSREDOVANJA TEORIJA ZAVJERA O PANDEMIJI BOLESTI COVID-19 U HRVATSKOJ

Istraživanjem medijskog posredovanja teorija zavjera o pandemiji COVID-19 u Hrvatskoj obuhvaćeno je 403 teksta sa elementima teorija zavjera (24,54%) koji su objavljeni od veljače do srpnja 2020. godine na sedam najčitanijih internetskih hrvatskih portala, dok su ostali tekstovi iz ovog korpusa vezani uz lažne vijesti i dezinformacije, njih 1.239 (75,46%). Dakle, statističke jedinice su objavljeni članci, njih 403. O tim je člancima prikupljeno četrdesetak varijabli koje su registrirane u Excel datoteci, dok je statistička analiza napravljena u SPSS programu (IBM SPSS Statistics 25, SPSS Inc., Chicago, IL, SAD). Grafički prikazi su izrađeni pomoću Microsoft Office Excel 2010. (Microsoft Corporation, Redmont, WA, SAD) i SPSS programa. Također, koristili smo program SPSS kako bi analizirali teme i podteme kvantitativno (na temelju njihovog broja pojavljivanja u člancima) i kvalitativno (na temelju konteksta). Pomoću navedenih alata i kodiranih varijabli došli smo na kraju do zaključaka o tome kako su mediji posredovali sadržaj u medijskom izvještavanju o teorijama zavjera o pandemiji bolesti COVID-19 u Hrvatskoj.

Metode statističke analize koje su ovdje korištene su:

a) deskriptivne metode (tabelarni i grafički prikazi, postoci, srednje vrijednosti i mjere disperzije);

b) inferencijalne metode (hi-kvadrat test i test razlike proporcija za velike nezavisne uzorke).

Zaključci u vezi razlika i povezanosti među varijablama doneseni su na uobičajenom nivou signifikantnosti od 0,05 odnosno uz pouzdanost od 95%.

Rezultati analize su izneseni i opisani u tri poglavlja:

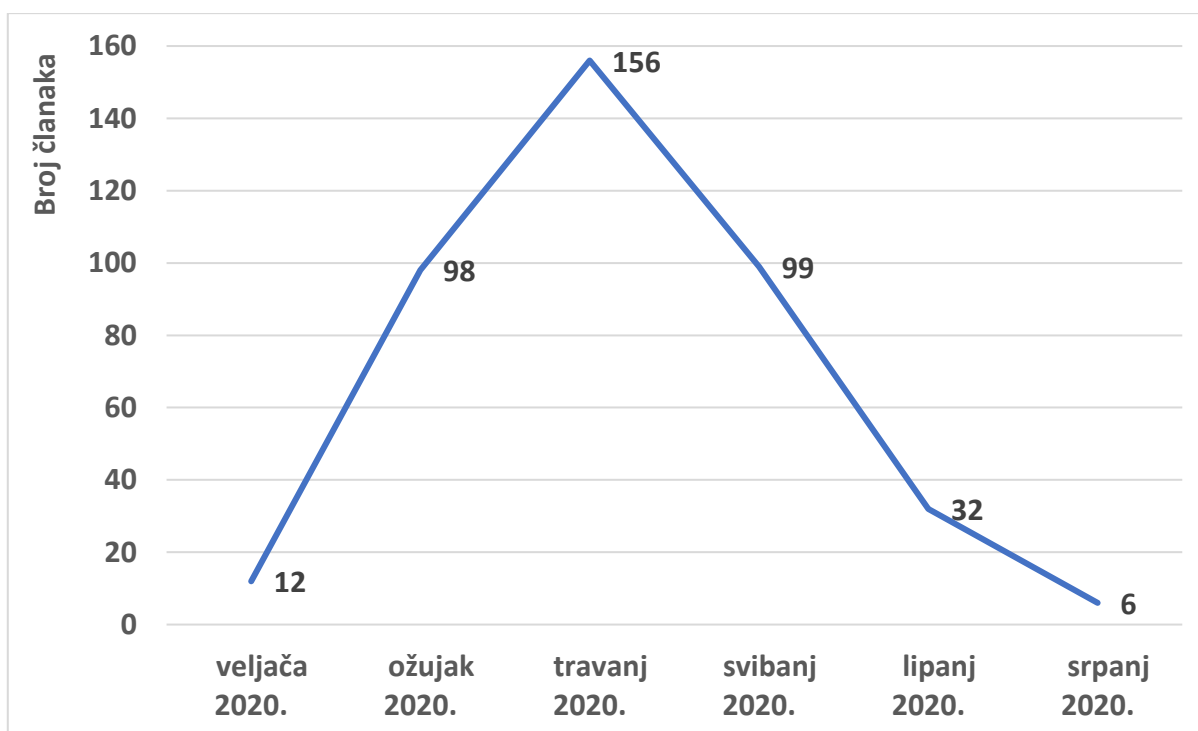
- deskriptivna statistička analiza podataka
- inferencijalna statistička analiza podataka i
- kritička analiza diskursa

6.1. Deskriptivna statistička analiza podataka

Prvu skupinu podataka o internetskim člancima u ovom istraživanju činila je 161 agencijska vijest (40%), 230 autorskih tekstova (57%) i 11 komentara (3%). Na kojim su portalima oni objavljeni kao i mjeseci objave vidljivi su iz tablice 5. kao i iz grafikona 9. koji prikazuje vrijeme nastajanja, 'procvata' i opadanje tekstova o teorijama zavjera.

Varijabla i oblik varijable	Broj ispit.	% ispit.
Portal:		
24sata.hr	31	8
dnevnik.hr	29	7
index.hr	100	25
jutarnji.hr	104	26
net.hr	52	13
tportal.hr	45	11
večernji.hr	42	10
Ukupno	403	100
Mjesec objave:		
veljača 2020.	12	3
ožujak 2020.	98	24
travanj 2020.	156	39
svibanj 2020.	99	25
lipanj 2020.	32	8
srpanj 2020.	6	2
Ukupno	403	100

Tablica 5. Analizirani uzorak tekstova prema portalu na kojem su objavljeni i prema mjesecu objave ($n = 403$)

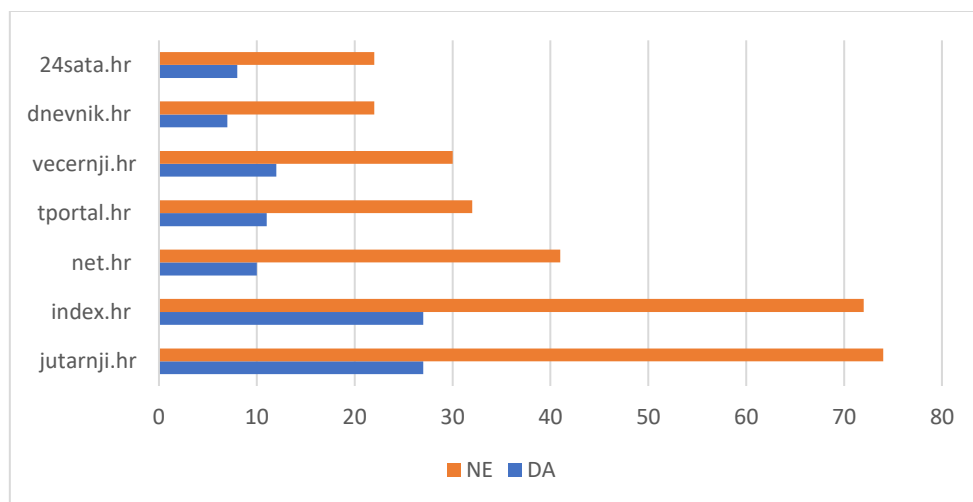
Grafikon 9. Broj tekstova na temu teorije zavjera koji su objavljeni na sedam najčitanijih portala u Hrvatskoj u 2020.g.

Drugu skupinu podataka čine oni koji su dobiveni analizom teksta. Njom se došlo do niza informacija koje su navedene u nastavku ovog prikaza prikupljenih podataka za ukupno razmatranih 403 članka.

Analiza varijable koja vrednuje spominju li se u tekstu teorije zavjera pokazala je kako 90,8% tekstova izravno spominje teorije zavjera, dok 9,2% tekstova neizravno upućuje na teorije zavjera. Podaci koji prikazuju spominje li određeni tekst samo općenito koncept teorije zavjere ili konkretno navodi neku od teorija zavjera prikazani su u tablici 6., dok su na grafikonu 10. prikazani podaci distribuirani prema izvorima. Vidljivo je kako većina izvora navodi neku od teorija zavjera ili više njih u svojim tekstovima.

DA	102	25,31%
NE	301	74,69%

Tablica 6. Spominje li tekst samo općenito koncept teorije zavjere

Grafikon 10. Spominje li tekst samo općenito koncept teorije zavjere prema izvorima

Analiza tema teorija zavjera koje se pojavljuju u tekstovima prikazana je u tablici 7. (navedene su samo najbrojnije teme, neki članci spominju više TZ).

TZ da ekspertne elite proizvode bolesti za koje već imaju lijekove i samo čekaju pravi trenutak kad će ih plasirati na tržište kako bi enormno zaradili	11	2,64%
TZ da je koronavirus pušten iz laboratorija i donesen u Kinu preko Svjetskih vojnih igara održanih u Wuhanu u listopadu 2019.	9	2,16%
TZ da je virus namjerno proširen ili da je njegova prirodna brzina širenja umjetno povećana kako bi se naštetilo što većem broju ljudi (npr. putem 5G mreže)	51	12,26%

TZ da se određene sanitarne mjere za suzbijanje širenja virusa koriste za namjerno nanošenje štete društvu ili kontroliranje društva (npr. cjepiva, maske)	130	31,25%
TZ da su virus umjetno stvorile (npr. u laboratoriju) osobe koje imaju određeni interes kao što je smanjenje svjetskog stanovništva	75	18,03%
TZ koja tvrdi kako je na dijelu globalna zavjera promoviranja remdesivira umjesto hidroksiklorokina kao lijeka za COVID-19, sve s ciljem da 'globalistička kabala' diskreditira Trumpa i provede svoj plan o ovladavanju svijetom	7	1,68%
TZ se u tekstu spominje samo općenito	102	24,52%
Ostalih 14 TZ	31	9,13%
Ukupno	416	100,00%

Tablica 7. Teme teorija zavjera koje se pojavljuju u tekstovima

Prema ovoj analizi vidljivo je da se najviše pisalo o teoriji zavjere koja kaže da se određene sanitarne mjere za suzbijanje širenja virusa koriste za namjerno nanošenje štete društvu ili kontroliranje društva (npr. cjepiva, maske), u 31% tekstova. Sljedeće dvije o kojima se najviše pisalo jesu teorije zavjera koje zagovaraju da su virus umjetno stvorile (npr. u laboratoriju) osobe koje imaju određeni interes kao što je smanjenje svjetskog stanovništva, u 18% tekstova te da je virus namjerno proširen ili da je njegova prirodna brzina širenja umjetno povećana kako bi se naštetilo što većem broju ljudi (npr. putem 5G mreže), u 12% tekstova. Ovom analizom smo utvrdili kako su tri teorije zavjera vezane uz COVID-19 o kojima se najviše piše u analiziranim tekstovima upravo one na koje Europska komisija najviše upozorava na svojim stranicama, kako je opisano u uvodu rada i kako je prikazano na grafikonu 11.

Grafikon 11. teorije zavjera vezane uz COVID-19 o kojima se najviše piše u analiziranim tekstovima

Teorija zavjere koja kaže da se sanitarne mjere za suzbijanje širenja virusa koriste za namjerno nanošenje štete društvu ili kontroliranje društva (npr. cjepiva, maske) najviše je spominjana u tekstovima Indexa sa 31,5%, a najmanje u tekstovima Dnevnik.hr-a sa 7%. Druga najzastupljenija teorija zavjere najviše je spominjana u tekstovima portala Jutarnji.hr sa 40%, a najmanje u tekstovima Dnevnik.hr-a sa 3%. Teorija zavjere koja tvrdi da je virus namjerno proširen ili da je njegova prirodna brzina širenja umjetno povećana kako bi se naštetilo što većem broju ljudi (npr. putem 5G mreže) kao treća najzastupljenija teorija također se najviše spominje u tekstovima portala Jutarnji.hr sa 22%, a najmanje u tekstovima sa Večernji.hr sa 10%. Posljednja u ovom nizu i četvrta po redu teorija zavjere najviše je spominjana u tekstovima Indexa sa 27%, a najmanje u tekstovima Net.hr-a u kojima se uopće ne spominje.

Od ostalih teorija zavjera koje su zastupljene u manjem broju pojavljivanja, izdvajaju se one koje tvrde:

- da je Netflix stvorio COVID-19 kako bi podigao gledanost svog dokumentarnog programa (serija 'Pandemija: Kako spriječiti širenje'), a onda tijekom lockdowna podigao gledanost cijelog kataloga pa tako i profit kompanije
- da je serija Dead Zone iz 2003. predvidjela pandemiju
- da je vlada Italije čekala da Juventus ponovo preuzme prvo mjesto Serie A kako bi prekinula prvenstvo
- da su Rusi imali lijek za ovu pandemiju znatno ranije negoli je ona počela (Arbidol)
- da su tvorci hit Disneyjevog filma Tangled (Vrlo zapetljana priča) znali da dolazi koronavirus
- da turistički konkurenti koriste (loše organizirani) turnir u Zadru protiv nas (RH)
- da je pandemija namjerno tempirana upravo u vrijeme Brexita, odnosno izlaska Velike Britanije iz Europske unije, kako bi time pojačala njezin globalni status
- da je pojava virusa 'osveta' za homoseksualizam
- da je epizoda Simpsona iz 1993. predvidjela globalnu epidemiju koronavirusa
- da je korona zapravo zavjera farmaceutske industrije kojom vlada "svjetska vlada"
- da je njemačka Vlada još prije osam godina prognozirala koronu i da u vezi s novim koronavirusom postoji tajni plan njemačke vlade
- da je COVID-19 stvoren u Institutu Pirbright u Wokingu kao biološko oružje
- o umiješanosti Židova u širenje bolesti u zlonamjerne i financijske svrhe

- da se cjepiva i lijekovi namjerno skrivaju kako bi se nastavilo širenje i naudilo što većem broju ljudi

Prema jednom od tri osnovna istraživačka pitanja ovog rada koje glasi: (3) Postoji li razlikovanje globalnih i lokalnih teorija zavjera i u kojem omjeru su one zastupljene u analiziranim medijima?, analizom je utvrđeno da su u tekstovima zastupljene dvije lokalne teorije zavjera, a to su:

1. da turistički konkurenti koriste (loše organizirani) turnir u Zadru protiv nas (RH) (index.hr, 23. lipanj 2020; <https://www.index.hr/vijesti/clanak/korona-u-zadru-ce-jos-danima-biti-udarna-vijest-u-svijetu-strucnjak-objasnio-zasto/2192586.aspx>)
2. TZ da se korona širi "putem svile" - koronavirus se pojavljuje na početku, sredini i na kraju Novog puta svile (jutarnji.hr, 12. travanj 2020; <https://www.jutarnji.hr/vijesti/pandemija-pokrenula-lavinu-teorija-zavjere-strucnjak-objasnjava-zasto-padaju-na-plodno-tlo-prvo-treba-razlikovati-opravdane-od-neopravdanih-teorija-10197250>)

O tome kako su pojedinačno ovi tekstovi posredovali navedene teorije zavjera, prikazat ćemo u poglavlju sa kritičkom analizom diskursa.

Analizom smo uspjeli utvrditi razlike između globalnih i lokalnih teorija zavjera iako se ne radi o statistički značajnoj pojavi. Obzirom kako se u analiziranom periodu radi o samom početku pandemije, zastupljenost lokalnih teorija zavjera je vrlo mala, a za očekivati je da bi se ovaj broj povećao istraživanjem duljeg razdoblja pandemije.

U svim analiziranim tekstovima spominje se ukupno 59 osoba koje su na neki način vezane uz neku od navedenih teorija zavjera, odnosno u 57% tekstova se spominje neka osoba, dok se u 43% tekstova ne spominje niti jedna osoba. U tablici 8. su prikazane osobe koje se spominju u najvećem broju članaka.

Bill Gates	29	7,20%
David Icke	8	1,99%
Donald Trump	39	9,68%
Ivan Pernar	8	1,99%
Jair Bolsonaro	6	1,49%
Novak Đoković	9	2,23%

Tony Cetinski	18	4,47%
Wiz Khalifa	5	1,24%
Dejan Lovren	17	4,22%
ostali pojedinci (njih 50 koji se spominju u 90 članaka)	90	22,33%
ne spominje se neki pojedinac	174	43,18%
Ukupno	403	100,00%

Tablica 8. Najčešće spominjane osobe koje su vezane uz neku od navedenih teorija zavjera

Osoba koja se najviše spominje u tekstovima je bivši američki predsjednik Donald Trump, a slijede ga prema broju spominjanja Bill Gates, Tony Cetinski, Dejan Lovren, Novak Đoković itd. Iz analize tekstova vidljivo je da se Donald Trump najviše spominje u korelaciji sa teorijama zavjera koje se nalaze u tablici 9.

TZ da su virus umjetno stvorile (npr. u laboratoriju) osobe koje imaju određeni interes kao što je smanjenje svjetskog stanovništva	19	48,72%
TZ koja tvrdi kako je na dijelu globalna zavjera promoviranja remdesivira umjesto hidroklorokina kao lijeka za COVID-19, sve s ciljem da “globalistička kabala” diskreditira Trumpa i provede svoj plan o ovladavanju svijetom	7	17,95%
TZ se u tekstu spominje samo općenito	7	17,95%
TZ da se određene sanitarne mjere za suzbijanje širenja virusa koriste za namjerno nanošenje štete društvu ili kontroliranje društva (npr. cjepiva, maske)	4	10,26%
TZ da je koronavirus pušten iz laboratorija i donesen u Kinu preko Svjetskih vojnih igara održanih u Wuhanu u listopadu 2019	1	2,56%
TZ da je virus namjerno proširen ili da je njegova prirodna brzina širenja umjetno povećana kako bi se naštetilo što većem broju ljudi (npr. putem 5G mreže)	1	2,56%
Ukupno	39	100,00%

Tablica 9. Donald Trump u korelaciji sa teorijama zavjera

Najviše se spominje u tekstovima portala Jutarnji.hr (38%), a najmanje u tekstovima na Večernji.hr (5%). Bill Gates se spominje u nešto manjem broju članaka, a najviše se pojavljuje u tekstovima Tportala (21%), a najmanje (10%) u tekstovima Net.hr-a. U tablici 10. su prikazane teorije zavjera koje se dovode u korelaciju sa Billom Gatesom.

TZ da se određene sanitarne mjere za suzbijanje širenja virusa koriste za namjerno nanošenje štete društvu ili kontroliranje društva (npr. cjepiva, maske)	21	72,41%
TZ da je virus namjerno proširen ili da je njegova prirodna brzina širenja umjetno povećana kako bi se naštetilo što većem broju ljudi (npr. putem 5G mreže)	4	13,79%
TZ da su virus umjetno stvorile (npr. u laboratoriju) osobe koje imaju određeni interes kao što je smanjenje svjetskog stanovništva	2	6,90%
TZ da je korona zapravo zavjera farmaceutske industrije kojom vlada "svjetska vlada"	1	3,45%
TZ se u tekstu spominje samo općenito	1	3,45%
Ukupno	29	100,00%

Tablica 10. Bill Gates u korelaciji sa teorijama zavjera

Ono što povezuje ostale navedene osobe iz analize je također zajednička korelacija prema teorijama zavjera koje tvrde da se određene sanitarne mjere za suzbijanje širenja virusa koriste za namjerno nanošenje štete društvu ili kontroliranje društva (npr. cjepiva, maske), da ekspertne elite proizvode bolesti za koje već imaju lijekove i samo čekaju pravi trenutak kad će ih plasirati na tržište kako bi enormno zaradili, da su virus umjetno stvorile (npr. u laboratoriju) osobe koje imaju određeni interes kao što je smanjenje svjetskog stanovništva te da je virus namjerno proširen ili da je njegova prirodna brzina širenja umjetno povećana kako bi se naštetilo što većem broju ljudi (npr. putem 5G mreže).

Teorije zavjera koje su navedene u tekstovima odnose se na sljedeće institucije (nabrojene su samo najčešće):

Institut za virologiju u Wuhanu	25	6,20%
Vlada NR Kine	8	1,99%
ostalih devet institucija se spominju u 16 članaka	16	3,97%
u vezi TZ ne spominje se nijedna institucija	354	87,84%
Ukupno	403	100,00%

Tablica 11. Institucije koje se spominju u tekstovima

Prema tome, u vezi teorija zavjera se spominje 11 institucija u 49 tekstova (12,2% tekstova) dok se u 354 teksta (87,8% tekstova) ne spominje nijedna institucija. Analiza varijable (tablica 12) koja vrednuje da li tekst promiče neku od teorija zavjera utvrđeno je kako je samo jedan tekst u toj funkciji, dok ostalih 402 ne promiče niti jednu od navedenih teorija zavjera.

DA	1	0,25%
NE	402	99,75%
Ukupno	403	100,00%

Tablica 12. Da li tekst promiče neku od teorija zavjera

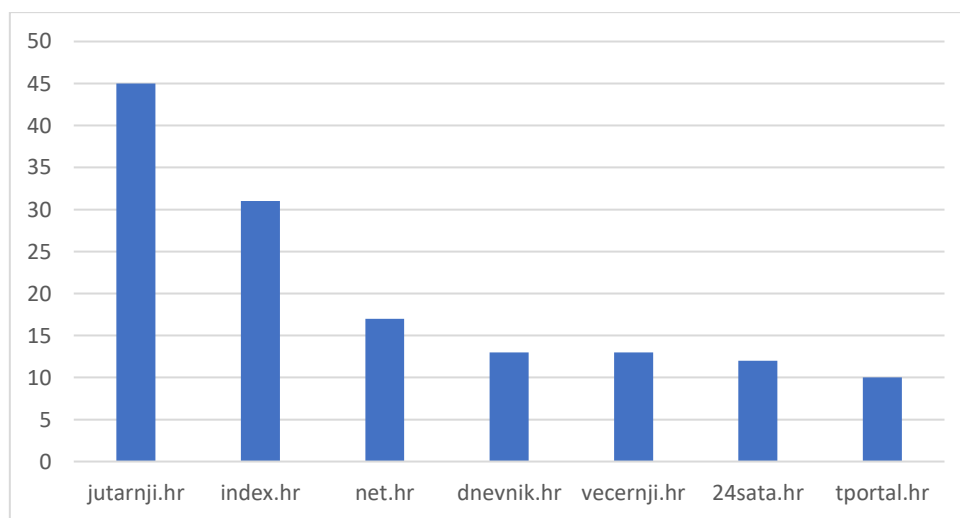
Pomoću varijable koja vrednuje da li tekst pokušava razotkriti teorije zavjera utvrđene su sljedeće frekvencije:

DA	312	77,42%
NE	2	0,50%
Ni DA ni NE	89	22,08%
Ukupno	403	100,00%

Tablica 13. Da li tekst pokušava razotkriti teorije zavjera

Iz podataka je vidljivo kako 77,5% tekstova pokušava primjenom neke od ranije navedenih strategija razotkriti teorije zavjera, dok je u dva teksta to propušteno napraviti. Podatak koji se odnosi na 22% tekstova sa odgovorom 'ni DA ni NE' uglavnom se odnosi na tekstove u kojima se teorija zavjere spominje općenito samo kao koncept.

Sljedeća varijabla mjerila je da li se u naslovu spominje teorija zavjere. Prema prikupljenim podacima, u 35% naslova se spominje teorija zavjere, dok se u 65% naslova ne spominje. Grafikon 12. prikazuje ovu frekvenciju prema izvorima. Vidljivo je kako portal Jutarnji.hr u svojim naslovima najviše spominje teorije zavjera (32%), dok ih najmanje (7%) u naslovima spominje Tportal.

Grafikon 12. Spominje li se u naslovu teorija zavjera – frekvencija prema izvorima

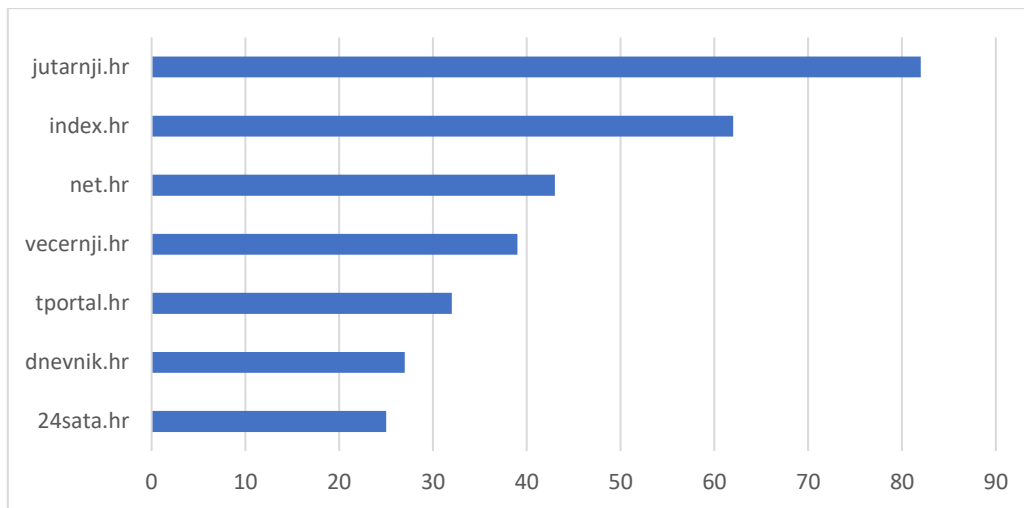
Teorija zavjere koja se najviše spominje u 35% naslova je teorija zavjere koja tvrdi da se određene sanitarne mjere za suzbijanje širenja virusa koriste za namjerno nanošenje štete društvu ili kontroliranje društva (npr. cjepiva, maske). U 26% naslova se spominje teorija zavjere koja tvrdi da su virus umjetno stvorile (npr. u laboratoriju) osobe koje imaju određeni interes kao što je smanjenje svjetskog stanovništva dok se u 22% naslova spominje teorija zavjere koja tvrdi da je virus namjerno proširen ili da je njegova prirodna brzina širenja umjetno povećana kako bi se naštetilo što većem broju ljudi (npr. putem 5G mreže). Ostale teorije zavjera spominju se u preostalih 17% naslova.

Iduća varijabla izravno se naslanjala na prethodnu analizu o tome jesu li u naslovu istaknute osnovne činjenice, a ne teorije zavjera te je utvrđeno kako je u 90% tekstova naslov neutralan i odgovara sadržaju teksta, dok se u 10% slučajeva radi o senzacionalnim naslovima (tablica 14). Također, među ovim naslovima nije pronađen niti jedan *clickbait* naslov.

naslov je neutralan (koji odgovara sadržaju teksta)	361	89,58%
naslov je senzacionalan (koji 'nabijava' tekst)	42	10,42%
<i>clickbait</i> naslov (ima jako malo veze sa onim što je osnovni sadržaj)	0	0,00%
Ukupno	403	100,00%

Tablica 14. Jesu li u naslovu istaknute osnovne činjenice

Varijablom jesu li u samom tekstu ponovljene osnovne činjenice na temelju provjerenih informacija moglo se utvrditi kako je to slučaj u 99,3% tekstova, dok je u 0,7% slučajeva to bilo teško odrediti. Daljnjom analizom željelo se utvrditi postoje li u tekstu upozorenja na postojeće povezane teorije zavjere prije njihovog navoda te je sljedećom varijablom utvrđeno kako u 77% tekstova postoji upozorenje prije samog navoda teorija zavjera, dok u 23% tekstova to nije slučaj, odnosno ne postoji upozorenje prije samog navoda. Frekvencija ove varijable prema izvorima prikazana je na grafikonu 13.

Grafikon 13. *Postoji li u tekstu upozorenje na postojeće povezane teorije zavjera prije njihovog navoda – frekvencija prema izvorima*

Iz grafikona je vidljivo kako su upozorenja na postojeće povezane teorije zavjera prije njihovog navoda najzastupljenija u tekstovima portala Jutarnji.hr sa 26% (82 teksta), a najmanje su korištena u tekstovima portala 24sata.hr sa 8% (25 tekstova). Varijablom koja vrednuje postoji li u tekstu objašnjenje kako te teorije zavaravaju utvrđene su sljedeće frekvencije:

DA	272	67,49%
NE	131	32,51%
Ukupno	403	100,00%

Tablica 15. *Postoji li u tekstu objašnjenje kako teorije zavjera zavaravaju*

Analizom podataka utvrđeno je također da najviše objašnjenja kako te teorije zavaravaju daje 25% tekstova Jutarnji.hr (69 tekstova), dok najmanje objašnjenja daje 7% (18 tekstova) Dnevnik.hr-a. Sljedećim pregledom podataka utvrđeno je kakav je sveukupno ton i stil analiziranih tekstova. Ova varijabla pokazala je kako je 98,3% tekstova stilski opisano kao odmjerenim, nepristranim, uravnoteženim i korektnim dok je 1,7% opisano jednodimenzionalnim. Sljedeće što se željelo utvrditi je postoje li ili da li se navode u tekstu znanstveni dokazi. Analiza je pokazala da u 54% tekstova znanstveni dokazi postoje ili se navode, a u 46% tekstova znanstveni dokazi ne postoje ili se ne navode. Iduća varijabla analizirala je postoje li ili da li se navode u tekstu imenovani službeni izvori. Slično kao i u prethodnoj varijabli, podaci su pokazali kako se u 78% slučajeva navode imenovani službeni izvori, dok u 22% to nije slučaj. Analiza podataka je pokazala kako se najviše imenovanih

službenih izvora navodi u 28% tekstova sa Jutarnji.hr, dok se i ovdje samo u 3% tekstova Dnevnik.hr-a navodi najmanje imenovanih službenih izvora.

Sljedeći korak u analizi bio je utvrditi postoje li ili se navode u tekstu u slučajevima netočnih informacija izvori objave i/ili društvena mreža koja je to prva objavila. Analiza ove varijable pokazala je kako je u 24% slučajeva objavljen izvor takve objave, dok u 16% izvor nije bio naveden. U ostalim tekstovima ovo nije bilo primjenjivo jer se u njima nisu izravno spominjale takve vrste objava. Izvori koji su se najčešće spominjali u navedenim slučajevima prikazani su u tablica 16.

Facebook	40	35,09%
Twitter	23	20,18%
Instagram	12	10,53%
YouTube	11	9,65%
Fox News	8	7,02%
WhatsApp	8	7,02%
ostali	12	10,51%
Ukupno	114	100,00%

Tablica 16. Izvori objave i/ili društvena mreža koja je prva objavila netočnu informaciju, a koja je opisana u tekstu

Pod 'ostali' se nalazi osam izvora koji se pojavljuju u malom broju članaka (Fresh Press, Infowars, Reddit, Sputnik, Wallstreet-Online, Weibo, Telegram i TikTok) koji se pojavljuju u malom broju članaka (u svega 12 članaka). Ono što se još analiziralo kao zasebna varijabla je jesu li novinari, u slučaju objave netočnih informacija vezanih uz neku od teorija zavjera, objavili ispravak. Analizom se utvrdilo kako su svi tekstovi prenijeli točne informacije te tako nije bilo potrebe za naknadnom objavom ispravka čime se ispoštovao novinarski standard točnosti kao važna karakteristika izvještavanja u kojem svaka navedena pojedina činjenica treba biti točna.

Treću skupinu prikupljenih podataka čine oni o komentiranju članaka od strane čitatelja, uz napomenu da će u zasebnom poglavlju o ovoj temi biti više riječi kako bi se predstavili nalazi kritičke analize diskursa komentara. Prvi podatak koji o tome treba ovdje navesti je da je 55,8% tekstova imalo mogućnost komentiranja, dok 44,2% tekstova nije dalo tu mogućnost čitateljima (225 da, 178 ne, što daje navedene postotke). Iste frekvencije od 225 i 178 imamo i kod varijable

koja odgovara na pitanje trebaju li se čitatelji ulogirati radi pisanja komentara (225 trebaju, 178 ne trebaju). Ukupno je analizirano 5077 komentara.

Slijedi prikaz podataka o broju komentara koje su napisali čitatelji. Umjesto apsolutnih i relativnih frekvencija ovdje se navode deskriptivni pokazatelji (tablica 17) kao i odgovarajući apsolutni i relativni pokazatelji (tablica 18).

Deskriptivni pokazatelj	Ukup.broj komentara po 1 tekstu	Broj komentara po 1 tekstu		
		koji podržavaju TZ	koji negiraju TZ	koji su neutralni
Aritmetička sredina	22,6	4,0	2,3	17,0
Medijalna vrijednost	0	0	0	0
Modalna vrijednost	0	0	0	0
Minimalna vrijednost	0	0	0	0
Maksimalna vrijednost	561	103	51	419
Standardna devijacija	60,2	12,5	7,3	45,5

Tablica 17. Deskriptivni pokazatelji za distribucije broja komentara po jednom članku

U tablici 17 nalaze se deskriptivni pokazatelji za četiri distribucije. Prvu distribuciju čini 403 teksta koji su imali od 0 do čak 561 komentar, prosječno po 22,6 komentara po tekstu. Polovica tekstova je imala 0 komentara, dok je druga polovica članaka imala 0 ili više komentara (medijan). Najčešći broj komentara je bio nula (mod). Standardna devijacija (prosječno odstupanje od prosjeka) je vrlo velika. Ona je obično dva do tri puta manja od aritmetičke sredine, ali ovdje su standardne devijacije čak dva do tri puta veće od aritmetičke sredine. To znači da je disperzija vrlo velika odnosno da aritmetičke sredine nisu reprezentativne srednje vrijednosti već je bolje koristiti medijane. Oni su pak nula u sve četiri distribucije pa nije vidljiva razlika između njih. Važno je uočiti da su komentari pretežno neutralni (prosječno po 17 neutralnih komentara po članku). Zatim slijede po brojnosti komentari koji podržavaju teorije zavjera, a tek potom oni koji ih negiraju ($17,0 > 4,0 > 2,3$).

Deskriptivni pokazatelj	Ukupan broj tekstova	Broj tekstova		
		negativan stav u komentari ma prema tekstu/autoru/temi	pozitivan stav u komentari ma prema tekstu/autoru/temi	neutralan stav u komentar ima prema tekstu/autoru/temi
Broj tekstova s mogućnosti komentiranja bez komentara	138	0	0	0
Broj tekstova s mogućnosti komentiranja sa komentarima	87	49	2	36
Broj tekstova koji se nisu mogli komentirati	178	0	0	0
Ukupan broj tekstova	403	49	2	36
% tekstova s mogućnosti komentiranja bez komentara	34	0	0	0
% tekstova s mogućnosti komentiranja sa komentarima	22	56	2	41
% tekstova koji se nisu mogli komentirati	44	0	0	0
Ukupan % tekstova	100	56	2	41
% tekstova s mogućnosti komentiranja bez komentara	61	0	0	0
% tekstova s mogućnosti komentiranja sa komentarima	39	56	2	41
Ukupan % tekstova u kojima prevladava pozitivan, neutralan ili negativan stav čitatelja u komentarima prema tekstu/autoru/temi	100	56	2	41

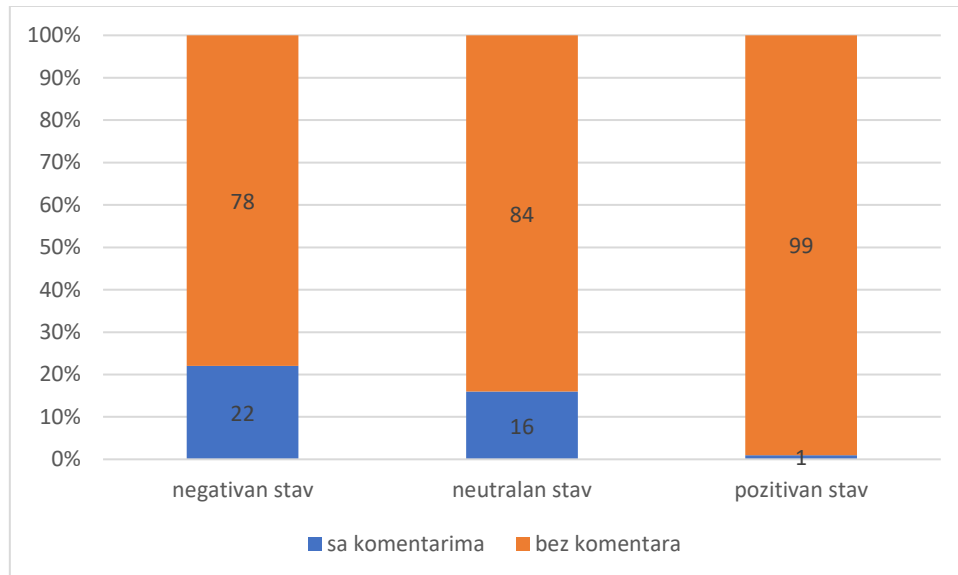
Tablica 18. *Apsolutni i relativni pokazatelji za strukturu članaka prema broju komentara (n = 403)*

Pogledamo li postotke u posljednja tri retka tablice 18. zaključit ćemo da prevladavaju tekstovi bez komentara (61%), a tek onda tekstovi sa komentarima (39%). Ti su postoci prikazani i grafički strukturnim stupcima (grafikon 14). Na kraju se u vezi komentara na tekstove o teorijama zavjera ovdje mogu još iznijeti podaci o prevladavajućem stavu čitatelja u njihovim komentarima. Od 403 teksta njih 316 ili nema komentara ili komentar nije bilo moguće dati. Preostalih 87 tekstova imalo je sljedeći općeniti prevladavajući stav u komentarima prema tekstu/autoru/temi:

pozitivan	2	2%
neutralan	36	41%
negativan	49	56%

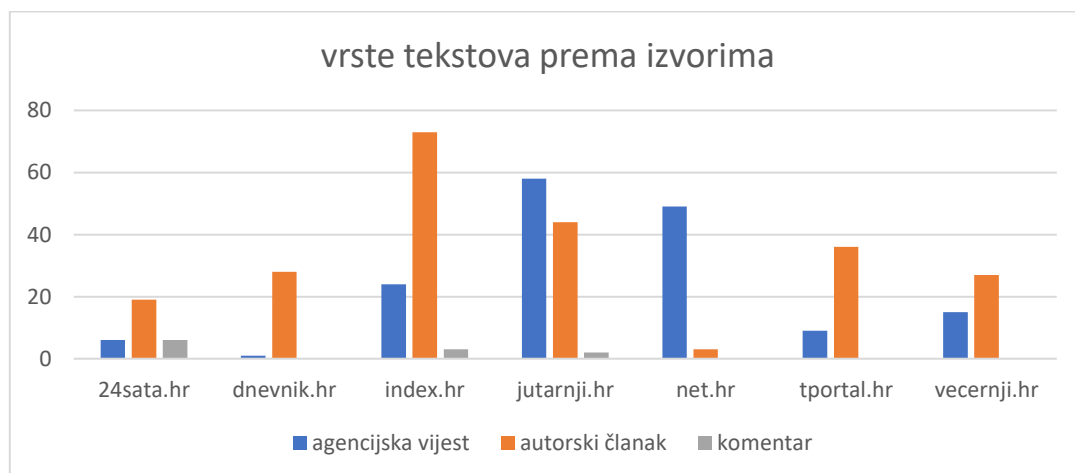
Tablica 19. *Općeniti prevladavajući stav u komentarima prema tekstu/autoru/temi*

Dakle, u tekstovima o teorijama zavjera prevladavaju negativni komentari čitatelja prema tekstu ili autoru. Zbog toga je proporcija negativnih komentara kao relevantna veličina uspoređivana u inferencijalnoj statističkoj analizi u sljedećem poglavlju.

Grafikon 14. Udio komentiranih članaka (u postocima) u ukupnom broju članaka koji su se mogli komentirati – po vrstama članaka na vodoravnoj osi (225 članaka čine 100%)

Na kraju ovog poglavlja prikazat će se još rezultati varijable koja je mjerila vrste tekstova prema izvorima (grafikon 15).

Grafikon 15. Vrste tekstova prema izvorima

Iz podataka je vidljivo kako se najčešće radilo o agencijskoj vijesti, autorskom članku i komentaru. Najveću zastupljenost autorskih tekstova tako ima portal Index.hr sa 73 teksta od

ukupno 230 autorskih tekstova sa svih portala. Najmanje ih ima portal Net.hr, samo tri autorska teksta. Agencijskim vijestima najviše se koristi portal Jutarnji.hr koji ih je objavio 58 od ukupno 162 agencijske vijesti sa svih portala. Najmanje agencijskih vijesti ima portal Dnevnik.hr, samo jednu. Što se tiče komentara, najviše ih ima portal 24sata.hr, šest od ukupno 11 komentara sa svih portala, a najmanje ih ima na Jutarnji.hr, tri komentara.

6.2. Inferencijalna statistička analiza podataka

Ova je analiza napravljena različitim metodama pa su rezultati prezentirani u nekoliko skupina prema tome koja je metoda korištena. Prvu skupinu analiza čine hi-kvadrat testovi kojima je svrha provjeriti postoji li statistički značajna povezanost između nekih nominalnih varijabli ($p < 0,05$) ili te povezanosti nema ($p > 0,05$). Podaci za ovu analizu smještaju se u kombinirane tablice (tablice kontingencije) sa različitim brojem kolona odnosno redova.

R b.	Varijable u kontingencijskoj tabeli	Format konting. tabele	n	χ^2	df	p	korekt. testa
1.	Mjesec objave (II,III,IV,V,VI,VII) Izvor (7 portala)	6 x 7	403	44,312	30	0,045*	ne (45%)
2.	Spominje li se općen. koncept TZ Izvor (7 portala)	2 x 7	403	1,424	6	0,964	da

Tablica 20. Rezultati hi-kvadrat testova

Napomene: n = veličina uzorka u testu; χ^2 = hi-kvadrat vrijednost dobivena u testu; df = broj stupnjeva slobode; p = vjerojatnost odbacivanja istinite nul hipoteze o nepostojanju povezanosti između varijabli;

* statistička značajnost do 5%; ** statistička značajnost do 1%; *** statistička značajnost do 0,1%

Test je korektan ukoliko je kod njegovog izvođenja bilo manje od 20% očekivanih frekvencija manjih od 5. Ukoliko je više od 20% očekivanih frekvencija bilo manje od 5 test nije korektan. Postotak očekivanih frekvencija koje su manje od 5 odštampan je u zagradi ispod riječi „ne“.

Zaključci na osnovu rezultata navedenih u tablici 20. su sljedeći:

1. Između mjeseca objave i izvora objave postoji statistički značajna povezanost ($p = 0,045$). U čemu se sastoji ta povezanost može se zaključiti prema frekvencijama u kontingencijskoj tablici 21. Skoro svi portali su najviše članaka sa temom o nekoj teoriji zavjere objavili u travnju 2020. godine, 39% od svih 403 članka. Međutim, neki su portali tada imali i više od tih 39% članaka, a neki i manje:

24sata.hr i dnevnik.hr su imali 48% članaka u tom mjesecu,

net.hr je imao 44% članaka u tom mjesecu,

jutarnji.hr je imao 41% članaka u tom mjesecu,
dok su index.hr, tportal.hr i večernji.hr imali ispod 39% članaka u tom mjesecu.

Mjesec objave	Izvor							Ukupno
	24sata.hr	dnevnik.hr	index.hr	jutarnji.hr	net.hr	tportal.hr	večernji.hr	
II 2020.	1	-	7	1	2	1	-	12
III 2020.	9	5	22	29	10	14	9	98
IV 2020.	15	14	37	43	23	13	11	156
V 2020.	6	7	20	25	12	13	16	99
VI 2020.	-	3	14	4	5	3	3	32
VII 2020.	-	-	-	2	-	1	3	6
Ukupno	31	29	100	104	52	45	42	403

Tablica 21. Broj tekstova prema mjesecu objave i prema izvoru ($n = 403$)

2. Između spominjanja općenitog koncepta teorije zavjere i izvora objave ne postoji statistički značajna povezanost ($p = 0,964$).

Drugu skupinu analiza čine testovi razlike proporcija. Navedene analize imaju svrhu utvrditi jesu li proporcije članaka određenih karakteristika slučajno različite ($p > 0,05$) ili je ta razlika statistički značajna ($p < 0,05$). Izvedeno je nekoliko takvih testova, a njihovi su rezultati navedeni u tablici 22. ispod koje su interpretirani dobiveni rezultati.

R b	Varijabla	Izvor (portal)	Broj teks.	Proporcija	χ^2	p
1.	Prevladavajući negativan stav čitatelja prema tekstu ili autoru u njihovima komentarima	24sata.hr dnevnik.hr index.hr jutarnji.hr net.hr tportal.hr večernji.hr	31 29 100 104 52 45 42	16/31 = 0,516 0/29 = 0 16/100 = 0,160 0/104 = 0 1/52 = 0,019 0/45 = 0 16/42 = 0,381	90,261	<0,001***
2.	Članci u kojima se pokušava razotkriti TZ	24sata.hr dnevnik.hr index.hr jutarnji.hr net.hr tportal.hr večernji.hr	31 29 100 104 52 45 42	25/31 = 0,806 23/29 = 0,793 70/100 = 0,700 82/104 = 0,788 42/52 = 0,808 32/45 = 0,711 38/42 = 0,905	2,025	0,917
3.	Navode li se u tekstu	24sata.hr dnevnik.hr index.hr	31 29 100	16/31 = 0,516 7/29 = 0,241 53/100 = 0,530		

znanstveni dokazi	jutarnji.hr	104	64/104= 0,615	9,346	0,155
	net.hr	52	32/52 = 0,615		
	tportal.hr	45	18/45 = 0,400		
	večernji.hr	42	28/42 = 0,667		

Tablica 22. Rezultati analize pomoću testa razlike između tri i više proporcija ($n = 403$)

Napomena: * statistička značajnost do 5%; ** statistička značajnost do 1%; *** statistička značajnost do 0,1%

Zaključci u vezi rezultata koji se nalaze u tablici 22. su sljedeći:

1. U prethodnim je prikazima deskriptivnih veličina utvrđeno da prevladava općenito negativan stav čitatelja prema tekstu ili autoru ($49/87 \times 100 = 56,3\%$). Analizom prevladavajućeg negativnog stava čitatelja u njihovim komentarima utvrđeno je da od 403 članka u njih 49 prevladava negativan stav što iznosi 12,2%. Međutim, taj je postotak vrlo različit kod pojedinih izvora (portala) jer varira od 0% (dnevnik.hr, jutarnji.hr, tportal.hr) do čak 51,6% (24sata.hr). Pomoću hi-kvadrat testa za testiranje značajnosti razlike između tri i više proporcija utvrđeno je da je ta razlika statistički značajna ($p < 0,001$ $\chi^2 = 90,261$ $df = 6$ $n = 403$) i da je osrednje jačine ($\Phi = 0,47$ $C = 0,43$). Dakle, prevladavajući negativan stav čitatelja prema prema tekstu ili autoru u njihovim komentarima značajno je različit po pojedinim portalima. Najmanji je na portalima dnevnik.hr, jutarnji.hr i tportal.hr, a najveći je na portalu 24sata.hr.
2. Naredna analiza pomoću t-testa razlike proporcija je da li tekst pokušava razotkriti teorije zavjera. Utvrđeno je da se to pokušava u 312 tekstova, tj. u njih 77,4% što je prosjek za sve izvore (portale). U tablici je pod rednim brojem 2 navedeno sedam različitih proporcija članaka koji pokušavaju razotkriti teorije zavjera. One variraju od 0,700 (70%) kod portala index.hr do 0,905 (90,5%) kod portala večernji.hr koji to pokušava najviše od svih drugih portala. Razlika između navedenih proporcija nije statistički značajna ($p = 0,917$).
3. Sljedeća analiza pomoću t-testa razlike proporcija je da li se u tekstu navode znanstveni dokazi protiv iznesenih teorija zavjera. Utvrđeno je da je to učinjeno u 218 članaka, tj. u njih 54,1% što je prosjek za sve izvore (portale). U tablici je pod rednim brojem 3 navedeno sedam različitih proporcija članaka koji navode znanstvene dokaze protiv iznesenih teorija zavjera. One variraju od 0,241 (24,1%) kod portala dnevnik.hr do 0,667 (66,7%) kod portala večernji.hr koji to izvodi najviše od svih drugih portala. Međutim, razlika između navedenih sedam proporcija nije statistički značajna ($p = 0,155$).

6.3. Primjena i rezultati kritičke analize medijskog diskursa temeljene na Habermasovoj teoriji komunikativnog djelovanja

Tvrdnje o valjanosti pomažu nam izmjeriti i kritički analizirati diskurs medijskog posredovanja o pandemiji COVID-19 u Republici Hrvatskoj na odabranim hrvatskim online portalima odnosno da li su mediji posredovali ovu temu i sadržaj – razumljivo, istinito, iskreno i legitimno, prema načelima Habermasove etike diskursa. Kako bi se istražili ovi navodi i pitanja, osmišljena je metodologija koja koristi Habermasovu teoriju komunikativnog djelovanja i tvrdnje o valjanosti kao okvir za procjenu medijskog diskursa, odnosno svaka tvrdnja o valjanosti primijenjena je kao analitički instrument kroz koji se kritički analiziraju medijski tekstovi i njihovo posredovanje sadržaja o pandemiji bolesti COVID-19 u RH.

U čitavoj bazi podataka sa 403 novinarska teksta i sa 40 varijabli o svakom članku odabrano je 14 varijabli za ovu analizu. Prilikom same izrade matrice i kodiranja varijabli, bitan podatak za primjenu ove metode je bilo dodjeljivanje pripadajućeg ID broja svakom analiziranom tekstu, kao i dodjeljivanje konstrukta pripadajućoj varijabli. One su zatim svrstane u četiri konstrukta (domene) prema sljedećoj shemi te su bodovane kako slijedi (tablica 23):

	Konstrukt	Varijable obuhvaćene konstruktom	Broj odgovora DA koji nosi po 1 bod ^{*)}	Uk.
1.	Istina	V7 (da li tekst promiče neku od teorija zavjera)	402	1475
		V8 (da li tekst pokušava razotkriti teorije zavjera)	312	
		V10 (naslov je neutralan (koji odgovara sadržaju teksta))	361	
		V11 (jesu li u samom tekstu ponovljene osnovne činjenice na temelju provjerenih informacija)	400	
2.	Iskrenost	V2 (spominju li se u tekstu teorije zavjera)	366	1607
		V3 (spominje li tekst samo općenito koncept teorije zavjere)	293	
		V9 (spominje li se u naslovu teorija zavjere)	141	
		V12 (postoji li u tekstu upozorenje na postojeće povezane teorije zavjera prije njihovog navoda)	310	
		V13 (postoji li u tekstu objašnjenje kako te teorije zavaravaju)	272	
		V27 (postoji li mogućnost komentiranja teksta)	225	
3.	Legitimnost	V15 (postoje li/navode li se u tekstu znanstveni dokazi)	218	

		V16 (postoje li/navode li se u tekstu imenovani službeni izvori)	316	759
		V28 (da li se čitatelj mora ulogirati pod svojim imenom ili korisničkim računom da bi komentirao)	225	
4.	Razumljivost	V14 (ton i stil teksta)	396	396
		S v e u k u p n o	4237	4237

Tablica 23. Rezultati analize pripadajućih varijabli prema konstruktima

Napomena: *) Kod većine varijabli odgovor DA donosi po 1 bod. Izuzetak su varijable V7 i V3 kod kojih odgovor NE donosi po 1 bod.

Prema tome, dodijeljeno je ukupno 4237 bodova za analiziranih 403 članka, prosječno 10,5 bodova po tekstu. Broj dodijeljenih bodova iznosio je:

Kod konstrukta 1	91% od maksimalno mogućih 1612 bodova (403 x 4 = 1612)
Kod konstrukta 2	66% od maksimalno mogućih 2418 bodova (403 x 6 = 2418)
Kod konstrukta 3	63% od maksimalno mogućih 1209 bodova (403 x 3 = 1209)
Kod konstrukta 4	98% od maksimalno mogućih 403 boda (403 x 1 = 403)
Sveukupno	75% od maksimalno mogućih 5642 boda (403 x 14 = 5642)

Prema analizi i bodovanju pripadajućih varijabli konstrukta 1, vidljivo je kako su mediji posredovali ovu temu i sadržaj istinito, obzirom na 91% od maksimalno mogućih bodova, što je ujedno i drugi najbolje ocijenjeni konstrukt. Također, podaci pokazuju kako mediji uz ovaj konstrukt ispunjavaju temeljne i profesionalne standarde novinarskog izvještavanja, standard istinitosti i točnosti.

Analizom te bodovanjem varijabli konstrukta 2, vidljivo je kako su mediji posredovali ovu temu i sadržaj iskreno. Obzirom na 66% od maksimalno mogućih bodova, što je ujedno i treći po redu najbolje ocijenjeni konstrukt, možemo zaključiti kako mediji uz ovaj konstrukt ispunjavaju temeljni i profesionalni standard novinarskog izvještavanja, standard poštenja.

Nakon analize i bodovanja varijabli koje pripadaju konstrukt 3, pri čemu je ovaj konstrukt najslabije bodovno prošao i nalazi se na četvrtom mjestu sa 63% od maksimalno mogućih bodova među konstruktima, podaci ipak pokazuju kako su mediji posredovali ovu temu i sadržaj legitimno. Također i u ovom slučaju možemo zaključiti kako mediji uz ovaj konstrukt ispunjavaju temeljne i profesionalne standarde novinarskog izvještavanja, standarde nepristranosti i uravnoteženosti.

Konstrukt koji je nakon analize i bodovanja dobio najveći broj bodova od maksimalno mogućih bodova je konstrukt 4 sa ostvarenih 98% bodova te se time smjestio na čelo prema broju bodova u ovoj analizi. I kod njega se može zaključiti kako su mediji posredovali ovu temu i sadržaj razumljivo te kako su uz ovaj konstrukt ispunili standard novinarskog izvještavanja, standard novinarskog stila.

Distribucije broja dodijeljenih bodova po pojedinim konstruktima prikazane su u tablici 24.

Broj bod.	Broj novinskih tekstova po pojedinim konstruktima				
	Istina	Iskrenost	Legitimnost	Razumljivost	Sveukupno
0	1	3	39	7	44
1	3	27	96	396	522
2	3	43	159	-	205
3	119	59	115	-	293
4	277	93	-	-	370
5	-	123	-	-	123
6	-	55	-	-	55
Uk.	403	403	403	403	1612

Tablica 24. Distribucije frekvencija po konstruktima i sveukupno

Na temelju primjene ove metode te nakon dobivenog ukupnog rezultata od 75% od maksimalno mogućih bodova, možemo zaključiti kako su analizirani mediji prema konstruktima istine, iskrenosti, legitimnosti te razumljivosti usmjereni na društveno komunikativno djelovanje koje je usmjereno na postizanje razumijevanja između pošiljatelja i primatelja u komunikacijskom procesu. Drugim riječima, potvrdili smo da je medijsko posredovanje teorija zavjera o pandemiji bolesti COVID-19 u Hrvatskoj razumljivo, istinito, iskreno i legitimno, prema načelima Habermasove etike diskursa. Poštujući ova načela i standarde možemo utvrditi kako su navedeni mediji svojim tekstovima pokušavali spriječiti širenje teorija zavjera.

Karakteristika	Konstrukt				
	1	2	3	4	Svega
Suma bodova	1475	1607	759	396	4237
Srednje vrijednosti:					
aritmetička sredina	3,66	3,99	1,88	0,98	10,5
medijan	4	4	2	1	3
mod	4	5	2	1	1
Mjere disperzije:					

najmanja vrijednost	0	0	0	0	0
najveća vrijednost	4	6	3	1	6
standardna devijacija	0,56	1,47	0,92	0,13	1,54
koeficijent varijacije	15%	37%	49%	13%	15%
Kolmogorov-Smirnovljev test:					
z vrijednost u testu	0,416	0,197	0,231	0,535	0,206
p vrijednost u testu	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
normalnost distribucije	ne	ne	ne	ne	ne
Ostalo:					
broj uključenih varijabli	4	6	3	1	14
postotak dodijelj.bodova	91%	66%	63%	98%	75%

Tablica 25. Deskriptivni pokazatelji distribucije bodova po konstruktima i sveukupno

Deskriptivni pokazatelji distribucije bodova po konstruktima i sveukupno prikazani su u tablici 25. Kako je vidljivo iz podataka, konstrukti sa manjim brojem varijabli imaju manju aritmetičku sredinu dok oni sa više varijabli imaju (očekivano) veću aritmetičku sredinu. Disperzija je umjerena, najveća je u konstruktima legitimnosti. Distribucije bodova pojedinih konstrukata kao i distribucija za sva četiri konstrukta zajedno (koncept vjerodostojnosti) nemaju sličnosti sa normalnom distribucijom ($p < 0,001$ u Kolmogorov-Smirnov testu). To onda znači da se u inferencijalnoj analizi ne mogu koristiti parametrijske već samo neparametrijske metode.

Obzirom kako je ranije utvrđeno ako pošiljalac kao i primatelj u komunikacijskom procesu ispunjavaju sve četiri tvrdnje o valjanosti, istinu, iskrenost, legitimnost i razumljivost, može se postići međusobni konsenzus i razumijevanje, a time i vjerodostojnost. Kako je na temelju kritičke analize diskursa utvrđeno da su mediji u komunikacijskom procesu razumljivo, istinito, iskreno i legitimno posredovali analizirani sadržaj, možemo zaključiti kako je postignuta i vjerodostojnost. Kako bi se ovo potvrdilo, a kako je ranije u poglavlju opisano, četiri izmjerena konstrukta promatrać se kao dimenzije koncepta vjerodostojnosti, što je već prikazano u opisu prethodne tablice 25. Kao što teorija komunikativnog djelovanja pretpostavlja, četiri izmjerene dimenzije vjerodostojnosti trebale bi biti u korelaciji kako bi osigurale čvrstu skalu s odgovarajućom unutarnjom dosljednošću. U tom kontekstu, dobiveni rezultati korelacijske analize prikazani su u tablici 26.

	Varijable	K1	K2	K3	K4	VJER
K1	Bodovi konstrukta Istina	1	0,39**	0,25**	0,18**	0,57**
K2	Bodovi konstrukta Iskrenost		1	0,38**	0,04	0,88**
K3	Bodovi konstrukta Legitimnost			1	0,11*	0,71**
K4	Bodovi konstrukta Razumljivost				1	0,15**
VJER	Bodovi za Vjerodostojnost					1

Tablica 26. Rezultati korelacijske analize ($n = 403$) – Spearmanovi koeficijenti korelacije

Napomene: n = broja parova vrijednosti; * statistička značajnost do 5%; ** statistička značajnost do 1%; Koeficijenti korelacije koji pokazuju statistički značajnu povezanost u tablici su deblje otisnuti.

Svih 10 koeficijenata korelacije u tablici 26. pokazuju pozitivnu korelaciju ($r_s > 0$) što znači da porastu vrijednosti jedne varijable odgovara porast vrijednosti druge varijable odnosno padu vrijednosti jedne varijable odgovara pad vrijednosti i druge varijable.

Od 10 koeficijenata korelacije njih 9 pokazuju postojanje statistički značajne povezanosti. Naime, koeficijenti korelacije mogu biti statistički značajni ($p < 0,05$) ili ne ($p > 0,05$). Ako su statistički značajni onda utvrđena povezanost ne vrijedi samo u promatranom uzorku nego vrijedi i za čitavu populaciju (osnovni skup).

S obzirom na jačinu povezanosti može se konstatirati da postoje četiri skupine koeficijenata:

- 1 koeficijent korelacije koji pokazuje da ne postoji povezanost ($r_s = 0,04$);
- 6 koeficijenata korelacije koji pokazuju postojanje slabije povezanosti (0,11 0,15 0,18 0,25 0,38 0,39);
- 1 koeficijent korelacije koji pokazuje postojanje osrednje povezanosti (0,57);
- 2 koeficijenta korelacije koji pokazuju postojanje jače povezanosti (0,71 i 0,88). Tu se radi o povezanosti drugog i trećeg konstrukta (iskrenosti i legitimnosti) sa vjerodostojnošću.

Povezanost između razumljivosti i vjerodostojnosti je slabija (0,15) što znači da konstrukt razumljivosti manje doprinosi ukupnoj vjerodostojnosti. Kod konstrukta iskrenosti i legitimnosti nije takva situacija. Naime, oni su jače povezani sa vjerodostojnosti (0,88 i 0,71) odnosno oni jače na nju utječu.

Obzirom da se iz rezultata korelacijske analize vidi kako konstrukt razumljivosti slabo pridonosi ukupnoj skali koncepta vjerodostojnosti, može se predložiti da se za sljedeća slična istraživanja ova tvrdnja o valjanosti isključi što je na tragu onoga što je Habermas zastupao u

svojim kasnijim djelima, a to je da je razumljivost smatrao preduvjetom za komunikaciju, a ne tvrdnjom o valjanosti, o čemu je već ranije bilo govora.

Da bi se utvrdila razina vjerodostojnosti pojedinih medijskih kuća potrebno je provesti neparametrijski test usporedbe medijalnih vrijednosti svih dodijeljenih bodova. Pretpostavlja se da se one međusobno statistički značajno razlikuju po vjerodostojnosti. Odgovarajući test dao je rezultate koji su navedeni u tablici 27. pod rednim brojem 1. Također, da bi se utvrdilo koja je medijska kuća izvještavala najbolje prema konstrukt razumljivosti, koja prema konstrukt istine, koja prema konstrukt iskrenosti, a koja prema konstrukt legitimnosti potrebno je provesti četiri neparametrijska testa usporedbe medijalnih vrijednosti bodova po pojedinim konstruktima. Rezultati ta četiri testa također su navedeni u tablici 27.

	Varijabla (tvrđnja)	Podskup članaka	Broj tekst.	Sredine rangova	H vrijedn. u testu	df	p¹⁾
1.	Izvor (medijska kuća)	24sata.hr dnevnik.hr index.hr jutarnji.hr net.hr tportal.hr večernji.hr	31 29 100 104 52 45 42	237,82 128,74 228,67 154,79 265,38 115,36 293,92	105,094	6	<0,001***
2.	Vrsta članaka	agencijska vijest autorski članak komentar	162 230 11	206,21 201,79 144,45	2,951	2	0,229
3.	Izvor (medijska kuća) za konstrukt Istina	24sata.hr dnevnik.hr index.hr jutarnji.hr net.hr tportal.hr večernji.hr	31 29 100 104 52 45 42	188,16 210,24 183,11 203,30 214,13 194,42 241,37	13,427	6	0,037*
4.	Izvor (medijska kuća) za konstrukt Iskrenost	24sata.hr dnevnik.hr index.hr jutarnji.hr net.hr tportal.hr večernji.hr	31 29 100 104 52 45 42	250,65 174,24 220,10 162,33 247,58 128,53 262,69	61,757	6	<0,001***

5.	Izvor (medijska kuća) za konstrukt Legitimnost	24sata.hr dnevnik.hr index.hr jutarnji.hr net.hr tportal.hr večernji.hr	31 29 100 104 52 45 42	220,60 79,02 254,36 146,39 273,33 118,17 287,74	158,212	6	<0,001***
6.	Izvor (medijska kuća) za konstrukt Razumljivost	24sata.hr dnevnik.hr index.hr jutarnji.hr net.hr tportal.hr večernji.hr	31 29 100 104 52 45 42	206,50 198,55 197,44 205,50 197,75 205,50 205,50	8,756	6	0,188

Tablica 27. Rezultati usporedbe sveukupnih bodova kao i bodova po pojedinim konstruktima pomoću neparametrijskog Kruskal-Wallisovog H testa ($n = 403$)

Napomena: ¹⁾ * statistička značajnost do 5%; ** statistička značajnost do 1%; *** statistička značajnost do 0,1%

Kako ne bi bilo zabune, dosadašnji rezultati analize pokazali su kako su svi mediji postigli pozitivnu razinu vjerodostojnosti, obzirom su svi konstrukti kao četiri dimenzije koncepta vjerodostojnosti bodovani pozitivno u odnosu na maksimalan broj mogućih bodova. Sljedeći zaključci se odnose na njihov međusobni poredak, a zaključci su sljedeći:

1. Prema vjerodostojnosti članaka medijskih kuća postoji statistički značajna razlika ($p < 0,001$). Na osnovu navedenih sredina rangova one se mogu poredati od one koja ima najveću vjerodostojnost do one kojoj je vjerodostojnost najniža kako je vidljivo u tablici 27. pod rednim brojem 1:

večernji.hr
net.hr
24sata.hr
index.hr
jutarnji.hr
dnevnik.hr
tportal.hr

2. Kada se usporedi vjerodostojnost različitih vrsta članaka dolazi se do zaključka da razlika postoji (najniža je kod komentara) ali da ta razlika nije statistički značajna ($p = 0,229$), kako je vidljivo u tablici 27. pod rednim brojem 2.

3. Prema konstruktivnoj istini postoji statistički značajna razlika između medijskih kuća ($p = 0,037$). Poredak izvora prema konstruktivnoj istini najviše je vezan uz posredovane tekstove portala večernji.hr, a najmanje od index.hr., kako je vidljivo u tablici 27. pod rednim brojem 3.

4. Prema konstruktivnoj iskrenosti postoji statistički značajna razlika između medijskih kuća ($p < 0,001$). Poredak medijskih kuća prema konstruktivnoj iskrenosti najviše je vezan uz posredovane tekstove portala večernji.hr, a najmanje od tportal.hr, kako je vidljivo u tablici 27. pod rednim brojem 4.

5. Prema konstruktivnoj legitimnosti postoji statistički značajna razlika između medijskih kuća ($p < 0,001$). Poredak medijskih kuća prema konstruktivnoj legitimnosti najviše je vezan uz posredovane tekstove portala večernji.hr, a najmanje od dnevnik.hr, kako je vidljivo u tablici 27. pod rednim brojem 5.

6. Prema konstruktivnoj razumljivosti ne postoji statistički značajna razlika između medijskih kuća ($p = 0,188$). Ovaj podatak također pokazuje kako novinari dobro vladaju lingvističkim znanjem, odnosno vladanjem leksičkim, pravopisnim i gramatičkim pravilima.

Ono što će se sljedeće prikazati na nekoliko primjera je primjena ove metode kritičke analize diskursa medijskog posredovanja na samim analiziranim tekstovima koji su se koristili u istraživanju. Na isti način kako je u sljedećem poglavlju prikazana primjena na manjem uzorku, metoda kritičke analize diskursa primijenjena je nad cijelim uzorkom od 403 teksta.

6.4. Kritička analiza diskursa posredovanja lokalnih teorija zavjera

U poglavlju koje se bavi rezultatima deskriptivne statističke analize podataka, utvrđeno je da su u tekstovima zastupljene dvije lokalne teorije zavjera:

1. da turistički konkurenti koriste (loše organizirani) turnir u Zadru protiv nas (RH) (index.hr, 23. lipanj 2020; <https://www.index.hr/vijesti/clanak/korona-u-zadru-ce-jos-danima-bit-udarna-vijest-u-svijetu-strucnjak-objasnio-zasto/2192586.aspx>)
2. TZ da se korona širi "putem svile" - koronavirus se pojavljuje na početku, sredini i na kraju Novog puta svile (jutarnji.hr, 12. travanj 2020; <https://www.jutarnji.hr/vijesti/pandemija-pokrenula-lavinu-teorija-zavjere-strucnjak-objasnjava-zasto-padaju-na-plodno-tlo-prvo-treba-razlikovati-opravdane-od-neopravdanih-teorija-10197250>)

Cilj ovog poglavlja je na ovim i nekoliko drugih primjera u sljedećim poglavljima metodom kritičke analize diskursa utvrditi kako su pojedinačno ovi tekstovi posredovali navedene teorije zavjera.

U prvom slučaju radi se o tekstu pod naslovom „Zašto je skandal u Zadru tako odjeknuo cijelim svijetom? Stručnjak objasnio“ u kojem se ministar zdravstva Vili Beroš upustio u širenje teorija zavjere ustvrdivši sljedeće: "Turistički konkurenti koriste turnir u Zadru protiv nas." U članku se radi o tome kako je u Zadru teniski turnir Adria Tour morao biti prekinut prije kraja jer je niz tenisača zaražen koronavirusom zbog mogućih propusta organizatora, a radi se o događaju koji je skupio dobar dio tenisača koji su pri vrhu ATP ljestvice, predvođenih Novakom Đokovićem, a priča se probila na prominentna mjesta u sve relevantne svjetske medije. Ovakav negativan odjek cijelog događaja ministar je komentirao zavjereničkim narativom bez pružanja ili argumentiranja ikakvih dokaza čime je upotrijebio iracionalnu logiku s neutemeljenim argumentima i pretpostavkama, iz pozicije onoga koji ima moć u društvu te samim time kao pripadnik političke i društvene strukture utjecao na posredovanu komunikaciju.

Obzirom kako je sadržaj tvrdnje o valjanosti istine kao konstrukta pretpostavka da ono što je rečeno bude činjenično ili istinito, analizom teksta pomoću varijabli koje pripadaju konstruktu istine utvrđeno je da tekst ne promiče iznešenu teoriju zavjere, već je pokušava razotkriti na temelju iznošenja argumenata i temeljnih činjenica. To čini i naslovom koji je neutralan i koji odgovara sadržaju teksta, u kojem su ponovljene osnovne činjenice na temelju provjerenih informacija, što ujedno odgovara i novinarskom standardu istinitosti. Kritičkim razmišljanjem i propitivanjem iznešenih iracionalnosti i iracionalnih argumenata novinar se u tekstu suprotstavio citiranoj teoriji zavjere navodeći kako „za to zasad nema nikakvih dokaza, a i

prilično je suludo očekivati da svjetski mediji neće izvještavati o zarazi koronavirusom jednog od najpoznatijih sportaša na svijetu te o kontekstu prekida turnira u Zadru“.

Što se tiče konstrukta iskrenosti kao tvrdnje o valjanosti, pretpostavka je da je govornik pošten ili iskren u onome što govori. Analizom teksta pomoću varijabli koje pripadaju konstruktu iskrenosti utvrđeno je da se u tekstu spominje i navodi određena teorija zavjere, a ne samo općenito koncept teorije zavjere. Također, korištenjem podnaslova u članku „Beroš širi teorije zavjere“ prije samog iznošenja citirane teorije utvrđeno je da u tekstu postoji upozorenje na postojeću povezanu teoriju zavjere prije njenog navoda, kao i objašnjenje kako ta teorija zavarava u nastavku teksta. Kao zadnja varijabla kojom se ocjenjivala iskrenost u posredovanju teme i sadržaja je mogućnost komentiranja teksta, što je u ovom slučaju bilo omogućeno od strane portala, a ukupno je ostavljeno 45 komentara. Ovdje nećemo ulaziti u analizu komentara jer će analiza komentara sa svih portala biti zasebna tema u zasebnom poglavlju rada. Ova dimenzija ostavljanja mogućnosti komentiranja teksta pridonosi pozitivno ukupnoj ocjeni konstrukta iskrenosti.

U analizi konstrukta legitimnosti, pretpostavka je da je ono što govornik kaže (a time i učini) ispravno ili prikladno u svjetlu postojećih normi ili vrijednosti, što ujedno odgovara novinarskim standardima nepristranosti i uravnoteženosti. Analizira se zastupanje višestrukih gledišta unutar diskursa te postoji li podzastupljenost jednog diskursa u korist drugog, a glasovi koji iznose argumente za ili protiv perspektiva unutar diskursa mogu se koristiti kao mjere legitimnosti. Za analizu su u ovom slučaju korištene tri varijable: postoje li/navode li se u tekstu znanstveni dokazi i postoje li/navode li se u tekstu imenovani službeni izvori te ukoliko postoji mogućnost komentiranja da li se čitatelj mora ulogirati pod svojim imenom ili korisničkim računom da bi komentirao tekst. Analizom ovog teksta utvrđeno je da postoje imenovani službeni izvori te da novinar pri izvještavanju ne pokazuje naklonost niti jednoj od strana upletenih u vijest o kojoj izvještava te su prikazana različita stajališta kako bi se na taj način javnosti osigurale informacije iz raznih kutova gledišta. U tom kontekstu, s jedne strane su uključeni predsjednik i članovi Vlade u iznošenju svojih stajališta, a s druge je uključen komunikacijski stručnjak koji je dao protutežu u viđenju cijelog događaja organizacije spomenutog turnira.

Analizirajući konstrukt razumljivosti, polazi se od pretpostavke da je rečeno jezično shvatljivo i razumljivo. U analizi ovog konstrukta koristila se varijabla kojom se ocjenjivao ton i stil

teksta, a konkretno u ovom slučaju zaključeno je kako je ton i stil teksta odmjeren, nepristran, uravnotežen i korektan što je doprinijelo tome da je sadržaj jasan, napisan na način da informira, a ne impresionira javnost.

U drugom slučaju radi se o tekstu pod naslovom „PANDEMIJA POKRENULA LAVINU TEORIJA ZAVJERE Stručnjak objašnjava zašto padaju na plodno tlo: 'Prvo treba razlikovati opravdane od neopravdanih teorija'“. U tekstu se iznosi i pojašnjava navedena teorija zavjere koju je osmislio admiral Davor Domazet Lošo, a koja tvrdi da se korona širi 'putem svile': „Prema admiralu Loši, koronavirus se pojavljuje na početku, sredini i na kraju Novog puta svile. Dakle, radi se o udarcu na kinesku geopolitiku. Kina je u gospodarskom smislu najveći konkurent SAD-u, Iran je, kako to prikazuju Washington i Tel Aviv, najopasniji protivnik Izraela, a Italija je kolijevka rimokatoličanstva. Moglo bi se ustvrditi da se radi o udruženom zločinačkom pothvatu protiv triju glavnih prepreka novom svjetskom poretku. Kina bi kao gospodarska velesila trebala 2030. godine dva puta preći SAD u gospodarskom smislu i time predstavlja veliku prepreku globalističkoj financijskoj oligarhiji. Iran je meta cionističke frakcije unutar SAD-a, a Vatikan je meta kabalističko-masonskih okultista, još od 1717. godine – ističe Domazet Lošo u svojoj nedavnoj analizi.“ Novinar je u tekstu iznio navedenu teoriju zavjere te je također uključio glas stručnjaka koji iznosi argumente za ili protiv iznešenih perspektiva kao mjeru legitimiteta, čime je tekst zadovoljio uvjet tvrdnje o valjanosti i konstrukta legitimnosti. Radi se o izvanrednom profesoru na zagrebačkom Fakultetu političkih znanosti i autoru nekoliko značajnih radova i knjiga o teorijama zavjera Nebojši Blanuši. Kako se navodi u tekstu: „Za profesora Blanušu 'taj gospodin' naširoko zahvaća povijest, geopolitiku, a države shvaća kao unificirane aktere s jedinstvenom voljom, te na vrlo kreativan način upotrebljava ideju o sukobu civilizacije kroz stereotipnu vizuru. - Svaki put kada ga čujem sjetim se Poppera koji tvrdi da su teorije zavjera kao Homerova koncepcija društva. Sve što se događa na poljanama Troje djelo je zavjera bogova na Olimpu - objašnjava Blanuša takav pristup koroni.“ Uključivanjem glasa stručnjaka kao mjere legitimnosti u tekstu novinar je tekst također svrstao među one kojima se pokušava razotkriti teorije zavjera što ujedno pozitivno pridonosi i konstruktu istine.

U vezi sa konstruktom istine dalje je utvrđeno da tekst ne promiče iznešenu teoriju zavjere, već je pokušava razotkriti na temelju iznošenja argumenata i temeljnih činjenica, kao i naslovom koji je neutralan i koji odgovara sadržaju teksta, u kojem su ponovljene osnovne činjenice na temelju provjerenih informacija, što također odgovara i novinarskom standardu istinitosti.

Što se tiče konstrukta iskrenosti, analizom je utvrđeno da se u tekstu spominje i navodi određena teorija zavjere, a ne samo općenito koncept teorije zavjere. Spominjanjem teorije zavjera u samom naslovu utvrđeno je da u tekstu postoji upozorenje na postojeću povezanu teoriju zavjere prije njenog navoda, kao i objašnjenje kako ta teorija zavarava u nastavku teksta. Međutim, mogućnost komentiranja teksta je onemogućena od strane portala što ne doprinosi pozitivno ukupnoj ocjeni konstrukta iskrenosti u ovom slučaju.

Kao što je prikazano, u tekstu su zastupljena višestruka gledišta i perspektive čime je postignuta nepristranost i uravnoteženost u vezi konstrukta legitimnosti. Ton i stil teksta je odmjerjen i nepristran te uravnotežen i korektan čime je potvrđen konstrukt razumljivosti. U ova dva primjera vidimo kako je sadržaj vezan uz lokalne teorije zavjera posredovan razumljivo, istinito, iskreno i legitimno. Poštujući ova načela i standarde možemo utvrditi kako su navedeni mediji svojim tekstovima pokušavali spriječiti širenje lokalnih teorija zavjera.

6.5. Kriička analiza diskursa posredovanja teorija zavjera vezanih uz Donalda Trumpa

Kako je već ranije navedeno u radu, bivši predsjednik SAD-a Donald Trump svojim je izjavama i sadržajem vlastitog javnog diskursa potpomagao širenje teorija zavjera čime je javni diskurs činio polariziranijim i sve težim za postizanje političkog kompromisa i očuvanje društvene kohezije. Također, teorije zavjera stječu veći dio svoje vjerodostojnosti povezivanjem s ljudima koji imaju moć i autoritet. Obzirom kako je cijeli niz apsurdna i moralno prijekornih djela koje je Trumpova administracija poduzela tijekom ove pandemije izvan okvira ovog poglavlja, nekoliko njih treba istaknuti, a koji su obuhvaćeni ovom analizom. Trump je inzistirao na guranju ideje da se COVID-19 nazove 'kineskim virusom' i žestoko se obrušio na Kinu, okrivljujući je za trenutnu pandemiju. To najbolje dokazuje analizirani tekst Indexa pod naslovom „Treba li Kina odgovarati zbog pandemije koronavirusa?“⁴⁶ iz ožujka 2020.: „Američki predsjednik Donald Trump zasigurno će pokušati skrenuti odgovornost za katastrofalno spor i nedovoljan odgovor na pandemiju na druge zemlje – prije svega na Kinu jer on koronavirus već zove 'kineski virus', ali i na Europu jer je u svom govoru 12. ožujka ustvrdio da su 'nove klastere (virusa) u SAD-u posijali putnici iz Europe““. Zatim se dalje nastavlja u tekstu: „Nazivi 'kineski virus' ili 'virus iz Wuhana', koji u posljednje vrijeme rado

⁴⁶ <https://www.index.hr/vijesti/clanak/treba-li-kina-odgovarati-zbog-pandemije-koronavirusa/2168713.aspx>
(pristup: 11.5.2022)

koriste Trumpovi republikanci, naveliko su kritizirani kao dio retorike koja potiče ksenofobiju prema Kinezima. Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) i sama je upozorila da je takav naziv štetan i u suprotnosti s njihovim smjernicama o nazivima virusa. ... Trump se sa svoje strane branio tvrdeći da to 'uopće nije rasistički' opis, već naprosto 'želi biti točan'.

Analizirajući tekst pomoću varijabli koje pripadaju konstruktivnosti istine, zaključeno je kako tekst ne promiče iznešene stavove, kao niti teorije zavjera koje se spominju u tekstu, već ih pokušava razotkriti iznošenjem argumenata i temeljnih činjenica kroz tekst: „Za to, naravno, nema nikakvih dokaza. Moguće je da se naprosto radi o skretanju pažnje s kritičnih pogrešaka kineskog režima na početku epidemije ili o odgovoru na jednako neutemeljenu teoriju zavjere, koju je, među ostalima, promicao i američki senator Tom Cotton, da je koronavirus SARS-CoV-2 proizveden u elitnom biolaboratoriju u Wuhanu i onda slučajno ili namjerno pušten iz njega.“ te se dodaje: „Generalni direktor WHO-a Tedros Adhanom Ghebreyesus čak je proglasio ovakve termine 'opasnijima od samog virusa', što se čini kao prilično upitna tvrdnja s obzirom na razmjere pandemije.“ Također, naslovom koji je neutralan i koji odgovara sadržaju teksta, u kojem su ponovljene osnovne činjenice na temelju provjerenih informacija, što ujedno odgovara i novinarskom standardu istinitosti, u tekstu su suprotstavljeni dokazi citiranoj teoriji zavjere.

Analizom teksta pomoću varijabli koje pripadaju konstruktivnosti iskrenosti utvrđeno je da se u tekstu spominju i navode određene teorije zavjera, a ne samo općenito koncept teorije zavjere. Također, prije samog iznošenja citirane teorije utvrđeno je da u tekstu postoji upozorenje na postojeću povezanu teoriju zavjere prije njenog navoda u uvodnom dijelu teksta: „Možda se stoga čini beskorisno tražiti krivca u ovom trenutku, kada je apsolutni prioritet pobijediti pandemiju i spriječiti da ona pobije milijune ili desetke milijuna ljudi, ali i da uzrokuje potpuni slom svjetskog gospodarstva. No krivca će se zasigurno tražiti. Optuživanje je već je počelo, a kako se situacija bude pogoršavala, i optužbe će biti sve teže.“ Također, tu je i objašnjenje kako te teorije zavaravaju u nastavku teksta: „Nasuprot kineskim i američkim teorijama zavjera, dosadašnje analize genoma virusa, od kojih je posljednja objavljena u uglednom znanstvenom časopisu Nature, potvrđuju da je virus nastao prirodnim putem, a ne ljudskim inženjeringom.“ Kao zadnja varijabla kojom se ocjenjivala iskrenost u posredovanju teme i sadržaja je mogućnost komentiranja teksta, što je u ovom slučaju bilo omogućeno od strane portala, međutim nije ostavljen niti jedan komentar.

U analizi konstrukta legitimnosti, sve tri varijable, postoje li/navode li se u tekstu znanstveni dokazi i postoje li/navode li se u tekstu imenovani službeni izvori te ukoliko postoji mogućnost komentiranja da li se čitatelj mora ulogirati pod svojim imenom ili korisničkim računom da bi komentirao tekst su dale pozitivne odgovore. Analizom ovog teksta utvrđeno je da postoje imenovani službeni izvori te da novinar pri izvještavanju ne pokazuje naklonost niti jednoj od strana upletenih u vijest o kojoj izvještava te su prikazana različita stajališta kako bi se na taj način javnosti osigurale informacije iz raznih kutova gledišta, i američkog i kineskog: „Kultura jedenja egzotičnih životinja je bomba koja otkucava.' Ovo nije rasistička optužba američkih desničara, već zaključak četvero znanstvenika s Državnog laboratorija za nove zarazne bolesti iz Hong Konga koji su 2007. proveli reviziju studija o nastanku SARS-a.“ skrećući na taj način pažnju o realnom postojanju problema pojave samog virusa, te zatim nastavljajući: „Dio krivnje nesumnjivo nose i nesposobne vlade zapadnih zemalja, poput Trumpove administracije u SAD-u, koje nisu dovoljno ozbiljno shvatile opasnost pa su prekasno i preslabo uvele zaštitne mjere koje spašavaju živote, uz iznimku zabrane letova iz Kine koju je SAD uveo prije mnogih drugih.“

Iz ovoga se može vidjeti dimenzija neokonzervativne ideologije koja je postala posebno rasprostranjena tijekom pandemije, a to je potraga za nekim koga će se okriviti. Ovakav narativ o nazivu kao i o laboratoriju u Wuhanu polako su postali mainstream i bili promicani od strane Trumpa. Ovdje se može povući paralela sa nazivom Španjolske gripe koja, unatoč imenu, nije nastala u Španjolskoj, niti ima dokaza koji bi na to upućivali, a pretpostavlja se da najvjerojatnije potječe iz Sjedinjenih Država. Nazvana je tako jer su španjolske novine prve izvijestile o izbijanju, a obzirom da je Španjolska bila neutralna država tijekom Prvog svjetskog rata, njezini novinari nisu se suočavali sa strogom cenzurom, za razliku od onih koji su radili u zemljama uključenim u rat pa je Španjolski tisak tako smatran najpouzdanijim izvorom vijesti. To je za posljedicu imalo rašireni dojam da je Španjolska korijen izbijanja i da ima više slučajeva nego drugdje. Svjetska zdravstvena organizacija ustalila je praksu da se virusi ne imenuju po mjestima, zbog čega novi koronavirus ima jednostavno ime SARS-CoV-2. Također, ovo je primjer zašto je jako važno da budemo oprezni sa jezikom koji koristimo kako ne bi doveo do profiliranja osoba ili subjekata povezanih s virusom. U tom kontekstu je i naveden dio u tekstu koji kaže: „Virusi ne poznaju granice i nije ih briga za vaš etnicitet, boju vaše kože i koliko novca imate u banci', konstatirao je prošli tjedan izvršni direktor WHO-ovog programa za izvanredna stanja Mike Ryan. 'Ovo je vrijeme za solidarnost, vrijeme za činjenice, vrijeme da krenemo naprijed zajedno, da se borimo protiv virusa zajedno. Nema krivnje u

ovome', dodao je. Što se tiče tona i stila teksta, on je odmjeren i nepristran te uravnotežen i korektan čime je potvrđen konstrukt razumljivosti.

Osim toga, Trump i američka administracija spominjali su nadalje i teorije zavjera o podrijetlu laboratorija u Wuhanu te virusu kao o biološkom oružju kao i promicanje antiznanstvenih poruka. Primjeri za to jesu tekstovi portala Jutarnji.hr pod naslovima „JESU LI KINEZI KRIVI ZA SVE? Dva molekularna biologa i jedan filozof odgovaraju na pitanje li COVID-19 nastao u laboratoriju u Wuhanu: 'Ne vjerujem'“⁴⁷ iz svibnja 2020. kao i tekst pod naslovom „TRUMP OPTUŽIO KINU 'Koronavirus potječe iz laboratorija u Wuhanu! Imam li dokaze? Da, ali nije mi dopušteno da vam to kažem'“⁴⁸ također iz svibnja 2020. Iz njih su vidljive Trumpove izjave: „Američki predsjednik Donald Trump optužuje Kinu da je kriva za pandemiju, a svijetom kruži teorija urote da je riječ o umjetno stvorenom virusu koji je namjerno pušten među ljude.“ te „Američki predsjednik Donald Trump u četvrtak je rekao da je uvjeren da koronavirus možda potječe iz kineskog laboratorija za virologiju, no odbio je dati dokaze, pojačavajući tako napetosti s Pekingom zbog pitanja porijekla smrtonosne bolesti.“ Isti navod nalazimo i u tekstu portala Večernji.hr iz istog razdoblja pod naslovom: „Trump uvjeren da koronavirus potječe iz kineskog laboratorija, prijeti carinama“⁴⁹.

U vezi sa prvim tekstom pod naslovom „JESU LI KINEZI KRIVI ZA SVE? Dva molekularna biologa i jedan filozof odgovaraju na pitanje li COVID-19 nastao u laboratoriju u Wuhanu: 'Ne vjerujem'“ i analizom konstrukta istine utvrđeno je da tekst ne promiče iznešene teorije zavjera, već ih pokušava razotkriti na temelju iznošenja argumenata: „Ako pogledate kako izgleda ovaj virus i usporedite ga s drugim koronavirusima, nema nikakvih tragova koji bi uputili na to da je u njega ubačen dio virusa HIV-a, što se pojavljuje u medijima, ili da je u njemu napravljen bilo kakav inženjering. Moram priznati da ne vidim ni logiku u tvrdnji da je virus napravljen, a ni koja bi bila svrha toga. Ne zaboravite, koliko god mi mislimo da znamo, znamo zapravo jako malo. Nemamo znanja uz pomoć kojih bismo virus napravili još zaraznijim ili smrtonosnijim. U prirodi je mnogo više mutacija i promjena virusa, mnogo više varijabilnosti nego što bih ih čovjek mogao proizvesti u laboratoriju. Ne vjerujem da je u pitanju laboratorij.“ Također,

⁴⁷ <https://www.jutarnji.hr/globus/politika/jesu-li-kinezi-krivi-za-sve-dva-molekularna-biologa-i-jedan-filozof-odgovaraju-na-pitanje-li-covid-19-nastao-u-laboratoriju-u-wuhanu-ne-vjerujem-10326220> (pristup: 11.5.2022)

⁴⁸ <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/trump-optuzio-kinu-koronavirus-potjece-iz-laboratorija-u-wuhanu-imam-li-dokaze-da-ali-nije-mi-dopusteno-da-vam-to-kazem-10263406> (pristup: 11.5.2022)

⁴⁹ <https://www.vecernji.hr/vijesti/trump-uvjeren-da-koronavirus-potjece-iz-kineskog-laboratorija-1398653> (pristup: 11.5.2022)

naslov je neutralan i odgovara sadržaju teksta, u kojem su ponovljene osnovne činjenice na temelju provjerenih informacija.

Što se tiče konstrukta iskrenosti, analizom je utvrđeno da se u tekstu spominje i navode određene teorije zavjera, a ne samo općenito koncept teorije zavjere. Spominjanjem teorija zavjera u podnaslovu utvrđeno je da u tekstu postoji upozorenje na postojeće povezane teorije zavjera prije njihovog navoda, kao što se vidi iz priloženog: *„Jesu li kineske vlasti ostatku svijeta uskratile pravodobne informacije o pandemiji kovida ili su na vrijeme rekly sve što su znale? Je li moguće da je virus nastao u laboratoriju, kako tvrde sve brojnije teorije urote, ili je novi koronavirus slučajno prešao sa životinje na čovjeka? O tome razgovaraju dva molekularna biologa i jedan filozof“*. Također, u nastavku teksta je i objašnjenje kako te teorije zavaravaju: *„Možda. Međutim, stvar je u onome što je Gordan načeo. Mi nemamo ta mistična znanja koja nam omogućuju da slažemo superviruse i superbakterije od lego kockica. Ne postoji varijanta u kojoj mogu reći: želim Lego kockicu koja će zaraziti, ne znam, azijsku populaciju, koja će im raditi to i to, i da od toga napravim virus. Ogromna je vjerojatnost da se to dogodilo kroz nekakvu mutaciju, a gdje točno, nije toliko bitno. Ali možemo apsolutno isključiti da je taj virus nastao umjetnim putem, da ga je netko stvorio takvim kakav jest.“* Mogućnost komentiranja teksta je onemogućena od strane portala što ne doprinosi pozitivno ukupnoj ocjeni konstrukta iskrenosti u ovom slučaju.

U analizi konstrukta legitimnosti dvije varijable su dale pozitivan rezultat, postoje li/navode li se u tekstu znanstveni dokazi i postoje li/navode li se u tekstu imenovani službeni izvori. U tekstu su zastupljena višestruka gledišta i perspektive angažmanom nekoliko različitih stručnjaka iz različitih područja čime je postignuta nepristranost i uravnoteženost u vezi konstrukta legitimnosti. Konstrukt razumljivosti je potvrđen tonom i stilom teksta koji je odmjeran i nepristran te uravnotežen i korektan.

Što se tiče drugog teksta pod naslovom: *„TRUMP OPTUŽIO KINU 'Koronavirus potječe iz laboratorija u Wuhanu! Imam li dokaze? Da, ali nije mi dopušteno da vam to kažem“*, analizom varijabli konstrukta istine utvrđeno je da tekst ne promiče iznešene teorije zavjera, međutim procijenjeno je kako ih niti ne pokušava razotkriti na temelju iznošenja nekih protuargumenata što se negativno odražava na konstrukt istine. Ono što se također negativno odražava na konstrukt istine je upotreba senzacionalnog naslova koji je u očiglednoj funkciji 'nabrijavanja' teksta kako je vidljivo i u gornjem navodu naslova članka. Međutim, ova funkcija naslova može

se također staviti i u službu isticanja iracionalne logike kojom se Trump služi u svojim izjavama. Varijabla koja slijedi, jesu li u samom tekstu ponovljene osnovne činjenice na temelju provjerenih informacija ocijenjena je pozitivnom.

Analizom teksta pomoću varijabli koje pripadaju konstruktu iskrenosti utvrđeno je da su sve varijable ovog konstrukta pozitivne osim varijable koja je opisivala mogućnost komentiranja teksta, što je u ovom slučaju bilo onemogućeno od strane portala. U tekstu se spominje i navodi određena teorija zavjere, a ne samo općenito koncept teorije zavjere, a već je samom negativnom upotrebom ovakvog naslova utvrđeno kako u tekstu postoji upozorenje na postojeću povezanu teoriju zavjere prije njenog navoda u nastavku teksta. U nastavku teksta je i objašnjenje kako iznešena Trumpova teorija zavarava: „Kineski Institut za virologiju u Wuhanu odbacio je navode, dok su drugi američki dužnosnici umanjili vjerojatnost tih navoda. Većina stručnjaka vjeruje da je virus nastao na tržišnici divljih životinja u Wuhanu i da je prenesen sa životinja na ljude.“

U analizi konstrukta legitimnosti također su dvije varijable dale pozitivan rezultat, postoje li/navode li se u tekstu znanstveni dokazi i postoje li/navode li se u tekstu imenovani službeni izvori. U tekstu su zastupljena višestruka gledišta i perspektive iznošenjem različitih stavova američke i kineske strane: „Epidemija koronavirusa doprinijela je produbljivanju raskola između SAD-a i Kine, s Pekingom koji je sugerirao da je američka vojska donijela koronavirus u Kinu, dok je Trump rekao da Kina nije uspjela pravovremeno i transparentno upozoriti svijet na rizik od koronavirusa.“, čime je postignuta nepristranost i uravnoteženost u vezi konstrukta legitimnosti. Što se tiče tona i stila teksta, on je odmjeren, nepristran, uravnotežen i korektan čime je potvrđen konstrukt razumljivosti.

U trećem navedenom tekstu pod naslovom „Trump uvjeren da koronavirus potječe iz kineskog laboratorija, prijeti carinama“ analizirajući tekst pomoću varijabli koje pripadaju konstruktu istine, zaključeno je kako tekst ne promiče teorije zavjera koje se spominju u tekstu, međutim, kao i u prethodnom slučaju, ne pokušava ih razotkriti na temelju iznošenja protuargumenata što se isto tako negativno odražava na konstrukt istine. Varijable koja slijede, naslov koji je neutralan i koji odgovara sadržaju teksta, u kojem su ponovljene osnovne činjenice na temelju provjerenih informacija, ocijenjene su pozitivnim.

Pomoću varijabli koje pripadaju konstruktumu iskrenosti utvrđeno je da se u naslovu, kao i u tekstu spominju i navode određene teorije zavjera, a ne samo općenito koncept teorije zavjere. Međutim, prije samog iznošenja citirane teorije utvrđeno je da u tekstu ne postoji upozorenje na postojeće povezane teorije zavjera prije njihovog navoda, što se negativno odražava na konstrukt. Također, tu je i objašnjenje kako te teorije zavaravaju u nastavku teksta, a obzirom da su ovaj i prethodni tekst prenijeli istu agencijsku vijest, radi se o identičnom pojašnjenju: „Kineski Institut za virologiju u Wuhanu odbacio je navode, dok su drugi američki dužnosnici umanjili vjerojatnost tih navoda. Većina stručnjaka vjeruje da je virus nastao na tržišnici divljih životinja u Wuhanu i da je prenesen sa životinja na ljude.“ Kao zadnja varijabla kojom se ocjenjivala iskrenost u posredovanju teme i sadržaja je mogućnost komentiranja teksta, što je u ovom slučaju bilo omogućeno od strane portala, a ukupno je ostavljeno 10 komentara.

Analizom ovog teksta utvrđeno je da postoje imenovani službeni izvori te su prikazana različita stajališta kao i znanstveni navodi koji su navedeni u ranijem citatu čime su sve tri varijable konstrukta legitimnosti, uključujući i varijablu da li se čitatelj mora ulogirati pod svojim imenom ili korisničkim računom da bi komentirao tekst, dale pozitivne odgovore. Konstrukt razumljivosti je također potvrđen pozitivno tonom i stilom teksta.

Što se tiče promicanja antiznanstvenih poruka, one se najbolje očituju u njegovim stavovima i porukama oko korištenja dezinficijensa za ubijanje virusa u organizmu kao i promicanje uporabe hidroksiklorokina u sprječavanju zaraze. To potvrđuju tekstovi Tportala iz travnja pod naslovom „Twitter neće ukloniti snimke Trumpove izjave o dezinficijensu“⁵⁰ i Indexa iz svibnja pod naslovom „Fijasko najmoćnije zemlje svijeta: Od 'sve je pod kontrolom' do 100 tisuća mrtvih“⁵¹. U prvom se navode sljedeće Trumpove poruke: „Trump je na tiskovnoj konferenciji u Bijeloj kući rekao kako bi bilo 'zanimljivo' provjeriti može li dezinficijens ubiti virus u organizmu kao što ga ubija vani. 'Vidim da dezinficijensi ubiju virus u minuti. Jednoj minuti. Postoji li način da učinimo nešto tako, da ubrizgamo dezinficijens pacinetima, nešto poput čišćenja?', rekao je Trump i ustvrdio da 'dezinfekcijsko sredstvo, kad dođe do pluća, to ima ogroman učinak“⁵². U drugom se navodi sljedeće: „U međuvremenu je promicao lijek za malariju hidroksiklorokin, unatoč nedostatku ikakvih čvrstih dokaza, kao čudotvorni lijek i

⁵⁰ <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/twitter-nece-ukloniti-snimke-trumpove-izjave-o-dezinficijensu-20200424> (pristup: 11.5.2022)

⁵¹ <https://www.index.hr/vijesti/clanak/fijasko-najmocnije-zemlje-svijeta-od-zaustavili-smo-je-do-100-tisuca-mrtvih/2186275.aspx> (pristup: 11.5.2022)

'prekretnicu' u borbi protiv koronavirusa. Kad su istraživanja pokazala da hidroksiklorokin ne djeluje protiv COVID-19 i kad je njegovo obećanje ispalo lažno, otišao je još dalje i u potpuno nadrealnom monologu sugerirao da bi se koronavirus mogao liječiti metodama poput UV zraka koje bi se mogle 'dovesti unutar tijela' ili dezinfekcijskih sredstava koja bi se mogla unijeti u pluća oboljelih 'kroz injekciju ili čišćenje'.

Kada se pogleda prvi tekst povezan sa ovim tvrdnjama pod naslovom „Twitter neće ukloniti snimke Trumpove izjave o dezinficijensu“ analizom varijabli konstrukta istine utvrđeno je da tekst ne promiče iznešene izjave, već ih pokušava razotkriti na temelju iznošenja argumenata: „Trump je kasnije rekao da je njegova izjava sarkazam, a Bijela kuća objavila da su njegove riječi izvučene iz konteksta i poručila ljudima da ne čine ništa bez savjeta liječnika.“ Također, naslov je neutralan i odgovara sadržaju teksta, u kojem su ponovljene osnovne činjenice na temelju provjerenih informacija.

Pomoću varijabli koje pripadaju konstruktu iskrenosti analizom teksta je utvrđeno da se u tekstu spominju i navode određene izjave putem kojih je Trump sadržajem vlastitog javnog diskursa potpomagao širenje teorija zavjera. Također, prije samog iznošenja citirane teorije utvrđeno je da u samom naslovu kao i u podnaslovu postoji upozorenje na postojeće izjave prije njihovog navoda u uvodnom dijelu teksta: „Twitter je u petak objavio da videosnimke na kojima američki predsjednik Donald Trump sugerira da bi se protiv koronavirusa možda moglo boriti ubrizgavanjem dezinficijensa oboljelima ne krše politiku te društvene mreže glede dezinformacija o covidu-19“ Također, tu je i objašnjenje kako te teorije zavaravaju u nastavku teksta: „Liječnici, zdravstveni stručnjaci i proizvođači sredstva za čišćenje su nakon te izjave pozvali ljude da ne piju i ne ubrizgavaju sredstva za čišćenje.“ Zadnja varijabla, mogućnost komentiranja teksta, bila je onemogućena od strane portala.

Analizom konstrukta legitimnosti, samo je varijabla postoje li/navode li se u tekstu imenovani službeni izvori ocijenjena pozitivno kao i konstrukt razumljivosti koji je također potvrđen pozitivno. U tekstu se ne navode znanstveni navodi ili dokazi što je je negativno utjecalo na ovaj konstrukt, a obzirom da ne postoji mogućnost komentiranja varijabla da li se čitatelj mora ulogirati pod svojim imenom ili korisničkim računom da bi komentirao tekst također je utjecala negativno na konstrukt.

U vezi sa drugim tekstom pod naslovom „Fijasko najmoćnije zemlje svijeta: Od 'sve je pod kontrolom' do 100 tisuća mrtvih“ i analizom konstrukta istine utvrđeno je da tekst ne promiče iznešene teorije zavjera, već ih pokušava razotkriti na temelju iznošenja argumenata: „Američki predsjednik se na kraju očito zasitio cijele teme koronavirusa pa se okrenuo omiljenim hobijima: obračunavanju s protivnicima i širenju teorija zavjere na Twitteru.“ Također, u tekstu su ponovljene osnovne činjenice na temelju provjerenih informacija, a naslov je neutralan i odgovara sadržaju samog teksta.

Što se tiče konstrukta iskrenosti, analizom je utvrđeno da se u tekstu spominje i navode određene teorije zavjera, a ne samo općenito koncept teorije zavjere. Spominjanjem teorija zavjera u jednom od podnaslova u tekstu „Čudotvorni lijek i teorije zavjere“ utvrđeno je da u tekstu postoji upozorenje na postojeće povezane teorije zavjera prije njihovog navoda. Također, u nastavku teksta je i objašnjenje kako te teorije zavaravaju: „*Trump se, saznali smo u međuvremenu iz brojnih iscrpnih medijskih izvještaja, dugo vremena protivio ikakvom odgovoru na epidemiju osim zabrane letova iz Kine, na što se kasnije uporno pozivao kao dokaz da je reagirao pravovremeno. No po svemu sudeći, izbjegavao je karantenu jer se bojao panike koju bi ona izazvala na burzama.*“ Mogućnost komentiranja teksta je omogućena od strane portala što doprinosi pozitivno ukupnoj ocjeni konstrukta iskrenosti, a napisano je 77 komentara.

U analizi konstrukta legitimnosti sve tri varijable su dale pozitivan rezultat. Kao navod znanstvenih dokaza, između ostalog, stoji u tekstu: „A nije moralo biti tako. Kao što je pokazalo istraživanje znanstvenika sa Sveučilišta Columbia na čelu s epidemiologom Jeffreyjem Shamanom, američke vlasti mogle su spriječiti više od polovice slučajeva zaraze (62%) i smrti (55%) da su uvele mjere socijalnog distanciranja samo tjedan dana ranije.“ Što se koristi i kao navod imenovanog službenog izvora u tekstu. Varijabla da li se čitatelj mora ulogirati pod svojim imenom ili korisničkim računom da bi komentirao ocijenjena je pozitivnom. Konstrukt razumljivosti je također potvrđen pozitivno tonom i stilom teksta koji je odmjeran, nepristran, uravnotežen te korektan.

Na temelju provedene kritičke analize diskursa posredovanja teorija zavjera vezanih uz Donalda Trumpa napravljene ovdje kao primjer na manjem uzorku od ukupno 39 tekstova u kojima se spominje, može se zaključiti kako je sadržaj na ovu temu posredovan razumljivo, istinito, iskreno i legitimno. Kao i u primjeru kritičke analize diskursa lokalnih teorija zavjera

također možemo utvrditi kako su navedeni mediji poštujući ova načela i standarde svojim tekstovima pokušavali spriječiti širenje teorija zavjera vezanih uz Donalda Trumpa.

6.6. Krićka analiza diskursa posredovanja globalnih teorija zavjera

Kao što je vidljivo u poglavlju koje se bavi rezultatima deskriptivne statistiće analize podataka, utvrđeno je da su u tekstovima najviše zastupljene globalne teorije zavjera. U ovom poglavlju će se na nekoliko primjera metodom krićke analize diskursa utvrditi kako su pojedinaćno medijski tekstovi posredovali navedene teorije zavjera.

Kao prvi primjer, uzet ćemo teoriju zavjere iz najbrojnije skupine, teoriju zavjere koja tvrdi da se određene sanitarne mjere za suzbijanje širenja virusa koriste za namjerno nanošenje štete društvu ili kontroliranje društva (npr. cjepiva, maske). Ova teorija zavjere navodi se, između ostalih, u tekstu Tportala pod nazivom „Bill Gates o teorijama zavjere oko cjepiva: Teško je i demantirati tako glupe tvrdnje“⁵² objavljenog u lipnju 2020. Tako se u dijelu teksta navodi: „Milijarder i filantrop Bill Gates odbacio je tvrdnje prema kojima je on odgovoran za zavjeru u sklopu koje bi, navodno, cjepiva bila upotrijebljena za ugradnju mikroćipova koji bi bili korišćeni za praćenje ljudi.“ Ovdje vidimo primjer kako je ova teorija zavjere vezana uz osobu koja se također spominje u tekstu, Billa Gatesa. Inaće, kao što se moglo vidjeti u deskriptivnoj analizi podataka Bill Gates je druga najćešće spominjana osoba koja je vezana uz neku od navedenih teorija zavjera, a upravo je sa ovom u najvećoj korelaciji, u 72% tekstova.

Analizirajući tekst pomoću varijabli koje pripadaju konstruktivistini, zaključeno je kako tekst ne promiće iznešene teorije zavjera koje se spominju u tekstu, već ih pokušava razotkriti iznošenjem argumenata i temeljnih činjenica kroz tekst: „Što na to kaže Gates? 'Dobro je znati koja su djeca dobila cjepivo protiv ospica, a koja nisu. Postoje sustavi koji su potrebni kako bi zdravstveni djelatnici mogli to pravovremeno doznati. Ali, oni ne uključuju mikroćipove. Naša zaklada dobiva novac za kupnju cjepiva. Zato smo uočili rizik od pandemije i javno o tome progovorili', rekao je.“ Naslov ima jednu malu dozu senzacionalizma pa je negativno ocijenjen ali zato su u sadržaju teksta ponovljene osnovne činjenice na temelju provjerenih informacija.

⁵² <https://www.tportal.hr/teho/clanak/bill-gates-o-teorijama-zavjere-oko-cjepiva-tesko-je-i-demantirati-tako-glupe-tvrdnje-20200605> (pristup: 12.5.2022)

Varijable koje pripadaju konstruktivnosti analizom teksta su sve osim jedne ocijenjene pozitivno. Utvrđeno je da se u tekstu spominju i navode određene teorije zavjera, a ne samo općenito koncept teorije zavjere. Također, prije samog iznošenja citirane teorije utvrđeno je da kroz naslov teksta postoji upozorenje na postojeću povezanu teoriju zavjere prije njenog navoda u tekstu. Također, tu je i objašnjenje kako te teorije zavaravaju u nastavku teksta: „Gates već godinama upozorava na opasnosti izbijanja pandemije i poziva svjetske lidere, između ostalih i američkog predsjednika Donalda Trumpa 2016. godine, na ozbiljnije pripreme za takav razvoj situacije. O tome je progovorio i tijekom TED Talka još 2015. godine, ističući kako bi globalna pandemija mogla odnijeti ogroman broj života. Pozivajući se na taj govor, kao i na činjenicu da je zaklada Bill & Melinda Gates odvojila 300 milijuna američkih dolara za borbu protiv koronavirusa uzročnika bolesti COVID-19 i izradu cjepiva, pojedine ekstremno desne skupine i njihovi istaknuti pripadnici počeli su širiti tijekom siječnja dezinformacije online, tvrdeći kako je Gates nekako odgovoran za nastanak virusa i želi na njemu zaraditi.“ Varijabla kojom se ocjenjivala mogućnost komentiranja teksta, što je u ovom slučaju bilo onemogućeno od strane portala, ocijenjena je negativno.

Analizom konstrukta legitimnosti, u tekstu je utvrđeno da postoje imenovani službeni izvori te da novinar pri izvještavanju ne pokazuje naklonost niti jednoj od strana upletenih u vijest o kojoj izvještava te su prikazana različita stajališta. Također, u tekstu se navode i znanstveni dokazi: „*Usprkos tome, teorije zavjere vezane uz koronavirus su eksplodirale na društvenim mrežama i televizijskim programima. Spomenute su 1,2 milijuna puta u razdoblju od veljače do travnja, prema podacima tvrtke Signal Labs. Istraživanje Yahoo Newsa i YouGova, provedenom krajem svibnja, pokazalo je kako 28 posto Amerikanaca vjeruje u teorije zavjere. Istim se može 'pohvaliti' 44 posto članova Republikanske stranke i 50 posto ljudi koji uglavnom gledaju Fox News. Usporedbe radi, 61 posto ljudi koji gledaju MSNBC smatraju ih lažnima. Te rezultate Gates smatra pomalo zabrinjavajućima, ali ga ohrabruje to što vlasti i drugi institucije diljem svijeta nisu odustale od financiranja razvoja cjepiva za COVID-19.*“ Obzirom ne postoji mogućnost komentiranja teksta varijabla da li se čitatelj mora ulogirati pod svojim imenom ili korisničkim računom da bi komentirao tekst ocijenjena je negativno. Konstrukt razumljivosti je ocijenjen pozitivno.

Kao drugi primjer ćemo uzeti teoriju zavjere iz druge najbrojnije skupine, teoriju zavjere koja tvrdi da su virus umjetno stvorile (npr. u laboratoriju) osobe koje imaju određeni interes kao što je smanjenje svjetskog stanovništva. Ova teorija zavjere navodi se tako i u tekstu Indexa iz

veljače 2020. pod nazivom „Koronavirus je prva prava 'infodemija' na svijetu. Evo što to znači“⁵³. Tako se u tekstu navodi: „Poplava informacija i dezinformacija ono je što najviše razlikuje koronavirus od SARS-a, MERS-a, zike, ebole i drugih sličnih epidemija. Teorija zavjere o virusima kao namjerno ili slučajno puštenom bio-oružju bilo je i ranije - s HIV-om, ebolom i zikom, ali širenje lažnih vijesti i neprovjerenih glasina oko novog koronavirusa je bez presedana.“

Analizirajući varijable konstrukta istine utvrđeno je da tekst ne promiče iznešene teorije zavjera, već ih pokušava razotkriti na temelju iznošenja argumenata, a ovdje to radi u podnaslovu pod nazivom „Zajednička borba WHO-a, Facebooka, Googlea i Twittera protiv lažnih vijesti“ i u nastavku teksta u kojem se opisuje strategija ove zajedničke borbe protiv teorija zavjera i dezinformacija. Također, naslov je neutralan i odgovara sadržaju teksta, u kojem su ponovljene osnovne činjenice na temelju provjerenih informacija.

Analizom konstrukta iskrenosti utvrđeno je da se u tekstu spominje i navode određene teorije zavjera, a ne samo općenito koncept teorije zavjere. Također je utvrđeno da u tekstu postoji upozorenje na postojeće povezane teorije zavjera prije njihovog navoda, a u nastavku teksta je i objašnjenje kako te teorije zavaravaju i koje su posljedice: „S njima je došlo i do širenja predrasuda i rasističke netrpeljivosti prema Kinezima. Uz maltretiranje Kineza ili onih koji tako izgledaju na Zapadu, rasistički memovi i uvrede šire se na Facebooku i TikToku. Slična diskriminacija prisutna je i u Kini, prema stanovnicima milijunskog Wuhana i provincije Hubei. WHO je pokušao suzbiti dezinformacije u partnerskoj suradnji s Twitterom, Facebookom, TikTocom i Tencentom (vlasnikom najpopularnije kineske društvene mreže WeChat). Nedavno su WHO i Google pokrenuli Google SOS alarm koji plasira službene informacije WHO-a na vrh pretrage korisnika vezane za koronavirus. WHO u suradnji s Facebookom cilja određene demografske skupine svojim oglasima s bitnim zdravstvenim informacijama.“ Mogućnost komentiranja teksta je omogućena od strane portala, međutim nije ostavljen niti jedan komentar.

U analizi konstrukta legitimnosti sve tri varijable su ocijenjene pozitivno. U tekstu postoje znanstveni navodi: „Trebamo cjepivo protiv dezinformacija“, rekao je dr. Mike Ryan, načelnik WHO-ovog programa za zdravstvena izvanredna stanja na press-konferenciji prošlog

⁵³ <https://www.index.hr/vijesti/clanak/koronavirus-je-prva-prava-infodemija-na-svijetu-evo-sto-to-znaci/2159293.aspx> (pristup: 12.5.2022)

mjeseca.“, a ovime se u tekstu navode i imenovani službeni izvori. U tekstu su zastupljena višestruka gledišta i perspektive citiranjem stručnjaka: „Kako je uočila stručnjakinja za biosigurnost Raina MacIntyre sa Sveučilišta u Novom Južnom Walesu u Australiji, aktivnosti na društvenim mrežama mogu se koristiti i kao indikatori širenja epidemije, 'posebno tamo gdje postoji cenzura ili nedostatak resursa za izvještavanje o zarazi', kako kaže.“, čime je postignuta nepristranost i uravnoteženost u vezi konstrukta legitimnosti. Konstrukt razumljivosti je potvrđen tonom i stilom teksta koji je odmjeren, nepristran, uravnotežen i korektan.

Treći primjer teorije zavjera je iz treće najbrojnije skupine teorija zavjera koja tvrdi da je virus namjerno proširen ili da je njegova prirodna brzina širenja umjetno povećana kako bi se naštetilo što većem broju ljudi (npr. putem 5G mreže). Ova teorija zavjere navodi se tako i u tekstu portala Jutarnji.hr pod naslovom „'SVI STE VI GLUPE, JE***** OVCE!' Ovo su poznate osobe koje preko društvenih mreža šire suludu teoriju zavjere, evo što su točno govorili“⁵⁴ objavljenog u travnju 2020. U tekstu se u vezi ove teorije zavjere navodi: „Razni teoretičari zavjere i protivnici 5G mreže ubacili su u višu brzinu od pojave koronavirusa, piše Codastory. Neki vjeruju da je bolest COVID-19 izazvana 5G zračenjem, dok drugi vjeruju da 5G mreža pojačava njezine simptome.“

Analizom varijabli konstrukta istine utvrđeno je da tekst ne promiče iznešene izjave, već ih pokušava razotkriti na temelju iznošenja argumenata: „U raznim grupama i na forumima ulažu silan trud ne bi li povezali pandemiju koronavirusa i uvođenje 5G mreže, pritom ostavljajući činjenice postrani. Iako svi znanstvenici tvrde da 5G mreža ne predstavlja nikakvu opasnost, korelacija pandemije i uvođenja 5G mreže teoretičarima zavjere pruža pregršt materijala.“ Ono što se negativno odražava na konstrukt istine je upotreba senzacionalnog naslova koji je u očiglednoj funkciji 'nabrijavanja' teksta kako je vidljivo u gornjem navodu naslova članka. Međutim, analizom je utvrđeno kako odgovara sadržaju teksta, u kojem su ponovljene osnovne činjenice na temelju provjerenih informacija.

Varijablama koje pripadaju konstrukt istine analizom teksta je utvrđeno da se u tekstu spominju i navode određene teorije zavjera, a ne samo općenito koncept teorije zavjere. Također, prije samog iznošenja teorija zavjera utvrđeno je da u samom naslovu kao i u uvodnom dijelu teksta postoji upozorenje na postojeće teorije zavjera prije njihovog navoda u tekstu.

⁵⁴ <https://www.jutarnji.hr/scena/strane-zvijezde/svi-ste-vi-glupe-je-ovce-ovo-su-poznate-osobe-koje-preko-drustvenih-mreza-sire-suludu-teoriju-zavjere-evo-sto-su-tocno-govorili-10213879> (pristup: 12.5.2022)

Također, tu je i objašnjenje kako te teorije zavaravaju u nastavku teksta: „Nedavna studija koju je proveo Reutersov institut pri Sveučilištu Oxford, pokazala je da su političari, slavne osobe i druge utjecajne figure odgovorne za otprilike jednu petinu svih dezinformacija o koronavirusu, no komentiranje i dijeljenje njihovih objava uzrokuje nevjerojatnih 69 posto svih angažmana na društvenim mrežama s netočnim ili zavaravajućim sadržajem.“ Zadnja varijabla, mogućnost komentiranja teksta, bila je onemogućena od strane portala i jedina je negativno ocijenjena u ovom konstrukt.

Analizirajući varijable konstrukta legitimnosti, dvije su ocijenjene pozitivno, varijabla postoje li/navode li se u tekstu imenovani službeni izvori te postoje li/navode li se u tekstu znanstveni dokazi. Još jedan znanstveni navod, uz onaj koji je već naveden, je u dijelu teksta koji kaže: „Istraživanje koje je prošli tjedan objavio King's College u Londonu, pokazalo je da će oni koji vjeruju u 5G-koronavirus zavjeru, značajno rjeđe slijediti upute o društvenim distanciranju i pranju ruku.“ Ovaj tekst također pokazuje vezu kojom teorije zavjera stječu veći dio svoje vjerodostojnosti povezivanjem s ljudima koji imaju moć i autoritet, a ovdje se, uz raniji primjer vezan uz Trumpa, također radi upravo o takvom slučaju jer se radi o slavnim i poznatim osobama sa velikim brojem pratitelja na društvenim mrežama. Kako ne postoji mogućnost komentiranja varijabla da li se čitatelj mora ulogirati pod svojim imenom ili korisničkim računom da bi komentirao tekst utjecala je negativno na konstrukt. Konstrukt razumljivosti je ocijenjen pozitivno.

Četvrti primjer analize teorije zavjera je iz sljedeće, četvrte najbrojnije skupine teorija zavjera koja tvrdi da ekspertne elite proizvode bolesti za koje već imaju lijekove i samo čekaju pravi trenutak kad će ih plasirati na tržište kako bi enormno zaradili. Ovaj primjer nalazimo u tekstu portala Dnevnik.hr iz svibnja 2020. pod naslovom „Znanstvenik još jednom oprao antivaksere: 'Farmaceutima cijepljenje zapravo umanjuje profit“⁵⁵. Tako se u tekstu vezano uz ovu teoriju zavjere navodi: „Dotaknuo se i raznih teorija zavjere te poručio da cijepljenje nije prevara farmaceutske industrije i podsjetio da je upravo cijepljenje jedan od najmanje profitabilnih dijelova farmacije.“

Pomoću analize varijabli koje pripadaju konstrukt istine, zaključeno je kako tekst ne promiče iznešenu teoriju zavjere koja se spominje u tekstu, već je pokušava razotkriti iznošenjem

⁵⁵ <https://dnevnik.hr/vijesti/koronavirus/gordan-lauc-oprao-antivaksere---605465.html> (pristup: 12.5.2022)

argumenata i temeljnih činjenica kroz tekst, kao u ranije citiranom dijelu teksta. Naslov je neutralan, a u sadržaju teksta su ponovljene osnovne činjenice na temelju provjerenih informacija.

Varijable koje pripadaju konstruktivnosti analizom teksta su sve osim dvije ocijenjene pozitivno. Utvrđeno je da se u tekstu spominje i navodi određena teorija zavjere, a ne samo općenito koncept teorije zavjere. Također, prije samog iznošenja citirane teorije zavjere utvrđeno je da u nadnaslovu teksta postoji upozorenje na postojeću povezanu teoriju zavjere prije njenog navoda u tekstu. Također, tu je i objašnjenje kako te teorije zavaravaju u nastavku teksta: „Velike farmaceutske firme zarađuju milijarde na liječenju bolesti, dok im cijepljenje zapravo umanjuje profite jer ljudi i ne obole od bolesti protiv kojih su se cijepili“, kaže Lauc.“ Ovdje je negativno ocijenjena varijabla kojom se ocjenjivala mogućnost komentiranja teksta, što je u ovom slučaju bilo onemogućeno od strane portala.

Analizom varijabli konstrukta legitimnosti, u tekstu je utvrđeno da postoje imenovani službeni izvori te da se u izvještavanju ne pokazuje naklonost niti jednoj od strana upletenih u vijest o kojoj se izvještava. Također, u tekstu se navode i znanstveni dokazi: „Jasno mi je da se brinete za svoju djecu, no izbjegavanjem cijepljenja radite im veliku štetu. Činjenica je da danas djeca više ne umiru od velikih boginja, dječje paralize ili ospica, no to je upravo zahvaljujući uspješnim programima cijepljenja. Neke su zemlje cijepljenjem uspjele gotovo u potpunosti eliminirati i rak grlića maternice.“ Varijabla da li se čitatelj mora ulogirati pod svojim imenom ili korisničkim računom da bi komentirao tekst ocijenjena je negativno, obzirom ne postoji mogućnost komentiranja teksta. Konstrukt razumljivosti je potvrđen tonom i stilom teksta koji je odmjeran i nepristran te uravnotežen i korektan.

Na temelju provedene kritičke analize diskursa posredovanja pojedinačnih teorija zavjera koje su ukupno najzastupljenije teorije zavjera u tekstovima, na ovom manjem uzorku primjera također se može zaključiti kako je sadržaj na ovu temu posredovan razumljivo, istinito, iskreno i legitimno. Kao i u dva prethodna primjera kritičke analize diskursa lokalnih teorija zavjera i teorija zavjera vezanih uz Donalda Trampa, također možemo utvrditi kako su navedeni mediji poštujući ova načela i standarde svojim tekstovima pokušavali spriječiti širenje globalnih teorija zavjera.

Ovi rezultati u skladu su sa dobivenim ukupnim rezultatom od 75% od maksimalno mogućih bodova pa možemo zaključiti kako su analizirani primjeri prema konstruktima istine, iskrenosti, legitimnosti te razumljivosti usmjereni na društveno komunikativno djelovanje koje je usmjereno na postizanje razumijevanja između pošiljatelja i primatelja u komunikacijskom procesu. Isto tako, obzirom su svi konstrukti kao četiri dimenzije koncepta vjerodostojnosti potvrđeni u ovim primjerima, možemo potvrditi kako su svi mediji postigli pozitivnu razinu vjerodostojnosti, što također odgovara ukupnom rezultatu.

6.7. Primjena i rezultati kritičke analize diskursa komentara temeljene na Habermasovoj teoriji komunikativnog djelovanja

Informacije i jezik koji se koriste u medijima, te način na koji su prezentirani, imaju moć utjecati na to kakav će stav publika zauzeti prema određenoj temi pa su stoga ovdje analizirani i komentari da bi se vidjelo kakav je odnos komentara između onih koji otvoreno podržavaju i onih koji negiraju teorije zavjera.

Ovo poglavlje predstavlja nalaze analize sadržaja i kritičke analize diskursa komentara prikupljenih s analiziranih medijskih portala (onih koji su imali opciju komentiranja tekstova u analiziranom periodu). Kako bi se analizirali komentari, razvijen je skup različitih diskurzivnih standarda pomoću kojih je kodiran sadržaj komentara. Svaki standard uključuje niz specifičnih empirijskih parametara osmišljenih da odražavaju određene diskurzivne kvalitete svakog komentara.

U tablici priloga 2. je prikazana shema kodiranja koja je korištena u analizi prikupljenih podataka. Kao prvo, sadržaj je kodiran na temelju toga kako je čitatelj u svojim komentarima procijenio objavu – pozitivno (afirmativno, za: prihvaćanjem, odobravanjem, pohvalom, pristankom) ili negativno (kritički, protiv: odbijanjem, protivljenjem, kritikom, razilaženjem). Sadržaj svih objavljenih komentara kodiran je pomoću tvrdnje o valjanosti legitimnosti koja se očituje putem (a) slaganja i (b) neslaganja s tuđim tvrdnjama kao i procjenom deliberativne kvalitete rasprave uključujući parametre kao što su uljudnost i pristojnost. Prema Habermasu, legitimnost se između ostalog odnosi i na primjerenost govora s njegovim kontekstom. Neslaganje je prema njemu jedan od glavnih pokretača diskursa pa tako točke potvrđivanja (temeljene na slaganjima ili neslaganjima) održavaju dijalog i pomiču diskurs prema naprijed. Slaganje i neslaganje dovodi do formiranja intersubjektivnih solidarnosti temeljenih na

posredovanoj temi, odnosno formiranja grupa koje ujedinjuju sudionike u prihvaćanju ili odbijanju teme. Sudionici ne moraju izravno komunicirati kako bi bili dio iste solidarnosti temeljene na posredovanoj temi. Drugim riječima, moguće je otkriti širu sliku iza slaganja i neslaganja. Sve su tvrdnje kodirane redoslijedom kako su ih autori formulirali i objavili. Prema ovoj shemi, sadržaj komentara je kodiran i pomoću logike korištene argumentacije koristeći karakteristike teorija zavjera (za afirmativne komentare: 1. tajna dominacija, 2. prikrivanje, 3. personalizacija, 4. shema prijatelj/neprijatelj, 5. poticanje na nasilje, represiju ili djelovanje države, 6. racionalna iracionalnost, 7. determinizam i 8. poziv na političko djelovanje) kao i strategija koje se mogu primijeniti u suprotstavljanju teorijama zavjere (za kritičke komentare: 1. imanentna kritika logike argumentacije (logična proturječja teorija zavjera), 2. propitivanje temeljne ideološke motivacije (racionalno ispitivanje i rasprava), 3. satira i humor, 4. korištenje empirijskih podataka i analitičkih izvješća za kritiku i identifikaciju lažnih tvrdnji, 5. prikaz moralno-političke problematike izrečenih tvrdnji ocrtavanjem negativnih posljedica koje predloženi postupci imaju za društvo), a koji su prethodno izvedeni iz literature u ranijem dijelu rada. Također, afirmativni komentari su šifrirani prema stavovima izraženim u odnosu na COVID-19 (1. protivljenje nošenju maski, 2. protivljenje zatvaranju, 3. protivljenje cijepljenju (antivakcerska retorika), 4. negiranje korone). Na kraju, komentari su šifrirani prema diskurzivnoj interaktivnosti, odnosno prema tome su komentari upućeni kroz komunikaciju kao i međusobno propitkivanje stavova te korištenoj argumentaciji u komentarima kroz korištenje logičkih i metodičkih pristupa u zastupanju vlastitih pozicija i stavova.

Koristeći ovaj pristup, moguće je ne samo otkriti teme i probleme koje sudionici sami problematiziraju tijekom rasprave, već i izmjeriti opseg njihove podrške ili nedostatak iste za posredovanu temu. Metoda temeljena na tvrdnji o valjanosti legitimnosti omogućuje mjerenje diskurzivno izraženog mišljenja o posredovanoj temi teorija zavjera veličinom izmjerene solidarnosti. Sudionici diskursa uzajamno daju jedni drugima komunikacijsku slobodu da kažu "Da" i "Ne" i na taj način traže određene 'istine' kako to vide u skladu sa svojim moralom i etikom. Upravo identifikacija konstrukta legitimnosti na temelju interaktivne uporabe jezika pomaže u otkrivanju i tumačenju namjeravanog značenja komentara u dijaloškom i racionalnom smislu, zasnovanog na dualnosti slaganja i neslaganja.

Jedinica analize je jedan komentar, a ukupno je prikupljeno, kodirano i analizirano 1.379 komentara što je 27% od ukupnog broja analiziranih komentara. Ovom analizom obuhvaćeni su samo komentari u kojima je jasno vidljivo koji otvoreno podržavaju (afirmativni) i koji

negiraju (kritički) teorije zavjera putem slaganja ili neslaganja. Ostali komentari (neutralni) su isključeni iz ove analize. Svi komentari su kodirani redosljedom kako su ih čitatelji formulirali i objavljivali. Svakom komentaru je dodijeljen ID komentara prema ID teksta kojem pripada kao i podaci o datumu objave i izvoru objave.

Komentari su ručno prikupljeni i kopirani u posebnu Excel tablicu, u kojoj su ujedno i podaci o 1.379 komentara sa osam nominalnih varijabli o svakom od njih, kako bi se komentare sačuvalo. Prema novim zakonskim odredbama čl. 94., st. 3. Zakona o elektroničkim medijima (NN 111/21) elektroničke publikacije imaju zakonom propisanu obvezu upozoriti čitatelje na zakonske odredbe i na pravila komentiranja, pa je moguće da na nekim portalima koji su analizirani, a sukladno ovim odredbama, stari komentari koji su bili vidljivi u trenutku analize radi prijelaza na nove sustave ili prilagodbe sustava naknadno budu maknuti sa portala.

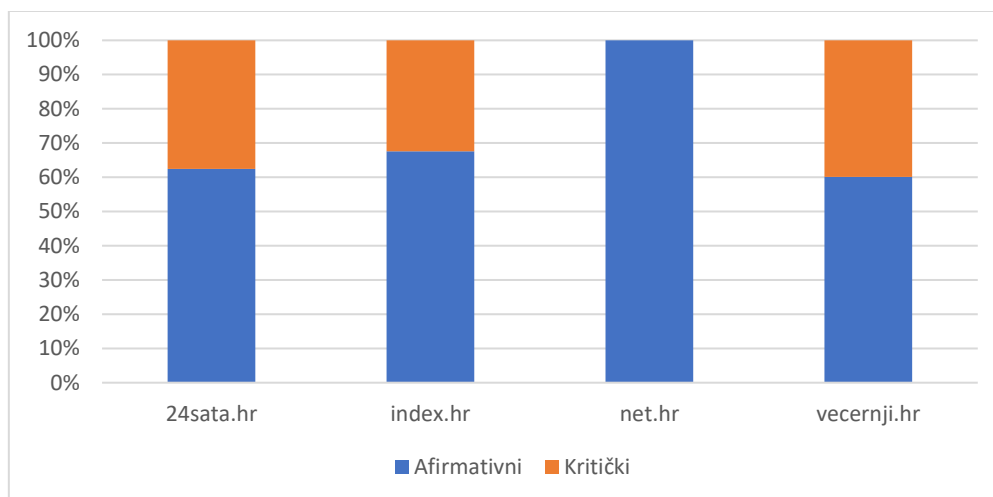
Nakon kodiranja, podaci su analizirani uz pomoć analize sadržaja i kritičke analize diskursa kako bi se utvrdilo kakav je odnos komentara između onih koji otvoreno podržavaju i onih koji negiraju teorije zavjera te kako su čitatelji komentirali same tekstove i druge objave. Korištenjem kvantitativne analize izračunati su kvantitativni rezultati za cijeli skup podataka čime je napravljena distribucija kodiranih vrijednosti. Koristeći kritičku analizu diskursa, komentari su kvalitativno analizirani kako bi se pokazalo kako su čitatelji reagirali i kako su komunicirali svoje reakcije putem komentara.

Prvom analizom (tablica 28) utvrđeno je kako 63% komentara u skupu analiziranih podataka pripada diskurzivno artikuliranim stavovima onih koji se otvoreno slažu i pokušavaju legitimirati teorije zavjera, a 37% čitatelja je formuliralo i iskazalo kritike takvih teorija kroz svoje komentare.

Slaganje (pozitivno, afirmacija)	870	63,09%
Neslaganje (negativno, kritika)	509	36,91%
Ukupno	1379	100%

Tablica 28. Diskurzivno artikulirani stavovi onih koji otvoreno podržavaju (pozitivno) i onih koji ne podržavaju (negativno) teorije zavjera

Kao što je vidljivo, na portalima su aktivni i zagovornici i kritičari teorija zavjera o COVID-19. U analiziranom skupu podataka afirmativni komentari bili su gotovo dva puta češći od kritičnih, što je prikazano i na grafikonu 16. prema portalima.

Grafikon 16. Diskurzivno artikulirani stavovi prema portalima

Većina svih komentara, njih 61% i onih koji podržavaju i onih koji ne podržavaju teorije zavjera bila je usredotočena na sljedeće teorije zavjera: da se određene sanitarne mjere za suzbijanje širenja virusa koriste za namjerno nanošenje štete društvu ili kontroliranje društva (npr. cjepiva, maske), da je virus namjerno proširen ili da je njegova prirodna brzina širenja umjetno povećana kako bi se naštetilo što većem broju ljudi (npr. putem 5G mreže), da su virus umjetno stvorile (npr. u laboratoriju) osobe koje imaju određeni interes kao što je smanjenje svjetskog stanovništva te u tekstovima u kojima se teorije zavjera spominju samo općenito (tablica 29).

	podržavaju TZ	negiraju TZ	br tekstova
TZ da se određene sanitarne mjere za suzbijanje širenja virusa koriste za namjerno nanošenje štete društvu ili kontroliranje društva (npr. cjepiva, maske)	289	165	8
TZ da je virus namjerno proširen ili da je njegova prirodna brzina širenja umjetno povećana kako bi se naštetilo što većem broju ljudi (npr. putem 5G mreže)	156	99	3
TZ da su virus umjetno stvorile (npr. u laboratoriju) osobe koje imaju određeni interes kao što je smanjenje svjetskog stanovništva	73	26	3
TZ se u tekstu spominje samo općenito	27	6	3
Ukupno	545	296	17

Tablica 29. Najzastupljenije teorije zavjera u komentarima

U odnosu na najzastupljenije teorije zavjera u tekstovima, razlika je što je u komentarima druga najzastupljenija teorija zavjere u tekstovima da su virus umjetno stvorile (npr. u laboratoriju) osobe koje imaju određeni interes kao što je smanjenje svjetskog stanovništva ovdje manje komentirana u odnosu na teoriju zavjere da je virus namjerno proširen ili da je njegova prirodna brzina širenja umjetno povećana kako bi se naštetilo što većem broju ljudi (npr. putem 5G mreže) koja se više komentirala, a u tekstovima je treća prema zastupljenosti. Možemo zaključiti kako je diskurs čitatelja u svim komentarima najviše bio usmjeren prema cjepivima i 5G tehnologiji. Ovom analizom je također utvrđeno kako su ovdje tri od četiri teorije zavjera vezane uz COVID-19 koje se najviše komentira upravo one na koje Europska komisija najviše upozorava na svojim stranicama, kako je ranije opisano.

Analiza diskurzivno artikuliranih stavova prema usporedbi komunikacijskih vještina uljudnosti i pristojnosti svih komentara pokazala je kako je najveći dio komentara (75%) komuniciran na normalan i kulturn način, dok je na nekulturn način komuniciran manji dio komentara (25%) što u konačnici izravno utječe na samu kvalitetu rasprave (tablica 30).

kulturn (izrazito ljubazan/prijateljski raspoložen, ne nužno pun podrške/može biti kritičan)	9	0,65%
normalan (ambivalentan/neutralan, može biti i kritičan i podržavajući)	1020	73,97%
nekulturn (izrazito nepristojan/pogrdan/neprijateljski, uvredljiv)	350	25,38%
Ukupno	1379	100%

Tablica 30. Diskurzivno artikulirani stavovi prema usporedbi uljudnosti

Ukoliko se pogleda sljedeća tablica 31. vidljivo je kako je veći dio i afirmativnih i kritičkih komentara komuniciran normalno i kulturno, dok nekulturni prevladavaju u afirmativnim komentarima.

	Afirmativni		Kritički	
kulturn (izrazito ljubazan/prijateljski raspoložen, ne nužno pun podrške/može biti kritičan)			9	1,77%
normalan (ambivalentan/neutralan, može biti i kritičan i podržavajući)	630	72,41%	390	76,62%
nekulturn (izrazito nepristojan/pogrdan/neprijateljski, uvredljiv)	240	27,59%	110	21,61%
Ukupno	870	100,00%	509	100,00%

Tablica 31. Afirmativni i kritički komentari prema usporedbi uljudnosti

U tablici 32. izdvojeni su nekulturni primjeri afirmativnih i kritičkih komentara.

032-075	Deaktivirani korisnik 13.4.2020. Naročito mi se sviđa onaj znakovit izraz - krdo. Iako mislim da bi ovcama bolje pristajao izraz - stado.	Afirmativni
052-002	Bogdan Lalic Dakle ovaj Vojković je obično plaćeničko Soroševskog piskaralo podcjenjuje sva druga mišljenja a uvlači se u dupe Gatesu dakle providno.	Afirmativni
148-006	globalist 15.4.2020. Btkkaa1 ti si jedan od onih sto manje pričaju, to su pametniji, sunce moje!	Afirmativni
167-017	abraham73: Samo je istina sto pisu govedja Soroseva glasila . 17:07 16. 3. 2020.	Afirmativni
265-008	Mateo Dipalo Nabijte si masku u šuleta!!!!	Afirmativni
032-083	torba99 12.4.2020. tako je.doktor opce prakse unese da odbija cijepivo,i onda u slučaju bolecuge kad krene krepavat i cvilit ko parcov odbit mu liječenje i problem riješen	Kritički
040-022	Željko Pavec Kokosi se cijepe tako da im veterinar spricne cjepivo u vodu ... prema tome ovi koji nece primit ce ga kad tad a da nece ni znati ...moze i sa iglom a moze i oralno ili analno :-)	Kritički
040-035	Krešimir Kućar Bitno je da su se protivnici cjepljenja na vreme opskrbili sa wc papirom. Pošto su dosadni ko proljev verujem da ga i troše najviše.	Kritički
056-005	Zoe Hannah Dokovic je neobrazovana budala, koja nazalost ima lovu i utjecaj na isto takve budale.	Kritički
148-007	btkkaa1 15.4.2020. Za tebe cisto sumnjam da pametno izgledas i dok sutis,ali kad progovoris definitivno otklonis svaku sumnju.Drzi labrnju zatvorenu da manje smrdis,a i manje kisika trosis.	Kritički

Tablica 32. Nekulturni primjeri afirmativnih i kritičkih komentara

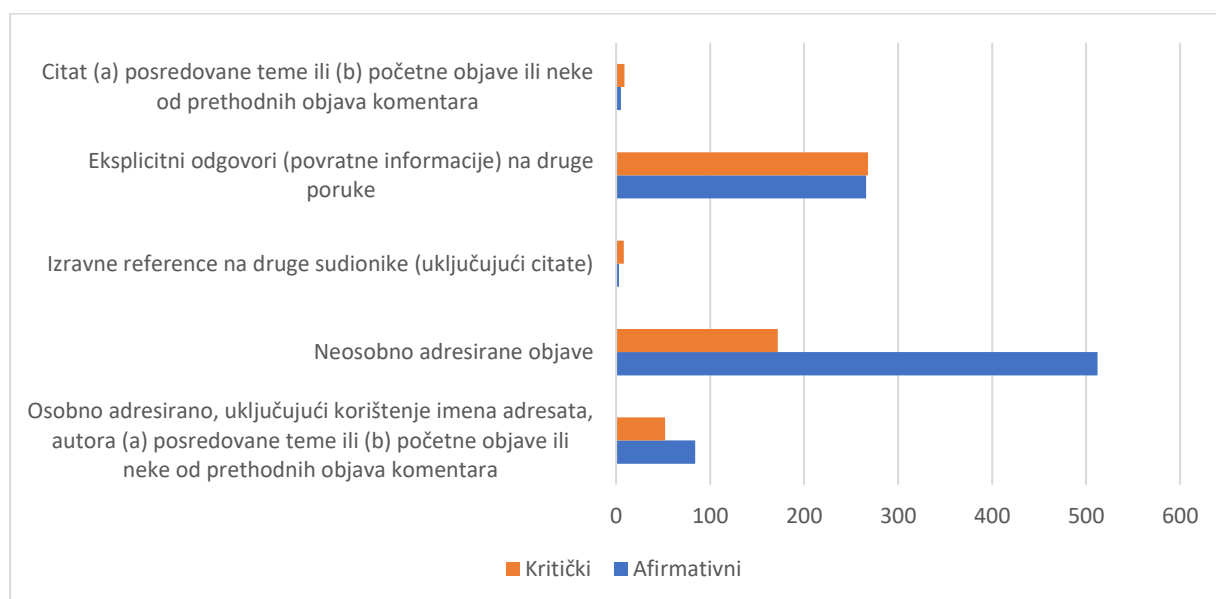
Sljedeći skup podataka poslužio je za analizu diskurzivno artikuliranih stavova prema diskurzivnoj interaktivnosti, a ta interaktivnost pokazuje u kakvim su međusobnim odnosima komentari (tablica 33). Iz analize je vidljivo kako se najveći broj komentara odnosi na neosobno adresirane objave, njih 49%. To znači kako većina komentara nije bila u interakciji prema nekome ili prema drugim komentarima te se uglavnom odnosilo na iznošenje vlastitih stavova nezvezano uz druge komentare. Sljedeća skupina komentara, njih 39% bila je u funkciji eksplicitnog odgovora ili povratne informacije na druge poruke i komentare, dok se treća

skupina komentara (10%) odnosila na interakciju izravno prema nekome osobno, što je u većini slučajeva bio ili sam autor teksta ili autor nekog od prethodnih komentara.

osobno adresirano, uključujući korištenje imena adresata, autora (a) posredovane teme ili (b) početne objave ili neke od prethodnih objava komentara	139	10,08%
neosebno adresirane objave	681	49,38%
izravne reference na druge sudionike	11	0,80%
EksPLICITNI odgovori (povratne informacije) na druge poruke	534	38,72%
Citat (a) posredovane teme ili (b) početne objave ili neke od prethodnih objava komentara	14	1,02%
Ukupno	1379	100,00%

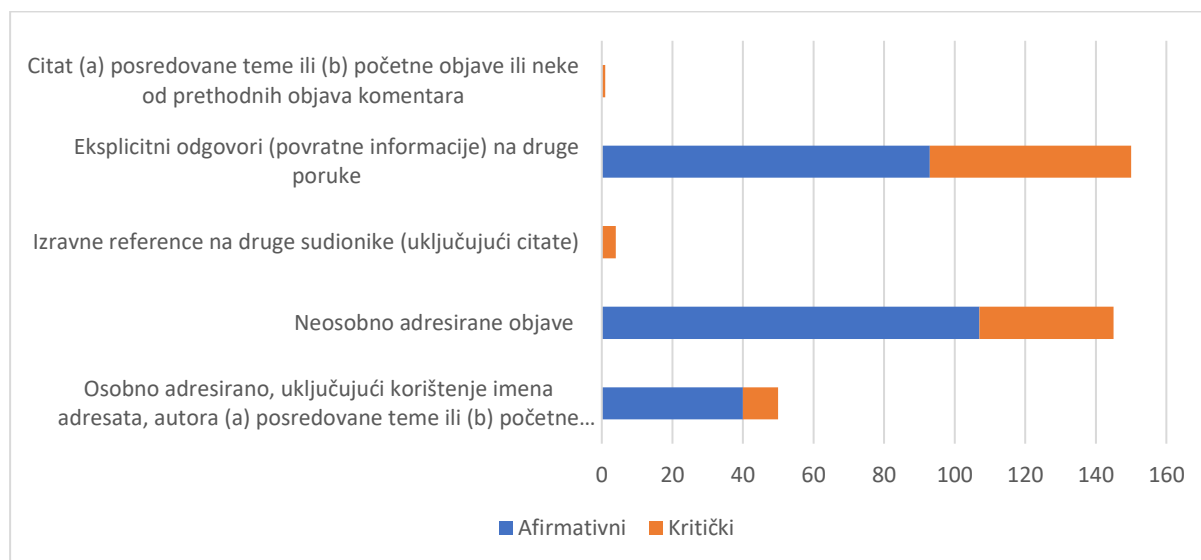
Tablica 33. Diskurzivno artikulirani stavovi prema diskurzivnoj interaktivnosti

Ono što je zanimljivo u ovim podacima pokazala je analiza afirmativnih i kritičkih komentara međusobno što je prikazano na grafikonu 17. Vidljivo je kako se većina afirmativnih komentara (59%) odnosi na neosebno adresirane objave, dok se većina kritičkih komentara (53%) odnosi na eksplicitne odgovore ili povratne informacije na druge poruke i komentare. Ovi podaci govore kako većina afirmativnih komentara nije bila u interakciji prema nekome ili prema drugim komentarima te su se uglavnom odnosili na iznošenje vlastitih stavova promovirajući tako širenje teorija zavjera dok je većina kritičkih komentara bila u funkciji eksplicitnog odgovora ili povratne informacije na druge poruke i komentare pokušavajući tako spriječiti širenje teorija zavjera.

Grafikon 17. Afirmativni i kritički komentari prema diskurzivnoj interaktivnosti

Analizirajući komentare prema usporedbi nekulturnih komentara i diskurzivne interaktivnosti (grafikon 18), vidljivo je kako su afirmativni komentari izrazito nepristojni i uvredljivi u eksplicitnim odgovorima ili povratnim informacijama na druge poruke i komentare (39%) ali je vidljivo kako je dobar dio istih nekulturnih komentara prisutan u 45 % neosobno adresiranih objava kao i u 17% interakcija izravno prema nekome osobno.

Grafikon 18. Nekulturni komentari prema diskurzivnoj interaktivnosti

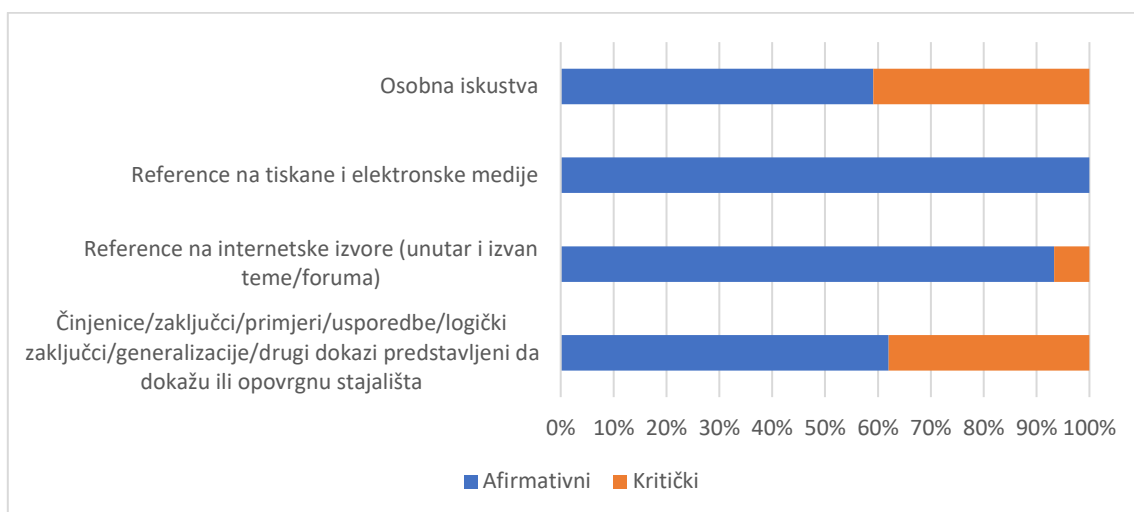
Analizirajući diskurzivno artikulirane stavove prema upotrebi argumentacija vidljivo je kako se u 95% komentara čitatelji služe iznošenjem činjenica, zaključaka, navođenja različitih primjera i usporedbi, logičkih zaključaka, generalizacija i drugih dokaza kako bi dokazali ili opovrgnuli stajališta. Zatim slijede reference na različite internetske izvore te osobna iskustva, dok se najmanje koriste reference na tiskane i elektronske medije (tablica 31).

Činjenice/zaključci/primjeri/usporedbe/logički zaključci/ generalizacije/drugi dokazi predstavljeni da dokažu ili opovrgnu stajališta	1308	94,85%
Reference na internetske izvore (unutar i izvan teme/foruma)	45	3,26%
Reference na tiskane i elektronske medije	4	0,29%
Osobna iskustva	22	1,60%
Ukupno	1379	100,00%

Tablica 34. Diskurzivno artikulirani stavovi prema upotrebi argumentacija

Međusobnom analizom afirmativnih i kritičkih komentara prema upotrebi argumentacija (grafikon 19) zanimljiva je jedna činjenica, a to je da afirmativni za razliku od kritičkih

komentara koriste puno više reference na različite internetske izvore uglavnom izvan same teme foruma kao i reference na tiskane i elektronske medije.

Grafikon 19. Afirmativni i kritički komentari prema upotrebi argumentacija

U analiziranom skupu podataka onih koji se otvoreno slažu i podržavaju teorije zavjera, argumentacija potpore teorijama zavjera najviše se temeljila na racionalnoj iracionalnosti (63% svih pozitivnih komentara), zatim slijedi logika determinizma (21% svih pozitivnih komentara), a nakon toga slijedi personalizacija dominacije (11%). Tajna dominacija (1%) i poticanje na nasilje ili represiju (2%) korišteni su relativno malo za potporu teorijama zavjera, dok su se najmanje za potporu koristili shema prijatelj/neprijatelj, prikrivanje i pozivi na političko djelovanje (tablica 35).

Tajna dominacija	12	1,38%
Prikrivanje	5	0,57%
Personalizacija	95	10,92%
Shema prijatelj/neprijatelj	5	0,57%
Poticanje na nasilje, represiju ili djelovanje države	15	1,72%
Racionalna iracionalnost	551	63,33%
Determinizam	187	21,49%
Poziv na političko djelovanje	0	0,00%
Ukupno	870	100,00%

Tablica 35. Pozitivni (afirmativni komentari) šifrirani prema logici argumentacije koristeći karakteristike teorija zavjera

Ovdje navodimo nekoliko primjera komentara koji teorije zavjera objašnjavaju kroz prizmu tajne dominacije (tablica 36), a u kojima se tvrdi da postoji tajna skupina

„Tko će određivat "istinu", činjenice? Pa oni s vrha, njihove istine će biti jedina istina...“

koja provodi svjesni, zlokobni plan za ostvarivanje svjetske dominacije i vuče konce moći iza leđa običnih građana, tako da nema slučajnosti i sva službena tumačenja događaja moraju nužno biti izmanipulirana i obmanjujuća

„Sumnjaš li i najmanje u ove postulate viših nivoa: - ništa velikoga se ne događa slučajno i prepušteno samo sebi - novac i moć upravljaju svijetom, novac i moć, i želja pojedinaca za stjecanjem istih, bez obzira na posljedice - većina novca i moći, u rukama je vrlo male skupine ljudi - oni su stvarni, oni postoje i oni se ubrzano sve više bogate, zovi ih iluminati, NWO, vladari iz sjene, masoni, kako hoćeš, no ništa se ne događa značajnoga na ovome svijetu bez njih“.

Svi komentari koji će se koristiti izvorno su citirani u obliku kako su objavljeni na portalima i sa svim greškama.

029-012	..D a r k w o o d.. 29.4.2020. U ORWELLOVOJ 1984 postoji "ministarstvo istine"! Tko će određivat "istinu", činjenice? Pa oni s vrha, njihove istine će biti jedina istina, svi ostali imaju da slušaju hitlerističko-nacistički nastrojencenzore ili si nepočudan, tako već sada rade u Kini a plan je da to bude i za cijeli svijet!
032-064	Pravila Igre 12.4.2020. rasputin, cjepiva nose opasnosti koje su kako izgleda dosta manje od bolesti protiv kojih se cijepi. I ne bi to bilo ništa sporno, i sve bi to bilo lijepo, divno i krasno, kada iza svega ne bi stajala želja za moći i novcem, već altruistična želja za pomoći ljudima. Da li se slažeš sa time? Sumnjaš li i najmanje u ove postulate viših nivoa: - ništa velikoga se ne događa slučajno i prepušteno samo sebi - novac i moć upravljaju svijetom, novac i moć, i želja pojedinaca za stjecanjem istih, bez obzira na posljedice - većina novca i moći, u rukama je vrlo male skupine ljudi - oni su stvarni, oni postoje i oni se ubrzano sve više bogate, zovi ih iluminati, NWO, vladari iz sjene, masoni, kako hoćeš, no ništa se ne događa značajnoga na ovome svijetu bez njih. Eto, to bi bio neki početak, neke osnove od kojih trebaš krenuti. Ovo su stvari koje baš nitko ne poriče, to svi znaju, samo nekad ljudi to zaborave, i nisu toga svjesni kada im se pred nosom odigravaju te igre moći. Postoje također različiti nivoi, stupnjevi na piramidi, i mi smo većina sasvim dolje, u onoj bazi piramide, tu nas ima najviše, ali imamo najmanje, i najveći teret onih iznad sebe nosimo. Običan čovjek ne može vidjeti iznad svog nivoa, no ako je znatiželjan, ako uočava bitne stvari, primjećuje uzorke, povezuje što se događa u pozadini, jer uvijek je ono bitno očima skriveno, tada on može donekle i shvatiti što se događa. Tko ne želi znati, u redu je i to, ali nemojte neznanjem rušiti znanje.
159-001	DobraVibra 27.3.2020. ovaj virus nebi bio nista da istina i lijek izadju na vidjelo. sve je to jedna velika kontrola mase za tudje ciljeve

182-013	Zvonko: Događa se novi svjetski poredak gdje sve ljude treba staviti pod kontrolu. Neki će odlučivati tko će živjeti a tko umrijeti.
---------	---

Tablica 36. *Primjeri komentara koji teorije zavjera objašnjavaju kroz prizmu tajne dominacije*

Dalje se navodi nekoliko primjera komentara koji teorije zavjera objašnjavaju kroz prizmu prikrivanja, (tablica 37), a u kojima se također tvrdi kako tajna skupina

„jer svim tim mocnicima padaju svakakve stvari napamet.mozda i cak neko treci.ali dobro nije vazno tko god da je proslo im je.“

skriva svoje interese, planove i akcije, radi ostvarenja svojih ciljeva i koristi

„Istina će biti samo ono što vlasti, moćnici i interesne skupine kažu, a ostale će se cenzurirati.“

„sad koja korist to se samo moze nagadat.ali eto kako je lagano napraviti kaos u svijetu“.

029-011	Uljani 29.4.2020. To će biti kao ono kad je kineski liječnik prvi upozorio na postojanje korona virusa, još u začetku, kad se još nije ni znalo, pa su ga ušutkali. Taj princip proklamirane istine sad žele uvesti na globalnoj razini, očigledno. Istina će biti samo ono što vlasti, moćnici i interesne skupine kažu, a ostale će se cenzurirati.
035-015	Whyalwaysme123 16.4.2020. Realno nije tesko zamisliti i da su i jedni drugi to napravili za neku svoju korist.jer svim tim mocnicima padaju svakakve stvari napamet.mozda i cak neko treci.ali dobro nije vazno tko god da je proslo im je.sad koja korist to se samo moze nagadat.ali eto kako je lagano napraviti kaos u svijetu.

Tablica 37. *Primjeri komentara koji teorije zavjera objašnjavaju kroz prizmu prikrivanja*

Idućih nekoliko primjera komentara teorije zavjera objašnjavaju kroz prizmu personalizacije (tablica 38), odnosno ne shvaćaju dominaciju kao strukturu, već kao specifične osobe i skupine osoba,

„Dobices isto injekciju "protiv korone" s ubrizganim aluminijem da te se moze preko smartlinkova kontrolirati,pogodi tko financira cjepivo protiv korone-Gates!“

personaliziranih u obliku urotnika koji vuku skrivene konce dominacije

„ti mislis da ja gates investirao toliko love u who jer je dobrotvor? u krivu si, covjek ima malo drugacije planove, izmedu ostalog ucjenjuje ljude cjepivima, a kako su gatesova cjepiva prosla u indiji i africi najbolje da sam pogledas..upisi ove stvari u yt...imas njegove izjave o obveznom cjepjenju za sve...gates on covid19 vaccine, you won't have

a choice...bill gates on mass gatherings..od kada je gates epidemiolog? i zasto je on faraon svjetskog zdravstva?“. Iz ovoga se može uočiti potreba za identificiranjem određenih pojedinaca i otkrivanjem stvarnih zavjerenika imenom i prezimenom kao oblikom personifikacije zla.

144-022	<p>z3us 17.4.2020. Sateliti će koristiti istu vrstu antena s faznim nizom, kao što će biti korišteni i u 5G sustavima na zemlji ukratko to znači da će odašiljati precizno fokusirane zrake intenzivnog zračenja na svaki specifični 5G uređaj koji se nalazi na Zemlji. Zrake moraju biti dovoljno jake kako bi prošle kroz zidove i ljudska tijela, u suprotnom svatko s 5G telefonom bi morao stajati vani kako bi mogao koristiti uređaj Ovo su tvrtke koje planiraju lansirati/postaviti satelite: SpaceX: 12.000 satelita OneWeb: 4.560 satelita Boeing: 2.956 satelita Spire Global: 972 satelita I to je tek početak jer se očekuje preko 50 000 satelita u narednih par godina. I tako dok su ljudi doma i razbijaju glavu s koronom Elon Musk svako par dana pošalje još jedan satelit u zemljinu orbitu i takooko našeg planeta biva izgrađena elektromagnetska mreža</p>
205-080	<p>svicaboy 24.5.2020. Fondacije Georga sorosa Billa Gatesa i sl. A da bi se oduzili im onda zagovaraju sto oni trazi vrlo jednostavno</p>
205-103	<p>bizumbazum 26.5.2020. opomena: oštrouman si, ali kopaš plitko. Navodiš korporacije koje nisu u vrhu agende. Postoje stvari koje su s razlogom skrivene. Tako na primjer na Forbesovoj listi najbogatijih naći ćeš imena poput Bezosa, Gatesa ili onog meksičkog tajkuna vlasnika Telekoma (isključivo realni sektor). Da li si se ikad zapitao zašto se tu ne pojavljuju prezimena poput DuPont, Adelson, Koch, Rockefeller, Frescobaldi, De Rothschild, Coburg, Greenspan, britanska kraljevska obitelj +još 200tinjak ostalih... Čije se pravo bogatstvo i ne može mjeriti, a da ne govorim o utjecaju. Upravo ta (neeksponirana) elita posjeduje tih famoznih 80% kroz vlasničke udjele u (TOP level) bankama, naftno energetskej industriji, farmaciji i medijima. Njihov prvi temeljni problem nije u posjedovanju materijalnih vrijednosti, već u zadržavanju stečenih pozicija bogatstva i moći, uslijed naglog i brzog širenja informacija i nazvat ću to 'buđenja' opće populacije. Ljudi postaju više svjesni i traže pravedniji raspored društvenog i ekonomskog bogatstva (Ne zvuči li ti to marksistički?). Dakle, zamaglivanje i prodavanje demagogije postaje sve teže i tu je bitan taj Makijavelistički psihološki princip kojeg elita koristi kroz političko djelovanje korumpirane i postavljene političke nomenklature.</p>
206-023	<p>norris 13.5.2020. Profesor čega? Vidit ćemo gdje će nas ovakvi korumpirani profesori odvesti. Kad budete svi čekali u redu cijepivo od Bill Gates kojem je otac bio eugenikar i sam Bill Gates tip koji je vršio sterilizaciju u africi, onda će te se sjetiti profesora ili možda ljudi koji govore ovako kao Toni ili Lovren. A fora je što u njemačkoj isto to govore doktori i virolozi. Vidjet ćemo sve u budućih nekoliko mjeseci. Evo vam novi video u kojem izraelski predsjednik govori o cipuranje djece. Vidjet će te kada dobijete imunitetske putovnice koje ako ne budete imali, nećete moći putovati, ići na posao, ići na javne skupove itd. Puno sreće i praćenja ovih fake News medija sa korumpiranim profesorima i doktorima.</p>
355-003	<p>Koljac 4.5.2020. bill gates javno govori da ce cijepivima smanjiti populaciju ljudi na zemlji, ne treba biti doktor da bi shvatio o cemu je ovdje rijec. od korone nitko nije ni umro, mislim da bi trebali prestat ljudima koji su pokrali i unistili drzavu i jos uvijek to rade(HDZ, SDP...)</p>

355-072	<p>miky123 5.5.2020.</p> <p>bill gates nije donirao vec investirao..svaki dan od gladi umire cca 20 tisuca ljudi, ali kako ces ti za to znati ako nije bilo na rtlu? bill gates se izmedu ostalog druzi sa epsteinom, pedofilom i trgovcem djece..sta da dalje pricam? tebi mediji napisu da gates donira i ti automatizmom u to vjerujes...njima da je u interesu oni bi glad iskorjenili u mjesec dana,ali ih boli k za sve nas..ti mislis da ja gates investirao toliko love u who jer je dobrotvor? u krivu si, covjek ima malo drugacije planove, izmedu ostalog ucjenjuje ljude cjepivima, a kako su gatesova cjepiva prosla u indiji i africi najbolje da sam pogledas..upisi ove stvari u yt...imas njegove izvave o obveznom cjepljenju za sve...gates on covid19 vaccine, you won't have a choice...bill gates on mass gatherings..od kada je gates epidemiolog? i zasto je on faraon svjetskog zdravstva? zasto je tedros na celu who iako je bio terorist u etiopiji prije toga? dosta zanimljiv cv za nekoga tko je na vrhu who..jesi vidio optuzbe protiv faucia, ako uopće znas tko je to, izmedu ostalog gatesov pijun, a dalje istrazi sam..5g ce imati dugorocno negativne posljedice na sve nas, opet kazem, ako te zanima mozes procitati vise o medunarodnom apelu znanstvenika protiv 5g, tako imas mnogo imena,referenci,istrazivanja itd itd..</p>
360-100	<p>sena2 23.4.2020.</p> <p>Tako sto ces koristiti 5 G mrezu zbog koje se i odigrava ovaj igrokaz(nazalost stetno po ljudima koji umiru)...Dakle koristice i obicni ljudi istu mrezu jer druga nece postojati,nadalje moraces pomjenjati sve aparate u kucanstvu jer ce sve funkcionirati preko smart aplikacije(frizideri,pecnice,nape,mikrovalne,perilice sudja,vesmasine,tv vec jest smart itd.).Dakle jos novca za trositi..Dobices isto injekciju "protiv korone" s ubrizganim aluminijem da te se moze preko smartlinkova kontrolirati,pogodi tko financira cjepivo protiv korone-Gates!Ciji je 5 G-Gatesov!Velike korporacije opstaju jer im je cilj smanjiti ljudski faktor i produkciju robotizirati,a sto ce postici sa 5 G mrežom!Jos nesto?</p>
<p>Tablica 38. <i>Primjeri komentara koji teorije zavjera objašnjavaju kroz prizmu personalizacije</i></p>	
<p>Primjeri komentara koji se navode kao sljedeći objašnjavaju teorije zavjera kroz prizmu sheme prijatelj/neprijatelj (tablica 39) koja pretpostavlja da tajna skupina ima partikularne interese koji su suprotni interesima 'naroda',</p> <p><i>„ne vjerujem u ništa izgovoreno ili što potiče iz židovskog okruženja...odavno je jasno da su pod krinkom velikih imena i naslovlja umetnuti njihovi agenti , a prema njihovim "vjerskim knjigama" i postulatima...imaju vas nekažnjeno pravo iskorištavati ili čak i ubiti. nije li samim takvim "vjerskim" pristupom objavljen rat?“</i></p> <p>odnosno odražavaju želju za zaštitom vlastite grupe od potencijalno neprijateljske grupe</p> <p><i>„nije lako biti vodja u dravzi koju kontroliraju Sorosevi plachenici...“.</i></p>	
031-006	<p>roko2022 25.3.2020.</p> <p>Gle...moras Trumpu dati malo kredita..nije lako biti vodja u dravzi koju kontroliraju Sorosevi plachenici...</p>
126-006	<p>WHAZZUP: hahaha...kad popušiš priču o socijalizmu...židovski pamflet za zamjenu robovlasništva novim nazivom...da bi oni i dalje vladali...onda si to što jesi...izgubljen u stvarnosti 07:21 29. 4. 2020.</p>

126-007	<p>WHAZZUP: korda...sotona je tvoj put....ti si sigurno poseban kao takav....židovski rob 07:18 29. 4. 2020.</p>
166-005	<p>WHAZZUP: ne vjerujem u ništa izgovoreno ili što potiče iz židovskog okruženja...odavno je jasno da su pod krinkom velikih imena i naslovlja umetnuti njihovi agenti , a prema njihovim "vjerskim knjigama" i postulatima...imaju vas nekažnjeno pravo iskorištavati ili čak i ubiti. nije li samim takvim "vjerskim" pristupom objavljen rat?...sad će početi javno trovanje, iako to već čine kroz industriju kacerogene hrane, cjepivima punim živedigitalna kontrola...znali itko ovdje što živa radi vašem mozgu?...mrtvu masu ! 1 13:13 01. 5. 2020.</p>

Tablica 39. *Primjeri komentara koji teorije zavjera objašnjavaju kroz shemu prijatelj/neprijatelj*

Iz ovih primjera vidljiva je prisutnost jakih ideologija kroz žestoko isticanje antisemitizma, rasizma i neprijateljstva na rasnim, etničkim, vjerskim ili političkim osnovama što je samo korak do istrebljivačke logike antisemitizma i fašizma.

Sljedeći primjeri (tablica 40) naslanjaju se na shemu prijatelj/neprijatelj, koja često dovodi do percepcije nasilja kao sredstva za rješavanje uočenih problema eliminacijom neprijatelja.

„Tumači mudrosti naroda i njegovog ponašanja nikada neće nametnuti svoja tumačenja narodu a neki uporni tumači mogli bi i izgoriti.“

„neznam kaj se ceka da se ljudi prosvijetle da naprave pobunu dosta je tog sve ih smaknut koji su namjestili virus“.

Kroz te komentare teorije zavjera se objašnjavaju kroz prizmu poticanja na nasilje i represije protiv opaženih neprijatelja

„korona ne postoji i mase se bude i dizu, sto god je plan ove prevare ocigledno je da ne uspeva i sa svakim novim clankom gdje sijete strah i paniku sa izmisljenim brojkama samo jos vise budite ljue, jel vi citate komentare?! ljudi vam ne vjeruju, doci ce kraj ovoj prevari, maske ce pasti a onda cete vi novinari biti prvi na meti pamet u glavu dok je jos vrijeme...“

„Uvode nam policijsku državu - i to hajde barem da je prijetnja stvarna, da imaju stvaran alibi za to, no ovo s ovim smiješnim virusom od kojeg je u cijelom svijetu dosad umrlo manje ljudi nego od obične gripe je presmiješno - a mi svi kao tukci sjedimo doma i to dopuštamo. Dokad? Pa uništavaju nam državu, ljudi!“

ili djelovanja države korištenjem državne moći protiv neprijatelja kao što su progon ili zatvor.

033-001	Mek_Slava 26.3.2020. E bome neće to tako. Ukoliko se izolacija produzi, idemo svi na ulice i anarhija bajo moj.
144-028	colonelo 17.4.2020. Od doba kad su ljudi živjeli u plemenima prepoznavali su zlo i sve što im čini loše pa to spaljivali. Tako je i danas i uvijek će biti. Narod je mudar i zna zato čini ono što je za njega dobro. Tumači mudrosti naroda i njegovog ponašanja nikada neće nametnuti svoja tumačenja narodu a neki uporni tumači mogli bi i izgoriti.
157-001	abakus: Ovo ludilo treba prekinuti, da je ovim političarima ljudski život zaista tolika svetinja koja bi opravdavala ove mjere, onda bi pobačaji odavno bili zabranjeni i kažnjivi s 30 godina zatvora. Ovdje se uopće ne radi ni o kakvoj brizi za stanovništvo tj. o borbi protiv "strašnog virusa" čija "užasna smrtnost" iznosi pola posto zaraženih (a ne zaraze se svi!) i to velikom većinom ljudi koji su već jednom nogom u grobu, nego o mijenjanju svijeta i ukidanju ljudskih sloboda. Gdje su sada GONG, Babe, Relković i svi oni ljevičari i borci za ljudska prava koji inače iskaču stalno kao iz paštete i svakom su loncu poklopac? Nestalo društvo, ni a ni be! Uvode nam policijsku državu - i to hajde barem da je prijetnja stvarna, da imaju stvaran alibi za to, no ovo s ovim smiješnim virusom od kojeg je u cijelom svijetu dosad umrlo manje ljudi nego od obične gripe je presmiješno - a mi svi kao tukci sjedimo doma i to dopuštamo. Dokad? Pa uništavaju nam državu, ljudi! Svi mi ispaštat ćemo žestoko zbog ovoga, naša djeca će trpjeti dugotrajne posljedice ovoga što se događa! Ako vi koji ste na proračunu mislite da će plaćica sjedati i da ste sigurni, grdno se varate! Proračun se ne puni, gospodarstvo je stalo - odakle mirovine i odakle plaće? Koliko ima još normalnih ljudi u ovoj zemlji da ovo zaustave? 4 07:10 26. 3. 2020.
157-002	BraniteljJakob: Ova Vlada mora past, ako ne danas onda sutra! Oni su opasniji nego sam corona virus. Nigdje na svijetu interes vladajućih i pomoc svom narodu u ovim teskim vremenima nije manji , nego u Hrvatskoj! HDZ i Plenkovic na jednoj strani, i crkva i Bozanic na drugoj strani su me strasno razocarali,(iako vec davno nemam povjerenje u njih) Vec sad imamo skoro potpunu diktaturu vlasti, a sad bi oni htjeli iskoristiti ovu tesku situaciju u kojoj se nalazimo da nam potpuno stegnu omcu oko vrata! 2 07:12 26. 3. 2020.
265-002	Matko Penić Index na aparatima, pa brze bolje pokusat ubit "teoriju zavjere"..maske su ovdje samo simbol poniznosti i usutkavanja ljudi...da korona je globalna prevara, najveca operacija drustvenog inzinjeringa u povijesti, omogucuje vladama da uvedu zakone ogranicavanja sloboda pod izlikom covida, korona ne postoji i mase se bude i dizu, sto god je plan ove prevare ocigledno je da ne uspjeva i sa svakim novim clankom gdje sijete strah i paniku sa izmisljenim brojkama samo jos vise budite ljue, jel vi citate komentare?! Ljudi vam ne vjeruju, doci ce kraj ovoj prevari, maske ce pasti a onda cete vi novinari biti prvi na meti pamet u glavu dok je jos vrijeme...5 do 12 vam je, pozz.. Like · Reply · 2y
282-001	Dejan Dejo Novak Ma definitivno čovjek sportas u pravu,ali gamad mediji potplaceni samo guraju teror na ljude zastrasivanje tolike reklame cjepite se.sa otrovom cepiranjem,i stalno da su to teorije zavjere i sve gamad vladajuca namjestila...neznam kaj se cekda se ljudi prosvijetle da naprave pobunu dosta je tog sve ih smaknut koji su namjestili virus

Tablica 40. *Primjeri komentara koji teorije zavjera objašnjavaju kroz prizmu poticanja na nasilje, represiju ili djelovanje države*

Kao sljedeće navodimo primjere komentara koji objašnjavaju teorije zavjera kroz prizmu racionalne iracionalnosti koja se temelji na sumnjama, optužbama, neutemeljenim

argumentima, predrasudama, pretpostavkama, nagađanjima, praznovjerju i misticizmu koji nisu otvoreni za racionalno ispitivanje i raspravu što je ujedno i najčešće korištena vrsta argumentacije potpore teorijama zavjera kako je ranije prikazano. Za sve navedeno pobrojani su primjeri komentara u tablici 41.

035-024	Deaktivirani korisnik 16.4.2020. I kao sta sam kazem , treba ukljuciti mozak i malo razmisliti....znaci priroda ne stvara sismisji virus koji napada samo ljude , znaci umjetno je stvoren korona virus, kako i zasto je izasao iz labaratorija je nejasno....samo treba malo upregnut vijuge
355-005	whysoserious 4.5.2020. Prestanite miješati ljude koji govore o štetnosti cjepljenja protiv corone i o čipiranju sa onima koji govore da je zemlja ravna ploča. Ne, nije isto! Ovo drugo je krajnja glupost dok je za ovo prvo već krajnje vrijeme da progledate i vi. Hvala.
167-001	tigarbbb: Sve ste nabrojili,ali niste napisali koja skupina je ljudi smrtno ugrožena,ato su penzioneri,e sad zašto baš samo oni,vrli lako razumljivo,nastao je veliki problem sa novčanim sredstvima za mirovine i tako izumili virus samo da se što više njih utamani i problem je riješen. 3 15:19 16. 3. 2020.
167-020	wiki.lik: Moja teorija zavjere je mali zeleni sa druge planete pripremaju invaziju i poslali nam prvo ovaj virus da vide kako ćemo se obraniti a za sada nikako,to se zove pun pogodak i sada nas mogu sredit.Nemoj te se smijati jer tako ili tako slično možemo proći.. 17:47 16. 3. 2020.
191-002	samoborka: Na žalost, niti akademici nisu više što su bili. Pročitaj, imaš tonu toga na internetu, o primjerice američkim fakultetima. Nema šanse dobiti i izvršavati svoj profesorski posao na njima ako nisi promicatelj ultra ljevičarske propagande. Govorim o pouzdanim člancima i izjavama ljudi koji imaju veliki kredibilitet tvrditi o takvom stanju stvari. Pogledaj, primjerice, videe profesora Jordana Petersona, na YouTube-u,objektivnog čovjeka izrazite stručnosti, znanja i inteligencije, perfektnog predavača, koji je predavao na Harvardu, sada predaje na sveučilištu u Torontu..protiv njega se okrenula gotovo cijela američka akademska (zagušena ljevičarskim kadrom) zajednica, pisala peticije da ga se smijeni..i ne prestaju ga razapinjati. Ultra ljevičari su zauzeli školstvo, medije, kulturu..ratuju koristeći manipulacije, ucjene, laži, propagandu.. 14:03 17. 5. 2020.
191-021	miyamoto: GPS čipiranje će se vjerov. vršiti u debelo meso, teže locirati 14:47 17. 5. 2020.
205-017	miky123 25.5.2020. Ljudi, zar ne vidite da vas opomena navlaci na njegovu ispraznu demagogiju i sada se svadate oko trivijalnih tema..pa ja sam mu kopirao dvadesetak doktora koji razotkrivaju ovu corona farsu i covjek nije danima izasao iz misje rupe..samo lijepite argumente i nemojte da vas isprovocira..scott jensen je americki doktor koji je javno rekao da je dobio dokument od 7 strana u kojem od njega traze falsificiranje uzroka smrti,claus kohnlein je rekao da nrmamo novi virus,vec novi test, a to je pcr test..tvorac pcr testa kary mullis je rekao da se ne smije koristiti za zarazne bolesti..cameron kyle sidell je bio medu prvima koji su rekli da respirator nije najbolje rjesenje,sherri tenpenny kaze kako je ovo najveca farsa ikad izvrsena u ljudskoj povijesti,covjek od 74.godine pobjegao iz bolnice koliko je virus opasan, virus je isao 3 mjeseca u kafece, ali izbjegavao je crkve itd itd..samo argumente ispucajte, a on ce se vratiti u svoju misju rupu

205-020	<p>miky123 26.5.2020.</p> <p>savršenstvo bez greske!! Ako se cijepiš i ne razboliš se, to je dokaz da te cjepivo zaštitilo. Ako se razboliš, to je dokaz da cjepivo štiti, jer su neodgovorne necjepiše ugrozili imunitet krda i zbog njih si se razbolio. Ako se ne cijepiš i razboliš se, to je dokaz da cjepivo djeluje, jer da si se cijepio ne bi se razbolio. Ako se ne cijepiš i ne razboliš se, to je isto dokaz da cjepivo djeluje jer te je zaštitio imunitet krda. Ako ne pokazuješ nuspojave nakon cijepjenja, to je dokaz da je cjepivo sigurno. Ako pokazuješ nuspojave to je slučajnost za koju nema dokaza da je povezana s cijepljenjem, što je dokaz da nije uzrokovano cijepljenjem. Eto, što god se desilo, ali doslovno ŠTO GOD, dokazuje sigurnost i efikasnost cjepiva!</p>
360-060	<p>Deaktivirani korisnik 23.4.2020.</p> <p>Pa ne bas tako, ali slicno..evo Bill Gates predao patent za mikrociip koji ce biljeziti mozdanu aktivnost i toplinu tijela te skladno tome dodjeljivati kripto valutu..odn.rudariti...kao primjer je dat: zadatak je pogledati reklamu neku, ciip ce na temelju povecanja mozdane aktivnosti i topline tijela zabiljeziti da je zadatak ispunjen i tako dodjeljivati kripto valutu.</p>
205-102	<p>miky123 26.5.2020.</p> <p>doktor scott jensen je rekao da je dobio dokument od 7 strana u kojem od njega traze da lazira uzroke smrti, isto kao i dr annie bukacek, dr sherri tenpenny tvrdi da je ovo najveca farsa ikada napravljena ljudskom rodu, rashid buttar takoder, te dodaje da nema teoretske sanse da cjepi djecu, dr shiva ayyudarai takoder tvrdi da je ovo farsa i objasnjava pozadinu svega s naglaskom na gatesa,who,faucia,cdc..onda imamo clausa kohnleina koji tvrdi da nemamo novi virus, vec novi test, a to je pcr test za kojeg je tvorca testa kary mullis rekao da nije adekvatan za zarazne bolesti, onda imamo luc montaignera koji kaze da je virus napravljen u labosu,onda imamo kyle-sidella koji je rekao da krivo lijecimo ljude(respiratori nisu najbolja opcija,ni blizu), onda imamo stotinjak doktora s kojima je rashid buttar napravio podcast i svi doktori su slozni da se karantena mora ukinuti,ljudi se moraju vratiti na posao i corona je po svojoj tezini i opasnosti slicna gripi, dakle smijeh..takoder imamo andrewa kaufmanna, sladoljaeva, wittkowskog i ostale koji sve redom objasnjavaju da ovo nije opasan virus i da bi se trebali vratiti na posao odmah i spasiti gospodarstvo...s druge strane imamo lauca koji tvrdi da je sladoled opasniji od cjepiva i imamo opomenu koji nema apsolutno nikakve veze apsolutno nicemu, jedino je dobar u vrijedanju, u skretanju s teme, u prodavanju magle.isprazne demagogije.jeftinog neutemeljenog cinizma..pametnom bi ovo trebalo biti dovoljno</p>
207-064	<p>jose gonzalezinho 12.5.2020.</p> <p>It// ti ne razumijes da je cipiranje pocelo i tebi jednostavno tvoj limitiran pogled na zivot ne dozvoljava da utipkas microchipping people/humans u youtubeu i da pogledas kako su ljudi to vec obavili...do sada nije u nijednoj drzavi bilo obavezno, ali sacekajmo jos malo, pa da vidimo u kojem smjeru ce to ici</p>
356-029	<p>mješina 8.4.2020.</p> <p>Zapitajte se neke stvari. Mislite da su korona,pozari po Hrvatskoj, poplave, klimatske promjene i druge pojave slucajnost?? Jeste li se ikada zapitali kako je to Tesla bio toliko napredniji od ostalih ljudi?? Naravno da ne. Protiv čovjeka je pokrenuta velika urota. Tesla je bio jedan od ljudi guštera koji i danas vladaju svijetom te su upravo oni odgovorni za svaki nered na kugli zemaljskoj. Oni zele pod izlikom korone sve nas cijepiti ko stoku samo je fora sto ce u cjepivu biti nanočip koji ce nas sve pratiti i kontrolirati. Ali njihov konacni plan je postavljanje 5g mreze koja ce biti kobna po nas zbog velike frekvencije koja ce nas na posljetku i unistiti. Jel sad vidite o cemu govorim i koji su to bolesnici. Vec su kolonizirali sve planete Sunčevog sustava jedino smo im mi preostali! Ali nema predaje istraživanja su pokazala da pozamasna kolicina vitamina C zaustavlja frekvencije 5g mreze a samim time i njihov plan. Dame i gospodo moramo iz zaustaviti inace cemo izumrijeti. Koristit cu se uzrecicom koju je koristio jedan covjek guster. "Ili mi ili oni!" Vitamin C i Hrvati. Pozdrav</p>

Tablica 41. *Primjeri komentara koji teorije zavjera objašnjavaju kroz prizmu racionalne iracionalnosti*

Posljednja grupa komentara (tablica 42) koje navodimo u ovom nizu jesu primjeri komentara koji teorije zavjera objašnjavaju kroz prizmu determinizma čime isključuju postojanje nenamjernosti i slučajnosti.

„sve je ovo plan "elitnih" kriminalaca i genocidnih psihopata koji već dugo žele depopulaciju (koja ne uključuje nikog od njihovih), porobljavanje ostatka raznim represijama, krađa tuđeg imetka preko burzi i bankarskih prevarantskih shema a sve se to provodi kroz korisne ydyote, mainstream medije, korumpirane sluganske političare-ve.leizdaj.nike vlastita roda, i kroz ovog papu te stalno lažno optuživanje-nazvanog senzacionalističko novinarstvo, stalne opsjene i konstantno opsjenarstvo kroz sve moguće medije, korumpirane "stručnjake" i naposljetku kroz ljevičarsku ideologiju koja je zapravo zamjena za njima tako voljeno robovlasništvo.“

Sljedbenici teorija zavjere često ne vjeruju znanosti, intelektualcima, stručnjacima i političarima te pretpostavljaju da te institucije i skupine uvijek i nužno lažu i skrivaju što se stvarno događa.

„Ne trebaju nam mediji da nam serviraju svoju "istinu"“

„WHO je jedan od glavnih krivaca za pandemiju i korupcija unutar te institucije“

„Naučili smo da novinari lažu čim zinu i pravljnjem histerije oko obične gripe uništiti su gospodarstva i nebrojene bacili na prosjački štap.“

029-001	Deaktivirani korisnik 28.4.2020. Ma mozete ogranicavat sto god hocete, ali ima ljudi koji razmisljaju svojim mozgom, i vide cinjenice i sto se dogada. Ne trebaju nam mediji da nam serviraju svoju "istinu"
032-094	faithless 12.4.2020. Rekao si da ti kažem primjer ja sam ti ga dao, a vjeruj mi ima ih tu još više koji se ne potezu po medijima
035-008	danyyyy 16.4.2020. WHO je jedan od glavnih krivaca za pandemiju i korupcija unutar te institucije
044-021	Vinko Neruda Naučili smo da novinari lažu čim zinu i pravljnjem histerije oko obične gripe uništiti su gospodarstva i nebrojene bacili na prosjački štap.
044-022	Bogdan Jug Da novinari lazu i sire vijesti u korist onih sila koje ih placaju, nema dvojbe. CNN je najbolji primjer. I premda su novinari pripremili tlo za ovu katastrofu, glavni krivci su politicari. Oni (uzmi samo primjer naseg trorogog stožera) su donosili odluke o zatvaranju svega I svacega I zaustavljanju zivota kakvog znamo. Zasto: jer su bili kukavice bez vizije, plans I hrabrosti da donesu I sprovedu u zivot I odluke koje bi pogodovale vecini. Za ciju korist, naslucuje se ali ce vrijeme pokazati

126-001	<p>GeniKameni: "Ljudi moraju vjerovati znanosti, javnosti i medijima"? Vjerovati znanosti da, ali ne onoj korumpiranoj koja uziva monopol u mainstream medijima. Ne znam sto znaci ovo "vjerovati javnosti"? Koja je to javnost? Ako novinar misli na javnost koja poslusno slijedi upute korumpiranih znanstvenika, onda ni tu nije u pravu. A ovo "vjerovati medijima", iza toga bih stavio jos najveći upitnik! Vjerovati medijima cije urednike premijer sazove na sastanak da bi im dao upute o tome kako i sto moraju izvjestavati o strasnoj "pandemiji"?! Ama nemojte me zasmijavati! Mediji su najveći opsjenari, i vi ste vec odavno raskrinkani. 15:35 29. 4. 2020.</p>
154-006	<p>FONZA: Isus je rekao da pozorno pratimo znakove vremena...i da ljude cijesimo prema - "plodovima koje donose"....a ne po ispraznom blebetanju placenih novinara i hysteriji koju sire Gospodari Kaosa... a plodovi Duboke drzave - su Zlo.....slusajte umne ljude sta govore -- a ne medijske sluge New Age (sotonistickog Novog Doba).....poslusajte Podcast Velebit...admirala Davora Domazeta Losu.....bit ce vam jasnije kako funkcioniira ovozemaljska Sodoma i Gomora 4 14:10 02. 4. 2020.</p>
166-002	<p>WHAZZUP: sve je ovo plan "elitnih" kriminalaca i genocidnih psihopata koji već dugo žele depopulaciju (koja ne uključuje nikog od njihovih), porobljavanje ostatka raznim represijama, krađa tuđeg imetka preko burzi i bankarskih prevarantskih shema a sve se to provodi kroz korisne ydyote, mainstream medije, korumpirane sluganske političare-ve.leizdaj.nike vlastita roda, i kroz ovog papu te stalno lažno optuživanje-nazvanog senzacionalističko novinarstvo, stalne opsjene i konstantno opsjenarstvo kroz sve moguće medije, korumpirane "stručnjake" i naposljetku kroz ljevičarsku ideologiju koja je zapravo zamjena za njima tako voljeno robovlasništvo. Falsificiranje dokumenata, razne malverzacije sa brojevima i metodama te raznim "modelima" sa takozvanih velikih intelektualnih centara a sve bez ijednog konkretnog imena,samo može pomoći tim bolesnicima koje zaista ne želimo na planeti zemlji. Sve što je nenormalno postaje po njima krajnje poželjno, sve što je istina treba odmah banirati...tako poznato sa demokratima u americi i "the switch" falsificiranim modelom su odjednom humani robovlasnici i navodno progresivni. Da, pitanje u čemu progresivni? U istospolnim odnosima? možda u trasndženderizmu?možda u drag queen podvoditeljskim namjerama prema onima koji se ne mogu braniti?možda je pedofilija nešto dobro, a za što se pripremaju nametnuti.a sve u cilju sotonizacije.zanimljivo je da ljevičarima ne smetaju pravoslavci,muslimani ili židovi.njima uvijek smetaju katolici.čiji je to modus operandi? 12:47 01. 5. 2020.</p>
356-033	<p>Borna.2 8.4.2020. I vi navodite BBC kao organizaciju koja ne plasira lažne informacije, dobro da niste još napisali da je CNN zaista "the most trusted name in news". Ima jako puno blesavih teorija zavjera, ali mainstream mediji su previše puta uhvaćeni u lažima i kako sami stvaraju svoje teorije zavjera kako bi odgovarale njihovom narativu (pogotovo kada treba pokrenuti neki rat). Poanta je da treba samostalno i kritički razmišljati, ne vjerovati slijepo raznoraznim teorijama zavjera, a pogotovo ne medijima.</p>

Tablica 42. *Primjeri komentara koji teorije zavjera objašnjavaju kroz prizmu determinizma*

U analiziranom skupu podataka onih koji se otvoreno slažu i podržavaju teorije zavjera, komentari su analizirani i prema stavovima izraženim u odnosu na COVID-19 (tablica 43).

protivljenje nošenju maski	15	3,14%
protivljenje zatvaranju (lockdown)	10	2,09%
protivljenje cijepljenju (antivakserska retorika)	259	54,18%
negiranje korone	194	40,59%

Ukupno	478	100,00%
--------	-----	---------

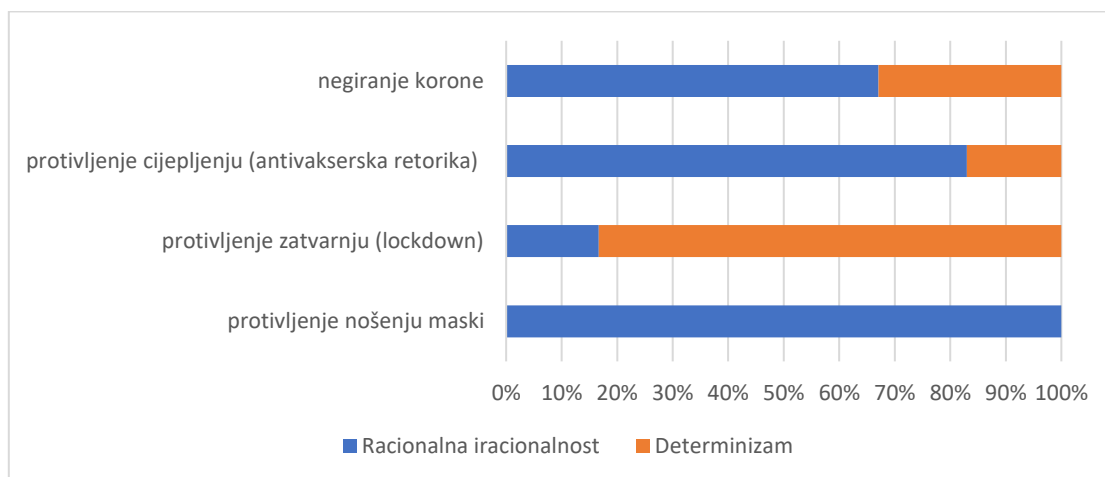
Tablica 43. Stavovi izraženi u afirmativnim komentarima u odnosu na COVID-19

Analizom komentara je vidljivo kako je najveće protivljenje izraženo protiv cijepljenja korištenjem antivakcerske retorike, a zatim slijedi općenito negiranje korone kao izmišljotine. Najmanje protivljenje u komentarima je izraženo protiv nošenja maski te zatvaranja. U tablici 44. izdvojeno je nekoliko primjera komentara koji se odnose na ovu analizu prema stavovima.

182-001	babovac: Stavite nam čip i uvedite obavezno cijepljenje pa da prekinemo s tim još danas. 2 09:31 31. 3. 2020.
205-036	glas_naroda123 24.5.2020. zeljko jel i tebi bil gates placa racunr ili? Ljudi sta je vama? U hrv 2000 zarazenih i sad radi toga bi se svi trebali cijepit? Ovce ste i nista vise
205-061	miky123 29.5.2020. najgluplji narod na svijetu ne razumije da antivakseri prakticki ne postoje..postoje ljudi poput nas koji su za slobodu izbora i postoje exvakseri koji su naivno vjerovali farma mafiji i unistili vlastitu djecu..i da, vi ste teoreticari slucajnosti..vi vjerujete da se stvari dogadaju neobjasnjivo slucajno bez ikakvog postojanog razloga..cirkus colorado
206-040	Deaktivirani korisnik 13.5.2020. Tko to radi? Pa pogledaj na sluzbenim stranicama tko proizvodi cjepiva i tko zarađuje na tome. Vama se stvarno mora crtati. Sad cu ti ja najbolje reci par imena i evo, vec si shvatio kako funkcionira trziste. A ovome sto priča o zivi u ribi je vec odgovoreno 10x, ali on i dalje jedno te isto. Kao batak covjece. Unosis zivu iglom u krvotok i uvjeravas me da je to kao kad pojedem ribu? Sastojke hrane unosis putem hrane, nisi ih nasao na ulici i unijeo u sebe jer to ne bi bilo dobro bez obzira na to sto ces ih unijeti hranom. O ucincima zive na mozak necu trositi rijeci. I iskreno mi je zao bolesne djece, ali meni je moje na prvom mjestu i necu riskirati da i on bude bolestan kao sto su riskirali roditelji danas cjepivima ostecene djece. Ni slucajno ih ne krivim, naprotiv, iskreno mi je zao, ali ne zelim ponoviti istu grešku.
036-004	mmateica24 1.4.2020. Jel postoji stvarno netko da vjeruje u ovu izmisljenu gluposti i "koronu"...uzas , ovce od naroda.
044-009	Zeljko Mikulicic Prijevarena je. Ali ona nije uzrok ove ekonomske krize. Stvorena je s ciljem prebacivanja odgovornosti s pravih krivaca. A to su oni koji drza devedeset posto svjetskog bogatstva i sve medije. Ukljucujuci i ovaj portal
167-025	Deleted user: Koronavirus je trojanski konj u kojem se skriva apsoluticija za globalno gospodarstvo. 20:45 16. 3. 2020.
360-011	bili_os 23.4.2020. Najveca teorija zavjere je da postoji korona,ta teorija zavjere je neusporediva sa icim.

Tablica 44. Primjeri komentara sa izraženim stavovima u odnosu na COVID-19

Ukoliko se međusobno analiziraju argumentacija potpore teorijama zavjera koja se najviše temeljila na racionalnoj iracionalnosti i logici determinizma te stavovi izraženi u odnosu na COVID-19 (Grafikon 20) vidljivo je kako je negiranje korone, protivljenje cijepljenju i nošenju maski više temeljeno na racionalnoj iracionalnosti, dok je protivljenje zatvaranju temeljeno na logici determinizma.

Grafikon 20. Analiza argumentacije potpore teorijama zavjera i stavova izraženih u odnosu na COVID-19

U tablici 45. je izdvojeno nekoliko primjera komentara koji se odnose na analizu argumentacije potpore teorijama zavjera temeljenoj na racionalnoj iracionalnosti i stavova izraženih u odnosu na COVID-19.

265-001	Marica Lukačević Nošenje brnjice tj.maske obavezno je za svakoga trgovca koji užurbano izlaže robu za kupce a pri tom se zaboravlja koliko je smanjen dotok kisika koji je zamjenjen udisanjem CO2 a da o znojenju ni ne govorim. Nije isto ući u bus ili tramvaj i konstantno zapunjavati krumpir,jabuke,banane,luk.....	protivljenje nošenju maski
265-013	Mario Antoneli Zvonimir Pavić seronjo, ako ti staviš masku koja je "dobra zaštita", šta te briga onda ako je ja nemam. Daj malo mučni tom glavom koja ti je ionako samo za nošenje maske.	protivljenje nošenju maski
269-023	Damir Obernauer Genijalac, doktor i zubar imaju takav POSAO. Kao što i zavarivač nosi masku. Ali van posla maske su suvišne i nepotrebne za zdrave ljude koji ne kišu, ne kašlju i ne pričaju dok su u, na primjer, javnom prijevozu.	protivljenje nošenju maski
031-002	Zagor te-nej 25.3.2020. Rusi su se cijepili na covid-19 prije nego smo mi čuli za njega ,prije epidemijeJako mali broj Rusa je ugrožen ,samo oni koji se nisu cijepili	protivljenje cijepljenju

032-011	Deaktivirani korisnik 12.4.2020. Pa ako je 50% istraživanja za jednu stranu, a 50% za drugu, kako ti znas tko ima pravo hahahaha zasto ne pustis ljude da sami odluče, nego bi im silom ubrizgavali nesto u njihovo vlastito tijelo?	protivljenje cijepljenju
040-003	Dante Kersi cjepivu vječno ne ...je zločin silovanje prevara sva cjepiva do sada i od sada naprijed	protivljenje cijepljenju
032-038	jumar 13.4.2020. Nije plan propao. Roche je od navodnog lijeka protiv pticje gripe i svinjske gripe, Tamiflu-a (sjeca li se tko jos) zahvaljujuci panici i pomno plasiranim informacijama u medijima zaradio milijarde. Sve vrijeme su znali za interne studije koje su redom pokazivale kako je lijek bez ikakvog ucinka, ali su ih zatajili i prodali istog za 12 milijardi eura, izmedju ostalog i brojnim drzavama koje su stvarale zalihe istog. Sudeci po psihozi koja je stvorena oko Covida ovdje bi se moglo zaraditi i deset puta vise. Kada sve prodje, lova ce biti na sigurnom i nitko se neće sjecati, niti ce ga zanimati sto je bilo prije nekoliko godina.	negiranje korone
177-016	JuriscDario: Ma šta je to,ništa strašno naspram kolika se panika diže 09:26 14. 4. 2020.	negiranje korone
196-004	rmajstor: Asterix, bit je u tome da smo već imali u nedavnoj prošlosti lažnu pandemiju od strane organizacije kojoj upravljaju mutne zaklade a sve zbog profita. 10:43 14. 5. 2020.	negiranje korone

Tablica 45. *Primjeri komentara sa izraženim stavovima u odnosu na COVID-19 prema argumentaciji potpore teorijama zavjera*

Suprotno argumentaciji potpore teorijama zavjera, za kritiziranje teorija zavjera o COVID-19 korištene su različite strategije (tablica 46). Dekonstrukcija ideoloških motiva teoretičara zavjera je strategija koju su čitatelji najčešće koristili za kritiziranje teorija zavjera o COVID-19, u 44% kritičkih komentara. Druga strategija koju su čitatelji relativno često koristili u analiziranom skupu podataka za kritiziranje teorija zavjera o COVID-19 je korištenje satire i humora (28%), dok su najmanje za kritiziranje teorija zavjera o COVID-19 koristili strategije imanentne logičke kritike (11%), ocrtavanja problema i posljedica teorija zavjera (10%) i reference na to kako izgleda empirijska stvarnost (6%).

imanentna kritika logike argumentacije (logična proturječja teorija zavjera)	56	11,00%
propitivanje temeljne ideološke motivacije (racionalno ispitivanje i rasprava)	225	44,20%
satira i humor	144	28,29%
korištenje empirijskih podataka i analitičkih izvješća za kritiku i identifikaciju lažnih tvrdnji	31	6,09%
prikaz moralno-političke problematike izrečenih tvrdnji ocrtavanjem negativnih posljedica koje predloženi postupci imaju za društvo	53	10,41%

Ukupno	509	100,00%
--------	-----	---------

Tablica 46. Negativni (kritički komentari) šifrirani prema korištenim strategijama u suprotstavljanju teorijama zavjera

Slijedi navod nekoliko primjera komentara koji teorije zavjera kritiziraju kroz prizmu propitivanja temeljne ideološke motivacije (tablica 47) pomoću racionalnog ispitivanja i rasprave,

„Pa već mi je i danas sve na čipu, osobna iskaznica mi ima na čipu, sve osobne podatke, uključivo i sliku i moje osobne certifikate kojima mogu raditi digitalno potpisivanje. Novac mi je na čipu odavno, novac čak mogu koristiti beskontaktno, ključevi od hotela u kojima odsjedam su mi na čipu, kod ključa od auta mi je na čipu, a ako nisam poslušni građanin sve mi to uzmu i strpaju me u buksu i faktički za sav svijet prestajem postojati dok me ne puste iz bukse i vrate mi moje čipove.“

a odnosi se na odnosi se na oblik obrade i kritike informacija koje promiču interese pojedinaca u formiranju i održavanju uvjerenja koja označavaju njihovu lojalnost grupama afiniteta.

029-021	Tomislav Milanović 29.4.2020. "Širenje gluposti može dovesti do poraza civilizacije" - Širenje gluposti se zaustavlja argumentiranim raspravama, a ne zabranama i cenzurom. Nitko neće promijeniti mišljenje zato što si mu zabranio da iznosi mišljenje. Štoviše, biti će još uvjereniji da je u pravu.
148-015	Win32 15.4.2020. To ti samo govori da virus nije dovoljno jak da ubije snažnu, zdravu osobu srednjih godina. Starci su najosjetljiviji i ne samo na virus. Sasvim logična stvar
166-006	Deleted user: Jel moze jedna tema bez antisemitizma? Bar ono da iza jednog svjetskog problema ne stoje židovi? 14:56 01. 5. 2020.
205-034	zeljkopž 24.5.2020. Virus u zaraženom koji se nije cijepio mutira i za taj mutirani virus cjepivo cesto vise ne vrijedi. Zato se moraju cjepiti svi.
205-100	opomena 26.5.2020. hernan: 99.9% liječnika će ti preporučiti cijepljenje u slučaju da je indicirano, 99.9% arhitekata će ti preporučiti protupotresnu gradnju te 99.9% inženjera cestovnog prometa će ti preporučiti da se vežeš. međutim, kada ljudi imaju cilj - onda traže ovih 0.01% te njih citiraju. u svakom slučaju drago mi je da pratiš što pišem te se nadam da će se nešto od toga i zadržati.

207-010	Deaktivirani korisnik 11.5.2020. Jel mi možeš molim te reći o kojim se to događajima radi? Pretraživao sam sad 10ak minuta pojmove afrika, cjepivo i smrt. Pronašao sam jedan članak gdje je 10ak djece umrlo od posljedica cjepljenja istom iglom lijekom koji nije dobro skladišten (greška doktora). Mimo toga sam jedino pronašao velik broj članaka koji govori da djeca umiru jer je cijepljeno tek oko 20% djece.
207-034	nerminius 11.5.2020. mr. perfected, pitao te zato da ti odredi vrstu i količinu anestetika jer mu treba taj podatak da zna s obzirom na težinu operacije koliko ti organizam može podnijeti da se održi normalan rad srca i pluća i koliko vremena trebaš provesti u besvjesnom stanju. Ne mogu vjerovati da ti to nije palo na pamet nego čipiranje.....
207-071	L👉t 12.5.2020. @jose gonzalezinho: Pa već mi je i danas sve na čipu, osobna iskaznica mi ima na čipu, sve osobne podatke, uključivo i sliku i moje osobne certifikate kojima mogu raditi digitalno potpisivanje. Novac mi je na čipu odavno, novac čak mogu koristiti beskontaktno, ključevi od hotela u kojima odsjedam su mi na čipu, kod ključa od auta mi je na čipu, a ako nisam poslušni građanin sve mi to uzmu i strpaju me u buksu i faktički za sav svijet prestajem postojati dok me ne puste iz bukse i vrate mi moje čipove. 😊 Dakle čemu sad odjednom paranoja oko tih čipova. Ali tehničke karakteristike navodnih čipova u cjepivima je ono što mene interesira... ima nešto o tome osim ispraznog pojma "čip" ... bilo što? 😊
355-071	Deaktivirani korisnik 5.5.2020. hahahaha a ja se iznenadim svaki put kad vidim nekoga poput ovog mikija mikića da ima javno pravo glasa xD al to je cijena demokracije, dvosjekli mač. Čovjek našao 3 poluinformacije na internetu, našao jednog psihički bolesnog teoretičara koji njemu zvuči pametno i sad je njegov glavni internet ratnik :D Chipiranje ljudi nije nikakva nova stvar, nit je to napravljeno da bi se ljude kontroliralo, ako ćeš tako gledati svi smo čipirani onog trenutka kad smo prešli na smartphoneove, a ti ovdje svoje nebuloze pokušavaš opravdat tako što ljudima glumiš psihologa, a ustvari si jako neobrazovan samo imaš pristup internetu isto kao i 3,5 milijarde ljudi još na Zemlji. Bill Gates je inženjerima i programerima čovjek ispred svog vremena, tko se razumije u stvari kojima se on bavi zna o čemu pričam. Čovjek je donirao u dobrotvorn svrhe više nego će tebi i tvojoj obitelji za života proći kroz ruke. Španjolska gripa je 1918 odnijela 100 000 000 života, a 5G mreža bi mogla biti 4. industrijska revolucija, iako je po meni 4. industrijska revolucija bio optički kabel.

Tablica 47. *Primjeri komentara koji teorije zavjera kritiziraju kroz prizmu propitivanja temeljne ideološke motivacije*

Idućih nekoliko primjera komentara u tablici 48. pokazuju kako se teorije zavjera kritiziraju kroz prizmu satire i humora kroz prepoznavanja i razrješenja nepodudarnosti koje se nalaze u teorijama zavjera.

035-022	projekt_venus 16.4.2020. A možda su Vulkanci ili Romulanci ili Klingonci poslali virus da nas pobiju i nastane se na Zemlji? A možda Bog nije tako dobar kao što mislimo i namjerno je stvorio virus da nas ubije? A možda su Kinezi stvorili virus kako bi cijeli svijet pretvorili u Kinu? A možda je mala Greta poslala virus da uništi kapitalizam? A možda su masoni, bogataši,...blabla.... J)))) Najlakše je okriviti nekoga za nastalu situaciju, puno teže je početi koristiti vlastiti mozak i shvatiti da smo
---------	--

	dio prirode, da postojimo zbog prirode, a ne ona zbog nas i da ne vrijedimo ni više ni manje od vilo kojeg drugog živog i neživog bića
167-008	briselko: A Đikić i virus su prijatelji na fejsu pa ga Đikić zna u dušu? 16:47 16. 3. 2020.
196-008	balizg: U cjepivu će biti hrpa čipova da će se vjerojatno začepiti pa će morati širu iglu staviti hahaha ovi komentatori su veća jeza od svih virusa do sad otkad postoji medicina. Kritiziraju doktore, virologe i znanstvenike kao "što ti znaš" hahahahaha !!!! Da postoje takvi "ljudi" na ovom planetu i na što to liči ?????? 2 10:06 14. 5. 2020.
205-009	opomena 24.5.2020. miki mikić: svibanj 2020. tisuće požarnih vježbi diljem svijeta - ciljano isplanirana havarija zajednice proizvođača protupožarnih aparata. toliko si inteligentan, stvarno me čudi da te nisu već u NASI zaposlili.
207-080	L t 13.5.2020. @moralna vertikala: Pretpostavio sam što? Smiješno mi je što sve nešto okolo-naokolo pokušavate plašiti ljude, ali kad vas se pita konkretno čega se to trebali bojati, dobijem što "čip će znati sve o meni", E pa gospon čip a da se mi prvo upoznamo ko ljudi... Urnebes.
222-002	Kristian Bilic Kad dobiju nano chip anonimci će postat nanonimci.
355-025	ursus335 5.5.2020. Radijatori zrače više od 5G mreze. Zbranim radijatore
355-067	BMP 4.5.2020. Ispada da su tu samo obavjestajci CIA razine, mogu naci raznorazne snimke i potvrde urota Zrinsko Frankopanskih, a nisu sposobni naci javno dostupne Monsanto patente. Einsteine, bio si u pravu....
356-014	crazy mind 8.4.2020. zemlja je ravna....kocka :-)
360-001	IamAnnabelle 23.4.2020. Najjaca je teorija da ce se nakon cijepjenja osobu moci kontrolirati putem 5G mreze Molim kada to bude da jave, planiram hakirati susjeda koji u 3 ujutro vuče namjestaj u stanu iznad.. Pa da ga vratim na tvornicke postavke

Tablica 48. Primjeri komentara koji teorije zavjera kritiziraju kroz prizmu satire i humora

Obzirom da je kritička zadaća humora ukazati na poroke i nepravilnosti koji su opći, koji se odnose na cijelo društvo, a nije ukazivanje na poroke određene osobe, zanimljivo je spomenuti kako analizirani podaci ovog skupa prema diskurzivnoj interaktivnosti pokazuju kako najveći broj komentara nije bio u interakciji prema nekome ili prema drugim komentarima te su se uglavnom odnosili na neosobno adresirane objave u 51% komentara.

Dalje se u tablici 49. navodi nekoliko primjera komentara koji teorije zavjera kritiziraju kroz prizmu imanentne kritike logike argumentacije

„Ok, čovjek stvori virus koji ga može ubiti, a nije u stanju stvoriti cjepivo protiv njega? Zašto bi stvorio takav virus? Želi se namjerno i svjesno ubiti i zbog toga potroši čitav život na smišljanje virusa koji će ga ubiti?“

„Matematicari see puno bave algoritmima i uz njihovu pomoc stvaraju razlicite prognoze iz svih mogucih oblasti pa i jedna takva prognoza u vezi mogocnosti pojave opakih bolesti je vrlo logicna i nema tu nikakve urote protiv svijeta.“

u kojima se fokusiranjem na jednostavne činjenice i logiku ukazuje na logična proturječja teorija zavjera.

032-078	Deaktivirani korisnik 12.4.2020. cilj je unistiti svjetsku ekonomiju da se zaradi koji milijun od cjepiva? Super ti je logika....
035-016	projekt_venus 16.4.2020. A ljudi su kao superiorna bića koja mogu napraviti, upravljati i manipulirati virusom :) Ok, čak i da je tako, kakvu korist bi netko imao od puštanja virusa od kojeg može i taj tko ga je pustio umrijeti? Kakvu korist bi netko (masoni, farmaceuti, kapitalisti,...) imao?
035-023	projekt_venus 16.4.2020. Vitamin_a, google veliš? :)))) Ok, čovjek stvori virus koji ga može ubiti, a nije u stanju stvoriti cjepivo protiv njega? Zašto bi stvorio takav virus? Želi se namjerno i svjesno ubiti i zbog toga potroši čitav život na smišljanje virusa koji će ga ubiti? Ili možda želi ubiti druge ali je glup i zaboravio je da virus može ubiti i njega? Ili je možda virus napravio da posluži kao bio oružje koje će ubiti samo par posto ljudi? :)
167-003	briselko: Ne drži vodu. Zašto bi neki mračni centar moći ciljao baš na umirovljenike koji su najveći potrošači lijekova i općenito zdravstvenih usluga, i na taj način pomogao državama da si oporave proračun, umjesto da proračune drži maksimalno nategnute i zadužene? 15:51 16. 3. 2020.
167-027	Nini istrijan: Bil Gates je otprilike prije godinu dana dao izjavu da ce se u roku od 10-15 godina pojaviti virus koji ce odnijeti 15 milijuna zivota. Dali je on mislio na Coronu ili neki drugi buduci virus,ne zna se. Matematicari see puno bave algoritmima i uz njihovu pomoc stvaraju razlicite prognoze iz svih mogucih oblasti pa i jedna takva prognoza u vezi mogocnosti pojave opakih bolesti je vrlo logicna i nema tu nikakve urote protiv svijeta. 00:28 17. 3. 2020.
191-007	Svarog: Tak je znanstveni konsenzus je jedini valjani instrument znanosti a pojedinačna mišljenja koja ne potvrđuje cijela znanost i koja ne prolaze test recenzije - nemaju nikakvu težinu. Da da, logika je na tvojoj strani, lakše je naime potkupiti 99% znanstvenika negoli jednog znanstvenika. 14:05 17. 5. 2020.

205-094	opomena 24.5.2020. bizumbazum: objasni mi molim te kojim mehanizmom depopulacija povećava profit? dakle što je manje ljudi to će biti veći prihodi kompanija? kontrola masa? već 30 godina biramo jedne te iste ljude koji lažu i krađu naočigled - i nama treba kontrola masa? jer nas je teško kontrolirati? ako je tako - na koji način? objasni mi molim te tehnološko-fiziološki mehanizam te kontrole. nadalje - farma zarađuje na cjepivima koji im čine 10% prihoda? ima li ijedan farma rep koji ide po ordinacijama i promovira cjepiva? ne znam jesam li više nasmijan ili annoyed.
205-028	zg0601 26.5.2020. " kazes da se autizam dobiva od zive - onda je ta ziva i u vocu i ribi isto kao i u cjepivu. ako su dobili od cjepiva, onda su dobili i od voca i ribe. isti je element, kuzis?" na ovo se ne osvrćeš
206-048	pcsimke 13.5.2020. 10 ih je umrlo spašeno ih je 9 miliona , zaključak - cijepiva su loša
207-068	L🚀t 12.5.2020. @ivoandric: Otkad su to "drugacije misljenje" i "teorije zavjera" istoznačni pojmovi? 🧐
360-089	Jakov25 23.4.2020. Problem koji imam sa teorijama zavjere je taj da svi teoretičari zavjere vjeruju u sve ili većinu popularnih teorija zavjere koje kolaju svijetom. Dakle, to je nečije stanje mozga, a ne logika. Jer ako vjeruješ u nategnutu teoriju XY možda stvarno i jesi u pravu iako su malene šanse. Ali ako vjeruješ u 15 teorija zavjere nema statističke šanse da si baš ti kao pojedinac u pravu u vezi svake te teorije.

Tablica 49. *Primjeri komentara koji teorije zavjera kritiziraju kroz prizmu imanentne kritike logike argumentacije*

Sljedeći primjeri komentara (tablica 50) prikazuju probleme i posljedice koje predloženi postupci afirmativnih tvrdnji imaju za društvo u cjelini. U njima su pretežno izraženi stavovi kakav bi svijet trebao biti i koje načine djelovanja bi ljudi trebaju poduzeti vezano uz sprječavanje širenja bolesti COVID-19 sukladno društveno prihvatljivim etičkim i moralnim vrijednostima.

029-038	Deaktivirani korisnik 28.4.2020. Sve počinje sa malom grupicom a završi paljenjem repetitora i ugrožavanjem drugih ljudi. Evo svaki dan sve više i više nobelovaca tvrdi da je virus izmišljen, nitko živ ne zna odakle informacija a prozvani poriču da su ikad to rekli. Dakle tabsloboda se koristi da se drugima nanosi šteta. Od kad imaš pravo drugima nanositi zlo samo zato što ti se može?
032-112	popular123 12.4.2020. grom iz vedra neba:manite se statistike,treba mjerama izbjeći talijanski scenarij.
040-029	Marko Ivić Goran Dozic Od milijun cjepiva 1,2 ostavlja posljedice u tom slučaju onaj koji se cjepio treba dobiti naknadu. U slučaju ne cijpljena posljedice bi bile daleko veće, od dva zla bira se daleko manje.

157-003	Svarog: BraniteljJakob@ ukoliko je tebi svejedno hoćeš li se zaraziti virusom, to je tvoje pravo ali nemaš pravo druge ugrožavati! 08:14 26. 3. 2020.
177-005	Degenerik Tomislav T.: Dobro, što to točno znači, da trebamo pustiti da korona ubije toliko ljudi pa tek onda reagirati, da ne trebamo uopće reagirati, što, što, što, što znači taj preneseni podatak, koji mu je smisao? Od potresa jučer nitko umro, eto, što ćemo s tim podatkom, što, što? 14:35 14. 4. 2020.
205-001	matija43 24.5.2020. Na cjepljenje bez prisile? Onda i bez prisile neradne nedjelje. Pojedinci bi u jednom slučaju dali državi mogućnost odlučivanja i to oko "nebitnih" neradnih dana, ali su protiv odlučivanja države u području zdravstva.
205-005	tigastero 24.5.2020. Slazem se da tko ne zeli cijepiti se, ne mora. Ali treba onda uvesti zdravstvene osobne iskaznice i sve osobe koje su potencijalno opasne za druge (npr osobe koje se ne zele cijepiti) ne pustati u kina, kazalista, avione, vlakove, upise na fakultete, skole... Znaci, ne moras se cijepiti. Ostaviti im izbor.
206-054	crazy mind 13.5.2020. na kraju zasto se nervirati. netko nece cijepiti svoju djecu? pa nemora. necjepljeni se ne mogu se upisati u vrtic, u osnovnu skolu, u srednju skolu, na fax. ne mogu se zaposliti u drzavnim tvrtkama. platite im privatno skolovanje, zaposlite ih kod privatnika koji to zele. na kraju podjelimo drzavu na dva djela. u jednom cemo zivjeti mi koji smatramo da cjepljenje nije idealno ali su dobici veci od stete. u drugom neka zive oni koji ne zele suvremenu tehnologiju (npr g5), suvremenu medicinu. neka si organiziraju tecajeve koje drze vracevi. nema nerviranja dobro njima dobro nama. jedino bismo trazili da ucestvuju u izgradnji zida izmedu nasih "drzava" kako se zaraze nebi prenosile. ne samo zaraze od raznih bolestina koje procjepljivanje drzi pod nadzorom od njih prema nama. trebamo sprijeciti i da "jereticke" ideje i tehnologije ne prelaze od nas ka njima :-) :-) :-)
207-046	kajbuljis 11.5.2020. Dakle ti mislis da zivimo normlano i da se zarazi 80% populacije i barem 3% umre bi bilo dobro rjesenje???

Tablica 50. *Primjeri komentara negativnih posljedica teorija zavjera*

Posljednja grupa komentara (tablica 51) koji se u ovom nizu navode jesu primjeri komentara koji teorije zavjera kritiziraju uz pomoć korištenja empirijskih podataka i analitičkih izvješća za identifikaciju lažnih tvrdnji.

032-065	Demetra 12.4.2020. Pravila, zašto lažeš i spominješ podatke, koje zatim ne navodiš? Hožeš podatke? Evo ti - Grad Bergamo ožujak 2019. - smrtnih slučajeva 125, ožujak 2020. - smrtnih slučajeva 553, provincija Bergamo ožujak 2019. - smrtnih slučajeva 996, ožujak 2020. - smrtnih slučajeva 5400. Još nije jasno? Treba crtati?
---------	--

040-021	Tomislav Šantak Goran Kovacic Ok ajmo onda ovako ako baš želite cjepidlačiti na primjeru Hrvatske koja ima manju smrtnost 100 žrtava na 2000 slučajeva... To je 1/200 . Opet nije ni približno zanemariva brojka... Ako želite cjepidlačiti i da kao neki su imali bolest a nisu registrirani jednako tako neki su umrli od korone pa nije registrirano.... Npr svima dragi Švedani.. Kod njih 34000 slučajeva i 4000 mrtvih... Svaki dan im umire 50-100 ljudi od korone....
170-002	otacdomovine1: Ajde nemoj trovati ljude. U kineskom istraživanju se hidroksiklorokin nije pokazao nimalo učinkovit. U američkom istraživanju je VIŠE ljudi umiralo u skupini koja ga je uzimla nego u kontrolnoj. Dakle dont srač tu mač. 18:11 03. 5. 2020.
207-020	Deaktivirani korisnik 11.5.2020. Još nisam naišao na iti jedno relevantno istraživanje koje nedvosmisleno dokazuje povezanost cjepiva sa autizmom. Govorite o tome kao da se ta bolest pojavila tek sa cjepljenjem. Kao da se cjeli znanstveni svjet urotio protiv vas ijako su oni ti koji povezuju određena oboljenja za otrovima vremena u kojem živimo. Što mislite zašto je zabranjen olovni tetraetil u gorivu? DDT itd.. A na tim supstancama se zarađivao novac puno veći od cjepljenja. Ostavite se billa gatega, čovjek je svoje znanje i novac uložio u pomoći sirotinji i daje rezultate.
207-054	L t 11.5.2020. Recimo jedan od relevantnih izvora je US National Library of Medicine National Institutes of Health na kojem možeš pronaći više desetaka relevantnih svjetskih studija koje su aktivno tražile vezu autizma i cjepiva, i tu vezu nisu našle. Isto tako tamo možeš naći i recentne relevantne studije koje snažno potvrđuju autizam kao dominantno genetski poremećaj. Ali ako ti je to preteško/prestrano štivo slobodno možeš i na stranicama Savez udruga za autizam hrvatske na nekoliko mjesta naći i pročitati izričitu tvrdnju da "Cjepivo nije uzrok autizma!" Ali ko su oni, pa ti znaš bolje od svih njih, zar ne. ☺
360-066	btkkaa 23.4.2020. Koji to strucnjaci i sto govore?Ja pricam i konkretnim brojevima,vrlo jednostavnoj matematici koja ne laze,a to je da je u zaristima epidemije broj umrlih i do 8× veci nego u prethodne 4 godine u istom razdoblju,dovoljno je pogledati sto se događa kada dode do pucanja zdravstvenog sustava kao u Italiji ili Spanjolskoj,kakvi mi strucnjaci trebaju da mi kazu sto krivo vidim?

Tablica 51. *Primjeri komentara koji teorije zavjera kritiziraju korištenjem empirijskih podataka*

Obzirom kako se jedno od pomoćnih istraživačkih pitanja odnosi na prikaz odnosa komentara između onih koji otvoreno podržavaju i onih koji negiraju teorije zavjera, analizom je utvrđeno da su u većini od 63% zastupljeniji komentari čitatelja koji pripadaju diskurzivno artikuliranim stavovima onih koji otvoreno podržavaju teorije zavjera dok je 37% čitatelja formuliralo i iskazalo kritike takvih teorija kroz svoje komentare i time otvoreno negiralo teorije zavjera.

Ovom analizom utvrđeno je da se teorije zavjera o COVID-19 šire putem komentara uz argumentaciju koja se najviše temelji na racionalnoj iracionalnosti i determinizmu. Unatoč malom pojavljivanju, ovdje se nikako ne smije zanemariti potpora teorijama zavjera kroz

korištenje sheme prijatelj/neprijatelj jer se kroz tu shemu potpore pažnja usmjeruje na 'neprijateljske' grupe, a iz analiziranih primjera vidljivo je gorljivo isticanje antisemitizma. Također, iz komentara je vidljivo kako su virolozi, liječnici, znanstvenici, stručnjaci, novinari, mediji i političari među glavnim neprijateljima koje teorije zavjera o COVID-19 identificiraju.

Također, prema stavovima izraženim u odnosu na COVID-19 vidljivo je kako je najveće protivljenje u afirmativnim komentarima izraženo protiv cijepljenja, a zatim negiranja korone kao izmišljotine kao i to da su ova protivljenja i negiranja više temeljeni na racionalnoj iracionalnosti, dok je protivljenje zatvaranju temeljeno na logici determinizma.

Analizom je utvrđeno kako kritičari teorija zavjera koriste različite strategije, a najčešće korištena je propitivanje temeljne ideološke motivacije kroz racionalno ispitivanje i raspravu. Također, u velikoj mjeri koriste satiru i humor kako bi ukazali na proturječnosti i apsurdne teorija zavjera o COVID-19 kao što ukazuju i na činjenice, provjere činjenica, znanstvena izvješća i negativne posljedice teorija zavjera.

Pomoću ovih strategija kritičari teorija zavjera pojačavaju i naglašavaju proturječnosti teorija zavjera i na taj način ipak doprinose da možda neki od onih čitatelja koji zastupaju afirmativne stavove shvate apsurdnost ovih teorija.

7. DISKUSIJA I INTERPRETACIJA REZULTATA EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA

U ovoj se doktorskoj disertaciji upotrebom analize sadržaja kao i kritičke analize diskursa nastojalo doći do zaključaka o medijskom posredovanju teorija zavjera o pandemiji bolesti COVID-19 u Hrvatskoj. U skladu s glavnim ciljem istraživanja definirana su tri osnovna kao i nekoliko pomoćnih istraživačkih pitanja na početku disertacije, a pomoću osmišljenih varijabli te na temelju analize medijskog diskursa sedam novinskih online portala nastojalo se utvrditi kako se analizirani sadržaj posreduje. Upravo je ovaj prilog *kako*, kao zajednička poveznica svih istraživačkih pitanja, najbitnija odrednica u provedenoj analizi pomoću kojeg će se dati odgovor na ova pitanja.

Istraživanje u radu se temelji na kvantitativnoj i kvalitativnoj analizi. Obzirom da se istraživački pristup rada temelji na kritičkoj analizi diskursa, za potrebe ovog rada je odabrana kritička analiza diskursa temeljena na Habermasovoj teoriji komunikativnog djelovanja i konceptu tvrdnji o valjanosti koje prema Habermasu igraju temeljnu ulogu u komunikaciji. Slijedeći Habermasovu ideju komunikativnog djelovanja, analizom diskursa komunikacijskog procesa medijskog posredovanja teorija zavjera o pandemiji bolesti COVID-19 u Hrvatskoj željelo se utvrditi ispunjavaju li se sve četiri tvrdnje o valjanosti, istina, iskrenost, legitimnost i razumljivost u tekstovima, čime se postiže međusobni konsenzus i razumijevanje sa publikom, a time i vjerodostojnost. Tvrdnje o valjanosti i profesionalni standardi novinarskog izvještavanja prikazani su u tablici 4. kao dimenzije koncepta vjerodostojnosti. Drugim riječima, ispunjavajući odnosno neispunjavajući tvrdnje o valjanosti u tekstovima utvrđeno je jesu li analizirani mediji svojim tekstovima širili ili pokušavali spriječiti širenje teorija zavjera.

Kvantitativna analiza obuhvatila je izlistavanje svih tekstova na najčitanijim i najposjećenijim online portalima prema Digital News Reportu Reutersovog instituta za 2020. godinu (24sata.hr, Index.hr, Jutarnji.hr, Net.hr, Dnevnik.hr, Tportal.hr i Vecernji.hr) koristeći iste ključne riječi. Istraživanje je obuhvatilo razdoblje od pojave prvog zabilježenog slučaja COVID-19 u Republici Hrvatskoj do Parlamentarnih izbora u RH, kada je Vlada RH (odnosno krizni stožer RH) objavila da je završena pandemija (25. veljače 2020. do 5. srpnja 2020).

Od ukupno 142.311 objavljenih tekstova sa svih sedam portala iz tog perioda, njih 33.631, odnosno 23,63% je izdvojeno kao 'koronavirus' tematski tekstovi. Najviše objavljenih tekstova

u tom razdoblju, njih 8.886 objavio je portal Jutarnji.hr, a najmanje ih je objavio portal Dnevnik.hr, 2.355 tekstova. U ukupnom korpusu od 33.631 tematskih koronavirus tekstova primjenom metode lematiziranih pogodaka s 34 ključne riječi pronađeno je 1.642 tekstova, odnosno 4.88% koronavirus tekstova u kojima se spominju ključne riječi koje se odnose na teorije zavjera. Kao što je vidljivo iz grafičkih prikaza 7. i 8., i u jednom i u drugom korpusu najviše tekstova je objavio portal Jutarnji.hr.

Nakon pregleda tog korpusa od 1.642 teksta i nakon eliminacije lažnih pozitiva izdvojena su 403 teksta sa elementima teorija zavjera (24,54%) koji su objavljeni od veljače do srpnja 2020. i koji su izdvojeni kao finalni uzorak za istraživanje medijskog posredovanja teorija zavjera o pandemiji COVID-19 u Hrvatskoj dok su ostali tekstovi iz ovog korpusa vezani uz lažne vijesti i dezinformacije, njih 1.239 (75,46%). Dakle, statističke jedinice su objavljeni članci, njih 403 zajedno sa komentarima čitatelja, o kojima je prikupljeno četrdesetak varijabli.

Ovom analizom obuhvaćeni su i popratni komentari čitatelja koji se pojavljuju pored nekih tekstova kako bi se vidjelo u kojoj mjeri su se čitatelji slagali ili protivili posredovanom sadržaju, odnosno u kojoj mjeri su komentari mogli dodatno osnažiti teorije zavjera u stavovima čitatelja. U prvoj kritičkoj analizi diskursa medijskog posredovanja teorija zavjera o pandemiji COVID-19 analizirano je ukupno 5077 komentara kojima se analiziralo prevladava li pozitivan, neutralan ili negativan stav čitatelja u komentarima prema samom tekstu, autoru ili temi. Primjena i rezultati kritičke analize diskursa komentara temeljene na Habermasovoj teoriji komunikativnog djelovanja prikazani su u zasebnom poglavlju kao i odnos komentara između čitatelja koji otvoreno podržavaju i onih koji negiraju teorije zavjera.

Metode statističke analize koje su korištene jesu deskriptivne metode (tabelarni i grafički prikazi, postoci, srednje vrijednosti i mjere disperzije) te inferencijalne metode (hi-kvadrat test i test razlike proporcija za velike nezavisne uzorke).

Analizirani uzorak tekstova prema portalu na kojem su objavljeni i prema mjesecu objave (tablica 5) pokazao je kako su najviše tekstova o teorijama zavjera objavili portali Jutarnji.hr (26%) i Index (25%). Najmanje tekstova objavili su portali 24sata.hr (8%) te Dnevnik.hr (7%). Tu su još Tportal.hr sa 11%, Net.hr sa 13% te Večernji.hr sa 10% objava. Iz ovoga je vidljivo kako više od polovice tekstova otpada na dva vodeća portala prema objavi tekstova vezanih uz teorije zavjera.

Od ukupnog broja tekstova tijekom analiziranog perioda, krivulja na grafikonu 9. prikazuje vrijeme nastajanja, rasta i opadanja broja objava tekstova o teorijama zavjera. Krivulja se može također paralelno usporediti sa pojavom, eskaliranjem i smirivanjem prvog vala pandemije u istom razdoblju. Nakon malog broja tekstova u veljači (3%) slijedi značajan skok porasta broja tekstova u ožujku (24%) da bi vrhunac sa najvećim brojem objava bio u travnju (39%). Nakon toga slijedi manji broj objava u svibnju (25%), što je skoro isti postotak kao i u ožujku, da bi zatim broj objavljenih tekstova u lipnju pao na osam posto te početkom srpnja iznosio samo dva posto. Možemo pretpostaviti kako je razlog ovome smirivanje situacije nakon prvog vala pandemije, otvaranje i ublažavanje mjera kao priprema za nadolazeću turističku sezonu, a kao najveći mogući razlog skretanja medijske pozornosti sa ove teme je vjerojatno raspisivanje parlamentarnih izbora za 5. srpanj 2020. godine kada je ujedno Vlada RH, odnosno krizni stožer, objavila da je završena pandemija, što ne odgovara stanju stvari jer pandemija bolesti COVID-19 i dalje traje i utječe na sve aspekte ljudskih života i društva u cjelini (srpanj 2022).

Rezultati hi-kvadrat testova statističke analize ovih podataka koji su prikazani u tablici 20. pokazali su kako između mjeseca objave i izvora objave postoji statistički značajna povezanost što se može zaključiti prema frekvencijama u kontingencijskoj tablici 21 što također potvrđuje da je najviše članaka sa temom o nekoj teoriji zavjere objavljeno u travnju 2020. godine, 39% od svih 403 članka. Međutim, ono što je vidljivo iz ove tablice je da su neki portali tada imali i više od tih 39% članaka, a neki i manje: 24sata.hr i Dnevnik.hr su imali 48% članaka u tom mjesecu, Net.hr je imao 44% članaka u tom mjesecu, Jutarnji.hr je imao 41% članaka u tom mjesecu, dok su Index.hr, Tportal.hr i Večernji.hr imali ispod 39% članaka u tom mjesecu.

Broj tekstova prema vrsti u ovom istraživanju činilo je 161 agencijska vijest (40%), 230 autorskih tekstova (57%) i 11 komentara (3%). Autorski tekstovi su najviše zastupljeni na portalu Indexa sa 73 teksta, a najmanje ih ima portal Net.hr, samo tri autorska teksta. Portal Jutarnji.hr najviše se koristi agencijskim vijestima, 58 tekstova dok najmanje agencijskih vijesti, samo jednu, ima portal Dnevnik.hr kako je prikazano na grafikonu 15.

Analiza je pokazala kako 90,8% tekstova izravno spominje teorije zavjera, dok 9,2% tekstova neizravno upućuje na teorije zavjera što je prikazano u tablici 6. Podaci distribuirani prema izvorima pokazuju kako većina izvora navodi neku od teorija zavjera ili više njih u svojim tekstovima.

Kad se pogledaju teme teorija zavjera koje se pojavljuju u tekstovima, vidljivo je kako se najviše pisalo o teoriji zavjere koja kaže da se određene sanitarne mjere za suzbijanje širenja virusa koriste za namjerno nanošenje štete društvu ili kontroliranje društva (npr. cjepiva, maske), u 31% tekstova što je i prikazano u tablici 7. Najviše je spominjana u tekstovima Indexa sa 31,5%, a najmanje u tekstovima Dnevnik.hr-a sa sedam posto. Teorije zavjera o kojima se dalje najviše pisalo jesu one koje zagovaraju da su virus umjetno stvorile (npr. u laboratoriju) osobe koje imaju određeni interes kao što je smanjenje svjetskog stanovništva, u 18% tekstova te da je virus namjerno proširen ili da je njegova prirodna brzina širenja umjetno povećana kako bi se naštetilo što većem broju ljudi (npr. putem 5G mreže), u 12% tekstova. Druga najzastupljenija teorija zavjere najviše je spominjana u tekstovima portala Jutarnji.hr sa 40%, a najmanje u tekstovima Dnevnik.hr-a sa tri posto dok se treća najzastupljenija teorija također najviše spominje u tekstovima portala Jutarnji.hr sa 22%, a najmanje u tekstovima sa Večernji.hr sa 10%.

Ukoliko se ovim navedenim teorijama zavjera o kojima se najviše piše u analiziranim tekstovima pridoda teorija zavjere koja se spominje u 3% tekstova i koja kaže da ekspertne elite proizvode bolesti za koje već imaju lijekove i samo čekaju pravi trenutak kad će ih plasirati na tržište kako bi enormno zaradili može se utvrditi kako su ovo upravo one teorije zavjera vezane uz COVID-19 na koje Europska komisija najviše upozorava na svojim stranicama što prikazuje i grafikon 11.

Od ostalih teorija zavjera vezanih uz COVID-19 koje su zastupljene u manjem broju pojavljivanja u analiziranom korpusu, izdvajaju se one koje tvrde da je na dijelu globalna zavjera promoviranja remdesivira umjesto hidroksiklorokina kao lijeka za COVID-19, sve s ciljem da 'globalistička kabala' diskreditira Trampa i provede svoj plan o ovladavanju svijetom, da je koronavirus pušten iz laboratorija i donesen u Kinu preko Svjetskih vojnih igara održanih u Wuhanu u listopadu 2019., da je Netflix stvorio COVID-19 kako bi podigao gledanost svog dokumentarnog programa (serija 'Pandemija: Kako spriječiti širenje'), a onda tijekom lockdowna podigao gledanost cijelog kataloga pa tako i profit kompanije, da je serija Dead Zone iz 2003. predvidjela pandemiju, da su Rusi imali lijek za ovu pandemiju znatno ranije negoli je ona počela (Arbidol), da su tvorci hit Disneyjevog filma Tangled (Vrlo zapetljana priča) znali da dolazi koronavirus, da je pandemija namjerno tempirana upravo u vrijeme Brexita, odnosno izlaska Velike Britanije iz Europske unije, kako bi time pojačala njezin globalni status, da je pojava virusa 'osveta' za homoseksualizam, da je epizoda Simpsona iz

1993. predvidjela globalnu epidemiju koronavirusa, da je korona zapravo zavjera farmaceutske industrije kojom vlada "svjetska vlada", da je njemačka Vlada još prije osam godina prognozirala koronu i da u vezi s novim koronavirusom postoji tajni plan njemačke vlade, da je COVID-19 stvoren u Institutu Pirbright u Wokingu kao biološko oružje, o umiješanosti Židova u širenje bolesti u zlonamjerne i financijske svrhe te da se cjepiva i lijekovi namjerno skrivaju kako bi se nastavilo širenje i naudilo što većem broju ljudi.

Analizom je utvrđeno da su u tekstovima zastupljene dvije lokalne teorije zavjera čime se prema jednom od tri osnovna istraživačka pitanja ovog rada potvrdilo razlikovanje globalnih i lokalnih teorija zavjera u analiziranim medijima iako se ne radi o statistički značajnoj pojavi od ukupno 403 analizirana teksta. Obzirom kako je zastupljenost lokalnih teorija zavjera vrlo mala može se pretpostaviti da je razlog tome razdoblje analiziranog perioda jer se radi o samom početku pandemije i javnim diskursom u Hrvatskoj dominiraju globalne, odnosno izvanjske teorije o COVID-19, a za očekivati je da bi se ovaj broj povećao istraživanjem duljeg razdoblja pandemije i da bi se utvrdilo kako su globalne teorije zavjera transformirane i kako su povezane s nekim lokalnim teorijama zavjera.

Dvije lokalne teorije zavjera o kojima se piše jesu da turistički konkurenti koriste (loše organizirani) turnir u Zadru protiv nas (RH) objavljenog na Indexu u lipnju 2020. i teorija zavjere da se korona širi "putem svile" – koronavirus se pojavljuje na početku, sredini i na kraju Novog puta svile objavljenog na portalu Jutarnji.hr u travnju 2020. Na ovim kao i drugim primjerima metodom kritičke analize diskursa utvrdit će se kako su pojedinačno ovi tekstovi posredovali navedene teorije zavjera, o čemu će malo kasnije biti više riječi.

Daljnijim pregledom utvrđeno je da se u 57% tekstova spominje neka osoba te da se ukupno spominje 59 osoba koje su na neki način vezane uz neku od navedenih teorija zavjera što je prikazano u tablici 8. Tako se bivši američki predsjednik Donald Trump najviše spominje u tekstovima (10%), a slijede ga Bill Gates, Tony Cetinski, Dejan Lovren, Novak Đoković itd.

Donald Trump najviše se spominje u korelaciji sa teorijama zavjera koje tvrde da su virus umjetno stvorile (npr. u laboratoriju) osobe koje imaju određeni interes kao što je smanjenje svjetskog stanovništva, kako je na dijelu globalna zavjera promoviranja remdesivira umjesto hidroksiklorokina kao lijeka za COVID-19, sve s ciljem da "globalistička kabala" diskreditira Trumpa i provede svoj plan o ovladavanju svijetom, da se određene sanitarne mjere za

suzbijanje širenja virusa koriste za namjerno nanošenje štete društvu ili kontroliranje društva (npr. cjepiva, maske), da je koronavirus pušten iz laboratorija i donesen u Kinu preko Svjetskih vojnih igara održanih u Wuhanu u listopadu 2019 i da je virus namjerno proširen ili da je njegova prirodna brzina širenja umjetno povećana kako bi se naštetilo što većem broju ljudi (npr. putem 5G mreže) što je vidljivo u tablici 9. Na ovim primjerima će se metodom kritičke analize diskursa također utvrditi kako su pojedinačno tekstovi posredovali navedene teorije zavjera, o čemu će malo kasnije također biti više riječi.

Sljedeća osoba, koju teorije zavjera najčešće personaliziraju u obliku urotnika koji vuče skrivene konce dominacije, koja se načešće spominje u sedam posto tekstova je Bill Gates. Gates se najviše spominje u korelaciji sa teorijama zavjera koje tvrde da se određene sanitarne mjere za suzbijanje širenja virusa koriste za namjerno nanošenje štete društvu ili kontroliranje društva (npr. cjepiva, maske), da je virus namjerno proširen ili da je njegova prirodna brzina širenja umjetno povećana kako bi se naštetilo što većem broju ljudi (npr. putem 5G mreže), da su virus umjetno stvorile (npr. u laboratoriju) osobe koje imaju određeni interes kao što je smanjenje svjetskog stanovništva te da je korona zapravo zavjera farmaceutske industrije kojom vlada "svjetska vlada" (tablica 10).

Ostalim navedenim osobama zajednička je korelacija prema teorijama zavjera koje tvrde da se određene sanitarne mjere za suzbijanje širenja virusa koriste za namjerno nanošenje štete društvu ili kontroliranje društva (npr. cjepiva, maske), da ekspertne elite proizvode bolesti za koje već imaju lijekove i samo čekaju pravi trenutak kad će ih plasirati na tržište kako bi enormno zaradili, da su virus umjetno stvorile (npr. u laboratoriju) osobe koje imaju određeni interes kao što je smanjenje svjetskog stanovništva te da je virus namjerno proširen ili da je njegova prirodna brzina širenja umjetno povećana kako bi se naštetilo što većem broju ljudi (npr. putem 5G mreže).

Kao što je vidljivo iz tablice 11, u vezi teorija zavjera spominje se 11 institucija u 49 članaka (12,2% članaka) dok se u ostalim ne spominje nijedna institucija. Najčešće se spominje Institut za virologiju u Wuhanu te Vlada NR Kine što ne iznenađuje obzirom na podrijetlo virusa i širenje pandemije.

U analizi postoje li ili se navode u tekstu u slučajevima netočnih informacija izvori objave i/ili društvena mreža koja je to prva objavila utvrđeno je kako je u 24% slučajeva objavljen izvor

takve objave, dok u 16% izvor nije bio naveden. Kako je prikazano u tablici 16, izvori koji su se najčešće spominjali u navedenim slučajevima jesu Facebook sa 35%, Twitter sa 20%, Instagram sa 11%, YouTube sa 10%, Fox News i WhatsApp sa 7%.

Prikupljeni podaci o komentiranju članaka od strane čitatelja, pokazuju da je 55,8% tekstova imalo mogućnost komentiranja, dok 44,2% tekstova nije dalo tu mogućnost čitateljima. Ukupno je analizirano 5077 komentara, kako je ranije navedeno. Prema deskriptivnim pokazateljima za distribucije broja komentara po jednom članku prikazanim u tablici 17, vidljivo je kako u prosjeku ukupan broj komentara po članku iznosi 22,6. Također je vidljivo da su komentari pretežno neutralni (prosječno po 17 neutralnih komentara po članku), a zatim slijede prema brojnosti komentari koji podržavaju teorije zavjera, a tek potom oni koji ih negiraju ($17,0 > 4,0 > 2,3$). O nalazima kritičke analize diskursa komentara prikupljenih s analiziranih medijskih portala također će posebno malo kasnije biti više riječi.

Prema apsolutnim i relativnim pokazateljima za strukturu članaka prema broju komentara (tablica 18), od ukupno 55,8% tekstova koji su imali mogućnost komentiranja, na njih 22% su ostavljeni komentari, a analizom prevladavajućeg stava čitatelja u komentarima prema tekstu, autoru ili samoj temi zaključeno je kako prevladavaju negativni komentari čitatelja, njih 56%, čitatelja sa neutralnim stavovima je 41% dok je najmanje čitatelja, samo 2% sa pozitivnim stavovima prema tekstu, autoru ili temi.

Testovima razlike proporcija izvedeno je nekoliko testova, a njihovi su rezultati navedeni u tablici 22. Analizom prevladavajućeg negativnog stava čitatelja u njihovim komentarima utvrđeno je da od 403 članka u njih 49 prevladava negativan stav, međutim taj je postotak vrlo različit kod pojedinih portala. Pomoću hi-kvadrat testa utvrđeno je da je ta razlika statistički značajna i da je osrednje jačine što znači da je prevladavajući negativan stav čitatelja prema tekstu, autoru ili temi u njihovim komentarima značajno različit po pojedinim portalima. Najmanji je na portalima Dnevnik.hr, Jutarnji.hr i Tportal.hr, a najveći je na portalu 24sata.hr.

Analizom pomoću t-testa razlike proporcija utvrđeno je da li portali u svojim tekstovima pokušavaju razotkriti teorije zavjera. Utvrđeno je da se to pokušava u 312 tekstova, tj. u njih 77,4% što je prosjek za sve izvore (portale). U tablici 22 je pod rednim brojem 2 navedeno sedam različitih proporcija članaka koji pokušavaju razotkriti teorije zavjera. One variraju od 0,700 (70%) kod portala Index.hr do 0,905 (90,5%) kod portala Večernji.hr koji to pokušava

najviše od svih drugih portala. Treba naglasiti kako razlika između navedenih proporcija nije statistički značajna ($p = 0,917$). Ovim testom smo dobili pozitivan odgovor na drugo istraživačko pitanje, a to je da analizirani mediji u posredovanju teorija zavjera o pandemiji bolesti COVID-19 u Hrvatskoj u svojim tekstovima pokušavaju razotkriti teorije zavjera.

Obzirom kako je korištenje empirijskih podataka jedna od navedenih strategija u suprotstavljanju teorijama zavjera, iznošenje i navođenje znanstvenih dokaza u tekstovima jedan je od načina pokušaja razotkrivanja teorija zavjera. Vezano uz provjeru da li se u tekstu navode znanstveni dokazi protiv iznesenih teorija zavjera analiza pomoću t-testa razlike proporcija utvrdila je da je to učinjeno u 218 članaka, tj. u njih 54,1% što je prosjek za sve izvore (portale). U tablici 22 je pod rednim brojem 3 navedeno sedam različitih proporcija članaka koji navode znanstvene dokaze protiv iznesenih teorija zavjera. One variraju od 0,241 (24,1%) kod portala Dnevnik.hr do 0,667 (66,7%) kod portala Večernji.hr koji to koristi najviše od svih drugih portala. Ovdje također treba naglasiti kako razlika između navedenih sedam proporcija nije statistički značajna ($p = 0,155$). Ovime smo dodatno potvrdili ranije izneseni odgovor na drugo istraživačko pitanje.

Nakon ovih analiza, pristupilo se primjeni kritičke analize diskursa temeljene na Habermasovoj teoriji komunikativnog djelovanja. Svaka od četiri tvrdnje o valjanosti primijenjena je kao analitički instrument kroz koji su se kritički analizirali medijski tekstovi i njihovo posredovanje sadržaja o pandemiji bolesti COVID-19 u RH. To je napravljeno na način da je u čitavoj bazi podataka sa 403 novinarska teksta i sa 40 varijabli o svakom članku odabrano 14 varijabli za ovu analizu koje su svrstane u četiri konstrukta tvrdnji o valjanosti prema tablici 23 te su bodovane. Kako je vidljivo iz tablice, dodijeljeno je ukupno 4237 bodova za analiziranih 403 članka.

Na temelju izračuna 91% od maksimalno mogućih bodova, a prema analizi i bodovanju pripadajućih varijabli konstrukta 1 (K1 – istina), vidljivo je kako su analizirani mediji u posredovanju teorija zavjera o pandemiji bolesti COVID-19 u Hrvatskoj u svojim tekstovima ovu temu i sadržaj posredovali istinito. Ovo je ujedno i drugi najbolje ocijenjeni konstrukt.

Analizom i bodovanjem varijabli konstrukta 2 (K2 – iskrenost), vidljivo je kako su analizirani mediji u posredovanju teorija zavjera o pandemiji bolesti COVID-19 u Hrvatskoj u svojim tekstovima ovu temu i sadržaj posredovali iskreno, obzirom na 66% od maksimalno mogućih

bodova, što je ujedno i treći po redu najbolje ocijenjeni konstrukt. Treba napomenuti kako je jedna od varijabli kojom se ocjenjivala iskrenost u posredovanju teme i sadržaja bila mogućnost komentiranja teksta, a obzirom na ukupno 44% tekstova koji se nisu mogli komentirati ova varijabla je negativno utjecala na ovaj konstrukt, međutim u konačnici nije imala utjecaj na konačan pozitivan rezultat ovog konstrukta.

Konstrukt legitimnosti (K3) je najslabije bodovno prošao i nalazi se na četvrtom mjestu sa 63% od maksimalno mogućih bodova među konstruktima. Međutim, na temelju podataka i u ovom slučaju možemo zaključiti kako su analizirani mediji u posredovanju teorija zavjera o pandemiji bolesti COVID-19 u Hrvatskoj u svojim tekstovima ovu temu i sadržaj posredovali legitimno.

Ovdje napominjemo kako se legitimnost, tvrdnja o valjanosti koju Habermas između ostaloga naziva i normativnom ispravnosti i koju smatra temeljnim pojmom komunikacijske teorije društva, temelji na potrebi stvaranja ili jačanja legitimiteta govornika, a očituje se putem slaganja i neslaganja s tuđim tvrdnjama. Riječ je o operativnom postupku traženja legitimiteta, kroz izraženo 'pravo na govor'. S time u vezi, varijabla kojom se mjerilo da li se čitatelj mora ulogirati pod svojim imenom ili korisničkim računom da bi komentirao tekst dosta je negativno utjecala na ovaj konstrukt, međutim kao i u prethodnom slučaju nije imala odlučujući utjecaj na konačan rezultat ovog konstrukta.

Konstrukt koji je dobio 98% od maksimalno mogućih bodova je konstrukt 4 (K4 – razumljivost) te se time smjestio ispred ostalih konstrukata prema broju bodova u ovoj analizi. Prema ovom rezultatu vidljivo je kako su analizirani mediji u posredovanju teorija zavjera o pandemiji bolesti COVID-19 u Hrvatskoj u svojim tekstovima ovu temu i sadržaj posredovali razumljivo.

Uz ove konstrukte svi medijski portali ispunili su i pripadajuće standarde novinarskog izvještavanja, standarde istinitosti i točnosti, standard poštenja, standarde nepristranosti i uravnoteženosti te standard novinarskog stila.

Nakon dobivenog ukupnog rezultata od 75% od maksimalno mogućih bodova te na temelju primjene ove metode možemo zaključiti kako su analizirani mediji prema konstruktima istine, iskrenosti, legitimnosti te razumljivosti usmjereni na društveno komunikativno djelovanje koje je usmjereno na postizanje razumijevanja između pošiljatelja i primatelja u komunikacijskom procesu. Drugim riječima, primjenom ove metode utvrđeno je da su analizirani medijski portali

izvještavali nepristrano na način da se u izvještavanju moglo jasno razlučiti da niti jedan određeni medij ne promiče neku od teorija zavjera, čime smo dali odgovor na prvo istraživačko pitanje.

Četiri izmjerena konstrukta promatrani su u daljnjoj analizi kao dimenzije koncepta vjerodostojnosti, kako je detaljno prikazano u radu te u opisu tablice 4. U tom kontekstu, a kao što teorija komunikativnog djelovanja pretpostavlja, četiri izmjerene dimenzije vjerodostojnosti trebale bi biti u korelaciji kako bi osigurale čvrstu skalu s odgovarajućom unutarnjom dosljednošću. Dobiveni rezultati korelacijske analize neparametrijskom metodom u tablici 26. pokazali su kako svih 10 koeficijenata korelacije pokazuju pozitivnu korelaciju. Znači da porastu vrijednosti jedne varijable odgovara porast vrijednosti druge varijable odnosno padu vrijednosti jedne varijable odgovara pad vrijednosti i druge varijable, a od 10 koeficijenata korelacije njih 9 pokazuju postojanje statistički značajne povezanosti. Sukladno tome, zaključak je kako je povezanost između razumljivosti i vjerodostojnosti slabija što znači da konstrukt razumljivosti manje doprinosi ukupnoj vjerodostojnosti, dok su konstrukti iskrenosti i legitimnosti jače povezani sa vjerodostojnosti, odnosno oni jače na nju utječu.

Nakon što je utvrđeno kako su svi mediji postigli pozitivnu razinu vjerodostojnosti, obzirom su svi konstrukti kao četiri dimenzije koncepta vjerodostojnosti bodovani pozitivno u odnosu na maksimalan broj mogućih bodova, neparametrijskim testom usporedbe medijalnih vrijednosti svih dodijeljenih bodova utvrđena je razina vjerodostojnosti pojedinih medijskih kuća prikazana u tablici 27.

Odgovarajući test pokazao je kako prema vjerodostojnosti članaka medijskih kuća postoji statistički značajna razlika te da se na osnovu navedenih sredina rangova one mogu poredati od one koja ima najveću vjerodostojnost do one kojoj je vjerodostojnost najniža: Večernji.hr, Net.hr, 24sata.hr, Index.hr, Jutarnji.hr, Dnevnik.hr i Tportal.hr. Uspoređujući vjerodostojnost različitih vrsta članaka zaključeno je kako razlika postoji ali da ta razlika nije statistički značajna i da je najniža kod komentara, što je logično jer se u komentarima obično iskazuju vrlo jasni osobni stavovi autora koji često ne ispunjavaju sve tvrdnje o valjanosti.

Kako je utvrđeno, postoji statistički značajna razlika izvora prema konstruktima osim prema konstrukt razumljivosti gdje ne postoji statistički značajna razlika između medijskih kuća. Poredak medijskih kuća prema konstrukt istine najviše je vezan uz posredovane tekstove

portala Večernji.hr, a najmanje uz Index.hr., prema konstruktivnosti najviše je vezan uz posredovane tekstove portala Večernji.hr, a najmanje uz Tportal.hr, a prema konstruktivnosti legitimnosti poredak medijskih kuća najviše je vezan uz posredovane tekstove portala Večernji.hr, a najmanje uz Dnevnik.hr.

Nakon dobivenih rezultata i odgovora na istraživačka pitanja, napravljena je kritička analiza diskursa posredovanja lokalnih teorija zavjera. Na isti način kako je na ovim primjerima prikazana primjena opisane metode, identično je prethodno primijenjena u analizi svakog teksta cijelog uzorka od 403 teksta. Obzirom se radilo o ručnoj analizi, zahtijevala je dosta vremena.

Analizirajući sve konstrukte dvije ranije utvrđene lokalne teorije zavjera prema pripadajućim varijablama, utvrđeno je kako je sadržaj vezan uz lokalne teorije zavjera posredovan razumljivo, istinito, iskreno i legitimno te kako su navedeni mediji svojim tekstovima pokušavali spriječiti širenje lokalnih teorija zavjera.

Obzirom kako je bivši predsjednik SAD-a Donald Trump svojim izjavama i sadržajem vlastitog javnog diskursa potpomagao širenje teorija zavjera sljedeći primjer provedene kritičke analize diskursa posredovanja ranije utvrđenih teorija zavjera vezanih uz Donalda Trumpa pokazao je kako je sadržaj na ovu temu posredovan razumljivo, istinito, iskreno i legitimno. Kao i u primjeru kritičke analize diskursa lokalnih teorija zavjera također možemo utvrditi kako su navedeni mediji poštujući ova načela i standarde svojim tekstovima pokušavali spriječiti širenje lokalnih teorija zavjera.

Kao zadnji primjer navedena je provedena kritička analiza diskursa posredovanja globalnih teorija zavjera. Na manjem pojedinačnom uzorku slučajnog odabira medijskih tekstova temeljem provedene kritičke analize diskursa također je zaključeno kako je sadržaj na ovu temu posredovan razumljivo, istinito, iskreno i legitimno. Kao i u dva prethodna primjera kritičke analize diskursa utvrđeno je kako su navedeni mediji poštujući ova načela i standarde svojim tekstovima pokušavali spriječiti širenje lokalnih teorija zavjera.

Rezultati navedenih primjera su u skladu sa dobivenim ukupnim rezultatom od 75% od maksimalno mogućih bodova pa je zaključeno kako su analizirani primjeri sukladno nalazu prethodne analize prema konstruktivnosti, iskrenosti, legitimnosti te razumljivosti usmjereni na društveno komunikativno djelovanje koje je usmjereno na postizanje razumijevanja između

pošiljatelja i primatelja u komunikacijskom procesu. Također, obzirom su svi konstrukti kao četiri dimenzije koncepta vjerodostojnosti potvrđeni u ovim primjerima, potvrđeno je kako su svi mediji postigli pozitivnu razinu vjerodostojnosti, što također odgovara ukupnom rezultatu prethodne analize.

Nakon provedenog istraživanja medijskog posredovanja teorija zavjera o pandemiji bolesti COVID-19 u Hrvatskoj, predstavljeni su nalazi istraživanja analize sadržaja i kritičke analize diskursa komentara prikupljenih s analiziranih medijskih portala o odnosu komentara čitatelja koji otvoreno podržavaju i onih koji negiraju teorije zavjera.

Jedinica analize je jedan komentar, a ukupno je prikupljeno, kodirano i analizirano 1.379 komentara što je 27% od ukupnog broja analiziranih komentara. Ovom analizom obuhvaćeni su samo komentari u kojima je jasno vidljivo koji otvoreno podržavaju (afirmativni) i koji negiraju (kritički) teorije zavjera putem slaganja ili neslaganja.

Prvom analizom utvrđeno je kako 63% komentara (870) pripada diskurzivno artikuliranim stavovima onih koji se otvoreno slažu i pokušavaju legitimirati teorije zavjera, a 37% čitatelja (509) je formuliralo i iskazalo kritike takvih teorija kroz svoje komentare što je prikazano u tablici 28. Obzirom kako se jedno od pomoćnih istraživačkih pitanja odnosi na prikaz odnosa komentara između onih koji otvoreno podržavaju i onih koji negiraju teorije zavjera, utvrđeno je kako su zastupljeniji komentari čitatelja koji pripadaju diskurzivno artikuliranim stavovima onih koji otvoreno podržavaju teorije zavjera.

U analiziranom skupu podataka afirmativni komentari bili su gotovo dva puta češći od kritičnih. Prema grafikonu 16. afirmativni komentari su najviše (66%) zastupljeni u komentarima na portalu 24sata.hr, a najmanje na portalu Net.hr (0,22%) na kojem nema zastupljenih kritičkih komentara.

Većina komentara i onih koji podržavaju i onih koji ne podržavaju teorije zavjera, njih njih 61% bila je usredotočena na sljedeće teorije zavjera: da se određene sanitarne mjere za suzbijanje širenja virusa koriste za namjerno nanošenje štete društvu ili kontroliranje društva (npr. cjepiva, maske), da je virus namjerno proširen ili da je njegova prirodna brzina širenja umjetno povećana kako bi se naštetilo što većem broju ljudi (npr. putem 5G mreže), da su virus umjetno stvorile

(npr. u laboratoriju) osobe koje imaju određeni interes kao što je smanjenje svjetskog stanovništva te u tekstovima u kojima se teorije zavjera spominju samo općenito (tablica 29).

U tablici 30 prikazani su rezultati analize diskurzivno artikuliranih stavova prema usporedbi komunikacijskih vještina uljudnosti i pristojnosti koji su pokazali kako je najveći dio komentara (75%) komuniciran na normalan i kulturnan način, dok je na nekulturnan način komuniciran manji dio komentara (25%) što u konačnici izravno utječe na samu kvalitetu rasprave. Daljnjom analizom utvrdilo se kako je veći dio i afirmativnih i kritičkih komentara komuniciran normalno i kulturno, dok nekulturni prevladavaju u afirmativnim komentarima kao što je prikazano u tablici 31.

Analiza diskurzivno artikuliranih stavova prema diskurzivnoj interaktivnosti, odnosno međusobnih odnosa komentara pokazala je kako se najveći broj komentara odnosi na neosobno adresirane objave, njih 49%, što znači kako većina komentara nije bila u interakciji prema nekome ili prema drugim komentarima te su se takvi komentari uglavnom odnosili na iznošenje vlastitih stavova nevezano uz druge komentare. U funkciji eksplicitnog odgovora ili povratne informacije na druge poruke i komentare bilo je 39% komentara dok se 10% komentara odnosilo na interakciju izravno prema nekome osobno, u većini slučajeva samom autoru teksta ili autoru nekog od prethodnih komentara (tablica 33).

Također, kako je prikazano na grafikonu 17. utvrđeno je kako se većina afirmativnih komentara (59%) odnosi na neosobno adresirane objave, dok se većina kritičkih komentara (53%) odnosi na eksplicitne odgovore ili povratne informacije na druge poruke i komentare. Ti podaci govore kako se većina afirmativnih komentara bavila iznošenjem vlastitih stavova promovirajući tako širenje teorija zavjera dok je većina kritičkih komentara bila u funkciji eksplicitnog odgovora na druge poruke i komentare pokušavajući tako spriječiti širenje teorija zavjera.

Ono što je analizom također utvrđeno je da su afirmativni komentari izrazito nepristojni i uvredljivi u eksplicitnim odgovorima na druge poruke i komentare (39%) ali je vidljivo i kako je dobar dio nekulturnih komentara prisutan u 45 % neosobno adresiranih objava kao i u 17% interakcija izravno prema nekome osobno (grafikon 18).

Prema upotrebi argumentacija (tablica 34) vidljivo je kako se u 95% komentara čitatelji služe iznošenjem činjenica, zaključaka, navođenja različitih primjera i usporedbi, logičkih

zaključaka, generalizacija i drugih dokaza kako bi dokazali ili opovrgnuli stajališta. Slijede reference na različite internetske izvore te osobna iskustva, dok se najmanje koriste reference na tiskane i elektronske medije. Analizom afirmativnih i kritičkih komentara prema upotrebi argumentacija (grafikonu 19) utvrđeno je da afirmativni za razliku od kritičkih komentara koriste puno više reference na različite internetske izvore uglavnom izvan same teme foruma kao i reference na tiskane i elektronske medije.

Analizirajući komentare onih koji se otvoreno slažu i podržavaju teorije zavjera, utvrđeno je kako se argumentacija potpore teorijama zavjera najviše temeljila na racionalnoj iracionalnosti (63% svih pozitivnih komentara), zatim slijedi logika determinizma (21% svih pozitivnih komentara), a nakon toga slijedi personalizacija dominacije (11%). Tajna dominacija (1%) i poticanje na nasilje ili represiju (2%) korišteni su relativno malo za potporu teorijama zavjera, dok su se najmanje za potporu koristili shema prijatelj/neprijatelj, prikriivanje i pozivi na političko djelovanje (tablica 35). U nekoliko tablica izvučeni su primjeri koji potkrepljuju argumentaciju potpore teorijama zavjera, koji su izvorno citirani u obliku kako su objavljeni na portalima i sa svim greškama (tablice 36, 37, 38, 39, 40, 41 i 42).

Afirmativni komentari su zatim analizirani i prema stavovima izraženim u odnosu na COVID-19 (tablica 43), a utvrđeno je kako je najveće protivljenje izraženo protiv cijepljenja korištenjem antivaxerske retorike, a zatim slijedi općenito negiranje korone kao izmišljotine. Najmanje protivljenje u komentarima je izraženo protiv nošenja maski te zatvaranja. Analizom ovih stavova prema racionalnoj iracionalnosti i logici determinizma vidljivo je kako je negiranje korone, protivljenje cijepljenju i nošenju maski više temeljeno na racionalnoj iracionalnosti, dok je protivljenje zatvaranju temeljeno na logici determinizma (grafikon 20).

Za kritiziranje teorija zavjera o COVID-19 korištene su različite strategije prikazane u tablici 46. Utvrđeno je kako je u 44% kritičkih komentara strategija koju su čitatelji najčešće koristili za kritiziranje teorija zavjera o COVID-19 dekonstrukcija ideoloških motiva teoretičara zavjera. Druga strategija za kritiziranje teorija zavjera o COVID-19 je korištenje satire i humora (28%), dok su se najmanje za kritiziranje teorija zavjera o COVID-19 koristile strategije imanentne logičke kritike (11%), ocrtavanja problema i posljedica teorija zavjera (10%) i reference na to kako izgleda empirijska stvarnost (6%). U tablicama 47, 48, 49, 50 i 51 izvučeni su primjeri različitih strategija suprostavljanja teorijama zavjera, koji su također izvorno citirani u obliku kako su objavljeni na portalima i sa svim greškama.

Neka određena metodološka ograničenja vezana uz istraživanje mogu se pronaći u izboru i broju uzorka analiziranih portala i tekstova. Obzirom se ovdje radi o informativnim portalima, možda bi uključivanje nekih drugih portala, a time i povećanje uzorka dovelo do drugačijih rezultata i opažanja. Također, dobiveni rezultati se ne mogu općenito generalizirati za sve postojeće portale u Hrvatskoj kao ni za sve njihove čitatelje. Broj komentara se razlikovao između portala međutim cjelokupni uzorak komentara bio je dovoljno velik. Ono što je bilo nemoguće provjeriti je da li je jedan čitatelj bio aktivan na istom portalu pod različitim nazivima te da li je mogao komentirati pod različitim nazivima na istom portalu. Tu nepoznanicu nadomješta upravo činjenica da je uzorak komentara bio dovoljno velik pa tako taj nepoznat podatak ne bi trebao bitno utjecati na rezultat.

Nakon provedenih istraživanja kao i interpretacije dobivenih rezultata, s jedne strane je utvrđeno kako niti jedan analizirani medij ne promiče neku od teorija zavjera o COVID-19 te su svi usmjereni na društveno komunikativno djelovanje kroz svoju ulogu pošiljatelja poruka i posredovanja sadržaja u komunikacijskom procesu. S druge strane, utvrđeno je kako primatelji poruka i sadržaja u komunikacijskom procesu, u ovom slučaju čitatelji, unatoč vjerodostojnom medijskom diskursu, u većini slučajeva svojim diskursom šire teorije zavjera o COVID-19 putem komentara na tim istim medijskim portalima uz argumentaciju koja se najviše temelji na racionalnoj iracionalnosti i determinizmu.

Također, unatoč zaključku kako analizirani mediji u posredovanju teorija zavjera o pandemiji bolesti COVID-19 u Hrvatskoj u svojim tekstovima pokušavaju razotkriti teorije zavjera između ostaloga, iznošenjem i navođenjem znanstvenih dokaza u tekstovima, iz komentara je vidljivo kako su virolozi, liječnici, znanstvenici, stručnjaci, novinari, mediji i političari među glavnim neprijateljima koje teorije zavjera o COVID-19 identificiraju.

Isto tako, unatoč iznošenju i navođenju znanstvenih dokaza u tekstovima te angažmanu stručnjaka i znanstvenika u tekstovima oko teorija zavjera vezanih uz cjepivo i cijepljenje, prema stavovima izraženim u odnosu na COVID-19 vidljivo je kako je najveće protivljenje u afirmativnim komentarima izraženo protiv cijepljenja, a zatim negiranju korone kao izmišljotine kao i to da su ova protivljenja i negiranja više temeljeni na racionalnoj iracionalnosti.

Može se zaključiti kako čitatelji sa afirmativnim stavom ne prihvaćaju tvrdnje o valjanosti koje zauzimaju mediji u svojim tekstovima te zauzimaju poziciju 'ne' i pritom bi trebali iznijeti neku osnovu za svoje odbijanje. Međutim, umjesto pružanja racionalnog argumenta kao osnove za odbijanje, takvi čitatelji tumače stvarnost na iracionalne načine koje racionaliziraju, što znači da sve što se događa u određenom području društva vide kao potvrdu da se događa zavjera koja koristi interesima tajne skupine. Zbog toga je teško, a ponekad i nemoguće raspravljati se s onima koji vjeruju u teorije zavjera.

Ovo istraživanje pokazalo je kako mediji imaju važnu ulogu u obrani kritičkog preispitivanja moći od pokušaja i želja teoretičara zavjera da potisnu stručnjake, intelektualni i stvaralački rad, kritičku raspravu i kritiku. Provedeno istraživanje pridonosi postojećoj literaturi proučavanjem medijskog diskursa te znanjima o pseudoinformacijama i implikacijama teorija zavjera u izvještavanju na online portalima. Identifikacija elemenata teorija zavjera i razlikovanje lažnih informacija, prikazana kroz ovo istraživanje, može pridonijeti osnaživanju sustavnog provjeravanja činjenica prije samog objavljivanja u svim profesionalnim medijima. Shodno tome, primijenjena metoda i rezultati istraživanja mogu pridonijeti konceptualizaciji odnosa pseudoznanstvenih informacija i razine vjerodostojnosti medija.

8. ZAKLJUČAK

Tijekom pandemije bolesti COVID-19 mnoge su teorije zavjera izbačene u javnu svijest kako bi negativno utjecale na način na koji su ljudi vidjeli pandemiju kao i one koji rade na tome da ih zaustave ili spriječe njihovo širenje. Možda nikada neće biti moguće kvantificirati učinke takvih razmišljanja i teorija zavjera na ovu epohu svjetske povijesti. Dezinformacije, namjerne dezinformacije, lažne vijesti i teorije zavjera izmiješali su se zajedno tijekom pandemije, a malo je naznaka da bi se to moglo promijeniti u doglednoj budućnosti. Društvene, ekonomske i zdravstvene krize izazvane COVID-19 dodatno su se pogoršale iskorištavanjem teorija zavjera, njihovim izmišljanjem, širenjem, propagandom i prozelitiziranjem novih istomišljenika. Upravo je ovo kontekst društvenog okruženja s početka 20-ih godina 21. stoljeća u koji se smjestio medijski diskurs koji je predmet ovog istraživanja.

Medijski diskurs – prema definiciji diskursa kao jezika u uporabi – može utjecati na društveni kontekst svoje uporabe, oblikujući načine na koje ljudi percipiraju sebe, percipiraju druge i, što je najvažnije, razlikuju se i rangiraju u odnosu na druge. Jasno je da je ovakav aspekt upotrebe jezika usko povezan s moći. Moć je bitno pitanje koje treba uzeti u obzir jer, kao što većina ljudi vjerojatno vjeruje, novinarstvo ima više moći da oblikuje naše razumijevanje događaja, ideja, ljudi i odnosa među ljudima, nego mnogi drugi oblici komunikacije. Također, treba imati na umu da vijesti nisu prirodni fenomen koji se stvara sam iz sebe, već su proizvod i roba. Njih proizvodi, prikuplja i distribuira industrija, oblikovana birokratskom i ekonomskom strukturom te industrije, odnosima između medija i drugih industrija kao i odnosima s različitim političkim organizacijama. Isto tako, tu su ograničenja i uvjeti rada u novinskoj organizaciji, zajedno sa strategijama koje novinari primjenjuju kako bi došli do pravovremenog proizvoda odgovarajuće kvalitete.

Pandemija COVID-19 značajno je utjecala na funkcioniranje društava, a pojavila se u svijetu kulturološki nepripremljenom za globalnu zdravstvenu krizu zbog rastućeg populizma kao i neoliberalizma, nacionalizma i neokonzervativnih ideologija koji su ponovno oživjeli. Ostavila je traga u ekonomijama većine zemalja, a također je uzdrmala i stabilnost medijskih tržišta. Tiskovni izdavači počeli su obustavljati nove naslove, smanjivati ekipe ili novinarske plaće, a mnoge medijske kuće promijenile su način rada redakcije. Po prvi put, novinari, gosti i stručnjaci povezani su na daljinu svodeći fizički kontakt na minimum. Mediji su se tjednima

fokusirali na razvoj pandemije. Bez presedana u povijesti, koncentracija medija na globalnoj razini na jednu temu značajno je pridonijela povećanju osjećaja prijetnje među društvima.

Analiza medijskog diskursa i sadržaja samih tekstova treba imati za cilj pokazati KAKO se značenje prenosi. Ostati usredotočenim na ovaj cilj osigurat će analizu koja je otporna na složenost funkcioniranja tekstova i kritična prema bilo kakvom štetnom utjecaju – ideološki i materijalno – suvremenog novinskog izvještavanja.

Zbog pravila strukturne hijerarhije novinarskog teksta novinari nikada ne mogu sve informacije eksplicitno pretočiti u riječi, stoga se moraju osloniti na slušatelje i čitatelje koji izvlače zaključke o značenju na temelju ne samo onoga što su novinari rekli ili napisali, već i konteksta u kojem su to rekli ili napisali. Rascjep između onih koji proizvode poruku i publike koja je konzumira znači da se medijski tekst često promatra u različitim kontekstima i na različite načine.

U tom kontekstu, predmet istraživanja ove doktorske disertacije bio je diskurs medijskog posredovanja o teorijama zavjera vezanih uz pandemiju COVID-19 u Republici Hrvatskoj na odabranim hrvatskim online medijima, a to su portali Jutarnji.hr, Tportal.hr, Dnevnik.hr, 24sata.hr, Index.hr, Net.hr i Vecernji.hr. Na temelju dobivenih podataka i provedenih analiza utvrđen je njihov način izvještavanja o pandemiji kao i uloga u širenju teorija zavjera o pandemiji COVID-19 u Hrvatskoj, što je bio i temeljni cilj rada. Pomoću prikupljenih podataka utvrđen je njihov način izvještavanja o situaciji s pandemijom COVID-19 kao i identifikacija teorija zavjera u tekstovima.

U radu je provedeno nekoliko razina istraživanja. Prva faza istraživanja obuhvatila je prikupljanje i analiziranje relevantne literature koja se odnosi na teorijske radove o analizi diskursa općenito, analizi medijskog diskursa i teorijama zavjera, što je prikazano u prvom dijelu rada.

U drugoj fazi napravljeno je kvantitativno izlistavanje svih tekstova na odabranim online portalima prema ključnim riječima. U toj su fazi probrani svi tematski 'koronavirus' tekstovi iz cjelokupnog korpusa članaka sedam medijskih portala u analiziranom periodu, a koji se temelje na ključnim riječima koje se tiču COVID-19. Izlistani tekstovi su spremljeni u pripadajućoj matrici sa njihovim osnovnim metapodacima (URL, izvor, naslov, autor, datum).

Nakon što se izvršio prvi kvantitativni odabir tekstova, pristupilo se kvalitativnoj selekciji tekstova u kojima je vidljiv element neke od teorija zavjera. Ovom analizom ujedno su bili obuhvaćeni i popratni komentari koji se pojavljuju pored nekih tekstova kako bi se utvrdilo u kojoj mjeri su se čitatelji slagali ili protivili posredovanom sadržaju, odnosno u kojoj mjeri su komentari mogli dodatno osnažiti teorije zavjera u stavovima čitatelja.

Treća faza bila je kritička analiza diskursa medijskih tekstova pomoću koje se utvrdilo jesu li i u kojoj mjeri odabrani medijski portali razotkrivali teorije zavjera te kako se analizirani sadržaj posreduje, što je prikazano u drugom dijelu rada. U ovoj fazi istraživački pristup rada temeljio se na kritičkoj analizi diskursa, a za potrebe ovog rada je odabrana kritička analiza diskursa temeljena na Habermasovoj teoriji komunikativnog djelovanja i konceptu tvrdnji o valjanosti.

U skladu s glavnim ciljem istraživanja definirana su tri osnovna istraživačka pitanja:

1. Jesu li hrvatski online mediji o temi pandemije bolesti COVID-19 u Republici Hrvatskoj izvještavali pristrano na način da se u izvještavanju moglo jasno razlučiti da li određeni medij promiče neku od teorija zavjera?
2. Da li analizirani mediji pokušavaju razotkriti teorije zavjera?
3. Postoji li razlikovanje globalnih i lokalnih teorija zavjera i u kojem omjeru su one zastupljene u analiziranim medijima?

Već prvo postavljeno istraživačko pitanje odredilo je smjer istraživanja jer kao što je ranije spomenuto, analiza medijskog diskursa i sadržaja samih tekstova treba imati za cilj pokazati KAKO se značenje prenosi. Jesu li hrvatski online mediji o temi pandemije bolesti COVID-19 u Republici Hrvatskoj izvještavali pristrano na način da se u izvještavanju moglo jasno razlučiti da li određeni medij promiče neku od teorija zavjera? Odgovor na pitanje kako izmjeriti pristranost i promicanje i pomoću toga dati odgovor na istraživačko pitanje pronađen je u Habermasovoj teoriji komunikativnog djelovanja i konceptu tvrdnji o valjanosti. Primjenom ove metode koja je detaljno opisana u metodološkom dijelu rada kao i opisanim rezultatima, utvrđeno je kako su analizirani mediji prema konstruktima istine, iskrenosti, legitimnosti te razumljivosti usmjereni na društveno komunikativno djelovanje. Time smo dali odgovor na prvo istraživačko pitanje, a on kaže da su analizirani medijski portali izvještavali nepristrano na način da se u izvještavanju moglo jasno razlučiti da niti jedan određeni medij ne promiče neku od teorija zavjera.

Za odgovor na drugo istraživačko pitanje koje glasi: Da li analizirani mediji pokušavaju razotkriti teorije zavjera? poslužili smo se i pomoćnim istraživačkim pitanjem: U kojoj mjeri su novinari u izvještavanju o pandemiji koristili znanstvene dokaze, valjane činjenice i provjerene izvore u izvještavanju o pandemiji bolesti COVID-19? Obzirom kako je korištenje empirijskih podataka jedna od navedenih strategija u suprotstavljanju teorijama zavjera, iznošenje i navođenje znanstvenih dokaza u tekstovima jedan je od načina pokušaja razotkrivanja teorija zavjera. Za odgovore na ova pitanja korištena je analiza pomoću t-testa razlike proporcija kojom je utvrđeno da analizirani mediji u posredovanju teorija zavjera o pandemiji bolesti COVID-19 u Hrvatskoj u svojim tekstovima pokušavaju razotkriti teorije zavjera. Iznošenje i navođenje znanstvenih dokaza u tekstovima također je potvrđeno u većini tekstova čime je dodatno potvrđen izneseni odgovor na drugo istraživačko pitanje.

Odgovor na treće istraživačko pitanje koje glasi: Postoji li razlikovanje globalnih i lokalnih teorija zavjera i u kojem omjeru su one zastupljene u analiziranim medijima? kaže da su u tekstovima zastupljene dvije lokalne teorije zavjera čime se potvrdilo razlikovanje globalnih i lokalnih teorija zavjera u analiziranim medijima. Obzirom na mali uzorak i zastupljenost lokalnih teorija zavjera može se pretpostaviti da je razlog tome razdoblje analiziranog perioda prvog vala pandemije kada javnim diskursom u Hrvatskoj dominiraju globalne, odnosno izvanjske teorije o COVID-19. Također, analizom konstrukata lokalnih teorija zavjera prema pripadajućim varijablama, utvrđeno je kako je sadržaj vezan uz lokalne teorije zavjera posredovan razumljivo, istinito, iskreno i legitimno te kako su navedeni mediji svojim tekstovima pokušavali spriječiti širenje lokalnih teorija zavjera.

Ostala istraživačka pitanja definirana su kao pomoćna istraživačka pitanja koja su pomogla u pronalaženju odgovora na glavna istraživačka pitanja. Tako je za pitanje: Jesu li novinari u slučajevima netočnih informacija navodili izvore objave i društvenu mrežu koja je to prva objavila? analizom utvrđeno kako je u 24% slučajeva objavljen izvor takve objave, dok u 16% izvor nije bio naveden. Izvori koji su se najčešće spominjali u navedenim slučajevima jesu Facebook sa 35%, Twitter sa 20%, Instagram sa 11%, YouTube sa 10%, Fox News i WhatsApp sa 7%.

Sljedeće pomoćno istraživačko pitanje: Jesu li novinari u slučaju objave netočnih informacija vezanih uz neku od teorija zavjera objavili ispravak? pokazalo je kako nije bilo slučajeva objave netočnih informacija vezanih uz neku od teorija zavjera pa samim time nije bilo potrebe za

objavu ispravka. Izostankom ovakvih slučajeva također je potvrđeno da su se mediji pridržavali profesionalnih standarda novinarskog izvještavanja koji se očituju u istinitosti i točnosti, poštenju, nepristranosti i uravnoteženosti te novinarskom stilu.

Iduća analiza dala je odgovor na sljedeće pomoćno istraživačko pitanje: Postoji li razlika u selekciji vijesti kojima se posreduju netočne informacije i teorije zavjera između sedam odabranih medijskih portala? Analiza je pokazala kako ne postoji razlika u selekciji vijesti jer 90,8% tekstova izravno spominje teorije zavjera, a podaci distribuirani prema izvorima pokazuju kako većina izvora navodi neku od teorija zavjera ili više njih u svojim tekstovima.

Za pomoćno istraživačko pitanje: Jesu li mediji svojom politikom moderiranja sadržaja komentara na portalima sprječavali širenje teorija zavjera (postoji li mogućnost komentiranja, da li se čitatelj mora ulogirati pod svojim imenom ili korisničkim računom te da li se neprimjereni komentari brišu sa portala)? analizom je utvrđeno kako je kod 55,8% tekstova postojala mogućnost komentiranja (portali 24sata.hr, Index.hr, Net.hr i Vecernji.hr), dok 44,2% tekstova nije dalo tu mogućnost čitateljima (portali Jutarnji.hr, Tportal.hr i Dnevnik.hr). Obzirom kako je varijabla postoji li mogućnost komentiranja bila povezana sa konstruktom iskrenosti, kako je vidljivo, u 44,2% slučajeva je negativno utjecala na ovaj konstrukt. Kod onih portala kod kojih je ova mogućnost bila onemogućena smatralo se kako konstrukt iskrenosti nije ispoštovan do kraja jer je jedna strana u komunikacijskom procesu, u ovom slučaju pošiljatelj isključila tu mogućnost te onemogućila da ono što je iskreno komunicirano bude podvrgnuto interakciji čitatelja u odnosu na njihovo subjektivno iskustvo. Međutim, nakon dobivenih rezultata vezanih uz komentare čitatelja može se s druge strane izvesti i zaključak kako je ovo možda bila učinkovita strategija sprječavanja širenja teorija zavjera od strane ovih portala. Varijabla da li se čitatelj mora ulogirati pod svojim imenom ili korisničkim računom bila je povezana sa konstruktom legitimnosti, a iz rezultata je vidljivo kako su se čitatelji, tamo gdje je mogućnost komentiranja ostavljena, morali registrirati za ostavljanje komentara što ide u prilog tome da su portali na ovaj način moderiranja komentara na portalima pokušavali sprječavati širenje teorija zavjera. Kao što je vidljivo iz analize samih komentara, nije uočeno da su se neprimjereni komentari brisali sa portala.

Posljednje pomoćno istraživačko pitanje: Kakav je odnos komentara između onih koji otvoreno podržavaju i onih koji negiraju teorije zavjera (prevladava li pozitivan, neutralan ili negativan stav čitatelja)? rezultiralo je analizom komentara prikupljenih s analiziranih medijskih portala. Ukupno je prikupljeno, kodirano i analizirano 1.379 komentara što je 27% od ukupno 5.077 analiziranih komentara što znači da su analizom obuhvaćeni samo komentari u kojima je jasno vidljivo koji otvoreno podržavaju (afirmativni) i koji negiraju (kritički) teorije zavjera putem slaganja ili neslaganja. Utvrđeno je kako 63% komentara (870) pripada diskurzivno artikuliranim stavovima onih koji se otvoreno slažu i pokušavaju legitimirati teorije zavjera, a 37% čitatelja (509) je formuliralo i iskazalo kritike takvih teorija kroz svoje komentare te je zaključeno kako su zastupljeniji komentari čitatelja koji pripadaju diskurzivno artikuliranim stavovima onih koji otvoreno podržavaju teorije zavjera. Samim time, čitatelji svojim diskursom komentara doprinose širenju teorija zavjera o COVID-19.

Treba napomenuti kako je u međuvremenu na snagu stupio Zakon o elektroničkim medijima (NN 111/21) kojim je propisano da elektroničke publikacije imaju zakonom propisanu obvezu upozoriti čitatelje na zakonske odredbe i na pravila komentiranja, pa je moguće da na nekim portalima koji su analizirani, a sukladno ovim odredbama, stari komentari koji su bili vidljivi u trenutku analize radi prijelaza na nove sustave ili prilagodbe sustava naknadno budu maknuti sa ovih portala. Iz tog razloga su komentari ručno prikupljeni i kopirani u posebnu Excel tablicu, u kojoj su ujedno i podaci o 1.379 komentara sa osam nominalnih varijabli o svakom od njih, kako bi se komentare sačuvalo.

Ovo se istraživanje bavilo nedovoljno istraženim područjem medijskog diskursa kroz kvalitetu i načine medijskog izvještavanja kao i konceptom vjerodostojnosti koja izravno utječe na povjerenje javnosti u medije, a proizlazi iz sadržaja medijskih tekstova kao što je prikazano. Primjena Habermasove teorije komunikativnog djelovanja kao okvira za ocjenjivanje valjanosti komunikacije može se primijeniti i na druga slična istraživanja.

Finalni medijski proizvod u obliku vijesti ili izvještaja rezultat je toga što novinari prave mnoštvo izbora između alternativa, uključujući: između izvještavanja o događaju A ili događaju B; između stavljanja priče A na naslovnu stranicu ili priče B; između citiranja ovog ili onog izvora; između ovog ili onog načina upućivanja na spomenuti izvor; između korištenja naslova A ili naslova B; i tako dalje. U konačnici, svi ovi izbori moraju biti u službi posredništva informacija posvećenog širenju točnih činjenica.

Međutim, posljednjih godina se pojavljuje trend transformiranja ovog osnovnog koncepta posredništva u koncept zagovaranja mišljenja ili ideoloških stavova, ponekad povezanog sa lažnim vijestima i dezinformacijama, a najpoznatiji primjer ovakve transformacije je svakako Fox News koji je dio medijskog carstva Ruperta Murdocha. Fox News koji se izravno stavio u službu bivšeg američkog predsjednika Donalda Trumpa koji je svojim izjavama i sadržajem vlastitog javnog diskursa potpomogao širenje teorija zavjera, odraz je tog trenda. Medijski diskurs pridonosi oblikovanju društvene stvarnosti i stoga je važno razumjeti medijski diskurs o posredovanju sadržaja, pogotovo u kriznim situacijama kakva je globalna pandemija bolesti COVID-19. Na temelju provedenog istraživanja svakako se može zaključiti kako su mediji imali pozitivnu ulogu u sprječavanju širenja teorija zavjera o pandemiji bolesti COVID-19 u Hrvatskoj.

COVID-19 uzrokovao je osobne tragedije i katastrofe za milijune zaraženih njime, kao i za njihove članove obitelji i šire društvene zajednice. Strah od bolesti, gubitka i smrti je egzistencijalno iskustvo koje su mnogi pojedinci doživjeli tijekom pandemije. Čimbenici neizvjesnosti, rizika, straha i nepoznate budućnosti izravna su posljedica pandemije.

Teorije zavjera ideološke su reakcije kojima ljudi pokušavaju upravljati svojim strahovima, šokovima, traumama i iskustvom individualnih i društvenih kriza. Teorije zavjera o COVID-19 tvrde da su nošenje maski, izolacija i fizičko distanciranje totalitarna ograničenja slobode pojedinca. Tvrde da je tajna elita proizvela i širi SARS-CoV-2 kako bi zaradila novac od cijepljenja, ukinula demokraciju, uspostavila diktaturu, otrovala i ubijala ljude cjepivima i ubrizgala mikročipove u ljude kako bi uspostavila društvo nadzora. Zagovornici takvih teorija često propagiraju otpor protiv nošenja maski i društvenog distanciranja. Oni također potiču skepticizam u vezi s cjepivom. Skeptici cjepiva, poricatelji COVID-19 i protivnici zaštitnih mjera ne ugrožavaju samo svoje živote nego i živote mnogih drugih. Teorije zavjera o COVID-19 su iracionalne, a temelje se na lažima, sumnjama, optužbama, neutemeljenim argumentima, predrasudama, nagađanjima, praznovjerju i nerazumnim pretpostavkama što u konačnici može nanijeti ozbiljnu štetu ljudima. Također, teorije zavjera o COVID-19 sumnjaju u bilo koji službeni izvor znanja i stoje nasuprot znanosti, medicini i drugim oblicima akademskih istraživanja. Svaki pokušaj povlačenja jasne granice između istinitih i lažnih tvrdnji teorija zavjera osuđen je na beskrajnu raspravu o tome koji su dokazi uvjerljivi, tko su pravi stručnjaci i može li im se vjerovati. Ova sumnja u znanstveno i medicinsko znanje pretvara se u žalosni izbor načina života s ozbiljnim implikacijama na javno zdravlje, ponekad i sa smrtonosnim

posljedicama. Umjesto da zbližava čovječanstvo, čini se da COVID-19 još više razdvaja čovječanstvo. Upravo zato, vrijeme je da društvene znanosti još ozbiljnije shvate rašireni društveni fenomen teorija zavjera.

9. POPIS LITERATURE

- Abalakina-Paap, M., Stephan, W. G., Craig, T., Gregory, W. L. (1999) Beliefs in conspiracies. *Political Psychology*, 20(3), str. 637-647.
- Abdelrahman M. (2022) Personality Traits, Risk Perception, and Protective Behaviors of Arab Residents of Qatar During the COVID-19 Pandemic. *Int J Ment Health Addict*, str. 1–12.
- Agroskin, D., Jones, E. (2010) Out of control: How and why does perceived lack of control lead to ethnocentrism?. *Review of Psychology*, 17(2), str. 79-90.
- Ahmed, W., Seguí, F. L., Vidal-Alaball, J., Katz, M.S. (2020). “COVID-19 and the ‘Film Your Hospital’ conspiracy theory: social network analysis of Twitter data.” *Journal of Medical Internet Research*; 22, e22374
- Ahmed, W., Vidal-Alaball, J., Downing, J., Seguí, F. L. (2020). “COVID-19 and the 5G conspiracy theory: social network analysis of Twitter data.” *Journal of Medical Internet Research*, 22(5), e19458
- Alba-Juez, L., (2009) *Perspectives on Discourse Analysis: Theory and Practice*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle.
- Allington, D., Duffy, B., Wessely, S., Dhavan, N., Rubin, J. (2021) Health-protective behaviour, social media usage and conspiracy belief during the COVID-19 public health emergency. *Psychol Med*. 51(10), str. 1763–9.
- Allington, D., Duffy, B., Wessely, S., Dhavan, N., Rubin, J. (2021) Health-protective behaviour, social media usage and conspiracy belief during the COVID-19 public health emergency. *Psychol Med*. 51(10):1763–9.
- Ančić, B., Cepić, D. “Tko su antimaskeri u Hrvatskoj? Prilog istraživanju antimaskerske reakcije tijekom pandemije bolesti COVID-19 u Hrvatskoj”, *Sociologija i prostor*, 59 (2021), 219; 187-218.
- Andersen, K. G., Rambaut, A., Lipkin, W. I., Holmes, E. C., Garry, R. F. (2020). “The proximal origin of SARS-CoV-2.” *Nature Medicine*, 26(4), 450-452.
- Androutsopoulos, J. (2011) From variation to heteroglossia in the study of computer-mediated discourse, u Thurlow, C., Mroczek, K. (ur.) *Digital Discourse: language in the new media*, Oxford: Oxford University Press, str. 277-297.
- Anspach, N. M., Carlson, T. N. (2020) What to Believe? Social Media Commentary and Belief in Misinformation, *Political Behavior* volume 42, str. 697-718.
- Antaki, C. (ur.) (1988) *Analysing Everyday Explanation: A Casebook of Methods*. London: Sage.
- Antaki, C., Widdicombe, S. (ur) (1998) *Identities in Talk*. London: Sage.
- Anyebe, A. A., (2018) An Overview of Approaches to the Study of Public Policy, *International Journal of Political Science (IJPS)*, Volume 4, Issue 1, str. 08-17.
- Asselah, T., Durantel, D., Pasmant, E., Lau, G., Schinazi, R.F. (2021). “COVID-19: Discovery, diagnostics and drug development.” *J Hepatol*. 74(1), 168-184
- Avramov, K., Gatov, V., Yablokov, I. “Conspiracy theories and fake news” *Routledge Handbook of Conspiracy Theories*, Routledge, 2020. str. 512-524

- Bahrami, M.A., Nasiriani, K., Dehghani, A., Zarezade, M., Kiani, P. "Counteracting online health misinformation: A qualitative study." *Manage Strat Health Syst* 2019; 4:230-239.
- Bale, J. M. (2007) Political paranoia v. political realism: on distinguishing between bogus conspiracy theories and genuine conspiratorial politics. *Patterns Prejudice*. 41(1), str. 45-60.
- Banai, I. P., Banai, B., Mikloušić, I. (2020) Beliefs in COVID-19 conspiracy theories predict lower level of compliance with the preventive measures both directly and indirectly by lowering trust in government medical officials (Internet). *PsyArXiv*, dostupno na: <https://psyarxiv.com/yevq7/>
- Banister, P., Burman, E., Parker, I., Taylor, M., Tindall, C. (2002) *Qualitative Methods in Psychology*. Buckingham: Open University Press.
- Barkun, M. (2003) *A Culture of conspiracy: Apocalyptic visions in contemporary America*. USA: University of California Press.
- Bartlett, J., Miller, C. (2010) *The power of unreason: Conspiracy theories, extremism and counterterrorism*. Demos.
- Baruaa, Z., Baruaa, S., Aktara, S., Kabira, N., Li, M. (2020) Effects of misinformation on COVID-19 individual responses and recommendations for resilience of disastrous consequences of misinformation, *Progress in Disaster Science*, Volume 8, dostupno na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2590061720300569>
- Bell, A. (2011) Re-constructing Babel: Discourse analysis, hermeneutics and the Interpretive Arc, *Discourse Studies*, Vol. 13, No. 5, Special Issue on Hermeneutics and Discourse Analysis, Sage Publications, str. 519-568.
- Bennett, W. L., Manheim, J. B. (2006) The One-Step Flow of Communication, *The ANNALS of The American Academy of Political and Social Science*, Volume: 608 issue: 1, str. 213-232.
- Benjamin, D. J., Fontana, M. A., Kimball, M., (2020) Reconsidering Risk Aversion (Internet). GRU Working Paper Series. City University of Hong Kong, Department of Economics and Finance, Global Research Unit, Report No.: GRU_2020_026. dostupno na: https://ideas.repec.org/p/cth/wpaper/gru_2020_026.html
- Bessi, A., Coletto, M., Davidescu, G. A., Scala, A., Caldarelli, G., Quattrociocchi, W. (2015). „Science vs conspiracy: collective narratives in the age of misinformation.“ *PloS One*, 10(2), e0118093
- Betteke van Ruler (2018) *Communication Theory: An Underrated Pillar on Which Strategic Communication Rests*, dostupno na <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1553118X.2018.1452240>
- Bierwiazzonek, K., Kunst, J. R., Pich, O., (2020) Belief in COVID-19 Conspiracy Theories Reduces Social Distancing over Time. *Appl Psychol Health Well-Being*. 12(4), str. 1270-85.
- Blanuša, N. (2009) *Uloga teorija zavjera u konstrukciji političke zbilje u Hrvatskoj: Analiza političkog diskurza 1980.-2007. godine*. (Doktorska disertacija. Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu).
- Blanuša, N. (2011). *Teorije zavjera i hrvatska politička zbilja 1980. - 2007*. Zagreb: Plejada.
- Blekić, M., Kljaić Bukvić, B., (2021) Cjepiva za koronavirusnu bolest (COVID-19). *Liječ Vjesn*. 143: str. 192-208.

- Boberg, S., Quandt, T., Schatto-Eckrodt, T., Frischlich, L. (2020) Pandemic Populism: Facebook pages of alternative news media and the Corona crisis - a computational content analysis, dostupno na https://www.researchgate.net/publication/340461108_Pandemic_Populism_Facebook_pages_of_alternative_news_media_and_the_Corona_crisis_-_a_computational_content_analysis
- Bolton, R. (2005) Habermas's Theory of Communicative Action and the Theory of Social Capital, dostupno na <https://core.ac.uk/download/pdf/6223826.pdf>
- Bost, P. R., Prunier, S. G., (2013) Rationality in conspiracy beliefs: The role of perceived motive. *Psychological Reports*, 113(1), str. 118-128.
- Boukes, M., Boomgaarden, H. G., Moorman, M., de Vreese, C. H. (2014) News with an attitude: Assessing the mechanisms underlying the effects of opinionated news. *Mass Communication and Society*, 17(3), str. 354-378.
- Brands, H. (2020). *COVID-19 and World Order: The Future of Conflict, Competition, and Cooperation*. Johns Hopkins University Press.
- Bränström, R., Kristjansson, S., Ullén, H., (2006) Risk perception, optimistic bias, and readiness to change sun related behaviour. *Eur J Public Health*. 16(5), str. 492-7.
- Brescoll, V., LaFrance, M. (2004) The correlates and consequences of newspaper reports of research on sex differences, *Psychological Science* 15, str. 515–520.
- Brincat, S. (2012) On the Methods of Critical Theory: Advancing the Project of Emancipation beyond the Early Frankfurt School. *International Relations* 26, str. 218-245.
- Brinken, L., Schüz, B., Ferguson, S. G., Scholz, U., Schüz, N., (2020) Social cognitions and smoking behaviour: Temporal resolution matters. *Br J Health Psychol*. 25(1), str. 210-27.
- Brotherton, R., French, C. C., (2014) Belief in conspiracy theories and susceptibility to the conjunction fallacy. *Applied Cognitive Psychology*, 28(2), str. 238-248.
- Brotherton, R., French, C. C., Pickering, A., (2013). Measuring belief in conspiracy theories: The generic conspiracist beliefs scale. *Frontiers in Psychology*, 4(279), str. 1-15.
- Bruder, M., Haffke, P., Neave, N., Nouripanah, N., Imhoff, R., (2013) Measuring individual differences in generic beliefs in conspiracy theories across cultures: The Conspiracy Mentality Questionnaire (CMQ). *Frontiers in Psychology*, 4(225), str. 2-15.
- Brug, J., Aro, A. R., Richardus, J. H., (2009) Risk Perceptions and Behaviour: Towards Pandemic Control of Emerging Infectious Diseases: International Research on Risk Perception in the Control of Emerging Infectious Diseases. *Int J Behav Med*. 16(1), str. 3-6.
- Bruine, de Bruin, W., (2021) Age Differences in COVID-19 Risk Perceptions and Mental Health: Evidence From a National U.S. Survey Conducted in March 2020. *J Gerontol Ser B*. 76(2), str. 24-9.
- Bruine, de Bruin, W., Bennett, D., (2020) Relationships Between Initial COVID-19 Risk Perceptions and Protective Health Behaviors: A National Survey. *Am J Prev Med*. 59(2), str. 157-67.
- Bruns, A., Harrington, S., Hurcombe, E. “Corona? 5G? or both?: the dynamics of COVID-19/5G conspiracy theories on Facebook.” *Media Int Aust*. 2020; 177: 12-29
- Buckley, T., (2015) Why do some people believe in conspiracy theories? *Scientific American Mind*, 72, str. 1-7.

- Bull, P., Feldman, O. (2012) Theory and practice in political discourse research. U Sun, R. (ur.), *Grounding social sciences in cognitive sciences*, str. 331–357, Cambridge, MA: MIT Press.
- Bum Chung, J., Woong, Y. G., (2013) Media and social amplification of risk: BSE and H1N1 cases in South Korea. *Disaster Prev Manag Int J.* 22(2), str. 148-59.
- Calabresi, C. (2019) The Narrative Theory. Introduction to critics, defenses and possible resolutions. 10.13140/RG.2.2.17474.73922.
- Cameron, D. (2001) *Working with Spoken Discourse*. London: Sage.
- Cantos, F. L. (2018) *Communication Theory*, Collecció «Sapientia», núm. 135, dostupno na: http://repositori.uji.es/xmlui/bitstream/handle/10234/174980/s135_impresora.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- Carlos, W.G., Dela Cruz, C.S., Cao, B., Pasnick, S., Jamil, S. “Novel Wuhan (2019-nCoV) coronavirus.” *Am J Respir Crit Care Med* 2020; 201(4):7-8.
- Castells, M. (2000-2003) *Informacijsko doba: ekonomija, društvo i kultura*, Zagreb, Golden marketing, 3 sv.
- Castells, M. (2002) *Informacijsko doba: Ekonomija, društvo i kultura (svezak 2) - Moć identiteta*; Zagreb, Golden marketing.
- Chen, B., Vansteenkiste, M., Beyers, W., Boone, L., Deci, E. L., Van der Kaap-Deeder, J. (2015) Basic psychological need satisfaction, need frustration, and need strength across four cultures. *Motiv. Emot.* 39, str. 216-236.
- Cherilyn, I., Posetti, J. (2021) *Novinarstvo, „lažne vijesti“ i dezinformacije: Priručnik za obrazovanje i obuku novinara*, UNESCO, dostupno na: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379095>
- Christians i sur. (2009) *Normative Theories of the Media*, University of Illinois, Chicago.
- Cichocka, A., Marchlewska, M., De Zavala, A. G., (2016) Does self-love or self-hate predict conspiracy beliefs? Narcissism, self-esteem, and the endorsement of conspiracy theories. *Social Psychological and Personality Science*, 7(2), str. 157-166.
- Cichocka, A., Winiewski, M., Bilewicz, M., Bukowski, M., Jost, J. T., (2015) Complementary stereotyping of ethnic minorities predicts system justification in Poland. *Group Processes & Intergroup Relations*, 18(6), str. 788-800.
- Cori, L., Bianchi, F., Cadum, E., Anthonj, C., (2020) Risk Perception and COVID-19. *Int J Environ Res Public Health.* 17(9), str. 3114.
- Corradetti, C. (2013). *The Frankfurt School and Critical Theory*, dostupno na https://www.researchgate.net/publication/256045695_The_Frankfurt_School_and_Critical_Theory
- Craft, S., Ashley, S., Maksl, A. (2017) News media literacy and conspiracy theory endorsement, *Communication and the Public*, Volume: 2 issue: 4, str. 388-401
- Crocker, J., Luhtanen, R., Broadnax, S., Blaine, B. E., (1999) Belief in US government conspiracies against Blacks among Black and White college students: Powerlessness or system blame?. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25(8), str. 941-953.
- Cyranoski, D. “Did pangolins spread the China coronavirus to people?” *Nature*; 2020. Dostupno na: <https://dx.doi.org/10.1038/d41586-020-00364-2>.

- Danesi, Marcel. 2002. *Understanding Media Semiotics*. London: Arnold.
- de Beaugrande, R. (1997) *New Foundations for a Science of Text and Discourse*. Greenwich, CT: Ablex.
- De Wolk, R. (2001) *Introduction to Online Journalism*. Boston: Allyn and Bacon.
- Delin, J. (2000) *The Language of Everyday Life*, SAGE Publications.
- Desti, T. T., Mulugeta, T., (2020) Living with COVID-19-triggered pseudoscience and conspiracies. *Int J Public Health*. 65(6), str. 713-4.
- Dietrich, S., Heider, D., Matschinger, H., Angermeyer, M. C. (2006) 'Influence of newspaper reporting on adolescents' attitudes towards people with mental illness', *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 41, str. 318-322.
- Douglas, K. M., (2021) COVID-19 conspiracy theories. *Group Process Intergroup Relat.* 24(2), str. 270-5.
- Douglas, K. M., Leite, A. C., (2017) Suspicion in the workplace: Organizational conspiracy theories and work-related outcomes. *British Journal of Psychology*, 108(3), str. 486-506.
- Douglas, K. M., Sutton, R. M. (2008) The hidden impact of conspiracy theories: Perceived and actual influence of theories surrounding the death of Princess Diana. *The Journal of Social Psychology*, 148(2), str. 210-221.
- Douglas, K. M., Sutton, R. M., (2011) Does it take one to know one? Endorsement of conspiracy theories is influenced by personal willingness to conspire. *British Journal of Social Psychology* 50(3), str. 544-52.
- Douglas, K. M., Sutton, R. M., Cichocka, A., (2017) The psychology of conspiracy theories. *Current Directions in Psychological Science*, 26(6), str. 538-542.
- Douglas, K. M., Sutton, R. M., Jolley, D., Wood, M. J., (2015) *The psychology of conspiracy theories*. Routledge.
- Douglas, K. M., Uscinski, J. E., Sutton, R. M., Cichocka, A., Ang, C. S., Deravi, F. (2019) Understanding conspiracy theories. *Adv Political Psychol*, 40:3-35.
- Dryhurst, S., Schneider, C. R., Kerr, J., Freeman, A. L.J., Recchia, G., van der Bles, A. M., i sur. (2020) Risk perceptions of COVID-19 around the world. *J Risk Res.* 23(7-8), str. 994-1006.
- Dye, T. R., 2002, *Understanding Public Policy*, Tenth Edition, New Delhi, Pearson Education.
- Earnshaw, V. A., Brousseau, N. M., Hill, E. C., Kalichman, S. C., Eaton, L. A., Fox, A. B. (2020) Anticipated stigma, stereotypes, and COVID-19 testing. *Stigma and Health*, 5(4), str. 390-393.
- Einstein, K. L., Glick, D. M., (2015) Do I think BLS data are BS? The consequences of conspiracy theories. *Political Behavior*, 37(3), str. 679-701.
- Elezović, A. (2012) O čemu pišu novine? Analiza sadržaja novinskih naslovnica (siječanj – lipanj 2011.), *Medijska istraživanja: znanstveno-stručni časopis za novinarstvo i medije*, Vol. 18 No. 1, str. 61-88.
- Elleström, L. (2016) A medium-centered model of communication; dostupno na <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/sem-2016-0024/html>

- Enders, A. M., Smallpage, S. M., (2018) On the measurement of conspiracy beliefs. *Research & Politics*, 5(1), <https://doi.org/10.1177/2053168018763596>
- Ettema, J. S. (2010). Crafting cultural resonance: Imaginative power in everyday journalism. U Berkowitz, D. (ur.), *Cultural meanings of news: A text-reader*. Thousands Oaks, CA: Sage, str. 271-284.
- Fairclough, N. (1989) *Language and Power*. Harlow: Longman.
- Fairclough, N. (1992) *Discourse and Social Change*, Cambridge: Polity;
- Fairclough, N. (1993) 'Critical Discourse Analysis and the Marketisation of Public Discourse: The Universities', *Discourse and Society*, 3(2), str. 193-217.
- Fairclough, N. (1995) *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. Harlow: Longman.
- Fairclough, N. (1995) *Media Discourse*, Hodder Arnold Publication
- Fairclough, N. (2000) *New Labour, New Language?*, Routledge, London.
- Fairclough, N. (2003) *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London: Routledge.
- Férez Vergara, J. L., Camacho Domínguez, A. (2022) Problems and challenges in the teaching of journalistic writing, *MENDIVE* Vol. 20 No. 2, str. 632-641.
- Ferrara, E. (2020). "# COVID-19 on Twitter: bots, conspiracies, and social media activism." eprint arXiv:2004.09531
- Finneman, T., Thomas, R. J. (2019) *A family of falsehoods: Deception, media hoaxes and fake news*, SAGE Publications, dostupno na: <https://core.ac.uk/download/pdf/213429562.pdf>
- Fishbein, M., Ajzen, I., (1975) A Bayesian analysis of attribution processes. *Psychological Bulletin*, 82(2), str. 261-277.
- Fleming, C., Jane, E. A. (2014) *Modern Conspiracy: The Importance of Being Paranoid*, Bloomsbury Academic
- Flood, C. M., MacDonnell, V., Philpot, J., Thériault, S., Venkatapuram, S. (2020). *Vulnerable: The Law, Policy and Ethics of COVID-19*. University of Ottawa Press.
- Ford C. L., Wallace S. P., Newman P. A., Lee S. J., Cunningham W. E., (2013) Belief in AIDS-Related Conspiracy Theories and Mistrust in the Government: Relationship With HIV Testing Among At-Risk Older Adults. *The Gerontologist*. 53(6), str. 973-84.
- Foucault, M. (1994) *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*. New York: Vintage.
- Fraser, N. (2007) 'Transnationalizing the Public Sphere On the Legitimacy and Efficacy of Public Opinion in a Post-Westphalian World', *Theory, Culture & Society*, Sage, Vol 24, Issue 4, str. 7-30.
- Freeman, D., Waite, F., Rosebrock, L., Petit, A. i sur. (2020) Coronavirus Conspiracy Beliefs, Mistrust, and Compliance with Government Guidelines in England. *Psychological Medicine*. 52. str. 1-30.
- Freeman, D., Waite, F., Rosebrock, L., Petit, A., Causier, C., East, A., (2020) Coronavirus conspiracy beliefs, mistrust, and compliance with government guidelines in England. *Psychol Med*. 52(2), str. 251-263.

- Friedman, R. A., (2021) Why humans are vulnerable to conspiracy theories?. *Psychiatric Services*, 72(1), str. 3-4.
- Frost, N. (2011) *Qualitative Research Methods in Psychology: Combining Core Approaches*, Buckingham: Open University Press.
- Gabelica, M. (2014) *Bajke u književnosti i digitalnim medijima*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Zagreb.
- Gallotti, R., Valle, F., Castaldo, N., Sacco, P., De Domenico, M. "Assessing the risks of 'infodemics' in response to COVID-19 epidemics." *Nat Hum Behav.* 2020; 4: 1285-1293
- Garlitz, D., Kögler, H. H. (2015) Frankfurt School: Institute for Social Research. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. 10.1016/B978-0-08-097086-8.61221-7, dostupno na <https://www.researchgate.net/publication/304183835> Frankfurt School Institute for Social Research
- Gee, J. P. (1999) *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method*, London: Routledge.
- Gee, J. P. (2003), 'Discourse analysis: What makes it critical?', u R. Rogers (ur.), *An Introduction to Critical Discourse Analysis in Education*. Lawrence Erlbaum Associates, str. 19-50.
- Gee, J. P. (2008), *Social Linguistics and Literacies: Ideology in Discourses*. London: Routledge.
- Gee, J. P., Green J. L. (1998) *Discourse Analysis, Learning, and Social Practice: A Methodological Study*, *Review of Research in Education*, American Educational Research Association, Vol. 23, str. 119-169.
- Gentile, M., Kragh, M. (2022) The 2020 Belarusian presidential election and conspiracy theories in the Russo-Ukrainian conflict, *International Affairs*, Volume 98, Issue 3, May 2022, str. 973-994.
- Gerbner, G. (1958) On content analysis and critical research in mass communication, *Audiovisual communication review*, volume 6, str. 85-108.
- Goertzel, T., (1994) Belief in conspiracy theories. *Political Psychology*, 15(4), str. 731-742.
- Gonçalves-Sá, J. (2020). "In the fight against the new coronavirus outbreak, we must also struggle with human bias." *Nature Medicine*, 26(3), 305–305. Dostupno na: <https://doi.org/10.1038/s41591-020-0802-y>
- Goreis, A., Kothgassner, O. D. (2020) Social Media as a Vehicle for Conspiracy Beliefs about COVID-19. dostupno na: <https://www.researchgate.net/publication/344949299> Social Media as a Vehicle for Conspiracy Beliefs about COVID-19
- Grbeša, M. "Komuniciranje o pandemiji COVID-19: medijsko praćenje stožera i uporaba strategija uvjeravanja u Hrvatskoj", *Anali Hrvatskog politološkog društva: časopis za politologiju*, str. 57-78, Vol. 17, No. 1, 2020.
- Grzesiak-Feldman, M., (2007) Conspiracy thinking and state-trait anxiety in young Polish adults. *Psychological Reports*, 100(1), str. 199-202.
- Grzesiak-Feldman, M., (2013) The effect of high-anxiety situations on conspiracy thinking. *Current Psychology*, 32(1), str. 100-118.

- Haase, F. A. (2010) Categories of Critical Thinking in Information Management. A study of Critical Thinking in decision making processes, *Nómadas. Revista Crítica de Ciencias Sociales y Jurídicas*; Vol 27, No 3., dostupno na <https://www.redalyc.org/pdf/181/18113757015.pdf>
- Habermas, J. (1984) *The theory of communicative action, vol. 1, Reason and Rationalization of Society*, Beacon Press Boston.
- Habermas, J. (1987) *The theory of communicative action, vol. 2, Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason*, Beacon Press Boston.
- Habermas, J. (1990) *On the Logic of the Social Sciences*, Boston: MIT Press.
- Habermas, J. (1994) *Knowledge and Human Interests*, Wiley Polity Press.
- Habermas, J. (1998) *The Inclusion of the Other*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Habermas, J. (2001) *On the pragmatics of social interaction: preliminary studies in the theory of communicative action*, Boston: MIT Press.
- Hall, J. (2001) *Online Journalism: A Critical Primer*. London: Pluto Press.
- Hall, S., Critcher, C., Jefferson, T., Clarke, J., Roberts, B. (1978) *Policing the Crisis: Mugging, the State, and Law and Order (Critical Social Studies)*, Palgrave.
- Halliday, M. A. K. (1973). *Explorations in the Functions of Language*. London: Edward Arnold.
- Hameleers, M., Schmuck, D. (2019) Closer to the people: A comparative content analysis of populist communication on social networking sites in pre- and post-Election periods, *Information Communication and Society* 23(10), dostupno na https://www.researchgate.net/publication/331960197_Closer_to_the_people_A_comparative_content_analysis_of_populist_communication_on_social_networking_sites_in_pre-and_post-Election_periods/citation/download
- Harper, C. A., Satchell, L. P., Fido, D., Latzman, R. D., (2020) Functional Fear Predicts Public Health Compliance in the COVID-19 Pandemic. *Int J Ment Health Addict.* 19(5), str. 1875-1888.
- Hart, J., Graether, M., (2018) Something's Going on Here. *J Individ Differ.* 39(4), str. 229-37.
- Hartley, K., Vu, M. K. "Fighting fake news in the COVID-19 era: policy insights from an equilibrium model", *Springer, Policy Sciences*, str. 735–758, vol. 53, 2020.
- Hayward, T. (2021) "Conspiracy theory": The case for being critically receptive, *Journal of Social Philosophy*, Volume 53, Issue 2, str. 148-167, dostupno na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/josp.12432>
- Hébert, L. (2011) *The Functions of Language*, u Louis Hébert (dir.), Signo [online], Rimouski (Quebec), dostupno na: <http://www.signosemio.com/jakobson/functions-of-language.asp>
- Herring, S. C. (2007) A faceted classification scheme for computer-mediated discourse, *Language@Internet*, 4, dostupno na <http://www.languageatinternet.org/articles/2007/761>
- Hibberd, F. J. (2005) *Unfolding Social Constructionism*, Springer, New York.
- Hofstadter, R. (1996), *The Paranoid Style in American Politics: And Other Essays*, Harvard University Press.
- Holmes, B. J., (2008) Communicating about emerging infectious disease: The importance of research. *Health Risk Soc.* 10(4), str. 349-60.

- Hook, D. W. (2007) Foucault, Psychology and the Analytics of Power, Palgrave Macmillan.
- Howell, L. (2013) Global risks 2013. Geneva: World Economic Forum. dostupno na: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalRisks_Report_2013.pdf
- Hrvatsko antropološko nazivlje (2015) Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/805760.Hrvatsko_antropoloko_nazivlje_2015.pdf
- Hyytinen, H. (2015), Looking beyond the obvious – theoretical, Empirical and Methodological Insights into Critical Thinking, University of Helsinki, Institute of Behavioural Sciences, Studies in Educational Sciences 260, dostupno na: <https://core.ac.uk/download/pdf/33734345.pdf>
- Imhoff, R., Bruder, M., (2014) Speaking (un-) truth to power: Conspiracy mentality as a generalised political attitude. *European Journal of Personality*, 28(1), str. 25-43.
- Imhoff, R., Lamberty, P., (2020) A Bioweapon or a Hoax? The Link Between Distinct Conspiracy Beliefs About the Coronavirus Disease (COVID-19) Outbreak and Pandemic Behavior. *Soc Psychol Personal Sci.* 11(8), str. 1110-8.
- Islam, M. S., Sarkar, T., Khan, S. H. i sur. "COVID-19-related infodemic and its impact on public health: a global social media analysis." *Am J Trop Med Hyg.* 2020; 103: 1621-1629
- Jäger, S. (2001) Discourse and knowledge: theoretical and methodological aspects of a critical discourse and dispositive analysis, u R. Wodak i M. Meyer (ur.) *Methods of critical discourse analysis*, str. 32-62, London: Sage.
- Jakobson, R. (1995). *On Language*. Cambridge: Harvard University Press.
- Jaworski, A., Coupland, N. (2006) 'Introduction: Perspectives on discourse analysis', u A. Jaworski i N. Coupland (ur.), *The Discourse Reader* (2nd edn). London: Routledge, str. 1-37.
- Jolley, D., Douglas, K. M., (2014a) The Effects of Anti-Vaccine Conspiracy Theories on Vaccination Intentions. *PLOS ONE.* 9(2):e89177.
- Jolley, D., Douglas, K. M., (2014b) The social consequences of conspiracism: Exposure to conspiracy theories decreases intentions to engage in politics and to reduce one's carbon footprint. *Br J Psychol.* 105(1), str. 35-56.
- Jowett, G. S., O'Donnell, V., (2012) *Propaganda & persuasion*. Sage, 2012.
- Jurišić, I., (2020) Znanje zdravstvenih djelatnika o COVID-19 i povezanost s njihovom percepcijom stresa u vremenu epidemije, urn:nbn:hr:122:536043.
- Kahan, D. M. (2013) Ideology, Motivated Reasoning, and Cognitive Reflection, Judgment and Decision Making 8(4), str. 407-424.
- Kahneman, D., Tversky, A., (1979) Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. *Econometrica.* 47(2), str. 263-91.
- Kahneman, D., Tversky, A., (1972) Subjective probability: A judgment of representativeness. *Cognit Psychol.* 3(3), str. 430-54.
- Kapitanović, A. (2018) Korelati vjerovanja u teorije zavjera (Diplomski rad. Odjel za psihologiju. Sveučilište u Zadru).
- Karić, M., Ibrahimagić, A. (2020) SARS-CoV-2, virus kojeg tek znanost otkriva. *ZKMLDFBIH.* 1: 10-18.
- Kešetović, Ž., Korajlić, N., Toth, I. (2013) *Krizni menadžment* (2nd ed.). Sarajevo, Velika Gorica.

- Klauški, T. (2017) Lažne vijesti i kako je Donald Trump iskoristio slabosti tradicionalnih medija u kampanji za američkog predsjednika. *Političke analize*, 8 (30), str. 10-14. dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/184732>
- Klofstad, C. A., Uscinski, J. E., Connolly, J. M., West, J. P. (2019) What drives people to believe in Zika conspiracy theories? *Palgrave Communications*, 5(1), str. 1-8.
- Kovalčiková, N., Tabatabai, A. "Lessons earned and lessons learned: What should be done next to counter the COVID-19 infodemic?", *SAGE Journals*, str. 154-163, Vol. 19, No. 2, 2020. Dostupno na <https://doi.org/10.1177/1781685820975878>
- Kraft, Michael E. and Furlong, Scott R., 2013, *Public Policy: Politics, Analysis, and Alternatives*, Washington, DC, Sage, CQ Press, Washington DC, USA.
- Krämer, B. (2014) *Media Populism: A Conceptual Clarification and Some Theses on its Effects*, *Communication Theory*, Volume 24, Issue 1, str. 42-60.
- Krause, N. M., Freiling, I., Beets, B., Brossard, D. (2020) Fact-checking as risk communication: the multi-layered risk of misinformation in times of COVID-19. *J Risk Res.* 23(7-8), str. 1052-9.
- Kress, G. i van Leeuwen, T. (2006) *Reading Images: The Grammar of Visual Design*. London: Routledge.
- Krpan, V. (2020) *Politička satira u medijima* (Diplomski rad. Odsjek za kroatistiku. Sveučilište u Rijeci)
- Kummeneje, A. M., Rundmo, T. (2020) Attitudes, risk perception and risk-taking behaviour among regular cyclists in Norway. *Transp Res Part F Traffic Psychol Behav.* 69, str. 135-50.
- Laclau, E., Mouffe, C. (2001) *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso.
- Lantian, A., Bagneux, V., Delouvé, S., Gauvrit, N. (2021) Maybe a Free Thinker but not a Critical One: High Conspiracy Belief is Associated With low Critical Thinking Ability, [10.31234/osf.io/8qhx4](https://doi.org/10.31234/osf.io/8qhx4)
- Larson, H. J., (2018) The biggest pandemic risk? Viral misinformation. *Nature.* 562(7727):309.
- Leman, P. J., Cinnirella, M. A. (2007) Major event has a major cause: Evidence for the role of heuristics in reasoning about conspiracy theories. *Soc Psychol Rev.* 9(2), str. 18-28.
- Lewandowsky, S., Cook, J. (2020) *The Conspiracy Theory Handbook*. dostupno na: <http://sks.to/conspiracy> (pristup: 18.3.2022)
- Lewandowsky, S., Oberauer, K., Gignac, G. E. (2013) NASA faked the moon landing – therefore, (climate) science is a hoax: An anatomy of the motivated rejection of science. *Psychological Science*, 24(5), str. 622-633.
- Lewandowsky, S., Oreskes, N., Risbey, J. S., Newell, B. R., Smithson, M. (2015) Seepage: Climate change denial and its effect on the scientific community. *Global Environmental Change*, 33, str. 1-13.
- Lewis, R., Marwick, A. (2017) *Taking the Red Pill: Ideological Motivations for Spreading Online Disinformation. Understanding and addressing the disinformation ecosystem.* / First Draft. Annenberg School for communication, str. 1-87.
- Li, Y. J., Cheung, C. M., Shen, X. L., Lee, M. K. "Health Misinformation on Social Media: A Literature Review." *Twenty-Third Pacific Asia Conference on Information Systems, China 2019*. Dostupno na: <https://core.ac.uk/download/pdf/326833387.pdf>

- Lido, C. (2006) *Effects of the Media Priming Asylum - Seeker Stereotypes on Thoughts and Behaviour*. London: Economic and Social Research Council.
- Longstaff, P. (2005) *Security, Resilience, and Communication in Unpredictable Environments Such as Terrorism, Natural Disasters, and Complex Technology*, dostupno na https://www.researchgate.net/publication/242107885_Security_Resilience_and_Communication_in_Unpredictable_Environments_Such_as_Terrorism_Natural_Disasters_and_Complex_Technology
- Luhmann, N. (2000) *The Reality of the Mass Media*, Cambridge: Polity Press. Lury, C. *Consumer Culture*, Cambridge: Polity Press
- Macdowall, I., Reuters Ltd. (1992) *Reuters handbook for journalists*. Oxford/Boston: Butterworth-Heinemann.
- Maerz, S. F. i Schneider, C. (2021) *Public Discourse and Autocratization: Infringing on Autonomy, Sabotaging Accountability*. V-Dem Working Paper 112, dostupno na: <https://ssrn.com/abstract=3779244>
- Malović, S. (2005) *Osnove novinarstva*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- Marinthe, G., Brown, G., Delouvé, S., Jolley, D. (2020) Looking out for myself: Exploring the relationship between conspiracy mentality, perceived personal risk, and COVID-19 prevention measures. *Br J Health Psychol.* 25(4), str. 957-80.
- Mathur, V. A., Harada, T., Lipke, T., Chiao, J. Y. (2010) Neural basis of extraordinary empathy and altruistic motivation. *Neuroimage*, 15;51(4), str. 1468-75.
- Matthes, J., Schmuck, D. (2017) The effects of anti-immigrant right-wing populist ads on implicit and explicit attitudes: A moderated mediation model. *Communication Research*, 44(4), str. 556–581.
- McCall, C. (2016) 'Rituals of Conduct and Counter-Conduct', *Foucault Studies*, No. 21, str. 52-79.
- McCauley, C., Jacques, S. (1979) The popularity of conspiracy theories of presidential assassination: A Bayesian analysis. *J Pers Soc Psychol.* 37(5), str. 637-44.
- McCullough, B. (2018) *How the Internet Happened: From Netscape to the iPhone*. London: Norton.
- McLuhan, M. (2008) *Razumijevanje medija (Understanding media, 1964)* Zagreb: Golden marketing/Tehnička knjiga.
- McQuail, D., Windahl, S. (1993) *Communication Models for the Study of Mass Communication*, 2nd edn. New York: Longman.
- Meikle, G. (2016) *Social Media. Communication, Sharing and Visibility*. London: Routledge.
- Mendis, M., Peter, S. (2020) Model to Assess Risk Perception and Behaviour of Individuals. In: *Proceedings of the International Conference on Industrial Engineering and Operations Management*. Dubai, str. 9.
- Merchant, G. (2013) The Trashmaster: literacy and new media, *Language and Education*, 27(2), str. 144-160.

- Meyer, M. (2001) 'Between theory, method, and politics: positioning of the approaches to CDA', u R. Wodak i M. Meyer (ur.) *Methods of critical discourse analysis*, str. 14-31, London: Sage.
- Miller, J. M., Saunders, K. L., Farhart, C. E. (2016) Conspiracy endorsement as motivated reasoning: The moderating roles of political knowledge and trust. *American Journal of Political Science*, 60(4), str. 824-844.
- Moscovici, S. (1987) The conspiracy mentality. U Graumann, C. F. i Moscovici, S. (ur.), *Changing Conceptions of Conspiracy*, New York, NY: Series in Social Psychology, str. 151-169.
- Mudde, C. (2004) The Populist Zeitgeist, *Government and Opposition*, Volume 39, Issue 4, str. 541-563.
- Muntigl, P., Weiss, G., Wodak, R. (ur.) (2000) *European Union Discourses on Unemployment: An Interdisciplinary Approach to Employment Policy-Making and Institutional Change*. Amsterdam: John Benjamins.
- Murphy, S. T., Cody, M., Frank, L. B., Glik, D., Ang, A. (2009) Predictors of Emergency Preparedness and Compliance. *Disaster Med Public Health Prep.*, DMP.0b013e3181a9c6c5.
- Nefes, T. S. (2015) Scrutinizing impacts of conspiracy theories on readers' political views: A rational choice perspective on anti-semitic rhetoric in Turkey. *The British Journal of Sociology*, 66(3), str. 557-575.
- Nenadić, I. "Moć bez odgovornosti: politike moderacije sadržaja online-platformi u borbi protiv infodemije", *Anali hrvatskog politološkog društva: časopis za politologiju*, str. 79-101, Vol. 17, No. 1, 2020.
- O'Brien, M. (2010) *Consuming Talk: Youth Culture and the Mobile Phone*, dostupno na <https://core.ac.uk/download/pdf/297011949.pdf>
- Olapegba, P. O., Ayandele, O., Kolawole, S. O., Oguntayo, R., Gandi, J. C., Dangiwa, A. L. i sur. "Preliminary assessment of novel coronavirus (COVID 19) knowledge and perceptions in Nigeria." *MedRxiv*; 2020. Dostupno na: <https://doi.org/10.1101/2020.04.11.20061408>
- Oleksy, T., Wnuk, A., Maison, D., Łyś, A. (2021) Content matters. Different predictors and social consequences of general and government-related conspiracy theories on COVID-19. *Personal Individ Differ*. 168:110289.
- Orosz, G., Krekó, P., Paskuj, B., Tóth-Király, I., Bóthe, B., Roland-Lévy, C. (2016) Changing conspiracy beliefs through rationality and ridiculing. *Frontiers in Psychology*, 7, str. 15-25.
- Oroujlou, N. (2012) 'The importance of media in foreign language learning', *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 51, str. 24-28.
- Papacharissi, Z. A. (2010) *A Private Sphere: Democracy in a Digital Age*, Wiley.
- Pasek, J., Stark, T. H., Krosnick, J. A., Tompson, T. (2015) What motivates a conspiracy theory? Birther beliefs, partisanship, liberal-conservative ideology, and anti-Black attitudes. *Electoral Studies*, 40, str. 482-489.
- Pavić, Ž. (2013). „Science and pseudoscience in postmodern societies.“ *Informatologija*, 46(2), str. 145-153.
- Pavlik, J. V. (2001) *Journalism and New Media*. Columbia, NY: University Press.

Pavlović, A. (2019) Regulatorni zahtjevi u ispitivanju virusnih onečišćenja u proizvodnji cjepiva (specijalistički rad). Zagreb: Farmaceutsko-biokemijski fakultet.

Peter i Koch, 2019;

Pew Research Center. (2021) American News Pathways: Explore the Data (Internet). Pew Research Center. Dostupno na: <https://www.pewresearch.org/pathways-2020/>

Phillips, N., Hardy, C. (2002) Discourse Analysis: Investigating Processes of Social Construction. Thousand Oaks: Sage.

Pilichowski, E., Scarpetta, S., Brezzi, M., Colombo, F., Lopert, R., & Wenzl, M., (2021) Enhancing public trust in COVID-19 vaccination: The role of governments. OECD Policy Responses to Coronavirus (COVID-19). dostupno na: <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/enhancing-public-trust-in-covid-19-vaccination-the-role-of-governments-eae0ec5a/>

Pollard, C.A., Morran, M.P., Nestor-Kalinoski, A.L. (2020). "The COVID-19 pandemic: a global health crisis." *Physiol Genomics*. 52(11), 549-557

Popper, K. (2011) *The Open Society and its Enemies*, Routledge.

Post, J. M., Robins, R. S. (1997) *Political paranoia: The psychopolitics of hatred*. Chicago: Yale University Press.

Proroković, J. (2016) *Generalne ideološke orijentacije kod slobodnih građana i zatvorenika*. (Završni rad. Odjel za sociologiju, Sveučilište u Zadru).

Pulido, C. M., Villarejo-Carballido, B., Redondo-Sama, G., Gómez, A. "COVID-19 infodemic: more retweets for science-based information on coronavirus than for false information." *Int Sociol*. 2020; 35: 377-392

Qayyum, N. (2019) Intertextuality as a Catalyst for Ideology Formation: A Study of Media Discourse Dynamics, *International Journal of English Linguistics*; Vol. 9, No. 3., str. 249-259 Canadian Center of Science and Education. DOI: [10.5539/ijel.v9n3p249](https://doi.org/10.5539/ijel.v9n3p249)

Radnitz, S. B. (2012) The determinants of belief in conspiracy theories. APSA 2012 Annual Meeting Paper.

Radnitz, S., Underwood, P., (2017) Is Belief in Conspiracy Theories Pathological? A Survey Experiment on the Cognitive Roots of Extreme Suspicion *British Journal of Political Science*, vol. 47, issue 1, str. 113-129.

Ravindran, T., Chua, A., Goh, D. (2014) Antecedents and Effects of Social Network Fatigue. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 65, dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/261702457_Antecedents_and_Effects_of_Social_Network_Fatigue

Reddick, R., King, E. (2001) *The Online Journalist: Using the Internet and Other Electronic Resources*, Orlando, FL: Harcourt Brace and Company.

Reglitz, M. (2020) The human right to free internet access. *J Appl Philos* 37(2), str. 314-331.

Reisigl, M., Wodak, R. (2001) *Discourse and Discrimination: Rhetorics of Racism and Antisemitism*. London: Routledge.

Reynolds, B., Seeger, M. W. (2005) Crisis and Emergency Risk Communication as an Integrative Model. *J Health Commun*. 10(1), str. 43-55.

- Richardson, J. T. E. (ur.) (1996) Handbook of Qualitative Research Methods for Psychology and the Social Sciences. Leicester: British Psychological Society.
- Rogers, L., De Brún, A., McAuliffe, E. (2020) Defining and assessing context in healthcare implementation studies: a systematic review. BMC Health Services Research 20:591.
- Romer, D., Jamieson, K. H. (2020) Conspiracy theories as barriers to controlling the spread of COVID-19 in the U.S. Soc Sci Med. 263:113356.
- Rovetta, A., Bhagavathula, A. S. "Global infodemiology of COVID-19: analysis of Google web searches and Instagram hashtags." J Med Internet Res. 2020; 22:e20673
- Rubin, V. L., Chen, Y., Conroy, N. J. (2015) Deception Detection for News: Three Types of Fakes. dostupno na: <https://dl.acm.org/doi/pdf/10.5555/2857070.2857153>
- Ruggiero, V. (2014) Thinking Critically About Ethical Issues, McGraw Hill.
- Rundmo, T., Iversen, H. (2004) Risk perception and driving behaviour among adolescents in two Norwegian counties before and after a traffic safety campaign. Saf Sci. 42(1), str. 1-21.
- Ryan, M. L. (2008). Mediji i pripovijest. Hrvatski filmski ljetopis, 14(56), 8.
- Ryerson University Library (2021). How to Identify Fake News, dostupna na: <https://learn.library.ryerson.ca/fakenews/identify> (preuzeto: 12.04.2022)
- Schiffrin, D. (1994) Approaches to Discourse. Oxford and Cambridge, MA: Blackwell.
- Schroeder, R. (2018) Social Theory after the Internet, UCL Press, London.
- Schulz, R., Beach, S. R., Czaja, S. J., Martire, L. M., Monin, J. K. (2020) Family Caregiving for Older Adults, Annual Review of Psychology, Vol. 71:635-659.
- Seiler, R. (2012) Human Communication in the Critical Theory Tradition, Communications Studies 441: Cultural Studies in Communications, dostupno na <https://people.ucalgary.ca/~rseiler/critical.htm>
- Self, C., Roberts, C. (2019). Credibility. D. Stacks, M. B. Salwen, K. C. Eichorn (ur.), An integrated approach to communication theory and research, str. 435-446, Routledge.
- Sharf, B. F. (2003) Social construction of illness narratives. U Dorsey, A., Miller, K. I., Parrott, R., Thompson, T. (ur.) The Handbook of Health Communication, Lawrence Erlbaum Assoc, str. 9-34.
- Sherman, S. M., Smith, L. E, Sim, J., Amlôt, R., Cutts, M., Dasch, H. (2021) COVID-19 vaccination intention in the UK: results from the COVID-19 vaccination acceptability study (CoVAccS), a nationally representative cross-sectional survey. Hum Vaccines Immunother. 17(6), str. 1612-21.
- Shoemaker, P. J., Vos, T. (2009) Gatekeeping Theory, Routledge.
- Sihombing, I. C. i sur. (2018) Bridging DA And Ethnomethodologically DA, Exposure Journal, Vol. 7, No. 1.
- Silverstone, R. (1999) Why Study the Media? London: Sage.
- Skitarelić, N., Dželalija, B. (2020) Covid-19 pandemija: kratki pregled dosadašnjih spoznaja. Med Jad. 50, str. 5-8.
- Smallman, S. (2015) Whom do You Trust? Doubt and Conspiracy Theories in the 2009 Influenza Pandemic. J Int Glob Stud (Internet). Dostupno na: https://pdxscholar.library.pdx.edu/is_fac/12

Smallpage, S., Drochon, H., Uscinski, J. E., Klofstad, C. (2020) Who are the conspiracy theorists? Demographics and conspiracy theories. U Butter, M., Knight, P. (ur.), Routledge Handbook of Conspiracy Theories, Routledge, str. 263-277.

Stavrakakis, V., Katsambekis, G. (2020) Populism and the pandemic: A collaborative report, POPULISMUS Interventions, Volume No. 7, dostupno na https://repository.lboro.ac.uk/articles/report/Populism_and_the_pandemic_A_collaborative_report/12546284

Stewart-Taylor, A. J., Cherrie, J. W. (1998) Does Risk Perception Affect Behaviour and Exposure? A Pilot Study Amongst Asbestos Workers. *Ann Occup Hyg.* 42(8), str. 565-9.

Stroud, N. J. (2008) Media Use and Political Predispositions: Revisiting the Concept of Selective Exposure, *Political Behavior* Vol. 30, No. 3, str. 341-366.

Sullivan, D., Landau, M. J., Rothschild, Z. K. (2010) An existential function of enemyship: Evidence that people attribute influence to personal and political enemies to compensate for threats to control. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98(3), str. 434-449.

Sutton, R. M., Douglas, K. M. (2020) Conspiracy theories and the conspiracy mindset: Implications for political ideology. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, 34, str. 118-122.

Swami, V., Chamorro-Premuzic, T., Furnham, A. (2010) Unanswered questions: A preliminary investigation of personality and individual difference predictors of 9/11 conspiracist beliefs. *Applied Cognitive Psychology*, 24(6), str. 749-761.

Swami, V., Furnham, A., Smyth, N., Weis, L., Lay, A., Clow, A. (2016) Putting the stress on conspiracy theories: Examining associations between psychological stress, anxiety, and belief in conspiracy theories. *Personality and Individual Differences*, 99, str. 72-76.

Swami, V., Papanicolaou, A., Furnham, A. (2011) Examining mental health literacy and its correlates using the overclaiming technique. *British Journal of Psychology*, 102(3), str. 662-675.

Swami, V., Voracek, M., Stieger, S., Tran, U. S., Furnham, A. (2014) Analytic thinking reduces belief in conspiracy theories. *Cognition*, 133(3), str. 572-585.

Talwara, S., Dhir, A., Kaur, P., Zafar, N., Alrasheedy, M. (2019) Why do people share fake news? Associations between the dark side of social media use and fake news sharing behavior, *Journal of Retailing and Consumer Services*, Volume 51, str. 72-82.

Tang, D. "China accuses US of Bringing Coronavirus to Wuhan." *The Times*; 2020. Dostupno na: <https://www.thetimes.co.uk/article/china-accuses-us-of-bringing-coronavirus-to-wuhan-c9rrfbrs7>

Temple, Regina, "Critical and Creative Thinking and Humor" (1992) Critical and Creative Thinking Capstones Collection. Paper 297. dostupno na http://scholarworks.umb.edu/cct_capstone/297

The European Commission and UNESCO (2020), "How to talk to someone who firmly believes in them", https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/live_work_travel_in_the_eu/unesco-conspiracy-english-6.jpg (pristup: 18.3.2022).

Therborn, G. (2011) Frankfurtska škola, s engleskog preveo Alen Sućeska, Čemu: časopis studenata filozofije, Vol. X No. 20., str. 18-47, dostupno na <https://hrcak.srce.hr/file/108554>

Thistlethwaite, J., Henstra, D., Brown, C., Scott, D. (2018) How Flood Experience and Risk Perception Influences Protective Actions and Behaviours among Canadian Homeowners. *Environ Manage.* 61(2), str. 197-208.

Thompson, J. (1995) *The Media and Modernity*, Cambridge: Polity Press.

Titscher i sur., (2000) *Methods of Text and Discourse Analysis*, SAGE Publications Ltd.

Trigg, J. L., Thompson, K., Smith, B., Bennett, P. A. (2016) Moveable Beast: Subjective Influence of Human-Animal Relationships on Risk Perception, and Risk Behaviour during Bushfire Threat. *Qual Rep.* 21(10), str. 1881-903.

Troian, J. A., Wagner-Egger, P., Motyl, M., Arciszewski, T., Imhoff, R., Zimmer, F., Klein, O., Babinska, M., Bangerter, A., Bilewicz, M., Blanusa, N. (2020) Investigating the links between cultural values and belief in conspiracy theories: The key roles of collectivism and masculinity. *Political Psychology*, 5(3), str. 7-12.

Ulleberg, P., Rundmo, T. (2003) Personality, attitudes and risk perception as predictors of risky driving behaviour among young drivers. *Saf Sci.* 41(5), str. 427-43.

UNESCO Series on Journalism Education (2018) *Journalism, 'fake news' & disinformation. Handbook for Journalism Education and Training.* dostupno na: https://en.unesco.org/sites/default/files/journalism_fake_news_disinformation_print_friendly_0.pdf (pristup: 18.3.2022)

University of North Dakota [UND] (bez dat.) Tips for Students on How to Identify Fake News, dostupno na: <https://onlinedegrees.und.edu/masters-cyber-security/tips-for-students-on-how-to-identify-fake-news/> (preuzeto: 12.04.2022)

University of Victoria (bez dat.) Consequences of fake news, dostupno na: <https://libguides.uvic.ca/c.php?g=701103&p=5174732> (preuzeto: 12.04.2022)

Uscinski, J. E. (2017) The study of conspiracy theories. *Argumenta*, 2(3), str. 1-13.

Uscinski, J. E., Parent, J. M. (2014) *American conspiracy theories*. New York: Oxford University Press.

Uscinski, J. E., Parent, J. M. (2014) *American Conspiracy Theories*. New York: Oxford University Press.

Užarević, J. (2007) Jezik, stilovi, funkcije. Umjetnost riječi 1-2: str. 173-181., dostupno na <https://stilistika.org/stiloteka/prikazi/121-jezik-stilovi-funkcije>

Vaccari, C., Valeriani, A. (2015) Political Expression and Action on Social Media: Exploring the Relationship Between Lower- and Higher-Threshold Political Activities Among Twitter Users in Italy, dostupno na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/jcc4.12108>

Valenzuela, S., Halpern, D., Katz, J., Orrego, J. P. M. (2019) The Paradox of Participation Versus Misinformation: Social Media, Political Engagement, and the Spread of Misinformation, *Digital Journalism* 7(1):1-22.

van der Meer, T.G., Jin, Y. "Seeking formula for misinformation treatment in public health crises: The effects of corrective information type and source." *Health Commun* 2020;35:560-75.

van Dijk, J. (2013) *The Culture of Connectivity. A Critical History of Social Media*. New York: Oxford University Press.

- van Dijk, J., Poell, T., de Waal, M. (2018) *The Platform Society. Public Values in a Connective World*. Oxford: Oxford University Press.
- van Dijk, T. A. (1991) *Racism and the Press*. London: Routledge.
- van Dijk, T. A. (1993) 'Principles of critical discourse analysis', *Discourse and Society*, vol.4(2), London: Sage, str. 249-283.
- van Dijk, T. A. (1996) 'Editorial: discourse, cognition and society', *Discourse & Society*, Volume: 7 issue: 1, str. 5-6.
- van Dijk, T. A. (1997) *Discourse Studies: Discourse as structure and process*, vol. 1, Sage Publications.
- van Dijk, T. A. (2001) "Critical Discourse Analysis" *The Handbook of Discourse Analysis*, Blackwell Publishers Ltd., str. 352-371.
- van Dijk, T. A. (2001) 'Multidisciplinary CDA: a plea for diversity', u R. Wodak i M. Meyer (ur.) *Methods of critical discourse analysis*, str. 95-120, London: Sage.
- van Prooijen, J. W. (2011) *Suspicious of Injustice: The Sense-Making Function of Belief in Conspiracy Theories*. U Kals, E. Maes, J. (ur.), *Justice and Conflicts*, Berlin Heidelberg: Springer Verlag, str. 121-132.
- van Prooijen, J. W., Douglas, K. M. (2017). "Conspiracy theories as part of history: The role of societal crisis situations." *Memory Studies*, 10(3), 323–333.
- van Prooijen, J. W., Jostmann, N. B., (2013) *Belief in conspiracy theories: The influence of uncertainty and perceived morality*. *European Journal of Social Psychology*, 43(1), str. 109-115.
- van Prooijen, J. W., van Dijk, E. (2014) *When consequence size predicts belief in conspiracy theories: The moderating role of perspective taking*. *Journal of Experimental Social Psychology*, 55, str. 63-73.
- van Prooijen, J. W., van Lange, P. A. (2014) *Power, politics, and paranoia: Why people are suspicious of their leaders*. New York: Cambridge University Press.
- van Prooijen, J. W., van Vugt, M. (2018) *Conspiracy theories: evolved functions and psychological mechanisms*. *Perspect Psychol Sci*, 13, str. 770-788.
- Vasilj, I., Ljevak, I. (2020) *Epidemiološke karakteristike COVID-a 19*. *Zdravstveni glasnik*. 6: 12.
- Vermeule, C. A., Sunstein, C. R. (2009) *Conspiracy Theories: Causes and Cures*. *J Polit Philos*. 17(2), str. 202–27.
- Vilović, G. (2007.) 'Etički aspekti (ne)vjerodostojnosti novina', *Vjerodostojnost novina*, ur: Stjepan Malović, Zagreb, dostupno na https://bib.irb.hr/datoteka/329094.Vjerodostojnost_novina.pdf
- Volner, Z., Batinić, D. i sur. (2005) *Opća medicinska mikrobiologija i imunologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Vraga, E. K., Tully, M., Bode, L. (2020) *Empowering Users to Respond to Misinformation about COVID-19, Health and Science Controversies in the Digital World: News, Mis/Disinformation and Public Engagement*, Vol 8, No 2, dostupno na: <https://www.cogitatiopress.com/mediaandcommunication/article/view/3200>
- Vreg, F. (2007) *Medijske teorije i stvarnosti*. *Informatologia*, 40(3), str. 173-179.

- Vrtič, I., Car, V. "Manipulacija u medijskom diskursu: kritička analiza diskursa naslova najposjećenijih hrvatskih online medija o hrvatskoj predsjednici Kolindi Grabar-Kitarović", *Mediji i javni interes*, Fakultet političkih znanosti i Hanns Seidel Stiftung, Zagreb, 2016. str. 145-165.
- Ward, M. (2002) *Journalism Online*. Oxford: Focal Press.
- Ward, Steven Craig, 'Postmodernism as the sociocultural deconstruction of modernity' (1991), dostupno na <https://scholars.unh.edu/dissertation/1658>
- Weiss, G., Wodak, R. (2003) *Critical Discourse Analysis: Theory and Interdisciplinarity*. London: Palgrave.
- Wetherell, M., Taylor, S., Yates, S. (2001) *Discourse Theory and Practice: A Reader*. London and Thousand Oaks, CA: Sage.
- Whitson, J. A., Galinsky, A. D. (2008) Lacking control increases illusory pattern perception. *Science*, 322(5898), str. 115-117.
- Whitson, J. A., Galinsky, A. D., Kay, A. (2015) The emotional roots of conspiratorial perceptions, system justification, and belief in the paranormal. *Journal of Experimental Social Psychology*, 56, str. 89-95.
- Willig, C. (ur.) (1999) *Applied Discourse Analysis: Social and Psychological Interventions*. Buckingham: Open University Press.
- Wise, T., Zbozinek, T. D., Michelini, G., Hagan, C. C., Mobbs, D. (2020) Changes in risk perception and self-reported protective behaviour during the first week of the COVID-19 pandemic in the United States. *R Soc Open Sci*. 7(9):200742.
- Wodak, R. (1996) *Disorders of Discourse*. London: Longman.
- Wodak, R. (2001) 'The discourse-historical approach', u R. Wodak i M. Meyer (ur.) *Methods of critical discourse analysis*, str. 63-94, London: Sage.
- Wodak, R. (2001) 'What CDA is about – a summary of its history, important concepts and development', u R. Wodak i M. Meyer (ur.) *Methods of critical discourse analysis*, str. 1-13, London: Sage.
- Wodak, R. (2015) *The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean*, SAGE Publications Ltd.
- Wodak, R. i Meyer, M. (ur.) (2001) *Methods of critical discourse analysis*, London: Sage.
- Wodak, R., De Cillia, R., Reisigl, M., Liebhart, K. (2009) *The Discursive Construction of National Identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Wodak, R., Iedema, R. (ur.) (1999) 'Organisational Discourses', *Special Issue of Discourse and Society* 10(1).
- Wojcieszak, M. (2008) *Mainstream Critique, Critical Mainstream and the New Media: Reconciliation of Mainstream and Critical Approaches of Media Effects Studies?*, *International Journal of Communication* 2, str. 354-378.
- Wong, C. M. L., Jensen, O., (2020) The paradox of trust: perceived risk and public compliance during the COVID-19 pandemic in Singapore. *J Risk Res*. 23(7-8), str. 1021-30.
- Wood, L. A., Kroger, R. O. (2000) *Doing Discourse Analysis: Methods for Studying Action in Talk and Text*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Wood, M. J., Douglas, K. M., Sutton, R. M. (2012) Dead and alive: Beliefs in contradictory conspiracy theories. *Social Psychological and Personality Science*, 3(6), str. 767-773.

Wu, F., Zhao, S., Yu, B., Chen, Y.M., Wang, W., Song, Z.G., Hu, Y., Tao, Z.W., Tian, J.H., Pei, Y.Y., Yuan, M.L., Zhang, Y.L., Dai, F.H., Liu, Y., Wang, Q.M., Zheng, J.J., Xu, L., Holmes, E.C., Zhang, Y.Z. (2020). "A new coronavirus associated with human respiratory disease in China." *Nature*. 579(7798), 265-269

Yang, K. C., Torres-Lugo, C., Filippo, M. (2020). "Prevalence of low-credibility information on twitter during the COVID-19 outbreak."

Zannettou, S., Sirivianos, M., Blackburn, J., Kourtellis, N. (2018) *The Web of False Information: Rumors, Fake News, Hoaxes, Clickbait, and Various Other Shenanigans*. dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/324419031_The_Web_of_False_Information_Rumors_Fake_News_Hoaxes_Clickbait_and_Various_Other_Shenanigans/stats#fullTextFileContent (pristup: 18.3.2022)

Zarocostas, J. "How to fight an infodemic." *Lancet* 2020;395:676.

Zimdars, M., McLeod, K. (2020) *Fake news: understanding media and misinformation in the digital age*, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, dostupno na: <https://books.google.hr/books?id=8WPMDwAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=fake+news&hl=hr&sa=X&ved=0ahUKEwjfrIF4OLpAhUGmIsKHUwHD7MQ6AEIJjAA#v=onepage&q&f=true> (pristup: 16.2.2022)

Žižek, S. (2020) *Pandemic! Covid-19 Shakes the World*, New York: OR Books.

Žugaj, M., Dumičić, K., Dušak, V. (2006) *Temelji znanstvenoistraživačkog rada: metodologija i metodika*. 2. dopunjeno i izmijenjeno izdanje. Varaždin: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet organizacije i informatike.

IZVORI

An Update on How We Are Doing At Enforcing Our Community Standards. dostupno na: <https://about.fb.com/news/2019/05/enforcing-our-community-standards-3/> (pristup: 18.3.2022)

Automated tackling of disinformation. Panel for the Future of Science and Technology / European Parliamentary Research Service. Brussels: European Union, 2019. dostupno na: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/624278/EPRS_STU\(2019\)624278_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/624278/EPRS_STU(2019)624278_EN.pdf), str. 10-27. (pristup: 18.3.2022)

Centers for Disease Control and Prevention (2021) *Healthcare Workers: Information on COVID-19*, dostupno na: <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/hcp/index.html> (pristup: 16.2.2022)

Chaplin Draws a Keen Weapon, (Van Gelder, 1940) dostupno na: <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/books/97/03/30/reviews/chaplin-dictator.html> (pristup: 27.3.2022)

Final report of the High Level Expert Group on Fake News and Online Disinformation. dostupno na: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation> (pristup: 24.2.2022)

Gertz, B. (2020) "Coronavirus May have Originated in lab Linked to China's Biowarfare Program." *The Washington Times*; Dostupno na: <https://www.washingtontimes.com/news/2020/jan/26/coronavirus-link-to-china-biowarfare-program-poss/>. (pristup: 24.5.2021)

Hrvatski jezični portal. dostupno na: https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f15mXhR%2B&keyword=zabluda (pristup: 18.3.2022)

<https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcRvzv9z172UYFHd3ZPtjQBYdrIIos468DdfA&usqp=CAU> (pristup: 24.3.2022)

<https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/2016/Sjednice/2020/Prosinac/32%20sjednica%20VRH/Prijedlog%20plana%20uvo%20C4%91enja,%20provo%20C4%91enja%20i%20pra%20C4%87enja%20cijepjenja%20protiv%20bolesti%20COVID-19%20u%20Republici%20Hrvatskoj.pdf> (pristup: 16.2.2022)

<https://www.index.hr/vijesti/clanak/fijasko-najmocnije-zemlje-svijeta-od-zaustavili-smo-je-do-100-tisuca-mrtvih/2186275.aspx> (pristup: 11.5.2022)

<https://www.index.hr/vijesti/clanak/koronavirus-je-prva-prava-infodemija-na-svijetu-evo-sto-to-znaci/2159293.aspx> (pristup: 12.5.2022)

<https://www.index.hr/vijesti/clanak/ treba-li-kina-odgovarati-zbog-pandemije-koronavirusa/2168713.aspx> (pristup: 11.5.2022)

<https://www.jutarnji.hr/globus/politika/jesu-li-kinezi-krivi-za-sve-dva-molekularna-biologa-i-jedan-filozof-odgovaraju-na-pitanje-li-covid-19-nastao-u-laboratoriju-u-wuhanu-ne-vjerujem-10326220> (pristup: 11.5.2022)

<https://www.jutarnji.hr/scena/strane-zvijezde/svi-ste-vi-glupe-je-ovce-ovo-su-poznate-osobe-koje-preko-drustvenih-mreza-sire-suludu-teoriju-zavjere-evo-sto-su-tocno-govorili-10213879> (pristup: 12.5.2022)

<https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/trump-optuzio-kinu-koronavirus-potjece-iz-laboratorija-u-wuhanu-imam-li-dokaze-da-ali-nije-mi-dopusteno-da-vam-to-kazem-10263406> (pristup: 11.5.2022)

<https://www.tportal.hr/tehnolo/clanak/bill-gates-o-teorijama-zavjere-oko-cjepiva-tesko-je-i-demantirati-tako-glupe-tvrdnje-20200605> (pristup: 12.5.2022)

<https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/twitter-nece-ukloniti-snimke-trumpove-izjave-o-dezinficijensu-20200424> (pristup: 11.5.2022)

<https://www.vecernji.hr/vijesti/trump-uvjeren-da-koronavirus-potjece-iz-kineskog-laboratorija-1398653> (pristup: 11.5.2022)

Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, dostupno na:

[https://www.zakon.hr/z/364/\(Europska\)-Konvencija-za-za%C5%A1titu-ljudskih-prava-i-temeljnih-sloboda](https://www.zakon.hr/z/364/(Europska)-Konvencija-za-za%C5%A1titu-ljudskih-prava-i-temeljnih-sloboda) (pristup: 18.3.2022)

Montanaro, D. "FACT CHECK: Trump Compares Coronavirus To The Flu, But It Could Be 10 Times Deadlier", National Public Radio, 2020. Dostupno na:

<https://www.npr.org/sections/coronavirus-live-updates/2020/03/24/820797301/fact-check-trump-compares-coronavirus-to-the-flu-but-they-are-not-the-same?t=1621857285734> (pristup: 28.5.2021)

Nathaniel, S. "COVID-19, Expect Dead Bodies in the Street Of African Countries, Melinda Gates Warns." Channels Television; 2020. Dostupno na: <https://www.channelstv.com/2020/04/13/covid-19-expect-dead-bodies-in-the-street-of-african-countries-melinda-gates-warns/> (pristup: 28.5.2021)

Tominey, C. (2020). "Compliance with government's coronavirus advice steadily rising latest poll finds." *The Telegraph*. Dostupno na: <https://www.telegraph.co.uk/politics/2020/03/30/compliance-governments-coronavirus-advice-steadily-rising-latest/> (pristup: 28.5.2021)

Tony Romm (2020) State Department blames 'swarms of online, false personas' from Russia for wave of coronavirus misinformation online, dostupno na <https://www.washingtonpost.com/technology/2020/03/05/state-department-face-fresh-questions-senate-about-coronavirus-misinformation-online/> (pristup: 02.04.2022)

Zulejhić, Emir. „Farme portala“: Biznis u kom vaše vrijeme postaje tuđi novac, 2018. dostupno na: <https://raskrinkavanje.ba/analiza/farme-portala-biznis-u-kom-vase-vrijeme-postaje-tudi-novac> (pristup: 18.3.2022)

9. POPIS TABLICA I GRAFIKONA

Tablica 1. Mediji za širenje lažnih vijesti (European Commission, 2018).

Tablica 2. Prosječno provođenje vremena s medijima u SAD-u 2019-2023. (u hrs: mins po danu) (eMarketer, 2022)

Tablica 3. Tvrdnje o valjanosti i njihovi odnosi s jezičnim funkcijama, domenama stvarnosti, i kulturnim vrijednostima

Tablica 4. Tvrdnje o valjanosti kao dimenzije koncepta vjerodostojnosti

Tablica 5. Analizirani uzorak tekstova prema portalu na kojem su objavljeni i prema mjesecu objave

Tablica 6. Spominje li tekst samo općenito koncept teorije zavjera

Tablica 7. Teme teorija zavjera koje se pojavljuju u tekstovima

Tablica 8. Najčešće spominjane osobe koje su vezane uz neku od navedenih teorija zavjera

Tablica 9. Donald Trump u korelaciji sa teorijama zavjera

Tablica 10. Bill Gates u korelaciji sa teorijama zavjera

Tablica 11. Institucije koje se spominju u tekstovima

Tablica 12. Da li tekst promiče neku od teorija zavjera

Tablica 13. Da li tekst pokušava razotkriti teorije zavjera

Tablica 14. Jesu li u naslovu istaknute osnovne činjenice

Tablica 15. Postoji li u tekstu objašnjenje kako teorije zavjera zavaravaju

Tablica 16. Izvori objave i/ili društvena mreža koja je prva objavila netočnu informaciju, a koja je opisana u tekstu

Tablica 17. Deskriptivni pokazatelji za distribucije broja komentara po jednom članku

Tablica 18. Apsolutni i relativni pokazatelji za strukturu članaka prema broju komentara

Tablica 19. Općeniti prevladavajući stav u komentarima prema tekstu/autoru/temi

Tablica 20. Rezultati hi-kvadrat testova

Tablica 21. Broj tekstova prema mjesecu objave i prema izvoru

Tablica 22. Rezultati analize pomoću testa razlike između tri i više proporcija

Tablica 23. Rezultati analize pripadajućih varijabli prema konstruktima

Tablica 24. Distribucije frekvencija po konstruktima i sveukupno

Tablica 25. Deskriptivni pokazatelji distribucije bodova po konstruktima i sveukupno

Tablica 26. Rezultati korelacijske analize (n = 403) – Spearmanovi koeficijenti korelacije

Tablica 27. Rezultati usporedbe sveukupnih bodova kao i bodova po pojedinim konstruktima pomoću neparametrijskog Kruskal-Wallisovog H testa

Tablica 28. Diskurzivno artikulirani stavovi onih koji otvoreno podržavaju (pozitivno) i onih koji ne podržavaju (negativno) teorije zavjera

Tablica 29. Najzastupljenije teorije zavjera u komentarima

Tablica 30. Diskurzivno artikulirani stavovi prema usporedbi uljudnosti

Tablica 31. Afirmativni i kritički komentari prema usporedbi uljudnosti

Tablica 32. Nekulturni primjeri afirmativnih i kritičkih komentara

Tablica 33. Diskurzivno artikulirani stavovi prema diskurzivnoj interaktivnosti

Tablica 34. Diskurzivno artikulirani stavovi prema upotrebi argumentacija

Tablica 35. Pozitivni (afirmativni komentari) šifrirani prema logici argumentacije koristeći karakteristike teorija zavjera

Tablica 36. Primjeri komentara koji teorije zavjera objašnjavaju kroz prizmu tajne dominacije

Tablica 37. Primjeri komentara koji teorije zavjera objašnjavaju kroz prizmu prikrivanja

Tablica 38. Primjeri komentara koji teorije zavjera objašnjavaju kroz prizmu personalizacije

Tablica 39. Primjeri komentara koji teorije zavjera objašnjavaju kroz shemu prijatelj/neprijatelj

Tablica 40. Primjeri komentara koji teorije zavjera objašnjavaju kroz prizmu poticanja na nasilje, represiju ili djelovanje države

Tablica 41. Primjeri komentara koji teorije zavjera objašnjavaju kroz prizmu racionalne iracionalnosti

Tablica 42. Primjeri komentara koji teorije zavjera objašnjavaju kroz prizmu determinizma

Tablica 43. Stavovi izraženi u afirmativnim komentarima u odnosu na COVID-19

Tablica 44. Primjeri komentara sa izraženim stavovima u odnosu na COVID-19

Tablica 45. Primjeri komentara sa izraženim stavovima u odnosu na COVID-19 prema argumentaciji potpore teorijama zavjera

Tablica 46. Negativni (kritički komentari) šifrirani prema korištenim strategijama u suprotstavljanju teorijama zavjera

Tablica 47. Primjeri komentara koji teorije zavjera kritiziraju kroz prizmu propitivanja temeljne ideološke motivacije

Tablica 48. Primjeri komentara koji teorije zavjera kritiziraju kroz prizmu satire i humora

Tablica 49. Primjeri komentara koji teorije zavjera kritiziraju kroz prizmu imanentne kritike logike argumentacije

Tablica 50. Primjeri komentara negativnih posljedica teorija zavjera

Tablica 51. Primjeri komentara koji teorije zavjera kritiziraju korištenjem empirijskih podataka

Popis grafikona:

Grafikon 1. Pregled kretanja broja potvrđenih COVID-19 slučajeva u svijetu (22.01.2020.-27.4.2022. u mil.)

Grafikon 2. Pregled kretanja broja smrtnih slučajeva od COVID-19 u svijetu (22.01.2020.-27.4.2022.)

Grafikon 3. Pregled kretanja broja slučajeva oporavka od COVID-19 u svijetu (02.02.2020.-27.4.2022.)

Grafikon 4. Ukupno cijepljeni protiv COVID-19 (27.12.2020.)

Grafikon 5. Ukupno cijepljeni protiv COVID-19 (17.05.2022.)

Grafikon 6. Konzumiranje medija 2011-2021. (u min) (Statista, 2022)

Grafikon 7. Prikaz ukupnog broja 'koronavirus' tematskih tekstova prema izvorima

Grafikon 8. Broj tekstova o teorijama zavjera prema portalima

Grafikon 9. Broj tekstova na temu teorije zavjera koji su objavljeni na sedam najčitanijih portala u Hrvatskoj u 2020.g.

Grafikon 10. Spominje li tekst samo općenito koncept teorije zavjere prema izvorima

Grafikon 11. teorije zavjera vezane uz COVID-19 o kojima se najviše piše u analiziranim tekstovima

Grafikon 12. Spominje li se u naslovu teorija zavjere – frekvencija prema izvorima

Grafikon 13. Postoji li u tekstu upozorenje na postojeće povezane teorije zavjera prije njihovog navoda – frekvencija prema izvorima

Grafikon 14. Udio komentiranih članaka (u postocima) u ukupnom broju članaka koji su se mogli komentirati – po vrstama članaka na vodoravnoj osi (225 članaka čine 100%)

Grafikon 15. Vrste tekstova prema izvorima

Grafikon 16. Diskurzivno artikulirani stavovi prema portalima

Grafikon 17. Afirmativni i kritički komentari prema diskurzivnoj interaktivnosti

Grafikon 18. Nekulturni komentari prema diskurzivnoj interaktivnosti

Grafikon 19. Afirmativni i kritički komentari prema upotrebi argumentacija

Grafikon 20. Analiza argumentacije potpore teorijama zavjera i stavova izraženih u odnosu na COVID-19

Popis slika:

Slika 1. Shematski prikaz virusa SARS-CoV-2 i njegovih strukturnih proteina

Slika 2. Model komunikacije prema Jakobsonu

10. PRILOZI

Prilog 1. Matrica za kritičku analizu medijskog diskursa

Tvrdnja o valjanosti	Konstrukti	Standard	Komponente	Kodirane varijable
Sadržaj pretpostavke da ono što je rečeno bude činjenično ili istinito.	Istina	Istinitost Točnost	Činjenice Provjerene tvrdnje Nedokazane tvrdnje	1 da li tekst promiče neku od teorija zavjera (Da / Ne) (kolona T) 2 da li tekst pokušava razotkriti teorije zavjera (Da / Ne) (kolona U) 3 jesu li u naslovu istaknute osnovne činjenice, a ne teorije zavjera (naslov je neutralan (koji odgovara sadržaju teksta - 1) naslov je senzacionalan (koji 'nabijava' tekst - 2) (kolona W) 4 jesu li u samom tekstu ponovljene osnovne činjenice na temelju provjerenih informacija (Da / Ne / Teško je odrediti) (kolona X)
Govornik je pošten (ili iskren) u onome što govori.	Iskrenost	Poštenje	Preuveličavanja Namjere Sugestivan jezik	1 spominju li se u tekstu teorije zavjera (Da / Ne / Neizravno upućuje na TZ) (kolona G) 2 spominje li tekst samo općenito koncept teorije zavjere (Da / Ne) (kolona H)

				<p>3 spominje li se u naslovu TZ (Da / Ne) (kolona V)</p> <p>4 postoji li u tekstu upozorenje na postojeće povezane teorije zavjera prije njihovog navoda (Da / Ne) (kolona Y)</p> <p>5 postoji li u tekstu objašnjenje kako te teorije zavaravaju (Da / Ne) (kolona Z)</p> <p>6 postoji li mogućnost komentiranja teksta (Da / Ne) (kolona AP)</p>
Ono što govornik kaže (a time i učini) ispravno je ili prikladno u svjetlu postojećih normi ili vrijednosti.	Legitimnost	Nepristranost Uravnoteženost	<p>Perspektive</p> <p>Glasovi</p> <p>Strategija</p>	<p>1 postoje li/navode li se u tekstu znanstveni dokazi (Da / Ne / Teško je odrediti) (kolona AB)</p> <p>2 postoje li/navode li se u tekstu imenovani službeni izvori (Da / Ne) (kolona AC)</p> <p>3 da li se čitatelj mora ulogirati pod svojim imenom ili korisničkim računom da bi komentirao (Da / Ne) (kolona AQ)</p>
Rečeno je jezično shvatljivo i razumljivo.	Razumljivost	Novinarsko-publicistički stil	<p>Žargoni</p> <p>Nedefinirane riječi</p> <p>Definirane riječi</p>	<p>1 ton i stil teksta: odmjeren (1), nepristran (2), uravnotežen (3), korektan (4), jednodimenzionalan (5) (kolona AA)</p>

Prilog 2. Matrica za kritičku analizu diskursa komentara

Diskurzivni standard	Parametri kodiranja sadržaja
<p>Participativna aktivnost objavljivanja komentara</p>	<p>ID članka ID komentara datum objave izvor objave</p>
<p>Uljudnost / Pristojnost (komunikacijska vještina usmjerena na potvrđivanje društvene vrijednosti i samopoštovanja sugovornika uzajamnim obzirom; http://struna.ihij.hr/naziv/uljudnost/24793/ uz napomenu: Uljudnost je temeljni preduvjet ljudske suradnje i samoga ustroja društvenoga života koji oblikuje društvene odnose i utječe na smanjivanje napetosti i mogućih sukoba u društvu.)</p>	<p>1 Kulturalan (izrazito ljubazan/prijateljski raspoložen, ne nužno pun podrške/može biti kritičan) 2 Normalan (ambivalentan/neutralan, može biti i kritičan i podržavajući) 3 Nekulturalan (izrazito nepristojan/pogrdan/neprijateljski, uvredljiv/neprijateljski, nije nužno kritičan, može biti podržavajući) 4 Ostalo (teško je kvalificirati, uglavnom je mješavina kulturnog i nekulturnog)</p>
<p>Tvrdnja o valjanosti legitimnosti (normativne ispravnosti) koja se očituje putem (a) slaganja i (b) neslaganja s tuđim tvrdnjama: pozitivno (afirmacija) negativno (kritika)</p>	<p>1 Slaganje (pozitivno, afirmacija) (prihvatanje/odobranje/pohvala/pozitivno/pristanak) 2 Neslaganje (negativno, kritika) (odbijanje/protivljenje/kritika/negativno/razilaženje)</p>

Pozitivni (afirmativni komentari), šifrirani prema logici argumentacije koristeći karakteristike teorija zavjera koje su izvedene iz teorijske literature (u svakom komentaru može biti više od jedne od ovih karakteristika)

1 Tajna dominacija

Postoji zlokobni plan tajne grupe za svjetsku dominaciju. Postoji tajni gospodar koji vuče konce iza scene onih koji su službeno na vlasti.

2 Prikrivanje

Tajna skupina skriva svoje interese, planove i akcije.

3 Personalizacija

Teorije zavjera ne shvaćaju dominaciju kao strukturu, već kao specifične osobe i skupine osoba.

4 Shema prijatelj/neprijatelj

Tajna skupina suprotstavlja se interesima 'naroda'.

5 Poticanje na nasilje, represiju ili djelovanje države

Nemaju sve teorije zavjera fašističke i nasilne implikacije, ali imaju fašistički potencijal koji može rezultirati verbalnim napadima te pozivom na nasilje ili izvršenjem stvarnog nasilja i terora protiv opaženih neprijatelja. U blažoj verziji, poziva se na korištenje državne moći protiv neprijatelja (progon, zatvor).

6 Racionalna iracionalnost

Sljedbenici teorija zavjere neprestano traže pokazatelje zavjera koje spajaju sa sumnjama, optužbama, neutemeljenim argumentima, predrasudama, nagađanjima, praznovjerjem i misticizmom koji nisu otvoreni za racionalno ispitivanje i raspravu. Njihov spekulativni karakter čini teorije zavjera nemoguće dokazati ili krivotvoriti.

7 Determinizam

Teorije zavjera isključuju postojanje nenamjernosti i slučajnosti. Za njih je svaka akcija motivirana svjesnim, zlokobnim planom. Pretpostavljaju da određene skupine uvijek i nužno lažu, prikrivaju svoje istinske motivacije i skrivaju što se stvarno događa. Sljedbenici teorija zavjere često ne vjeruju znanosti,

	<p>intelektualcima, stručnjacima i političarima i pretpostavljaju da te institucije i skupine uvijek lažu.</p> <p>8 Poziv na političko djelovanje (npr. demonstracije, peticije, osnivanje političkih stranaka, itd.)</p>
<p>Pozitivni (afirmativni komentari), šifrirani prema stavovima izraženim u odnosu na COVID-19</p>	<p>1 protivljenje nošenju maski</p> <p>2 protivljenje zatvaranju (lockdown)</p> <p>3 protivljenje cijepljenju (antivakcerska retorika)</p> <p>4 negiranje korone</p>
<p>Negativni (kritički komentari), šifrirani prema logici argumentacije koristeći karakteristike teorija zavjera koje su izvedene iz teorijske literature (u svakom komentaru može biti više od jedne od ovih karakteristika)</p>	<p>1 Imanentna kritika logike argumentacije (logična proturječja teorija zavjera)</p> <p>2 Propitivanje temeljne ideološke motivacije (racionalno ispitivanje i rasprava)</p> <p>3 Satira i humor</p> <p>4 Korištenje empirijskih podataka i analitičkih izvješća za kritiku i identifikaciju lažnih tvrdnji</p> <p>5 Prikaz moralno-političke problematike izrečenih tvrdnji ocrtavanjem negativnih posljedica koje predloženi postupci imaju za društvo</p>
<p>Diskurzivna interaktivnost</p>	<p>1 Osobno adresirano, uključujući korištenje imena adresata, autorima (a) posredovane teme (b) početne objave ili neke od prethodnih objava komentara</p>

	<p>2 Neosobno adresirane objave</p> <p>3 Izravne reference na druge sudionike (uključujući citate)</p> <p>4 Eksplicitni odgovori (povratne informacije) na druge poruke</p> <p>5 Citat (a) posredovane teme (b) početne objave ili neke od prethodnih objava komentara</p>
Argumentacija	<p>1 Činjenice/zaključci/primjeri/usporedbe/logički zaključci/generalizacije/drugi dokazi predstavljeni da dokažu ili opovrgnu stajališta</p> <p>2 Reference na internetske izvore (unutar i izvan teme/foruma)</p> <p>3 Reference na tiskane i elektronske medije</p> <p>4 Osobna iskustva</p>

Prilog 3. Članak index.hr, 23. lipanj 2020; <https://www.index.hr/vijesti/clanak/korona-u-zadru-ce-jos-danima-bitu-udarna-vijest-u-svijetu-strucnjak-objasnio-zasto/2192586.aspx>

KORONAVIRUS U HRVATSKOJ

Zašto je skandal u Zadru tako odjeknuo cijelim svijetom? Stručnjak objasnio

20:06, 23. lipnja 2020.

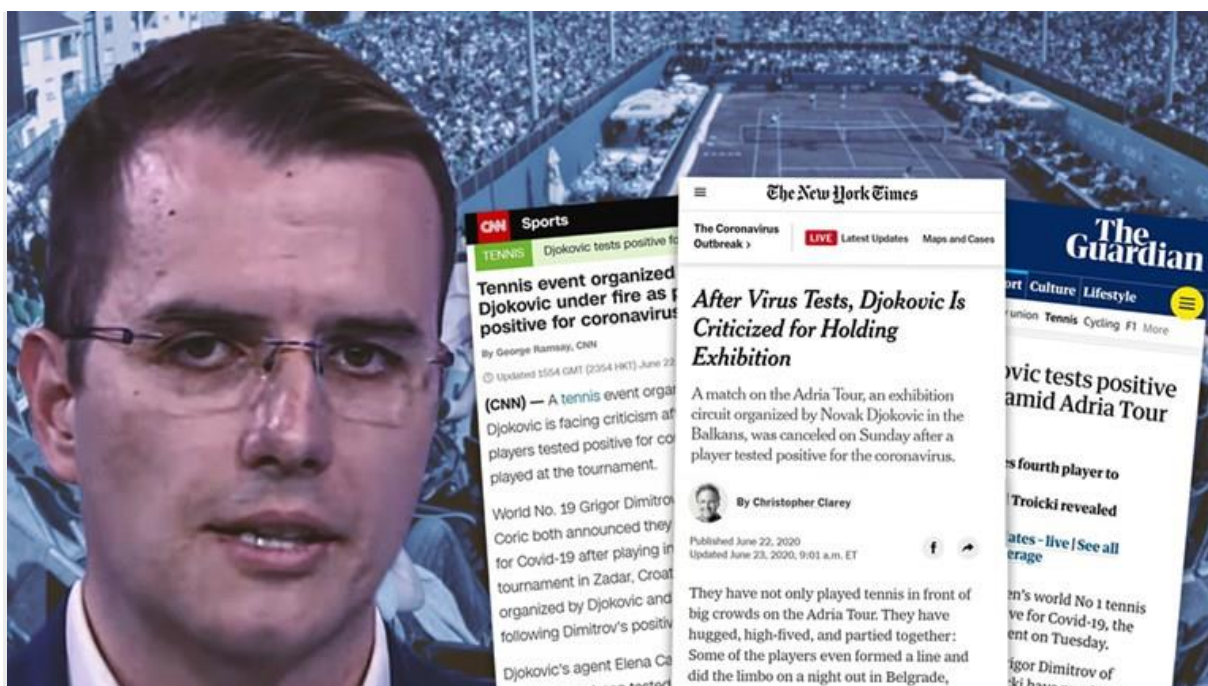

Foto: FAH/Screenshot

VIJEST o tome kako je u Zadru otkazan teniski Adria Tour te kako je niz tenisača zaražen

Primjerice, The New York Times je tako u posljednja dva dana objavio čak tri članka o fijasuku iz Zadra, čija je trenutna bilanca 81 osoba u izolaciji i petero pozitivnih slučajeva, uključujući hrvatskog tenisača Borna Ćorića, bugarskog tenisača Grigora Dimitrova, njegovog kondicijskog trenera, srpskog tenisača Viktora Troickog, Đokovićevog trenera i petogodišnje dijete koje nije bilo na samom turniru, ali se na obiteljskom druženju družilo s tenisačima.

Plenković: Ovo će naštetiti turizmu ako bude medijskog spinanja

Da bi sve to mogao biti veliki problem za Hrvatsku, koja od turističke sezone pokušava spasiti što se spasiti može, primijetio je i sam premijer Andrej

Plenković, koji je također nazočio turniru te se susreo i s virusom zaraženim tenisačem Novakom Đokovićem, kojem je danas potvrđen pozitivan test na covid-19.

"Treba vidjeti jesu li organizatori poduzeli sve što su trebali. HTS je dobio mogućnost da organizira Adria Tour. Namjera organizatora je svakako bila dobra, ja ne znam gdje ovakav sportski centar kao u Višnjiku postoji", rekao je danas Plenković.

A onda je iznio i zanimljivu tvrdnju o tome kako taj cijeli zadarski skandal neće naštetiti hrvatskom turizmu.

"Neće ovo koštati naš turizam, postoji dio ljudi koji silno želi da sve bude negativno, naštetit će nam turizmu samo ako bude medijskog spinanja", naglasio je Plenković.

Beroš širi teorije zavjere

Premijer i dalje ne odustaje od svoje navade da se hobistički bavi medijskom kritikom pa sada sugerira kako bi mediji o žarištu zaraze u Zadru trebali izvještavati tako da "ne košta naš turizam", valjda neovisno o tome hoće li to koštati istinu.

Ministar zdravstva Vili Beroš (HDZ) se čak upustio u širenje teorija zavjere ustvrdivši sljedeće: "Turistički konkurenti koriste turnir u Zadru protiv nas." Za to zasad nema nikakvih dokaza, a i prilično je suludo očekivati da svjetski mediji neće izvještavati o zarazi koronavirusom jednog od najpoznatijih sportaša na svijetu te o kontekstu prekida turnira u Zadru.

Da bismo razjasnili kako će cijela priča oko Đokovića, Zadra i koronavirusa odjekivati u svijetu obratili smo se za analizu komunikacijskom stručnjaku Petru Tanti.

Petar Tanta: Svi smo se opustili

Tanta podsjeća da sam Adria Tour i nije morao ispasti toliko loše.

"Adria Tour je interesantan događaj jer se skupio dobar dio tenisača koji su pri vrhu ljestvice, predvođenih naravno Novakom Đokovićem, koji je najveća zvijezda. Mediji i inače prate svaki njegov korak. U Beogradu se prije dva tjedna isto održao teniski turnir koji je bio dobro primljen i dobro medijski popraćen", kaže ovaj komunikacijski stručnjak.

Problem je što su se svi "pomalo opustili" u vezi s koronavirusom, ističe Tanta, te i sebe ubraja u takve. Sada je jasno, govori nam Tanta, da se Adria Tour na način na koji je napravljen nije trebao uopće organizirati te je očito bilo potrebno rigoroznije provođenje mjera zaštite.

"Inače su teniski događaji odlična stvar i budu dobro primljeni. Imao sam priliku raditi na ATP turniru u Umagu i znam iz prve ruke kako to dobro odjekne u javnosti. Sada smo dobili opomenu da turnir nije trebalo organizirati", kaže Tanta.

Zašto je Zadar postao vijest u svjetskim medijima?

Njega ne iznenađuje što je to postala važna vijest u svjetskim medijima.

"Kada se vidjelo da je situacija ozbiljna, odnosno da je Dimitrov pozitivan na koronavirus, onda je sigurno krenulo i guranje te cijele priče o turniru u stranim medijima", kaže Tanta, koji podsjeća da je turnir izazvao i velik interes fanova tenisa diljem svijeta s obzirom na to da su ATP i WTA turniri otkazani zbog pandemije.

"Mi smo turistička zemlja i ljudi koji dolaze kod nas na ljetovanje, a neki već dolaze, prate što se kod nas događa. Tu su i fanovi sporta, koji prate tenis, a kako je skoro sve u vezi sporta stalo, onda je i Adria Tour imala veći odjek. Od jedne dobre, pozitivne priče, zbog nepridržavanja epidemioloških mjera sada imamo obrnutu situaciju", zaključuje Tanta.

"Organizatori su procijenili da se turnir može održati. Vjerujem da su kontaktirali epidemiologe, no vidjeli smo da tu nije bilo poštivanja mjera, što nisu činili ni sami tenisači. Vidjeli smo i snimke noćnih izlazaka. Oni su igrali na sve ili ništa i sada imamo - sve", kaže.

Moć negativnih vijesti

Stvar je za hrvatski turizam tim gora jer je, napominje Tanta, negativna vijest puno jača od pozitivne vijesti.

"Da su se stvari odigrale bez problema, da je turnir dovršen i da je Đoković u finalu pobijedio ovoga ili onoga igrača, ta vijest bi imala svoj doseg, ali ograničen. No s obzirom na sve što se dogodilo i da je turnir morao biti prekinut prije kraja, to je automatski negativna vijest, koja će onda puno snažnije odjeknuti u svjetskoj javnosti. To je slično tome kao da je netko izveo teroristički napad na turniru, to bi isto odjeknulo, ali to bi ipak bila mnogo gora vijest od ove koju imamo", objašnjava Tanta.

Prekid turnira u Zadru jednostavno je bio zanimljiva medijska priča: poznate sportske zvijezde, kršenje epidemioloških mjera, partijanje, iznenadno priznanje o zarazi, panika i repovi cijele afere koji još traju. Sve to se definitivno ne može ignorirati kao medijska tema, a i tema od javnog interesa, pa je prilično smiješno što Plenković tvrdi da cijela stvar Hrvatskoj može naštetiti samo ako bude "spinanja", dok Beroš već tvrdi da je u tijeku nekakva hibridna operacija protiv hrvatskog turizma.

Sada je ključna transparentnost, pa i nauštrb turizma

Pitali smo Petra Tantu kako se Hrvatska najbolje može izvući iz ove situacije, odnosno kako umanjiti negativan odjek cijelog događaja.

"U ovom trenutku treba biti transparentan. To možda nekome zvuči loše, ali treba se biti transparentan i odmah iskomunicirati i ako dobijemo porast broja zaraženih. U ovakvim situacijama je najgore bilo što zataškavati ili prešućivati jer uvijek postoji mogućnost da to netko prije ili kasnije otkrije i izvuče u javnost. Nauštrb turizma i svega mogućeg sada treba biti pošten i reći javnosti sve kako jest", savjetuje Tanta.

"Ako krenete lagati, prije ili kasnije će vas netko uhvatiti u tome i onda ste se u komunikacijskom smislu zabetonirali", upozorava.

To što je objavljeno da je i Đoković zaražen koronavirusom Hrvatsku će u turistički negativnom kontekstu u medijima držati još nekoliko dana.

Zadar i Hrvatska će se u stranim medijima u kontekstu zaraze spominjati još nekoliko dana

"Glavna vijest je Đoković, a mjesto radnje je nažalost Zadar. Da je riječ o bilo kojem sportašu Đokovićeva kalibra, nogometašu ili košarkašu, apsolutno bi bila vijest gdje se navodno zarazio. To će idućih par dana biti glavna vijest, u kojoj će se neizbježno spominjati Zadar", kaže Tanta.

Treba napomenuti kako se ne zna je li se Đoković zarazio u Zadru ili prethodno u Beogradu, a uzimajući u obzir da je virusu potrebna inkubacija od nekoliko dana, mnogo veće su šanse da se zarazio u Beogradu. Ipak, iz perspektive dobrog glasa za Hrvatsku kao turističku destinaciju to je nevažno jer Zadar ostaje u igri kao mjesto otkazivanja turnira i mjesto na kojem je Đoković širio koronavirus. Ne samo Đoković nego i drugi tenisači pa time Zadar ostaje obilježen kao lokacija koja nije korona-free.

Mnogo neodgovorenih pitanja u vezi s dolaskom gostiju

Za kraj pitamo Tantu što Hrvatska treba činiti do kraja ljeta ako želi ostati percipirana kao poželjna turistička destinacija u doba koronavirusa.

"Prije svega se trebamo osloniti na stručnjake. Počeli smo se u svijetu reklamirati kao korona-free destinacija, a mnoge stvari nisu razriješene. Primjerice, što ako netko iz Njemačke dođe u Hrvatsku, smjesti se u svoju hotelsku sobu i nakon par dana shvati da ima simptome covida-19, koji bude i potvrđen? Što onda slijedi - zatvaramo li taj hotel, zatvaramo li grad u kojem je hotel? Ima tu još previše upitnika", naglašava Tanta.

"Zato bi trebalo poslušati stručnjake i na temelju toga donijeti konkretan plan. Trebalo bi se više komunicirati o tome kako da se naučimo na suživot s koronavirusom jer on pokazuje da je tu čim malo zaboravimo na njega", zaključuje ovaj komunikacijski stručnjak.

U svakom slučaju, Adria Tour može biti prilika Hrvatskoj za učenje kako ne treba: ignorirati mjere opreza, ne nositi masku, naguravati se na sportskim događajima itd. Drugo je pak pitanje što će biti s turističkom sezonom dok se sve te lekcije konačno ne nauče.

Želite li momentalno primiti obavijest o svakom objavljenom članku vezanom za koronavirus instalirajte Index.me aplikaciju i pretplatite se besplatno na tag: [koronavirus](#)

Index.me aplikaciju za android besplatno možete preuzeti na [ovom linku](#), dok iPhone aplikaciju možete preuzeti [ovdje](#).

Prilog 4. Članak jutarnji.hr, 12. travanj 2020; <https://www.jutarnji.hr/vijesti/pandemija-pokrenula-lavinu-teorija-zavjere-strucnjak-objasnjava-zasto-padaju-na-plodno-tlo-prvo-treba-razlikovati-opravnane-od-neopravnanih-teorija-10197250>

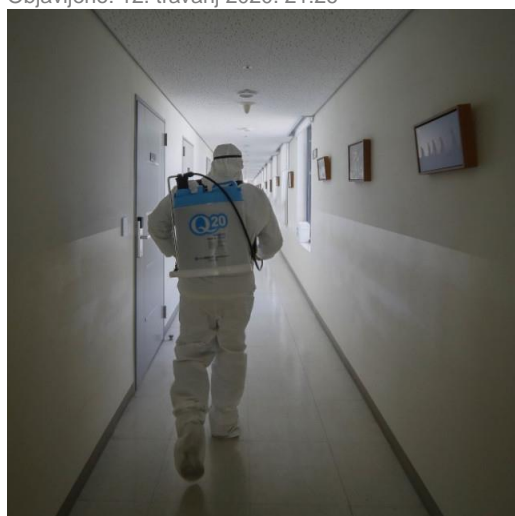
RAZBUKTANA MAŠTA

PANDEMIJA POKRENULA LAVINU TEORIJA ZAVJERE Stručnjak objašnjava zašto padaju na plodno tlo: 'Prvo treba razlikovati opravdane od neopravnanih teorija'

Piše:

Vlado Vurušić

Objavljeno: 12. travanj 2020. 21:26

ilustracija

NurPhoto via AFP

Od kada se, početkom ove godine, doznalo za novi "neizlječivi" virus, scena vječno opreznih, nepovjerljivih i napetih konspiratora se uzburkala, a teorije urota množile su se i širile pandemijskom progresijom. Zlokobni virus ponovno je "dao impuls" teoretičarima zavjere, razbuktao maštu te pokrenuo lavinu novih teorija, osvježio stare zaplotnjačke igre i potaknuo svakakve apokaliptične i "jesmo li vam rekli" teorije i ideje. Vrijeme ovakvih kriza dušu je dalo za teorije urota, kaže nam **Nebojša Blanuša**, izvanredni profesor na zagrebačkom Fakultetu političkih znanosti i autor nekoliko značajnih radova i knjiga o teorijama zavjera. Ukratko, "bombardirani" smo da je korona zapravo zavjera farmaceutske industrije kojom vlada "svjetska vlada".

Nije prirodni virus nego umjetno stvoren i pušten (pobjegao) iz laboratorija (i to ni manje ni više nego **Georgea Sorosa**), po jednim da ojača kinesku dominaciju, po drugima da ju baš uništi jer je postala prejaka, zatim da je to klasična urota masona protiv kršćanstva, sve do onih da virus zapravo niti ne postoji, da je sve izmišljeno te da od obične gripe umire mnogo više ljudi. Stvaraju galimatijas svakojakih često bizarnih i kontradiktornih teorija, koje u ovo vrijeme neizvjesnosti padaju na plodno tlo.

- Nitko nije cijepljen od konspirativnog mišljenja i svatko ponekad misli u terminima teorija zavjera - kaže Nebojša Blanuša. Ono što je tu bitno, kaže Blanuša, jest koliko se uzroci takvih zbivanja mogu potencijalno pripisati interesu i djelovanju ljudskog faktora u obliku moćnih grupa, klika, organizacija i država. Takva objašnjenja danas su puno prisutnija nego prije, posebice na društvenim medijima na kojima svatko može ponuditi vlastito objašnjenje zbivanja koja mu bude sumnjičavost i vrlo brzo dobiti podršku za takvo mišljenje ili pak niz dodatnih argumenata za takvo mišljenje. No, nisu svi ljudi konspirativni poduzetnici koji žive od plasiranja teorija zavjera, kao što su to **Alex Jones** ili **David Icke** sa svojim mesijanskim vizijama o novom svjetskom poretku kao totalitarnoj opasnosti, niti pak propagandisti koji plasiraju teorije zavjera po internetu kako bi utjecali na izbore u drugim zemljama, za koje postoje jasni dokazi. Evo, netko bi mogao reći na temelju drugog dijela prijašnje rečenice da sam i ja teoretičar zavjera - smije se Blanuša.

On navodi kako je korona dobro "uklopila" u taj svijet konspiracije, mistike, tajnovitosti i urota upravo jer to je naročito prisutno u situacijama u kojima osoba osjeća da ne može objasniti nastalu kriznu situaciju uobičajenim spoznajnim repertoarom, kad postoji osjećaj gubitka kontrole nad vlastitom svakodnevicom i doživljava da je svijet postao opasno mjesto, u kojem smo izloženi opasnosti i marginaliziranosti. Ponekad su teorije zavjera sastavni dio supkultura i kontrakultura, kao u slučaju hip-hopa, putem kojih nastoje objasniti uzroke društvenih nepravdi i diskriminacije. Sastavni su dio suprotstavljanja mainstreamu. Nadalje, tu su i populističke stranke koje putem teorija zavjera "prevode" društvene i političke probleme dijela građana u antielitističku retoriku i nude sebe kao moralnu alternativu.

Tako je jedna od raširenih teorija o koroni, koju su već mnogo puta demantirali znanstvenici, da je virus izašao iz laboratorija. Na društvenim mrežama pojavljuje se i snimka, stara nekoliko godina, iz neke talijanske emisije, u kojoj se govori da Kinezi rade opasne pokuse i da bi virus mogao "pobjeći" i ugroziti ljude. I postavlja se pitanje je li se ta snimka "prilagođava" trenutku i konačno zašto je izašla tek sada, a ne recimo odmah na početku epidemije.

- Uspostavljanje značenja nekog događaja uvijek je retroaktivno, no pitanje je kakav je proces zaključivanja ili provjere podataka koji govore za ili protiv nekog zaključka - kaže nam profesor Blanuša. U svakodnevnom životu ljudi obično nemaju vremena niti resursa to provoditi na znanstveno opravdan način, niti daju različitu težinu argumentima za i protiv. Umjesto toga, tragaju samo za onim informacijama koje idu

u korist njihovoj početnoj pretpostavci, koja nastoji dokazati da virus nije nastao prirodnim putem nego da je proizveden u laboratoriju, što odmah implicira zavjeru. Ovdje se iz konteksta izvlače i gomilaju one informacije koje im dobro pristaju za naoko koherentno objašnjenje, a zapravo je riječ o misaonom kolažiranju.

Da bi odgovorili na pitanje zašto takve teorije padaju na plodno tlo i zašto imaju bolju "prođu" nego racionalna objašnjenja znanstvenika i stručnjaka, moramo prvo razlikovati opravdane od neopravdanih teorija zavjera, ističe Blanuša. Teorije urota se

često temelje na nekim stvarnim problemima i događajima koji su većini ljudi neobjašnjivi, naročito u globaliziranom i medijaliziranom svijetu gdje zbivanja na drugoj strani planeta mogu utjecati na našu svakodnevicu. Istovremeno je tih informacija naprosto previše i ograničena je mogućnost, kao i vrijeme, za provjeru informacija od strane većine građana kao pasivnih medijskih konzumenata.

Nadalje, mehanizmi stvaranja povjerenja u izvore informacija su, kao i javna kontrola njihove proizvodnje sve manje adekvatni u današnjem svijetu. Informacije o ugrožavajućim događajima i zbivanjima u cijelom svijetu mnogo su dostupnije, ali istovremeno je i mogućnost posvećivanja pomnoj analizi tih informacija ograničena i plića, dominira vizualnost i često senzacionalistički naslovi koji lakše privlače publiku pod imperativom prodaje medijskih sadržaja. Kad ih gledamo ili čitamo, najčešće možemo biti sigurni samo u posljedice, dok je zaključivanje o uzrocima često

manjkavo. Tome pridonose i mnogobrojne afere koje hrane skeptičnost, a sustavi pravne regulacije su još uvijek nedovoljno razvijeni. Uzmite za primjer samo nedavnu aferu Cambridge Analytica, ali i cijeli sustav koji je omogućio prikupljanje i manipulaciju osobnim podacima na različitim komunikacijskim platformama i ugrožavanje osobne privatnosti.

Blanuša kaže kako u optjecaju mogu biti i druga konspiratorna objašnjenja, bez imalo utemeljenja, npr. da je virus razvila vojska SAD-a kao biološko oružje, da je koronu razvio **Bill Gates** u suradnji s farmaceutskim kompanijama, ili čak o povezanosti koronavirusa s 5G mrežom i chemtrailovima. Svaku od njih netko može smatrati manje ili više mogućom, ali se pokazuje u najnovijim istraživanjima da ljudi i ne moraju u njih u potpunosti vjerovati da bi ih širili po internetu. Za razliku od službenih objašnjenja koja, oslonjena na rigorozni znanstveni postupak dokazivanja, ostavljaju određena pitanja još neodgovorenima, i onih istraživačkih novinara koji teorije zavjere nastoje raskrinkati i demistificirati, tj. prizemljiti, ove se teorije zavjera prikazuju kao tajno znanje, što je dodatni razlog za njihovu atraktivnost. Nema ništa slađe od tajne, naročito ako pretpostavite da vam službeni autoriteti nešto tajne, ističe Blanuša.

Nedavno se pojavila još jedna teorija zavjere prema kojoj je njemačka vlada još prije osam godina računala s mogućom pojavom nekog smrtonosnog virusa, nove varijante

SARS-a, i to baš s Dalekog istoka, te da se očekuje sedam milijuna mrtvih u tri godine, nestašice hrane i preopterećeni zdravstveni sustav koji neće moći zbrinuti sve

pacijente. Sada konspirolozi uzimaju taj dokument kao "krunski" dokaz da se sve znalo, iako je posve normalno da mnoge zemlje rade planove za slučaj prirodnih katastrofa, ratova, nestašica nafte, epidemija, kao što vjerojatno imaju plan i za slučaj ako dođu izvanzemaljci. No, teoretičari urota naravno odmah tu vide dokaz "da se sve znalo" i da je sve "dogovoreno".

Takvi dokumenti, koje određene službe u nekim državama rade, sada dolaze "kao naručeni" kako bi promovirali vlastite "vizionarske" ideje i prikazali se kao proroci, odnosno nositelji neupitne istine. Kod nas se ta teorija širila uglavnom preko YouTube snimke emisije "Što ima, profesore?" **Waltera Veitha**, južnoafričkog zoologa koji se preobratio na kreacionizam. Zanimljivo je da se ovdje javno objavljen dokument nastoji učiniti "fascinantnim", tj. pridati mu upravo status tajnog znanja sukladnog sadašnjim zbivanjima, premda postoje značajne razlike u njegovim predviđanjima i razmjerima stvarne pandemije.

Također, tom se dokumentu pripisuje dodatno značenje da smo zapravo na rubu uspostave globalnog totalitarnog poretka i kraja svijeta. Blanuša napominje kako neki režimi zaista koriste ovu situaciju za gomilanje moći i potencijalno trajno suspendiranje demokracije, u slučaju ovoga gospodina kojeg u nekim zemljama regije upravo tabloidi prikazuju kao uglednog znanstvenika i time pridonose širenju panike, riječ je o potrebi da promovira svoju političku agendu kroz izravnu povezanost s nebom. A kad ste u dosluhu s "onim likom gore", onda je sve dozvoljeno.

Blanuša nadalje kaže kako su se pojavljivale i vijesti tipa - da cjepivo i lijek postoje, samo farmaceutska industrija čeka povoljan trenutak da ga plasira. On napominje kako je s pojavom novih i fantastičnijih teorija zavjera ova već postala gotovo banalna. - Ona se oslanja na prethodno razvijeni repertoar cijelog niza 'Big Pharma' teorija zavjera, kako je svijet zapravo eksperimentalni laboratorij za proizvodnju novih bolesti i plasiranje lijekova za njihovo liječenje te posljedično enormni profit. Po toj teoriji, mi smo samo kokoši na farmi nepoznatih vlasnika koji odlučuju o našim malim, beznačajnim životima.

Ona, kao i novije kombinacije koje uključuju upotrebu već postojećih sličnih interpretacija, pokazuje kako se teorije zavjera ne pojavljuju pojedinačno, a to je tipičan način kako se ljudi simbolički suočavaju s prijetećim događajima tako da zahvaćaju u zalihu 'znanja' iz prethodnih vremena kako bi objasnili sadašnju situaciju i uspostavili, koliko god prividna bila, kontrolu nad informacijama i predvidljivošću svijeta - kaže.

No, ni Hrvatska tu ne zaostaje, pa je naš uvaženi teoretičar urote admiral **Davor Domazet Lošo** iznio teoriju da se korona širi "putem svile". - Prema admiralu Loši, koronavirus se pojavljuje na početku, sredini i na kraju Novog puta svile. Dakle, radi

se o udarcu na kinesku geopolitiku. Kina je u gospodarskom smislu najveći konkurent

SAD-u, Iran je, kako to prikazuju Washington i Tel Aviv, najopasniji protivnik Izraela, a Italija je kolijevka rimokatoličanstva.

Moglo bi se ustvrditi da se radi o udruženom zločinačkom pothvatu protiv triju glavnih prepreka novom svjetskom poretku. Kina bi kao gospodarska velesila trebala 2030. godine dva puta prestići SAD u gospodarskom smislu i time predstavlja veliku prepreku globalističkoj financijskoj oligarhiji. Iran je meta cionističke frakcije unutar SAD-a, a Vatikan je meta kabalističko-masonskih okultista, još od 1717. godine - ističe

Domazet Lošo u svojoj nedavnoj analizi.

Za profesora Blanušu "taj gospodin" naširoko zahvaća povijest, geopolitiku, a države shvaća kao unificirane aktere s jedinstvenom voljom, te na vrlo kreativan način upotrebljava ideju o sukobu civilizacije kroz stereotipnu vizuru. - Svaki put kada ga čujem sjetim se Poppera koji tvrdi da su teorije zavjera kao Homerova koncepcija društva. Sve što se događa na poljanama Troje djelo je zavjera bogova na Olimpu - objašnjava Blanuša takav pristup koroni.

No, najzanimljiviji su oni koji unatoč općoj pandemiji i krizi i dalje tvrde da epidemije nema, da je sve izmišljeno. A stalno se barata podacima kako od "obične" gripe još uvijek umire više ljudi pa se nitko ne obazire i ne uzbuđuje.

Blanuša to objašnjava obrambenim mehanizmima kod suočavanje s traumatskim događajima, a to su negiranje, selektivno korištenje informacija koje vam idu u korist ili pak njihovo prekrajanje. Vidjeli smo i još neke, a to je traženje "žrtvenog jarca", tj. projiciranje negativnih afekata i osobne odgovornosti zaraženih, što može prerasti u opasnu situaciju. Sljedeće je omalovažavanje žrtava, naročito starijih osoba, po logici "oni su se naživjeli pa trebaju žrtvovati svoj život da bi njihovi potomci mogli nastaviti živjeti normalnim životom". Situacija u kojoj se nalazimo nije samo individualno, nego i kolektivno traumatična.

To je proces interpretacijskog sporenja u kojem ljudi traže odgovore barem na sljedeća pitanja: što se zapravo događa?; tko je i kako pogođen?; kako sve ovo zajedno utječe na naš dosadašnji način života, vrijednosti i međuljudske odnose i kako će u budućnosti utjecati i s kakvim posljedicama na individualno i kolektivno samopoimanje i društveno uređenje?; tko je odgovoran za nastalu situaciju (budite oprezni kad si postavljate ovo pitanje) te što se može učiniti? Vidjet ćemo kako će se odgovori na ova pitanja artikulirati u vremenu koje je pred nama. - Zasad mogu samo poručiti: ostanimo doma! - zaključuje Blanuša.

11. ŽIVOTOPIS

Almir Elezović rođen je 1975. godine u Zagrebu. Diplomirao je novinarstvo 2002. godine na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu.

Prva novinarska iskustva stjecao od 1997. godine kao novinar i voditelj radio programa te kao urednik radijskih informativnih emisija Radio Zaprešića. Svoj profesionalni put do danas proveo u različitim privatnim, javnim i državnim organizacijama.

Od 2002. do 2005. sudjelovao u izvođenju nastave na Hrvatskim studijima kao vanjski suradnik na kolegijima *Povijest hrvatskog novinstva* te *Znanstveno istraživanje medijske komunikacije*. U istom periodu surađivao kao urednik u nekoliko izdavačkih kuća te uredio nekoliko knjiga s područja novinarstva i komunikologije.

Od veljače 2005. do 2007. godine radio kao pomoćnik voditelja Vjesnikove novinske dokumentacije, da bi zatim 2007. prešao u Hrvatsku izvještajnu novinsku agenciju (HINA) gdje je kao voditelj organizirao rad media monitoringa za vanjske korisnike HINE do 2013. godine.

Vlada Republike Hrvatske imenuje ga 2013. ravnateljem Digitalnog informacijsko-dokumentacijskog ureda. Od 2017. do danas radi u Središnjem državnom uredu za razvoj digitalnog društva.

Sudjelovao je na domaćim i međunarodnim znanstvenim simpozijima i konferencijama te je objavio nekoliko znanstvenih i stručnih radova.

1. Medijska istraživanja, god. 18, br. 1 (lipanj 2012): "O čemu pišu novine? Analiza sadržaja novinskih naslovnica (siječanj – lipanj 2011.)"
2. 17. International Information Technology and Journalism conference, Dubrovnik, svibanj 2012.: "Knowledge as new(s) agency business"
3. 19. International Information Technology and Journalism conference, Dubrovnik, svibanj 2014.: "E-Citizens and Modernization of Public Administration"

4. 5. međunarodna konferencija Razvoj javne uprave, Vukovar, svibanj 2015.: "Digitalna agenda za Europu – komparativna analiza upotrebe elektroničkih servisa"
5. 20. International Information Technology and Journalism conference, Dubrovnik, svibanj 2015.: "Digital Agenda for Europe – comparative analysis of digital indicators impacting media convergence"
6. 19. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji, Rovinj, studeni 2015.: "Priključenje Zbirke pravnih propisa Digitalnog informacijsko-dokumentacijskog ureda Vlade Republike Hrvatske na portal N-Lex"